

A VOLT M. KIR. SZEGEDI
5. HONVÉD GYALOGEZRED

A VILÁGHÁBORÚBAN

ÍRTA

NÓNAY DEZSŐ

NY. TÁBORNOK, AZ EZRED V. PARANCSNOKA.

BUDAPEST, 1931.

A SZERZŐ KIADÁSA (VIII. KÁLVÁRIA-TÉR 18.)

RÖVIDÍTÉSEK:

PRZEMYSŁ	
hadsereg	hads.
Hadtest	hadt.
hadosztály	ho.
dandár	ddr.
ezred	ezd.
zászlóalj	zlj.
század	szd.
gyalog	gy.
lovas	l.
tüzér	tűzv.
gyalog hadosztály	gy. ho.
gyalog dandár	gy. ddr.
gyalogezerd	gy. ezd.
honvéd	h.
közös	cs. és kir.
parancsnokság	parság.
parancsnok.	parnok.
segédtiszt	sgt.
hadsereg főparancsnokság	Hfj.
altábornagy	altb.
tábornok	tb.
ezredes	ezds.
alezredes	alezds.
őrnagy	örgy.
százados	szds.
főhadnagy	fhdgy.
hadnagy	hdgy.
zászlós	zls.
óra	h.
perc	'
délelőtt	del.
délután	dut
géppuska	gp.
vázlat	v.

Lábmegjegyzés – *-gal az oldal alján apró betűkkel.

Bevezetés.

A világháború alatt, a magyar csapatok vitéz és önfeláldozó magatartását minden ellenfél egyaránt elismerte.

A honvéd elnevezés, amely a magyar nemzet függetlenségi harca alatt, még a tengerentúl is, mint az önfeláldozó hazaszeretet jelképe, a nemzetek köztudatába ment át, a világháborúban a Kárpátok bérceiről és annak lábánál őrt álló Przemysl várából kelt szárnyra.

Azoknak a hősöknek magasztos példája, akik az emberiség legszentebb eszményeiért, a szabadságért és függetlenségért meghalni tudtak, lebegett az unokák előtt, amikor a Kárpátok hóborította tetőin és Przemysl várának védelmében, életüket áldozták fel a haza szent földjének védelmében.

A magyar nemzet a világháborúban hagyományaihoz híven, lelkesedéssel fogott fegyvert, hogy megvédje azt az ősi rögöt, amelyet ezer esztendő nemzedékei verőkkel öntöztek!

A volt magy. kir. 5. honv. gy. ezred, a világháborúban tanúsított vitéz magatartásával beigazolta azt, hogy a magyar Alföld fiai a függetlenségi harcban legendás hírnévre szert tett szegedi 3-as veres-sipkás zászlóaljnak méltó utódai, amely zászlóaljnak első parancsnoka Damjanich János őrnagy volt, a későbbi tábornok, az Aradon mártírhalált szenvedett eszményi hősi alakja a függetlenségi harcnak.

A könyv szorosan véve nem tekinthető ezredtörténetnek, mert az ezredtörténet megírása csak akkor lenne megvalósítható, ha a szükséges adatok rendelkezésre állanak. A várban az összes naplók megsemmisítése rendeltetett el, századnaplók nélkül pedig az egyes alosztályoknak és a legénységnek fegyfertényeit, hősi halottainak és a kitüntetetteknek névsorát nem lehetett utólag megállapítani. A

francia megszállás alatt Szegeden az 5. pótzászlóalj irodájában található összes iratokat megsemmisítették.

A harctérre vonult és az elesett honvédek neveinek megállapítása céljából az ezred kiegészítési területéhez tartozó községek jegyzőihez intézett megkeresésem, csak részben vezetett eredményre. Ez úton mondok hálás köszönetet a jegyzőknek, akik kérelmemnek eleget tettek, valamint a tiszteknek és legénységi állományú egyéneknek, akik harctéri feljegyzéseikkel munkámat megkönnyíteni törekedtek. Azt a célt, hogy az elesett és a kitüntetett tisztek, zászlósok és legénység neveit az utókornak megörökítem, nem valósíthattam meg.

Iparkodtam eleget tenni azon óhajnak, hogy az ezred fegyvertényeinek megírásánál a fősúlyt, a várvédelemben több mint 6 hónapon át kifejtett kimagasló teljesítményekre fektessem, amelyet lehetővé tett főképen azon körülmény, hogy a nagy kitörésekről szerkesztett harcjelentéseket és feljegyzéseket sikerült az orosz elkoboztatás elől megmenteni.

Súlyt fektettem a hadműveletekre, hogy az olvasó, akinek esetleg nem volt alkalma nagyobb katonai műveket olvasni, áttekintést kapjon az 1914-ik évi galíciai és orosz-lengyelországi nagy csaták összefüggéséről.

Az 1848-49-iki függetlenségi harcnak, a legendás hírű veresipkás szegedi 3. honv. zászlóaljnak egyes harceseményeivel iparkodtam színessé tenni a könyv tartalmát, hogy a világháború nagy eseményei mellett ébrentartsam a magyar nemzet hősi küzdelmei iránti érdeklődést és hogy a nagy idők hagyományaiból, amikor a magyar nemzet egységes erejét, csak két nagyhatalom volt képes megdönteni, kitartást, és tántoríthatatlan hitet merítsünk egy szebb és boldogabb jövő iránt.

Bajtársaim és főként diósadi Bodó János országgyűlési képviselő ezredbajtársunk felszólítására jött létre e könyv, mint a lembergi harctereken és Przemysl várának védelmében hősi halált halt tisztii és legénységi bajtársaim iránti, soha el nem múló hálám kifejezése.

Mélyítse e szerény munka a volt szegedi 5. honv. gy. ezred és az annak állományából felállított összes alakulatok kötelékébe tartozó bajtársak között az összetartást, mert a magyar nemzet megfogyatkozott soraiban soha nem volt nagyobb szükség az összetartás és egymásrautaltság tudatára, mint az 1000 éves határaitól megfosztott, megcsönkített magyar föld mai nehéz napjaiban.

NÉMET FORRÁSMUNKÁK.

Kuzmanek Hermann vezérezredes „Przemysl ostroma 1914 és 1915-ben.”

Auffenberg-Komarow a 4. hadsereg parancsnoka „Ausztria Magyarország részvétele a világháborúban (1920).”

Lovag Pitreich Miksa ezredes „Lemberg 1914.” (1929.)

Az ezred harctéri teljesítményeinek leírásánál, a lemergi harcoknál a saját naplóm és egyes tisztek feljegyzéseit, továbbá az 5/II. zászlóalj naplóját és Erdélyi Árpád százados naplókivonatát használtam fel. A vár eseményeit és az egyes kitöréseket a magam és alparancsnokaim harcjelentései, telefonfeljegyzések, az 5/II. zászlóalj és Erdélyi Árpád százados naplója, továbbá a magam és egyes tisztek feljegyzései alapján írtam meg.

Melléklet: Megemlékezés az ezred múltjáról és Damjanich Jánosról. (1. sz. melléklet.)

I névjegyzék, az ezred állományából felállított összes hadialakulatok kötelékébe tartozott tényleges, tartalékos és népfölkelő tisztek. . . . stb.-ről. (2. sz. melléklet.)

II vázlat. (3. sz. melléklet.)

1 hadibeosztás. (4. sz. melléklet.)

I. FEJEZET.

A mozgósítás lefolyása. Fruska-Gorában. Kapisztrán János sírjánál. Útban Galícia felé.

Ezen fejezet magánnaplóm feljegyzéseit tartalmazza.

A MOZGÓSÍTÁS LEFOLYÁSA.

1914. július 26-án rendeltetett el a részleges mozgósítás, amely augusztus 2-án befejeztetett.

Az ezrednél a mozgósítás általában simán folyt le. A bemutatás körül némi surlódás előfordult, aminek oka legfőképpen abban keresendő, hogy a tábori, menet és népf. alakulások egyidejűleg hívtak be.

A legénység felszerelése minden elhamarkodás nélkül kifogástalanul hajtott végre. Az ezd. a mozgósítási terv szerint még számos más alakulatokat is állított fel, ezek között a 3. menet ezd. és két zlj.-ának törzsét 6 századdal, míg a másik 6 szd.-ot és egy zlj. törzset a m. kir. 2. honv. gy. ezd. állított fel.

Ami a legénységi anyagot illeti, a mozgósítási utasítás értelmében a tábori századoknál csak 22% póttartalékos volt beosztható; tényleg azonban az I. és II. zlj.-aknál 28%, a III. zlj.-nál 38% póttartalékos volt a tábori szd.-okhoz beosztva, mert a tartalékos legénységet más alakulatokhoz kellett beosztani.

A tiszti beosztás a mozgósítási utasításnak megfelelően történt, századonként a parancsnokon kívül két tényleges, két tartalékos alantós tiszt, vagy zászlós. A rendelkezésre állott idő a legteljesebb mérvben használtatott ki a szd.-ok kiképzésére.

A harcszerű lövészet századonként vitetett keresztül. Az ezd. par.-ság kiosztotta a szerb hadszíntér térképeit.

Augusztus 2-án verőfényes napon történt a gyakorlótérre kivonult ezd. eskütétele, amely megható lefolyású volt.

Az ezd. arcvonala előtt általam, de különösen az ihletett ajkú fiatal tábori lelkész, dr. Czapik Gyula, jelenleg apát, pápai kamarás és nagyváradi kanonok által tartott szép beszéd lelkesedést váltott ki a legénységből, ami egy hatalmas éljenzésben a királyra és hazára, tört magának utat.

SZERBIA FELÉ.

Augusztus 3-án az ezd. törzs, a géppuskás osztagok s az I. és II. zlj. három lépcsőben szállított Nagybecskerek-re a III. zlj. állomáshelyére, mert a m. kir. 23. honv. gy. h. o., amelynek kötelékébe az ezd. tartozott, a szerb harctérre lett irányítva.

Augusztus 4-én Nagybecskerek-ről Perlasz-on át Rudolfsnad-ra menetelt az ezd. három lépcsőben, hova az első lépcső dut. 5^h-kor érkezett be; még aznap megtörtént az egyes lépcsők behajózása.

Rudolfsnad-ról Titel-en át Ilok-ra szállított az ezd., hova az egyes lépcsők hajón aug. 5-én dut. 6^h -től kezdve fokozatosan beérkeztek. Az aug. 4-iki tikkasztó hőségben tett menet után a legénységre igen üdítőleg hatott a Dunán való hajózás.

Augusztus 6-án dr. Czapik Gyula tábori lelkész Ilok-on del. 6^h-kor a Kapisztrán János halála helyén álló templomban csendes misét mondott, amelyen törzsemmel és számos tiszttel megjelentem. A ministránsok szerepét dr. Hollósy Árpád ezredorvos és Molnár Adorján fhdgy. ezred utász-tiszt töltötték be.

A főoltárkép Kapisztrán Jánost ábrázolja, amint kibontott lobogóval rohamra vezeti a magyarokat Nándorfehérvár falai ellen.

Ez oltárkép szemléletébe elmélyedve, lelki szemeink előtt megelevenült Hunyadi János nagy alakja, aki Nándorfehérvár alatt II. Mohamed 150.000 főnyi seregét maroknyi haddal verte szét, amelynek magvát Kapisztrán János, a lánglelkű, ékes szavú ferencrendi barát toborozta össze, és vezette rohamra. Hunyadi János ezzel a sereggel aratta legfényesebb és utolsó győzelmét a törökökön, mert rövid idő múlva ragályos betegség áldozatául esett, hősi lelkét Kapisztrán János karjai között lehelte ki.

A haza és a kereszténység halhatatlan védőjét csakhamar követte hűségese társa, Kapisztrán János, akit a pápa szentté avatott.

Kapisztrán János megdicsőült alakja egy fél évezred után is hirdetője annak a nagy igazságnak, hogy a magyar nemzeti lét csak addig állhat meg és dacolhat az idők megpróbáltatásaival, amíg a keresztény hit és szellemhez hű a magyar nemzet; az ő fenkölt egyéniségében a magyar dicsőség és szellem megtestesítése domborodott ki.

E megkapóan szép csatakép előtt a Mindenhatóhoz fohászkodtunk, fegyvereinkre az Isten áldását kérve, hogy igaz ügyünket győzelemre segítse, s amint egykor a kereszténység nagy önvédelmi harcaiban a törökverő Hunyadi János kitűzte Nándorfehérvár bástyafokára a magyar nemzeti lobogót, úgy segítsen meg bennünket is Magyarország Védasszonya, a fenyegető szláv áramlat elleni reánk kényszerített küzdelmeinkben.

Kapisztrán János sírboltja előtti könyörgésünkben, egy sok megpróbáltatás és szenvedésen átment nemzet fiainak fohásza szállt égnek, kérve a Mindenható Istent, hogy az izzó magyar nemzeti érzéstől és törhetetlen keresztény hittől átítatott francis-

kánus barát megszentelt porladozó hamvait a Duna szellője szárnyaira véve elvigye és szétszórja a magyar föld legtávolabbi zugába, hogy annak atomjai megtermékenyítsék az egyenetlenség és meghasonlás sújtotta magyarság lelkét, s új életre keltsék és felrázzák tespedéséből a magyar nemzeti öntudatot.

Kapisztrán János magasztos példája által lélekben megerősödve, rendíthetetlen bizalommal fegyvereink győzelmében, hagytuk el a szent helyet.

FRUSKA-GORÁ-BAN.

Aug. 6. Az ezd. I. zlj-a Barkasová-ra, a II. III. zlj. és az ezd. törzs Novák-Babská-ra irányított. Indulás del. 7^h-kor Ilok-ról. Sarnigrádon, hol hosszú pihenő tartatott, az ezd. parnokság a közeli szerb faluk lakosainak hangulatáról tájékozódást szerzett. Sid község, mint fő szerb fészek jelöltetett meg. A bevonulást Novák-Babská-ra egy gyakorlat előzte meg.

A beérkezés napján dut 6^h-kor a tisztikar előtt megbeszélést tartottam, Szerbiában a komitácsikkal szemben való viselkedésről, a legénységgel való bánásmódról és a kiképzésről, miután hallomás szerint az ezd. 3-4 napig marad jelenlegi elhelyezésében.

Fősúly a fegyelem s a már eddig is tapasztalt jó szellem fenntartására, s megszilárdulására fektetett. A kilátásba helyezett 3-4 nap a szd. parnokok rendelkezésére bocsájtott, hogy századjaikat harcszerűleg kiképezhessék.

Tekintettel a nagy hőségre, a kivonulás a kora reggeli órákra tétetett, hogy a legénység a déli órákban pihenhessen.

Aug. 7-én és 8-án szakasz és szd. kiképzés. Aug. 8-án megérkeztek az orosz hadszíntér térképei, s azt a hírt vettük, hogy nem a szerb, hanem az orosz hadszíntérre megyünk, s hogy jelenlegi állomásainkon maradunk még egy hétig. Ezen utóbbi hírek különösen örvendett a tisztikar, mert az idő jó kihasználása mellett az ezd. harcszerű kiképzését teljesen be lehetett fejezni s a parnokoknak bő alkalmuk nyílt az alárendelt tisztikar és legénység szellemére befolyásukat a legteljesebb mérvben érvényesíteni.

Aug. 9-én dr. Czapik Gyula tábori lelkész az ezd.-nek absolutio generálist (általános feloldozást) adott, s a lelkek mélyéig ható szép beszédet mondott. Igen értékes ember, akinek lelki nagysága a háború komoly pillanataiban fog teljes mérvben érvényesülni.

Az ezd. elszállásolási körletében maradt aug. 18-ig.

Az ekként rendelkezésre állott idő az ezd. kiképzésére a legteljesebb mérvben kihasználta. Század, zlj. és ezd. gyakorlatok tartattak, a biztosító szolgálatra úgy nappal, mint éjjel különös gond fordított. Tekintettel a nagy hőségre, a kivonulások hátbőrönd nélkül történtek. Naponkint a késő délutáni órákban a házak falára kirajzolt alakokra célzási gyakorlatok és szuronyvívás véttetett elő.

A tervszerűen és alaposággal keresztülvitt foglalkozásnak

tudható be, hogy habár a póttartalékosok létszáma a megengedett 22 %-ot meghaladta, az ezd. harckészsége, a tisztikar és a legénység szelleme kiváló volt.

Az ezd. harcgyakorlatait néha ágyúszó mellett tartotta, amely Sabácz felől igen jól hallható volt. A 3500 főből álló kiválóan kiképzett és fegyelmezett szép magyar ezred kiválóságát a harc-téren is a legteljesebb mérvben beigazolta, ami méltán elvárható volt egy olyan ezredtől, amelyről a mozgósítás elrendelése előtt két hóval 1914. május 16-án megtartott szemléje alkalmával a m. kir. honvédség főparnoka, Rohr Ferencz lovassági tábornok az ezd. magasfokú fegyelme és kiváló harcszerű kiképzése felett a legteljesebb elismerésének adott kifejezést az ezd. tisztikara és a közötres magasabb előljárók jelenlétében, kijelentve azt, hogy a támadás és a védelem, de különösen a roham és a szuronyharc végrehajtásánál követett eljárást az egész honvédségnél a látottak szerint fogja elrendelni s ezt vezérkari főnöke által a helyszínen előjegyzésbe vétette. A rendelet kiadására azonban a mozgósítás elrendelése következtében nem került sor.

Aug. 16-án a déli órákban érkezett a parancs, hogy az ezd. a közeli Sid községbe egy vasúti állomás parnokot egy szakasszal küldjön, ahonnan az ezd. vasúton fog tovább szállíttatni.

Ezen parancsból kétségtelenül megállapítható volt az, hogy az ezd. nem a közeli szerb hadszíntérre, hanem Galíciába fog elszállíttatni.

Aug. 19-én az ezd. több lépcsőben Sid-re menetelt.

A GALÍCIAI HADSZÍNTÉRRE.

Sid-ről az ezd. 4 lépcsőben Budapest-Kassa-Neusandec-Jaroslau-Przemysl-en át Sadova-Wiszniá-ra irányított. Indulása az első lépcsőnek 20-án dut. 4^h -kor, a legénység és tisztek az egyes állomásokon a lakosság részéről vendégszeretettel fogadtattak.

II. FEJEZET. (L. I. sz. v.)

Menetek Galíciában. Klodzienko-i ütközet 1914. aug. 30-án. Tápió-Bicske 1849. IV. 4.

Utunk Galícián át a lengyelekkel valóságos testvéries ünnepély volt, csaknem minden állomáson üdvözöltek bennünket s néhol az ezd.-törzs fiatal tagjai táncrea perdültek a Perronon, a bennünket fogadó hölgyekkel, az ezd.-zene hangjai mellett.

Dobrzechow állomáson, gróf Mihalovszky két *felölt* fiával és nejévei, óriási tölgyfakoszorút adott át, amelyet a vasúti kocsi oldalára erősítettünk. A zene a Rákóczi indulót, majd a lengyel

hymnuszt játszotta, amelyet velük együtt énekeltünk; ennek hatása alatt a nemes gróf és két fia vállaikra kaptak és éltették a magyar honvédséget.

Egyes nagyobb állomásokon magyar üdvözlő feliratok voltak. Ahol hosszasabban állt a vonat, a zenével a lengyel hymnuszt eljátszottam, ami látható lelkesedést váltott ki.

Aug. 24-én del. 8^h -kor Sadowa-Wisznia-ra értünk. Ugyanaznap dut. 4^h -kor az ezd. *Ozomla* és *Sumlá-ra*, aug. 25-én *Zaluze-re*, 26-án *Wroblaczyn-ba*, *Niemirow-tól északra menetelt*.

Innen az orosz határ már csak 40 km-re volt tőlünk északra. A határon túl a kassai 6. hadtest, Tomasow környékén az oroszokkal harcban állott.

Aug. 27-én del. 5^h-kor Wroblaczyn-ban arccal északnak menetkészen állott az ezd. A távoli ágyúszó hallatára megdobbant a szivünk, mert az ágyú hangja a közeli harcbalépést jelentette nekünk.

De nem így történt!

Itt ért bennünket az első csalódás, mert ahelyett, hogy ágyúszó irányában előre meneteltünk volna, Lemberg-nek vissza irányítottak, tehát a három napi fárasztó menet céltalan volt.

Ez a visszafelé való menetelés a tiszték és legénységnél lehangoló érzést váltott ki. Akkor nem tudtuk magyarázatát adni e nem várt arcváltásnak, de ma már tudjuk, hogy a hadsereg főparság aug. 26-án este nehéz elhatározás előtt állott.

A XIV. hadtestnek a 3. hadsereg északi szárnyáról Auffenberg 4. hadseregének jobb szárnyára történt irányítása folytán a 3. hadsereg északi szárnya nem volt biztosítva.

Ez okból irányítottatott oda sürgősen a 97. kassai népfőlkelő dandár Przemyslből és a 23. honv. gy. h. o.

A 3. hads. északi (bal) szárnya és az Auffenberg 4. hads. között egy több mint 100 km-es űr tátongott s az orosz 3. hads. erőinek eltolása a 4. hadsereg hátába, nemkülönben a 3. hadsereg északi szárnyának megkerülése Lemberg-nél lehetővé vált.

Az ezd. dandár kötelékben, mély homokos területen erős menetekben sietett *Kulikow* felé.

Az ezd. augusztus 27-én *Sklő-ra* ért. Augusztus 28-án *Domazyron* át *Ztelow Zorniskára* menetelt.

Aug. 29-én déli 12^h tájban, amidőn a legénység étkezéshez készült, riadó rendeltetett el a dand. parság részéről, minek következtében a századok egy része étkezés nélkül maradt. A dandár parság értesített, hogy az étkezés ahol még nem történt meg, a hosszú pihenőhelyen fog megtartatni. A dand. parság tudatta, hogy ellenséges lovaserők Zolkiew-től északkeletre és keletre saját előretolt lovasságunkkal (cs. és kir. 10. és 11. h. lov. ho.) érintkezésben vannak.

Az ezd. dandárkötelékben Janiska Rokitno Ml. Lyczna 365 magaslaton át *Zarudze*-nek menetelt, a menetcél *Kulikow* volt.

Az ezd. mozgókonyhái a menet alatt más útra tereltettek, ekként a legénység egy része elesett az aznapi déli étkezéstől.

Aug. 29-én az elővédet a 2. honv. gy. ezd. 1 zlj-a adta. Utunk erdős hegyvidéken vezetett át, amelyekből a késő- délutáni órákban kibontakozva, az előttünk fekvő hegy lejtőjén Zarudze falut pillantottuk meg. Az út a falu északi szegélyén vezetett, s amint a hegyoldalon felfelé kapaszkodott a dandár, amelynek élén mint a főcsapat par.-noka tartózkodtam, a magaslat gerincéről vágtaözva közeledett, a hadgyakorlatok jól ismert lovasalakja, a jelentést hozó huszár, magasan feltartott jelentéscédulával, a dandár parnokot keresve. Megállítva a huszárt, betekintettem a cédu-lába és olvasom: „átelleni magaslat (Czervony-Kamien) ellenség által megszállva.”

A jelentésben említett menetvonalunktól balra (északra) eső 344 Czervony-Kamien tető a közvetlen előttünk fekvő gerincvonal miatt nem volt látható.

A jelentést hozó huszárt azonnal továbbítottam a dandár parnokhoz s az intézkedést be sem várva az élzászlóaljat lefektettem, nehogy a menetet folytatva, a túloldali magaslaton jelentett ellenség látókörébe jusson az oszlop s magam az elővédhez a magaslatra vágtaözva, szemrevételeztem a Czervony-Kamien magaslat cserjével fedett gerincét, ahol azonban beható szemrevételezés után sem ellenséget, sem mozgást s az orosz szuronyok csillogását a napfényben nem tudtam megállapítani. Szemrevételezésem eredményét közöltem az elővéd parnokkal. Az elővéd parnok nekem személyesen jelentette, hogy parasztok is mondták, miszerint a túloldali magaslaton katonákat láttak s ez okból a jelzett magaslatra egy századot irányított. Habár a parasztok által látott katonák egy más oszlop járőrei is lehettek, amire az elővéd parnok figyelmét felhívtam, az elővéd parnok által tett intézkedés csak megnyugtatólag hathatott, figyelembevve azt, hogy már csekély ellenséges erők megjelenése az oldalban, a hegyvidéken hirtelen beállott esti alkonyban nagy zavar okozójává válhat és kérdésessé teheti a menet cél idejében való elérését. A szemrevételezés alatt a dand. a magaslat ellen előnyomulását harcalakzatban megkezdte. A hirtelen beállott sötétségben az ingoványos völgyön át, az 5. ezred nehezen tudott tért nyerni a jobbszárnyon, egy-egy felcsillámló fényjelzés a Czervony-Kamien tetejéről szolgált általános irányul. Az elővéd parnok jelentése tévesnek bizonyult, a magaslaton ellenség nem volt, a fényjeleket valószínűleg a hegytetőre korábban feljutott 2. honv. gy. ezrednek az előhadból a magaslatra küldött százada adta le.

Az ellenség hollétét megállapítandó, az ezredtől két tiszt járőrt küldtem ki. A számos önként jelentkező tiszt közül Pospjeh hadnagyot Kulikow-ra, Szüle hadnagyot É. St. Kulikow-ra küldtem; mindketten augusztus 30-án del. 1 óra tájban visszatértek. Kuhkow faluban a jelentés szerint kozák járőr volt. Szüle hadnagy

É. St. Kulikow-nál a 7. honv. gy. ezd. Mihájlov őrgy. zlj-t találta. Mindkét megállapítás fontos volt.

A 45. honv. gy. dand. a 3. hads. legészakibb szárnyoszlopát képezte.

A dandár hat törzslovasán kívül, a h. o. ezen fontos szárnyoszlopánál beosztott lovasság nem volt.

Dut. 11. 30-kor tértek a csapatok pihenőre ott, ahová a koromsötétségben értek.

Augusztus 30-án del. 2^h30'-kor, a megszakított menet folytattatott Kulikow-nak. hova del. 6 órakor ért az ezred. Itt egy óra pihenő tartatott, ez alatt kiadatott a menetintézkedés s a légénység reggelizett.

KLODZIENKO-I ÜTKÖZET 1914. AUG. 30-ÁN.

(L. 2. sz. vázlat.)

Aug. 30-án a 23. honv. gy. hadosztály 3 oszlopban nyomult elő nyugat-keleti irányban. *Jobboszlop*: Festi altb. parnoksága alatt a 46. honv. gy. dand. és a 2. honv. ágyús ezd. *Menetcél*: Remenow-tól délre a 275 magaslat.

Középoszlop: Weeber tábornok parsága alatt a 10. és 11. népf. ezd. és a cs. és kir. 20 ágyús ezd. *Menetcél*: Kocurowa-Mogila 285 magaslat.

Baloszlop: Seide tábornok parsága alatt a 45. honv. gy. dand. és a 3. m. ezd. *Menetcél*: Zapuscie magaslat 284.

A megerősített 23. honv. gy. hadosztály feladata volt Lemberg keleti és északkeleti bejáratát kivédeni, mely célból a fenti magaslatok megszállása rendeltetett el.

Lemberg északi bejáratát a lovas hadtest (cs. és kir. 10. huszár sali. honv. huszár ho.) s a 9. és 16. Magyar népf. ezredek védték.

Kulikow-ban aug. 30-án del. 6^h 30'-kora 45. honv. gy. dand. parnoka által kiadott menetintézkedés szerint a dand. három oszlopban nyomult elő.

Jobboszlop: Schöpf lin alezredes parnoksága alatt a 3. menet-ezd. *Menetcél* Zwertow község keleti kijárata.

Középoszlop: *Menetcél*: a Klodzienkó-tól nyugatra eső Zapuscie 284 magaslat. *Elővéd*: 5/III. zlj. *Menetcél*: az országút mellett Klodzienkó-tól keletre fekvő korcsma és vadászlak. *Főcsapat*: 5/II. és a 2. honv. gy. ezd. 1. zlj-a.

Baloszlop: Vincz ezds. parnoksága alatt az 5/1. zlj. és a 2. honv. gy. ezd. 2. zlj-a. *Menetcél*: Dzibulki-Wichopki 241 magaslat.

A dand. középoszlopának főcsapata, amelynek parnoka voltam, aug. 30-án déli 12 óra tájban kapaszkodott fel szokatlan nagy hőségben a Zapuscie magaslatra, miután előzőleg Zwertow előtt egy vizenyős, alig járható réten a legnagyobb erőfeszítések árán sikerült a légénységnek, a lőszerkocsikat áttolni.

Báró Prónay tart. huszárhadnagy a 23. honv. gy. ho. parnokságától kiküldött hírszerző lovas járőr parnoka jelentette nekem, hogy „Klodzienko-nál” körülbelül két szakasz erejű gyalogság és 50-60 kozák, járőrre tüzelt.

Rövid idő eltelte után a ddr. vk. tiszt is megismételte a br. Prónay t. hdgy. által leadott jelentést és tudomásomra adta, hogy a „dandár támadni fog”.

Tekintve azt, hogy a legénység éjjeli pihenése igen rövid volt s a déli órák tikkasztó melegében a legénységnél, mely del. 2^h 30'-tól egy órai megszakítással menetben volt, a fáradtság jelei szembetűnően mutatkoztak, továbbá, hogy a legénység egy része a tegnapi és mai reggelin kívül egyéb étkezésben nem részesülhetett s végül, hogy a dand.-hoz tüzéség nem volt beosztva, mindez arra indított, hogy ezen fontos körülményekre felhívjam a ddr. vk. tiszt figyelmét s neki, miután a ddr. a menetcélt elérte, azt a javaslatot tettem, hogy a csapatot a magaslaton pihentetni kellene s az előttünk 7-8 km.- re elterülő nagy erdőt felderíteni, mert a gyalogság jelenlétéből, nagyobb erők közelségére az előttünk fekvő nagy erdőségben következtetni lehet.

Később azt a parancsot hozta a ddr. vk. tiszt, hogy „a főcsapat a kiserdőben összpontosított felállítást tömegekkel” vegyen fel. Az igen sűrű fiatal erdőben az áthatolás nehézségekkel járt és hosszabb ideig tartott, a csákány-baltákat is igénybe kellett venni.

Mire az elővéd zászlóalj Klodzienko-ba ért, a jelentett ellenség onnan eltűnt.

Az elővéd, miután ellentállásra nem talált, s csak menekülő kozákok tűntek fel a láthatáron, menetét a kiadott menetintézkedésnek megfelelően folytatta a házcsoportig.

A ddr. pk. az elővéd pk. által küldött azon írásbeli jelentésére, hogy „egy ellenséges oszlopnak a Kamionka-Strumilowa felé vezető úton észak-keleti irányban való elvonulását észlelte,” a jelentést hozó 5/III. zlj. kürtöse által biztosított megállást és hosszú pihenőt rendelt el az elővédnek. Az elővéd pk. „biztosított megállást” és „hosszú pihenőt” rendelt el, az előtte mintegy 2-2 Va km-re eső nagy erdőség felé, felderítő járőröket küldött ki.

Az erdő szegélytől, ahol a főcsapat volt, egy kb. 3 km. hosszú hegygerinc húzódott keletnek, a kilátást azonban részben elvette a 2 km.-re eső 276 Mohilka tető, amely az erdőig terjedő sík terület felett uralkodott; ennek következtében az erdő keleti szegélye és a körülbelül 7 km.-re fekvő nagy kiterjedésű erdőség közti terület nem volt betekintheső a menetvonal irányában.

A zlj. és szd. parnokok a hegytetőn haránt végig húzódó erdő szegélyén fedve várták a további parancsot halló távolságban; sem saját, sem ellenséges csapatok nem voltak láthatók. Várakozásteljes percek teltek el, a csendet csak egy-egy halk távoli lövés zavarta. Ebben a csendben hirtelen felbukkant a hegygerincen

egy vágózó lovas, aki nagy sebességgel közeledett a dandár parság erdő előtti álláspontja felé, ahova én is segédtisztemmel rendeltettem.

A lovasított honvéd küldönc egy kozák századról tett jelentést a dandár parancsnoknak. A küldönc a 2. h. gy. ezred kiküldönített összekötő századához volt beosztva. Miután az elővédet a Mohilka tetőn, ahol azt a főcsapat megállítására folyótan feltételeztem, nem láttam, s a ddr. parnok által előzőleg kiadott intézkedésről tudomásom nem volt, mert a főcsapat erdő mögötti fejlődését s erdőn való áthatolását hajtottam végre, a küldöncnek elindulása előtt azt a parancsot adtam: „jelentse meg az elővéd parancsnoknak Sztodola őrnagynak, hogy a zászlóaljjal az előttünk fekvő falu szegélyét (:Klodzienko:) szállja meg.” Indokoltan tartottam, bár hatáskörömet túlléptem, fenti parancsot *kiadni*, tekintettel a terepre s a közép oszlop elővédjének szabványos távolságára a főcsapattói.

Ezen parancsra a küldönc jelentette, hogy „a zlj. a falut már elhagyta”. Néhány perc eltelte után tájékozó lován álláspontunkhoz ért az 5/III. elővéd zlj. segédtisztje Ágoston főhadnagy, aki a következő jelentést tette: „2-3 zlj. erejű ellenség az elővédet megtámadta, gyors segítséget kérek”.

Ez a jelentés meglepőleg hatott, ami érthető is volt, mert csak igen szórványosan hallatszott egy-egy lövés a távolból. Az 1 óra 45 perc táján kifejlődött tűzharc nem volt hallható, ami magyarázatát leli egyrészt a nagy távolságban, másrészt, hogy gyenge hátszél volt s az előttünk fekvő magaslat is némileg felfogta a távoli lövés-zajt.

Amíg a sgt. térképen megadta a felvilágosítást a támadás irányáról, amelyre nézve megkérdeztetett a ddr. pk. által, eloszlatva teljesen a kétséget a helyzetről a jelentése alatt elhangzott első ellenséges ágyúszó. A ddr. pk. parancsvétel végett a bal oszlop parnokát Vincz ezredest és a baloszlophoz beosztott 5/1. zlj. parnokát a Zapuscie tetőre rendelte. A baloszlopnak az éj folyamán „Hlyna” 306 magaslatra előretolt 2/1 zlja, feladata teljesítése után lépcsőviszonyban kifelé nyomult elő s dut. 4^h körül ért a harc-terre, ahol a szélső balszárnyon lépett harcba.

Dut. 2^h tájban a ddr. parnok intézkedésére harcalakzatba fejlődött a főcsapat s az ellenség ágyútüzében megállás nélkül sietett az elővéd 5/III. zlj. segítségére.

Az 5/II. zlj.-at az ellenséges balszárny átkarolására rendelttem. A zlj. csakhamar magára vonta az oroszok ágyútüzét, ezáltal részben tehermentesítette az elővéd a zlj.-at.

Berdenich őrnagy és segédtisztje Uray fhgy, valamint a század parnokok az ellenséges ágyútüzben lóháton vezették a csapatot, mint a szegedi „Á” gyakorló téren s ez kétségkívül nagy erkölcsi benyomást gyakorolt a legénységre.

A ddr. parnok intézkedésére a bal oszlophoz beosztott 5/1.

zlj. a Zapuscie tetőre vett irányt, ahonnan később két század (1. és 2.) a tűzvonalba rendeltetett. (3.-4. ddr. tart. a Zapuscien.) Bármennyire sietett is a főcsapat harcalakzatban, ágyútűzben megállás nélkül, az ellenség által szorongatott elővéd zlj. segítségére, a harcba való beavatkozása tetemes időt vett igénybe; addig a harc súlyát az ellenség pusztító ágyútűzében nagy önfeláldozással állta az 5/III. zlj.

A 9. szd. parnoka Hanekker István százados, akinek százada adta az előljárórt, a biztosított megállás felvétele s felderítő harcjárőrök kiküldése után élénk mozgást észlelt a 2-3 km. távolságra eső erdő szélén, ahol megállapította az orosz gyalogság jelenlétét, miről személyesen tett jelentést Sztodola őrnagy elővéd parancsnoknak.

Csaknem egyidejűleg futólépésben közeledett az úton sapkáját már messziről lengetve a felderítő járőr parancsnoktól visszaküldött jelentő honvéd. Sztodola őrnagy erre a harcalakzat felvételére kiadta a parancsot.

Az előljárórnek parancsnoka Bencze Rezső hadnagy volt a zlj. és ezred első hősi hallottja, őt követték rövid időn belül az önfeláldozó köteleességteljesítés útján, amelynek jelszava volt „királyért és hazáért” Braun Ödön hadnagy az 1914-ben Ludovikát végzett fiatal tiszt s az elővéd többi hősi halált halt tisztjei és honvédéi. Az ő hősies kitartásuk órákon át a pusztító ágyú és géppuska tűzben, szerezte meg az ezrednek és a dandárnak a végső győzelmet.

Miután a 3. hadsereg legészakibb balszárny-oszlopát képező 45. dandárhoz tüzérség nem volt beosztva, az orosz tüzérség ellenhatás nélkül, harcszerű lőtéri pontossággal vette tűz alá az 5/III. zlj.-at. Sztodola őrnagy zlj. parnok haláltmegvető vitéz és elszánt magatartásával a legfényesebb példát adta a legénységnek a végsőkig való kitartásra, amíg az 5. és 2. ezred zlj.-ai fokozatosan a tűzvonalba érkeztek s meghozták az oroszok ágyútűzében a váravárt segítséget. Dut. 2^h -tól 6^h-ig folyt az egyenlőtlen harc az oroszok megsemmisítő ágyútűzében; saját tüzérségünk által nem zavart hatásos tüzelésük egész sorokat seper el. Saját tüzérségünk némasága lidércnyomásként nehezedett a harcban állott honvédcsoportokra. Dut. 6^h-kor megszólaltak a Zapuscie tetőn a cs. és kir. 20. ágyús ezred ütegei, – amelyek a 23. honvéd gyalog hadosztály közepső oszlopánál voltak beosztva – meghozva a megváltást és felvillanyozva a nagy vérvesztéséget szenvedett ezredet, mert különösen az 5/III. zlj. vesztesége már igen nagy volt. Az 5/II. zlj., amelynek legénysége alig volt visszatartható szakaszparancsnokai által, hogy előre ne törjön, tüzérségünk által támogatva, támadásba ment át a jobbszárnyon. Az ellenség nagy tűzfőlényének kiegyensúlyozására, az ezred tartalékot képező 8. századot mielőbb harcba kellett vetnem.

Dut. 7^h 15 perc tájban még világosságban, a 97. népfelkelő

dandár 10. és 11. ezrede is Weeber tábornok parnoksága alatt az 5. ezred jobbszárnyán beavatkozott a harcba.

A népfelkelők harchoz történt felfejlődése friss lendületet adott az 5. ezred által megindított támadásnak a jobb szárnyon. Az ellenség az egész vonalon mindkét szárnyon visszavetett az erdőbe. 8^h -kor, hova a balszárnyon a 2. és 5. ezred részei is behatoltak.

A 3. menet ezred, amely 2^h -után Zwertow keleti kijárata előtt állt, amikor az orosz ágyúk megszólaltak, a harcban nem nyert alkalmazást.

Bencze József főhadnagy a 10. század parnoka, a Klodzienko-i harcot következőleg írja le: „a zlj. 1914. évi augusztus hó 30-án dél felé elérte a Zapuscie magaslatot, melytől Klodzienko község keleti irányban feküdt. Itt egy lovasjárőr parancsnoka Sztodola őrnagynak jelentést tett, minek alapján nevezett őrnagy az élre rendelt század parnokoknak kb. a következő tájékoztatást adta: „Kludzienko kisebb ellenséges erőktől megvan szállva,” majd röviddel ezen tájékoztatás után elrendelte az előnyomuláshoz szükséges alakzat felvételét. Az előnyomulás alatt szabadszeggel észlelhető volt Klodzienko községből és környékéről kisebb lovas és gyalogosztagok visszavonulása, illetve széledése az előterepen, valamint egy északkeleti irányba tőlünk elvonuló, két-három századra becsült oszlop mozgása.

A zlj. előnyomulását tovább folytatta a Klodzienkótól északnyugatra fekvő J. H. irányába, melyet minden akadály nélkül sikerült elérnie.

Közvetlenül a J. H. elérése előtt Sztodola őrgy. zlj. parnok az előre rendelt szd. parancsnokoknak kiadta a parancsot a biztosított megállás alakzat felvételére és elrendelte a hosszú pihenőt. Alig értek helyükre a biztosító részek, az előre küldött osztagok irányából ellenséget jelző sapkalengetés közben futott vissza egy küldönc, akit Sztodola őrgy. meghallgatva, kiadta a harcintézkedéseket: 3 századot tűzvonalba, 1 szd-ot, a 10. századot, melynek parancsnoka én voltam – tartaléknak a bal szárnyon kívül lépcsőbe rendelt. Az előterepet belepő buja növényzet (kaszáló, csalamádé stb.) nemcsak a kilövést, hanem a kilátást is akadályozta s így sikerült az ellenséget veszteség nélkül megközelíteni. A parnokságom alatt álló tartalék szd. szintén a tűzvonalba rendeltetett a zlj. balszárnyának meghosszabbítására. Kimerülés és az első harc izgalmi következtében a tűz élénksége eleinte meghaladta a célszerűség határát.

Az orosz tüzérség is megkezdte egész csekély távrolról – majdnem oldalozó pusztító – tüzét, mely főképp a jobbszárnyon éreztette megsemmisítő hatását. Ezen – a teljes megsemmisülést jelentő tűzből sikerült a tűzvonalat a néhány száz lépésre hátul fekvő házcsoport mögé vonni, mi egyenkinti hátracsúszással, majdnem veszteség nélkül, szökélsszerűen a tűz megszakítása nélkül történt. Ebben a helyzetben kitartott a zlj. mindaddig, míg az ezd.

egyreszei beérkeztek s a kora esti órákban beérkezett saját tü-zérségünk meghozta a rég várt segítséget. Klodzienko az első, alapvető láncszem volt csupán ama dicsőséges harcok sorozatában, melyet a zlj. ezredével együtt hajtott végre az idők további folya-mán. A Klodzienkot követő napon, azaz aug. 31-én a felére olvadt zlj. 2 szd.-ba vonatott össze s e napon, mint tartalék szerepelt, hogy másnap segítse ezredét a Kulikow-i csatában diadalhoz jut-tatni. E hőrosi küzdelmet nap-nap után megcsónkítva, de rendít-hetetlenül folytatta, Przemysl-be védőrségekénti bevonulásáig.

Klodzienko a III. zlj. harca és dicsősége volt. Az orosz ko-losszus támadása megtört, a több mint 4 km.-re előretolt zlj. önfeláldozásán. Az önzetlen dicsvágy, a halálmegvetésben nemes verseny volt ez a nap, mely letörölhetetlenül és feledhetetlenül örök glóriával vonta be a pár óra alatt 50%-os veszteséget szen-vedett zlj. emléké, olcsóbb földi babérok helyett.”

A Klodzienko-i harc volt az ezred tűzkeresztsége, amelyet tiszték és legénység zlj. parancsnokaikkal az élen, vitézséggel és önfeláldozással küzdöttek végig s az 5. ezred a hadosztály parnok Daempfen Henrik altb. dicsérő elismerését érdemelte ki.

Az oroszok támadása az erdővön előtt, főképen erőink leköté-sét célozta, hogy a folyamatba tett oldalmenetet az erdővön túl zavartalanul folytathassák.

Az orosz 3. hadsereg jobb szárnyán levő XXI. orosz hadtest részei augusztus 30-án a tőlünk keletre és északra eső nagyki-terjedésű erdőségek mögött északnyugati irányban teljes menet-ben voltak. A hadtest a döntő győzelem előtt álló 4. hadsereg (Auffenberg) hátába és jobb oldalába igyekezett, hogy az orosz 5. hadsereg részére kedvezőbb helyzetet teremtsen; a 100 km.-es nagy távolság miatt a csata kedvezőtlen kimenetelét már nem aka-dályozhatta meg, mert a szeptember 1-i Komarow-i győzelem, az orosz 5. hadsereg visszavonulását vonta maga után.

Klodzienko-nál a csapatok igen kedvezőtlen viszonyok között léptek harcba. A déli órákban nagy volt a hőség, a csapat meg-előző éjjel nem pihente ki magát kellőképen, s 2^h 30 perctől 1 órai megszakítással déli 1^h -ig folyton mozgásban volt. Az ezred egy része a déli étkezést augusztus 29-én nem fogyaszthatta el és az ütközet napján a Kulikow-i 1 órai pihenő alatt reggel elfogyasz-tott kávé kívül, a harcbalépés előtt aznap sem étkezhetett. A menet 30-án igen fárasztó volt a nagy meleg miatt, különösen az út utolsó részében, egy süppedékes réten s az utána következő Zapuscie magaslatra való felkapaszkodás alatt.

Dacára a csapat fizikai és lelki állapotát kedvezőtlenül be-folyásoló körülményeknek, az ezred zlj.-ai pusztító tüzérségi tűz-ben minden elhamarkodás nélkül fejlődtek harchoz, holott az ellen-séges tüzérség ellenhatás nélkül, a harcszerű lőterek pontosságá-val vette tűz alá a zlj.-kat, a semmi fedezéket nem nyújtó terepen.

Az ezred 4 teljes órán keresztül 2^h -tól 6^h-ig tüzérségi tá-mogatás nélkül, bár az ellenséges ágyútűztől nagy veszteséget szen-

védett, de helytállóit. Ez a tény az ezred kiváló fegyelmezettségéről és nagy erkölcsi belértékéről tett bizonyosságot.

A III. zlj. fényes bizonyosságát adta az ellenség pusztító tüzében nagy kitartásának és önfeláldozó magatartásának, amelyre tisztjeinek, elsősorban parancsnokának Sztodola János őrnagynak példát adó vitéz magatartása döntő befolyással volt. A tisztek és legénység arculatán kifejezésre jutott annak a tudata, hogy elérkezett az önfeláldozás pillanata, az átöröklött hagyományokhoz méltóan küzdeni és a legmagasztosabb eszményért, a hazáért, ha kell meghalni. A harcos lelkiállapotának ez a magasztos felemelkedése hatotta át a tiszteket és a honvédeket egyaránt s vezette a magyar Alföld vitéz szülőtteit nehéz harcviszonyok között győzelemre.

Hogyha a németek nagy katonai írója Hoenig a „Zwei Brigaden” (két dandár) című, a világnyelvekre lefordított munkájában az 1870. augusztus 16-iki, a Metz vára körülzárásához vezető Mars la Tour-i véres csatában a porosz 38. gyalogdandár teljesítményeit, mint a hősi önfeláldozás mintaképét állítja a német nép elé s annak rendkívüli veszteségeit az 1870-71-i német-francia háborúban egyedülállóknak tünteti fel, az 5. honvéd gyalogezred is büszkeséggel tekinthet vissza a súlyos viszonyok között megvívott Klodzienko-i nap teljesítményeire, de elsősorban a III. zlj.-ra, amely zlj. hősiei kitartásának bizonyossága az a 10 tiszt és 478 halott és sebesült legénység, amely a csatateret fedte s a 38. dandár legnagyobb veszteséget szenvedett 1/16. zlj.-ának 498-főnyi veszteségét elérte.

A csapatok szívós és kiválóan vitéz magatartásának volt köszönhető, hogy a tűzkeresztségből győzelmesen kerültek ki és az ellenséget visszavonulásra kényszerítették.

Azok a hvd. zljak, amelyek az orosz ágyúk hívó szavára tüzérségi támogatás nélkül az 5 km. távolságban levő elővéd 5/III. zlj.-nak segítségére siettek, az orosz ágyúk pusztító tüzében nemcsak megálltak helyüket, hanem a saját tüzérség harcbalépésekor támadásba mentek át s a fényes múlt nagy hagyományaihoz méltó magatartást tanúsítottak.

Ebben az ütközetben az eredményes harc két fontos tényezőjét nélkülözni kellett u. m.: a kellő felderítést, és a tüzérséget, amely utóbbi saját hibáján kívül csak a gyalogság nagy vérvesztése után léphetett működésbe. (A Weeber npf. ddr. jóvalhátrább volt a középső gerincen a menet alatt, mivel a kimerültség miatt menet közben pihenőt kellett tartania). A 3. hads. szélső balszárnyán előnyomuló 3 ezredből álló 45. honv. gy. dr. parancsnoka harcászati felderítés céljából nem rendelkezett beosztott lovassággal, amelyre pedig feltétlenül szükség volt, amint azt, a harctéri események igazolták.

A hadosztálytól kiküldött hírszerző lovasjárőr kötelességét teljesítette, amikor megállapította a csekély számú gyalogság és lovasság jelenlévét Klodzienkó-ban; azonban a ddr. előtt mintegy 7 km-re elterülő nagy erdőség felderítésére báró Prónay hadnagy

hírszerző járőre csekély erőnek bizonyult, még kevésbé a ddr. 6 törzslóvasa.

Az 5. honv. gy. -ezd. vesztesége 780 főnyi volt. Ebből az 5/III.-ik zászlóaljra esett: legénységben 108 halott, 342 sebesült és 28 eltűnt; tiszt: 4 halott, 6 sebesült. Az I. és II. zlj-aknak is számos sebesült tisztje és zászlósa volt.

A 3. menetezreddel megerősített, 3 oszlopban széles arcban menetelő 45. honv. gy. ddr. 2 szélső oszlopának megadatott a lehetőség, hogy az oroszok mindkét szárnyát átkarolva megtámadja s az orosz vereséget teljessé tegye.

A baloszlop harcterületre beérkezett 2. zlj-ának előnyomulási iránya az erdőszél mentén lehetővé tette, az ellenséges jobbszárny hatásos átkarolását.

Az orosz ágyúszó a harctérre igyekvő csapatoknak fokozott ösztönzést jelentett az idővesztés nélküli tényérésre. Az 5/1. zlj-nak a baloszloptól a Zapuscie tetőre történt irányítása által, a szélső baloszlop harcászati ütőértéke – tekintve az átkaroló lehetőséget – csökkent. Az 5/1. zlj. 1. és 2. százada később arcban nyert alkalmazást.

Alkonyatkor kaptam a törzslóvas altiszt által hozott azt a szóbeli parancsot, hogy „a ddr. a Klodzienko-i égő ház mögött a magaslaton gyülekezzék.” Ezt a parancsot a harctéren személyesen adtam át a ddr. jobbszárnyán harcban állott II. és III. zlj. parnokainak és később Hódy Ferencz szdsnak. A parancs az éj folyamán változást szenvedett s a csapatok visszarendeltettek állásaikba.

Másnap augusztus 31-én a ddr. a kora reggeli órákban a Koczurowa Mogila északi lejtőjére rendeltetett, hol az éj folyamán orosz járőrök puskatüze zavarta nyugalmát.

Az ágyúszó a nagy távolságokból a harctérre igyekvő fáradt gyalogságnak mindenkor lendületet adott.

A szabadságharc nagy hagyományaihoz híven az ágyúszóra a (hvd.) csapatok és a fárasztó nagy menetek által erős próbára tett magyar népfelkelők igyekeztek a harcteret mielőbb elérni, ahová fokozatosan érkeztek be, hogy az ellenség által szorongatott nehéz küzdelemben álló bajtársaik oldalán felvehessék a küzdelmet.

Az ágyúszó lelkesítette 1849 ápr. 4-én a szegedi fáradt 3. zlj.-atis, amikor az 1848-49-es szabadságharc legendás hőse Damjanich János Nagykáta felé menetben, mint a 3. hadtest parnoka pihenőt tartott s a Tápióbicske felől jövő ágyúszó hallatára kedvenc szegedi 3. veressipkás zlj-ának legénysége előtt, amely éppen étkezett így szólt: „Fiúk, hát nem megyünk előre, szükség van reánk!” Mire a legénység lelkesen kiáltotta: „De máris megyünk az angyalát!” Damjanich a hadiszerecnse kerekét megragadva a már elvesztett csatát győzelemre vitte.

Itt vívta meg a szegedi 3. zlj. egyik legvitézebb fegyvertényét, amikor a Tápió hídjánál az ellenség pusztító tüzeiben a töltésen megtorpant 9. honv. zlj. zászlótartójának kezéből a 3.

zlj. 2. szdának hadnagya, Szikszay Lajos kiragadva a zászlót, elkiáltta magát: „Utánam fiúk” és a töltésről a hídra rohant, követve a 3. zlj. által s nem törődve a császáriak erős puskatüzével, a hídon át szuronnal vetette magát az ellenségre és azt megfutamtotta.

Görgey e csata után a 3. zlj-hoz lovagolt és azt kérdezte Szikszaytól: „Hol szolgált Ön azelőtt?”, mire azt a választ kapta: „Sehol”. (Jogász volt.) Erre Görgey röviden azt mondta: „bravó ” Később Damjanich közölte Szikszayval, hogy Görgey őt a 43. zlj-hoz főhadnagynak akarja kinevezni, ezt ő megköszönte, de nem fogadta el, mert mint mondta, a szegedi 3. zlj-nál akart maradni és megelégedett azzal az elismeréssel, amivel Damjanich kitüntette. Ezt a két epizódot azért említettem meg, hogy felelevenítve Szikszay hadnagy vitézi tettét rámutassak arra a közvetlenségre, ahogyan a csataterék hőse Damjanich érintkezett a legénységgel és tisztjeivel s képes volt az érte rajongó honvédéiben a lelkesedést a legmagasabb fokra emelni. Damjanich őrnagy volt a szegedi 3. honv. zlj. első parnoka, aki győzelemről győzelemre vezette zlj-át.*

III. FEJEZET.

(Lásd 3. sz. vázlat)

Kulikowi ütközet 1914. szeptember 1. Esti pánik. A ho. parság intézkedése. A saját tüzérség által szétrobbantott 5. ezd. mozgókonyháinak megérkezése. Menet a Czerwony-Kamien 344 magaslatra. Parancs szeptember 2-án del. 3^h 15' körül a Lembergbe való menetre.

KULIKOW 1914. SZEPTEMBER 1.

Szeptember 1-én a Kulikow községtől északra eső magaslatok véres ütközetnek váltak színterévé. A megerősített 23. honv. gyalog ho. kötelékébe tartoztak: a 2. 5. 7. 8. honv. gy. ezd-ek, a 97. népf. ddr. (9. 10. 11. 16. népf. ezd-ek) a 3. és 4. menetezd., ezenkívül szept. 1-ére alája rendeltetett a cs. és kir. 10. és a 11. honv. lovas ho.

*A függetlenségi harcból vett egyes fegyvertényeknél Hegyesi Mártonnak „az 1848-49-iki 3. honv. zlj. története” című könyvét használtam főképpen forrásmunkául, aki elsősorban a még 1888-ban élt 3. honv. zlj. tisztjeinek feljegyzései alapján írta meg könyvét. Egyes katonai írók, Szikszay hdgy. vitézi fegyvertényét Földváry Károly őrnagynak tulajdonítják. Hegyesi Márton által felsorolt élő tanuk adatai alapján a Hegyesi leírását tartom helyesnek.

A Kulikow-i ütközetben 10 gy. ezd. azaz 35.000 gyalog harcos vett részt. Egy hadtestben szervezetszerűleg 8 gy. ezd. van, 1-2 vadász zlj., megfelelő tüzérségi és egyéb intézetekkel. A 23. honv. gy. ho. kötelékébe tartozó fegyvernemek és intézeteken kívül a többi beosztott hat ezd. a megfelelő tüzérség és géppuskákkal *nem rendelkezett*, ami az eredményes működést igen hátrányosan befolyásolta.

E könyv kereteit messze túlhaladná, ha a harc részleteivel foglalkoznék, ez okból csak az 5. honv. gy. ezd. teljesítményének rövid leírására szorítkozom. Megvilágítani törekedtem azonban a 3. hds. északi szárnyán elszigetelten működő megerősített 23. honv. gy. ho. nehéz helyzetét azon a területen, amelynek hadászati szempontból döntő jelentősége volt.

A megerősített 23. honv. gy. ho. parságnak, mely hadsereg csoport-parságnak volt tekinthető, a 3. hds. parság szeptember 1-ére azt a meghagyást adta, hogy a Kulikow-Zolkiew-i úttól nyugatra eső magaslatokon, az ellenségnek Zolkiew és Magierow-on át való előnyomulását megakadályozza.

A megerősített 23. honv. gy. ho.-nak 46. honv. gy. ddr-a aug. 31-én egy keletről jövő orosz támadást vert vissza.

A megerősített 23. honv. gy. ho. a fenti magaslatokra való menet alatt, északról és keletről volt fenyegetve szept. 1-én, következőképen az adott viszonyok mellett számolnia kellett azzal, hogy a kijelölt magaslatokat harc nélkül esetleg nem érheti el. A két lovas ho.-nak és a Kulikow-nál a lembergi út biztosítására visszahagyott 9-ik és 16-ik népfelkelő ezredeknek kellett a 23. honvéd gyalog hadosztály szeptember 1-i menetét észak felől biztosítani.

A 9. és 16. (kassai és beszercebányai) népfelkelő ezredek - Divéky ezredes csoportja - szeptember 1-én hajnalban, a Kulikow-tól északra eső Przedzymichy WK.-Nahorce, Artasow magaslatokat megszállott oroszokkal harcban állottak. Szorongatott helyzetükben Weeber tábornoka 10. és 11. népfelkelő ezredekkel segítségükre sietett. A hősiiesen küzdő népfelkelő csapatokat ágyú és géppuska nélkül igen nagy veszteségek érték az oroszok ágyú és géppuska tüzeiben végmegsemmisülésüket csak a harcból való kivonás által kerülhették el. A 97. népfelkelő dandár, halott és sebesültekben 76 tisztet és 2485 népfelkelőt veszített.

Álljunk meg egy percre e döbbenetes szám előtt, amely számtalan vitéz magyar népfelkelő hősi kimúlását jelenti az orosz géppuskák és ágyúk pusztító tüzeiben. Amikor mély megilletődéssel gondolok a magyar önfeláldozás e hőseire, eszembe jut Conrad válasza, amelyet Krausz Alfréd vezérkari ezredesnek a hadiiskola parancsnokának, a később nagy hadihírnévre szert tett Krausz apánknak adott azon kérdésére, hogy: „a menet alakulatok, mint menet, vagy mint tábori alakulatok alkalmazandók- e a harctéren”?, Conrad válasza az volt, hogy: „Ezek véleményem szerint menet-alakulatok. Nekem azonban az ellenséggel szemben meglepetésre

„I3 kell gondolnom, s azért van szükségem a menet és népfelkelő alakulatokra.” (L. Krausz Alfréd gy. tábornok „Vereségeink okai” című német nyelven megjelent munkáját.)

A meglepetés az nem maradt el. Azonban nem az oroszoknak, hanem a npf. csapatoknak és az összes előljáróknak okoztak gyászos meglepetést, mert az eredményes harc biztosítékai nélkül az oroszok első vonalbeli csapatai elé vinni a menetkészség elérése után a népfelkelőket, azoknak céltalan, eredmény nélküli feláldozására kellett, hogy vezessen. A hadvezetőség a háború elején, a népfelkelőket tekintet nélkül a szervezés, felfegyverzés és kiképzés hiányosságaira, eredményesen vélte alkalmazhatni.

Az augusztus 30-iki győzelmes ütközet után, a Zapuscie magaslatról délre eső Zahajka magaslatra rendelt 5. honv. gy. ezd. szept. 1-én del. 4^h -kor indult el éjjelezési helyzetéből a Zahajka magaslatról, a Zwertow-tól délre eső magaslatokon át északnyugati iránnyal. A részben erdővel fedett magaslatokra felérve az ezredel, távoli puska és géppuska tüzelés, majd később szórványosan ágyútűz volt hallható. Menetirányunktól északnyugatra elterülő nagy erdőség előtti magaslatokon folyt a kora reggeli világosságban kivehető harc. Az volt a benyomásunk, hogy harc előtt állunk, mert a menetet kissé részút féljobbra folytatva Artasownak, az ellenség baloldalába jutunk. Zwertow-tól nyugatra a magaslaton parancsot kaptam, az ezreddel a völgyben fekvő Udnownak menetelni.

A harctérről déli irányban mindinkább eltávolodva elhalkult a harcizaj, ám a menetszlop közelében felrobbant srapnelek meggyőződtek arról, hogy az orosz tüzérség tudomást szerzett rólunk. A menetirány ezen megváltoztatásából azt kellett következtetnünk, hogy a ddr. nem fog harcba bocsátkozni, amely feltévéésünkben megerősített a ddr. parnoknak később Udnow mellett az oszlop élén tett azon közlése, hogy „nekünk nem feladatunk ma harcba bocsátkozni, mert a Zolkiew-kulikowi úttól nyugatra eső magaslatokat kell megszállani.” Ezen kijelentés bizonyára a ho. parságnak reggel az indulás előtt élőszóval kiadott intézkedéseim alapulhatott. A ddr. parnok később az oszlop éléről az elővédhez lovagolt.

Az ágyúszó és géppuskák kattogása a hadsereg csoporiparáságot már a kora reggeli órákban az elé a megfontolás elé állíthatta, hogy vajjon elérhető-e a megerősített ho. harcbavetése nélkül a menetcéi, a Kulikow-Zolkiew-i úttól nyugatra eső magaslatok, avagy szükségessé vált már korán reggel a harcban állott saját csapatok (9/és 16. népf. ezd.) hathatós támogatása, hogy a ho. zöme oldalmenetét zavartalanul végrehajthassa!

Abból a tényből, hogy a hadseregcsoport parságnak szept. 1-én alárendelt lovashadtest cs. és kir. 10. lovas ho-át aug. 31-én egy orosz gyalog ddr. Zolkiew-nél megtámadta s hogy ugyanazon nap a Koczurowa Mogilá-ról saját tüzérségünk, nyugati irányban Dzibulki~nak menetelő orosz gyalogsági oszlopokra tüzelt, nagyobb

orosz erők jelenlétére kellett következtetni, a ho. visszavonulási vonalának északi oldalában, amely erők részben a ho.-t hátban is veszélyeztették.

A nap sorsát, előre nem látott harcsemények bekövetkezésének gyors és helyes megítélése dönti el. Az adott esetben a kora reggeli órákban az a felfogás látszott érvényesülni, hogy a ho. zöme harc nélkül érheti el a menetcélt, a megerősített harcban álló népfelkelő csapatok fedezete mellett.

A ddr. menetvonala mindinkább eltávolodott a harctértől. Amikor Kulikow-tól délre mintegy 3 km-re az 5. ezd. azzal egy-magasságba ért, Daempff altábornagy ho. parnoktól személyesen a következő szóbeli parancsot kaptam: „5. ezd. támadás. Irány a Nahorce-i torony. Jobbról a 46. ddr. fog támadni.” Később egy vezérkari tiszt az előnyomulás alatt még Kulikow-tól délre azt a parancsot hozta, hogy az elővéddel összhangban intézzem a támadást, amely még akkor menetben volt a Czerwony-Kamien 344 magaslatnak, nyugati irányban. Ezen figyelmeztetésre a tüzérségi hatáskörön kívül harcalakzatban előnyomuló ezredet fektettem, amíg az elővéd, amely már kb. 4-5 km. távolságban volt, északi irányba bekanyarodott és némileg tért nyert. Az ezd. rajvonalát követő összes tartalékok egysoros alakzatban 5 lépés térközökkel az emberek között, mély tagozódásban nyomultak előre, magukkal rántva a rajvonalat.

Az ezd. nagy lendülettel vetette magát a megerősített orosz állásokra, nem törődve az orosz ágyú és géppuska tűzzel. A századok, tisztjeikkel az élen, rohammal vették be az előttük fekvő községeket és a közöttek orosz állásokat. Az 5. ezred áttörte az orosz állás közepét, az oroszokat visszavonulásra kényszerítve. Az ezd. többszáz foglyot ejtett. A zlj. század és szakaszparnokok példát adó bátor és kiválóan vitéz magatartása lelkesítőleg hatott a honvédekre. A 3. m. ezd. az 5. mellett állott harcban.

A legénységnek a mindkét részről kifejtett tüzérségi tűzhatás s az égő házak okozta hőség lehetetlenné tette a falvakban való maradást, kénytelen volt a községeket elhagyni. Ezt látva szükségesnek tartottam, a tüzérség működésébe beavatkozni és az 5. ezd. mögött álló cs. és kir. 20. ágyús ezd. ütegparnokának Neuner Ottó századosnak távbeszélőn megadtam a kellő céltárgyakat és tájékoztattam az általános helyzetről, amelyről, mint nekem jelentette, nem volt tájékoztatva. Egyben utasítottam, hogy a Nahorce-tól északra eső magaslat erdőszegélyéről és az Artasow-i templom tornyából tüzelő orosz géppuskákat hallgattassa el. Tüzérségünk kiválóságát bizonyítja, hogy a második gránátlövés a toronyban telitalálat volt, amire az orosz géppuska megszűnt tüzelni. A veszteséget fokozta saját tüzérségünk tüze, amely az orosz tüzérséggel lőtte a saját csapatunk által bevett községeket és azok környékét, ami a csapatoknál múltó pánikot idézett elő. Weeber tábornok is kénytelenítetett a tüzérség tüzét beszüntetni.

A csapatoknál a legnagyobb zavart és nyugtalanságot idézte

ek) a hátulról és oldalról jövő tüzéségi tűz. A hátból jövő tüzéségi tűzv. nemcsak veszteségek okozója lett, hanem nagymérvben hátrányos erkölcsi benyomást keltett a csapatoknál. Miután a cél, az oroszok kiverése az állásokból s a népf. csapatok tehermentesítése eléretett, a kiadott intézkedésnek megfelelően a csapatoknak a Zolkiew-től délre eső magaslatokat birtokba kellett venni még a holnapi virradat előtt. Ez okból a harctér egy hátrább eső állásában a csapatok gyülekeztetése, a kötelékek rendezése és a csapatok menetkész állapotba helyezése végrehajtatott.

A hadgyakorlatoknál a tüzéség és gyalogság összműködésére nem fektettek kellő súlyt. Gyalogságunk általában az előretörésre neveltetett, a tüzéség és gyalogság összműködése békegyakorlatoknál nem jutott kifejezésre, aminek következménye volt a bevezető csatákban észlelt összműködés hiánya; ez azonban nem volt az egyes tüzér parancsnokok rovására írható, akik mindenkor legjobb tudásuk és a tüzéségi fegyvernem dicsó hagyományaihoz híven teljesítették kötelességüket. A hadgyakorlatok alatt észlelt idegesség a vezetésben, amely főképen a harc gyors lepergésében jutott kifejezésre, a harctéren érezte hátrányos következményeit.

A 45. honv. gy. ddr. a harctéren éjjelezett Kulikow-tól északra, az 5. ezd. ütközet előőrsöt adott.

A szept. 1-i harc rövid ismertetéséből megállapítható az, hogy az arctámadásra rendelt 45. honv. gy. ddr. a súlyos veszteséget szenvedett népf. csapatoknak harcból való kivonását megkönnyítette, bár nem minden súrlódás nélkül; azonban a *főcél*, a Zolkiew-től délre eső magaslatok megszállása, az esti órákban bekövetkezett előre nem látható események folytán, aznap nem volt foganatosítható.

Figyelembe véve a 3. hadsereg északi szárnyán működő hadsereg csoport általános helyzetét szeptember 1-én a reggeli órákban, önként felmerül a kérdés, hogy a harcterülethez közeledő 45. honv. gy. ddr.-nak, a hadsereg csoportparnokság által az ellenség baloldalába Artasow-nak való irányítása a harc kezdetén reggel nem valósíthatta volna-e meg kedvező körülmények között a tüzéség és géppuskák nélkül nehéz küzdelemben állott népf. ezredeknek még a délelőtt folyamán való tehermentesítését és a kitűzött menetcél elérését a megerősített 23. honv. gy. ho. zöme által!

Az 5. ezrednek kiváló vitézséggel végrehajtott támadása, melynek lendületét az orosz tüzéség és géppuskák leghevesebb tüzeleése sem volt képes csökkenteni, nagyrabecsülést váltott ki még az ellenségnél is; erre nézve álljon itt egy, az ezred által a lövészárokbán elfogott orosz alezredes következő kijelentése: „Háborút viselt katonák által nem tapasztalt, a veszélyt semmibevevő feltartóztathatatlan előnyomulásban oly mérvű elszántságot láttunk, amellyel szemben minden ellentállás megtört. Az orosz-japán háborút végigharcoltam, de be kell vallanom azt, hogy az Önök által végrehajtott támadás, amely dacára a mi tüzéségi,

géppuska és gyalogsági tüzérőnknek, a gyakorló terekre emlékeztető ellentállhatatlan lendülettel tört előre, a tisztelnél és a legénységénél is bámulatot váltott ki, mert a fokozott tüzelés sem volt képes az előretörő rajvonalakat huzamosabb időre megállásra kényszeríteni.”

„Az ezd. mindent letipró szuronyrohama meggyőződtetett arról, hogy a japán háborúban sem állottunk hasonlító elszánt és vitéz csapattal szemben.”

Így szólott a háborútviselt alezds. elismerő nyilatkozata.

Álljon itt ennek a fényes rohamnak ikertestvére, amelyet az 5-ös honvédek nagyapái, a szegedi 3-as honvédek hajtottak végre, ahol ugyancsak az ellenség adta meg az elismerést.

A vér nem tagadja meg magát. A nagyapák Damjanich tábornok dédelgetett fehérkakastollas 3-as veres sipkás honvédéi, büszkén tekintettek alá a magas egekből, unokáiknak az 1848-49-es nagy időkre emlékeztető dicsőséges fegyvertényére. Akkor is az ellenséges parnok hajtotta meg az elismerés zászlóját a szegedi honvédek vitéz magatartása előtt. Az 1849 ápril. 10-iki váczy csata napján, a 12-es osztrák vadász zlj. a Hétkápolna melletti Gombás patakon levő kőhid mögött s a környező házakban védőállásban volt. *Földváry Károly* őrgy. a 3. honv. zlj. parnoka, amikor lóháton rohamra vezette a vadászok ellen zlj-át, kiragadta a zászlót az út szélén fejlődött lengyel légió zászlótartójának kezéből s elkiáltotta magát: „Utánam fiúk, mienk a Haza.” Damjanich egy dombon rázendíttette a Ferdinánd huszárok zenekarával a Rákóczi. A hid előtt gyilkos sortűz fogadta a zlj-at, *Földváry* alól kilövik a lovat, kiejti a golyók által átyukasztott zászlót a kezéből, amelyet a lengyel légió egy tisztje vett fel és visszavitt. *Földváry* most már segéd tisztjének, az általa felajánlott lovára pattant fel s a saját zászlót kezébe kapva, vezeti tovább rohamra zászlóalját. *Brandenstein* szds. a vadászok parnoka, aki itt foglyul esett, maga beszélte el, hogy a honvédek megingathatatlan rohamra, vitéz parnokukkal az élen, annyira megbabonázta őt, hogy elfeledett tüzet vezényelni s a vadászok vagy 60-70 lépést meghátrálva, csak akkor adtak le ismét egy sortűzet, mire *Földváry* alól a második ló is kidőlt. *Földváry* most már gyalog vezette rohamra zászlóalját s kiverte az ellenséget állásából, amelynek egy része megadta magát. *Földváry Károly* őrgy. aki minden csatában kitűnt vitézségével, a magyar szabadságharc legvitézebb katonája és legelső bakája dísznevet kapta.

Kossuthnak, *Földváry* e vitéz tette tudomására jutván elrendelte, hogy *Görgey* egy telivér lovat vegyen neki. Midőn *Görgey* Damjanich jelenlétében tudatta ezt *Földváry*val, Damjanich nevetve jegyezte meg: „Kár biz az a telivér ló *Földváry*nak, fuhrvézer lovat kell alája adni, úgysis kilövik alóla,” mire *Földváry* azt felelte: „nem bánom én, csak közelebb vigyen az ellenséghez.”*

**Földváry Károlyt* és ikertestvérét *Sándort*, Eger városa díszpolgárrá választotta meg. *Földváry Károly* ápr. 10-én „a váczy csatában tanúsított vi-

AZ ESTI PÁNIK.

Alkonyat beálltakor dut. 9 óra tájban hátulról egyes lövések csapkodtak a pihenő csapatokra, hogy honnét eredtek a lövések, nem volt megállapítható; majd Kulikow községből mögöttünk sűrű lövöldözés volt hallható és rövid időközben leadott egyes ágyulövések. A helyzet kezdett komollyá válni, az idegességet fokozta a hátulról Kulikow-ra leadott tüzérségi tűz. A községben levő magasabb törzsek, a vonatokkal túltömött faluból kiutat kerestek a szabadba, hogy mielőbb kivonják magukat az általános zűrzavarból és hogy a helyzetet nyugodtan mérlegelve, megfelelő intézkedést tegyenek. Válságos pillanatokban a jó idegrendszer felér minden katonai tudással. Az éjjeli órákban a h. o. parancsnok az összes csapatoknak elrendelte a menetet Lemberg-be.

A Kulikow-tól északra eső magaslaton a harcterületen éjjelező 45. honv. gy. dandárparság is aggodalomkeltőnek találta a sötétségben folyt lövöldözést és az *ágyúzást*, amelynek magyarázatot nem tudott adni. Ebben a helyzetben magatartására nézve mérvadónak vette a h. o. parság által szept. 1-én kiadott intézkedést, amely szerint a 45. dandár a Czerwony-Kamien 344 magaslatra menetel s azt megszállja.

Ehhez képest a 45. honv. gy. dand. parság szept. 2-án del. 12^h 15'-kor a következő intézkedést adta ki. „A dand. Kulikow-ot érintve a nyugatra eső Czerwony-Kamien 344 magaslatra menetel. Elővéd 3. m. ezd. Főcsapat 5. honv. gy. ezd., ezt követi a 2. honv. gy. ezd. indulás del. 2^h30'-kor. Éjfél után 1 óra tájban a saját tüzérség által Kulikow-ban szétugrasztott menetben levő 5. ezd. mozgókonyháit is előkerítette az általam kiküldött derék ezd. kürtös Lipták őrmester, aki alól Kulikow-ban lovát is kilőtték.

Az ezd. élmező tisztnak, Szundy fhgy-nak, amint az ezd. m. konyháit előtt lovagolt, karját átlőtték. Végre tehát étkezéshez jutott a legénység, sőt közvetlen az indulás előtt Szundy fhgy. gondoskodása folytán a kenyér is megérkezett s az ezd. legénysége a kenyérkocsik mellett, elmenetelés közben kapott kenyeret, mert kenyérkiosztásra idő már nem volt. Mielőtt a dand. a Czerwony-Kamien magaslatra vivő útra letért volna, Kulikow-ban a következő parancsot kapta: „minden csapatnak irány Lemberg,“ ahova zeneszóval, a lakosság lelkes fogadtatása mellett a déli órákban vonultunk be, előzőleg hosszú pihenőt tartva Grzybowicze W. K. községtől délre eső magaslatokon.

tézsége és oroszlanói hősiességéért a 2. oszt. kat. érdemkeresztet kapta” és a „bátrak legbátrabbja” hősi elnevezést nyerte el. 1849 nov. 16-án kötél általi halálra ítéltetett, kegyelem útján 18 évi vasban töltendő várfogságra változtatott át. Földvár Sándor a szegedi önkéntesek őrnagya, (később a szegedi 104. zlj. parancsnoka) 1849 ápr. 3. és ápr. 7-én a Szent-Tamási és a római sáncokat nemzeti zászlóval a kezében elsőnek mászta meg, elkiáltva *magát*, „*utánam* fiúk, akiben magyar vér van.” Szeged városa 1849 ápr. 15-én tartott közgyűlésén, hősiességé emlékéül neki és örökösének a város közös pusztájából 100 lánccal földet ajándékozott. Reizner I. Régi Szeged. A Földvár ikerestvérek nevei szabadságharcunk történetébe arany betűkkel vannak bejegyezve.

IV. FEJEZET.

(L. 4. sz. v.)

A Zolkiew-i útsomónak és az attól délnyugatra eső magaslatoknak fontossága. Szept. 1-én dut. a 23. honv. gy. no. jobboldala veszélyeztetve. Általános helyzet a 3. hadsereg-nél. A hads. főparság szept. 2-án dut. elrendelte Lemberg feladását s a 3. és 2. hads. visszavonulását a Wereszycza mögé. A Lemberg előtt álló ho.-kat orosz bekerítés veszélye fenyegette. A 3. hads. parnokságnak aug. 31-én a 23. honv. gy. ho. parságnak adott visszavonulási parancsa megnyitotta az északkeleti bejáratot Lembergnek. A 23. honv. gy. ho. aug. 30. 31. és szept. 1-i győzelmes harcai késleltették az orosz 5. hadsereg segítségére siető orosz erőket. Jarkovác 1848. XII. 15. Conrad és Brussilow véleménye a 3. hads. északi szárnyán harcban állott hvd. és m. npf. csapatokról.

Több mint 16 esztendő telt el az események óta, de az idők múlása nem homályosította el, a világháború első nagy csatáinak emlékét. Akkor nem tudtuk megérteni azt, hogy miért kellett Lembergbe menetelni, s mi okból adta fel a 23. honv. gy. ho. parság a Kulikow-Zolkiew-i-uttól nyugatra eső magaslatok megszállását, amelynek fontosságáról a térképre vetett pillantás meggyőzően beszél.

Ezen magaslatok (Czerwony-Kamien 344, Czarny-Kamien 356, Haray 347,) uralkodnak a Kulikow-Zolkiew területből nyugatnak és északnyugatnak vezető utak felett. A magaslatok birtokában a Lemberg, Janow, Jaworow-i utat visszavonulás esetén nem veszélyeztetheti északi irányból az ellenség, azonkívül a Zolkiew felett uralkodó Haray magaslat birtokában, ezen oldalállásból az ellenség elvonulását Dobrosin-Rawaruskának a 4. hadsereg hátába és oldalába megfelelő erők zavarhatták és késleltethették.

A Zolkiew-i útsomó döntő fontosságú szerepet játszott, mert innen vezettek a jókarban levő utak minden irányban. Ezen utak közül elsőrendű fontossággal bírt a 4. hads. hátába vivő Rawaruska-i ut és a 3. hads. visszavonulási vonalára Lemberg-Jaworownak vezető utak. A Krasne-Zlocsow-i aug. 26-27-iki s az aug. 29. és 30-án megvívott Przemyslany igen kedvezőtlen kimenetelű csaták után a 3. hadseregnek a Wereszycza mögé való visszavonulása szükségessé vált, amely előterjesztést a hads. főparság aug. 31-én jóvá is hagyott.

Ezekben a csatákban az orosz haderőnél sokkal gyengébb osztrák-magyar keletsjaliciai had. csoport erőinek egységes latbavetése nem jutott kifejezésre; ez áll különösen a 2. hadseregre, amelynek felvonulása be sem fejeztetett, s a hadsereg egyes részei amint a harcterületre beérkeztek, részletekben jutottak alkalmazásba.

Augusztus 31-iki elhatározását a hadsereg főparság politikai és katonai szempontból még *aznap* visszavonta és a 3. hads. parságnak parancsot adott, hogy a 10. és 11. lovas ho.-kat és még *legalább két érintetlen gyalog ho.-t* hagyjon meg a Kulikow-Zolkiew területen, hogy az ellenség jobbszárnyáról nagyobb erők eltolását a 4. hadsereg oldalába és hátába, Uhnów-Rawaruska és Niemirow irányában megakadályozza.

E végből a 3. hads. parság a 97. népf. dandár és a 23. honv. gy. ho. megerősítésére a 93. osztrák Landwehr dandárt akarta még Kulikow-ra irányítani, ez utóbbi *szándékát azonban feladta, tekintettel ezen dandár igen csekély harci értékére.*

A hadsereg főparság fenti parancsa az érintetlen két gyalog ho. tekintetében nem jutott végrehajtásra szept. 1-én a Zolkiew-i magaslatokra nem ért el a 23. megerősített honv. gy. ho. s ekként a fontos útsomót nem zárhatta el. Ennek a parancsnak végrehajtása szept. 1-én már azon okból is elkésett volt, mert az orosz 3. hads. jobb szárnyáról és amögött már *augusztus 30-án* nagy erőknek eltolása Kamionka Strumilowá-n át északnyugati irányban a Zolkiew felé húzódó nagy erdő mögött folyamatban volt, sőt az erdőninnen is, Dzibulki felé láthatók voltak aug. 31-én orosz erők mozgásban, amelyekre tüzéségünk a Koczurowa-Mogila magaslatról tüzelt.

Az oroszok a Zolkiew-től északra eső területet már szept. 1-én elérték, amikor a 23. honv. gy. ho. a Koczurowa-Rudancei előretolt állásából a Zolkiew-i magaslatokra még csak menetben volt. Az aug. 30-iki és 31-iki orosz támadás a 45. és 46. gy. dandárok ellen, a saját erőink kipuhatolását és lekötését célozták, mialatt a főerők a nagy erdőség által fedve, az oldalmenetet folytathatták.

A Zolkiew környékét megszállva tartott osztrák menetalkutakkal megerősített 10. lovas ho.-nak már augusztus 31-én összeütközése volt egy orosz dandárral, amelynek támadását visszavetette.

Szept. 1-én a 11. lov. ho. is a Zolkiew-Kulikow-tól nyugatra eső magaslatokon foglalt állást.

Aznap délután a 23. honv. gy. ho. jobboldalának veszélyeztetése Remenow és Zwertow-on át mindinkább nagyobbodott. A ho. parság segítséget kért, de nem kapta meg a 3. hads. parnokságtól.

Bár az oroszok szept. 1-én állásaikból kivette visszavonultak északnak az erdőségbe, tagadhatatlan, hogy a ho. az aug. 31-iki állásnak felsőbb parancsra történt feladásával szabaddá tette a Remenow-Zydatycze-n Zboiskán át északkeletről Lemberg-re vezető utat s ekként a ho. nemcsak jobboldalában, de hátban is egyidejűleg fenyegetve volt Kulikow-i állásában szept. 1-ről 2-re menő, éjjel.

Úgy, amint a helyzet ma felderítve van, de akkor a ho. parnokságon kívül talán senki által sem volt tudott, a ho. Par-

ság környezetében fellépett ideges nyugtalanság érthető, mert nemcsak a lövöldözés és saját tüzérségünk ok nélküli ágyúzása szept. 1-én este tette erős próbára Kulikow-ban és befolyásolta elhatározásában a ho. parságot, hanem azzal a lehetőséggel is számolniok kellett, hogy szept. 2-án a kora reggeli órákban a Remenow-Zwertow-on át előnyomuló ellenség oldal és háttámadásának lehet kitéve, amelyet csak akként kerülhet el, ha *még az éj folyamán elindul* a kijelölt magaslati állásokba. A 45. és 46. honv. gy. dandárok teljesen harcász állapotban várták a további parancsot a Zolkiew-től délre eső magaslatok megszállására; előbbi Kulikow-tól északra a harcterületen, utóbbi Kulikow-tól keletre és délkeletre, később a lembergi úton.

A cs. és kir. 20. ágyús ezd. Kulikow-tól délre táborozott, de az alkonyat után is tartó lövöldözés és a lovak közé becsapódott lövedékek megriasztották a lovakat. Az ezd. parnok a helyzetet már azon okból is válságosnak ítélte, mert abban a hitben volt, hogy kozákok törtek be a faluba, ezért a felmozdonyozást elrendelte és akképpen intézkedett, hogy az ezd. Lemberg irányában elvonulva, minden egyes ágyú, amint a lembergi utat eléri, egy-egy lövést adjon le a Kulikow-i útra.

A Kulikow-on átvonuló 5. ezd. mozgókonyháinak zörgését, amelyeket a puska lövések miatt megvadult lovak szanaszét vittek a faluban, valószínűleg kozák lovak patái okozta zajnak vélték a lövöldözés okozta izgalomban.

ÁLTALÁNOS HELYZET A 3. HADSEREGNÉL, SZEPT. 2-ÁNDUT.

Szept. 2-án délután a 3. hads. visszavonulására a hads. főparság kiadta a rendeletet. Lemberg csak nagyobb lovas támadások ellen volt biztosítva, földsáncok és lövészárkok által. A köztudatban a nagy tömeg előtt, mint ellentállóképes vár szerepelt. Szept. 2-án a 3. hads. és a 2. hads. között széles űr tátongott.

A csaknem háromszor oly erős orosz tömegek nagy ívben vették körül a 3. hadsereget mindkét szárnyán átkarolólag. A 4. hads. segítségére egyelőre számítani nem lehetett. A 3. hads. parság megindokolt kérelmére a hads. főparság elrendelte a 3. és 2. hadsereg visszavonulását.

Aug. 30-án az orosz 3. hadsereg XXI. és XI. hadtesteinél az erők eltolása északnyugatnak már folyamatba tétetett.

Szept. 2-án a XXI. orosz hadtest Zolkiew-től északra főerejével elérte Turynka-Mosty-Wielkie-vonalát. Aznap a 3. hadsereg XI. és III. hadtestének 5 harc képes ho.-ja állt Lemberg körül 7-12 km.-es távolban védő állásban, egy 25 km.-es arcvonalban északkelet és délnek, északon és délen csapatok nem állottak rendelkezésre; a 3. és 2. hadsereg között a visszavonulás folyamán délen egy űr keletkezett. Ezzel szemben 12 orosz ho. egy külső körívben támadásra készen állott 10-12 km. távolságban.

További ellenállás esetén a bekerítés veszélye forgott fenn

az esetben is, ha a 23. honv. ho. szept. 1-én, vagy legkésőbb szept. 2-án hajnalban a Zolkiew-Kulikow-tól nyugatra eső magaslatokat meg is szállja, mert azt a Kamionka-Strumilowa-tól északnyugatnak széles arcvonaltól Turynka-Mosty-Wielkie-Zolkiewnek előnyomult orosz erők (XXI. hadtest) lekötötték volna.

Lemberg városa kivédhetetlen volt, mert Remenowon át szept. 1-én dut. az orosz erők előtt az út nyitva állott északkeletről Lembergnek. A 3. hadseregnek már augusztus 31-i azon parancsa, hogy a megerősített 23. honv. gy. ho. szállja meg a Kulikow-Zolkiew-i úttól nyugatra eső magaslatokat, megnyitotta északkelet felől az oroszoknak az utat Lembergnek.

Lemberg esetleg rövid ideig csak az esetben lett volna még tartható az orosz túlerőkkel szemben, ha a 23. honv. gy. ho. az aug. 29-én elért magaslatokat Kulikow-tól északnyugatra (a Kulikow-i Zolkiew-i úttól nyugatra) megszállja, s a Remenow-Klodzienkoi állás megszállására, kellő időben más erők állottak volna rendelkezésre; vagy pedig, ha még augusztus 29.-e előtt a Zolkiew-i fontos állást más erőkkel biztosítja a 3. hadsereg parnokság, mert a 10. és 11. lov. ho. tartósan nem fejthették ki eredményes ellentállást nagyobb orosz erőkkel szemben és a 23. honv. gy. h. ho. aug. 31-iki állásában tovább meghagyatik.

Az adott esetben tehát Lemberg-be északkelet felől akkor is bevonultak volna szept. 3-án az oroszok, ha a 23. honv. gy. ho. teljesíti is a kapott parancsot.

Az északi szárnyon teljesen elszigetelt 23. honv. gy. ho. helyzete igen nehéz volt, meri a külső vonalon félkörben húzódó nagy erdőségek által leplezett orosz erők, a belső vonalon ide-oda toít 23. ho. csapatait bárhol fejtettek is ki ellentállást, vagy mentek át támadásba, oldalból is veszélyeztették, ez volt a helyzet szept. 1-én dut. is.

A megerősített 23. honv. gy. ho.-nak két feladatot kellett teljesíteni. A Remenow-Klodzienko-i vonalban, északkeleten Lemberg bejáratát kivédeni és a Kulikow-Zolkiewtől nyugatra eső magaslatokat megszállva a Rawaruskának északnyugati irányban a 4. hads. és délnyugatra a 3. hads. hátába vezető utakat elzárni az oroszok előtt.

E fontos két feladat biztos megoldására két harccsoportra lett volna szükség; az egyik a Klodzienko-Remenow vonalban, a másik a Zoltancei útsomó kivédésére, mely feladatnak a lovas hadtest alárendelt értékű zlj-kal nem felelhetett meg tartósan.

A 3. hads. parnokság által tervezett módon a két feladat nem volt megoldható, mert amíg augusztus 30-án és 31-én a 23. honv. gy. ho. Lemberg északkeleti bejáratát kivédte, addig az oroszok (XXI. hadtest részei) elérték Zoltance környékét és az attól északra eső területet, az útsomót tehát csak harc árán lehetett később kézbevenni, amit a tények bizonyítanak.

Az oroszok egyáltalában nem gondoltak arra, hogy a XXI. hadtest déli szárnyával Zolkiew-en át a Lemberg Jaworow-i út felé

a 3. hads. hátába előtörjenek, s veszélyeztessék a 3. hadsereg visszavonulását. Az orosz főhadvezetőség csak egy célt tartott szem előtt, a visszavonulásban levő 5. orosz hads. segítségére sietni azáltal, hogy a 3. orosz hadsereg északi szárnyán levő hadtesteit (XXI., XI.) északnyugatnak az Auffenberg 4. hadseregének hátába irányítsa. Az a körülmény tehát, hogy a Zolkiew-i magaslatokat a 23. honv. gy. ho. nem szállotta meg, nem vont maga után komoly következményeket a 3. hds.-re, a tények igazolása szerint.

A Lemberg-től északnyugatra eső Zolkiew-Magierow terület fontosságát a hadsereg főparság is kellően értékelte, mert ott a tiroli cs. és kir. XIV. hadtest (3. 8. ho.) és a 41. honv. gy. ho. vonult fel. Ez a harccsoport azonban a támadó Auffenberg 4. hadseregének keleti szárnyára irányított aug. 24-én, hogy a támadás sikere biztosíttassék. A 3. és 4. hads. között ekként keletkezett úrbe elsősorban a 44. osztr. Landwehr ho. és más csapatok irányítottak Zolkiew-Kulikow-Zoltance területbe.

A 44. osztr. Landwehr ho. aug. 27-én Lemberg-től délre (Winniki) eltolatott, s helyette a 4. hads.-hez északi irányban menetben levő 23. honv. gy. ho. és Przemysl várából a 97. magyar népf. dandár a 3. hads. rendelkezésére bocsátott, mindkettő Lemberg-től északra a Kulikow-i területbe irányítva, hova aug. 29-én kellett beérkezniök; addig Lemberg északról való bekerítésének útja csaknem szabad volt az oroszok előtt. A Zolkiew-i útsomó biztosítása céljából a 10. és 11. honv. lov. ho.-ok, menet zlj.-akkal megerősítve, egy lovas hadtestbe vonattak össze.

A 23. honv. gy. ho. és a 97. magyar népfelkelő dandár erős menetekben tudta csak elérni augusztus 29-én Kulikow környékét.

Mint már említettett, augusztus 30-án a XXI. orosz hadtest részei megtámadták a 45. honv. gy. dandárt, aug. 31-én pedig a 46. honv. gy. dandárt, de visszaverettek. Ugyan e napon az 5. orosz hadsereg segítségére siető északnyugati irányban menetelő XXI. hadtest él ho.-ja elérte 25 km-re északra Zolkiew-tól Mosty-Wielkie-t. A 97. népf. dand. és 23. honv. gy. ho. támadása szept. 1-én a XXI. hadtest tetemes részeit lekötötték s ezért szept. 2-án még nem tudott a főerővel a Zolkiew-Mosty-Wielkie-i útvonalon átkelni.

Az orosz 3. és 8. hads. által szorongatott 3. hads. parnokságnak nem állottak megfelelő erők rendelkezésére, amelyekkel Lemberget egy északkeletről jövő támadással szemben ki tudta volna védeni és képes lett volna Zolkiew-nél az orosz erőknek északnyugati és nyugati irányban való eltolását megakadályozni.

A helyzet ismertetéséből megállapítható kétségkívül az a valóság, hogy nem a 23. honv. gy. ho.-nak Lembergbe történt visszavonulása Kulikow-ról, volt az okozója Lemberg szept. 2-án délután bekövetkezett kiürítésének, mert a 23. honv. gy. ho. augusztus 31-iki állásainak feladása a 3. hadsereg parnokság rendeletére, Lemberg-től északkeletre megnyitotta az oroszok előtt Lemberg északkeleti bejáratát kivédhetetlenül s az oroszok tényleg *Remenow fe-*

löl vonultak be szeptember 3-án del. 10^h-kor Lembergbe. A felsorolt tényekből azonban kitűnik az is, hogy az esti sajtó tüzéségünk által okozott pánikon kívül, az általános helyzet szülte bizonytalanság, a ho. elszigeteltsége, jobboldalának és hátának veszélyeztetése nagy mértékben járultak hozzá a ho. *parsdğ indokolt aggályaihoz* s a Lembergbe történt visszavonulás elrendeléséhez.

A Kulikow-i pánik nem egyedülálló volt a háború első hónapjaiban, súlyos következményű pánik esetek történtek különösen a 4. hadseregénél aug. havában.

A háború első heteiben a meglepetések által előidézett pánik a csapatoknál gyakran fordult elő, elsősorban a kevésbé kiképzett és fegyelmezett népfelkelő alakulatoknál. Ilyen pániknak nemcsak a sötétség beállta után, hanem nappal is ki volt téve a csapat. „1914. augusztus 27-én dut. 5^h 30'-kor míg a 93. Landstr. dand. pihent, ismeretlen irányból egyes lövések estek, mire a gyalogság előtt pihenő tüzéség a gyalogságon keresztül robogott, s azt magával rántotta. Miután a ddr. rendeztetett dut. 10'30-kor, a jobb szárnyról egyes lövések estek, a 35/II. Landstr. zlj.-nál kitört a pánik s a zlj. parnoka Szvoboda őrgy. halálos sebet kapott. Az est folyamán az ezd.-hez érkezett összes lőszer málhás állatok szétszaladtak és nem voltak többé megtalálhatók.”

Mindkét esetben az ellenség távol volt. Számos hasonló természetű pánik érte szept. közepéig a csapatokat, mindez bizonyossága a nagyfokú idegességnek, a felderítés, biztosítás hiányos voltának, részben a laza fegyelemnek és sok esetben az éjjelezési helytelen intézkedéseknek. Ilyen pánikszerű megroppanások könnyen átterjednek a szomszédos osztagokra is, de egy kiváló csapattest gyorsan leküzdí a pánikszerű ideges állapotot. Erre példa a 23. honv. gy. ho. csapattestei, amelyeket alig zavart meg az esti pánik s a 45. és 46. gy. dand.-ok minden alkalmaztatásra, harcász állapotban parancsnokaik kezében voltak. Ha a csapat meglepetése következtében pánik áll be, akkor a súlyos következmények csak az esetben lesznek elkerülhetők, ha a parnokságra hivatottak hidegvérüket megőrzik, ami viszont jó idegrendszert kíván meg, amellyel minden tisztnek bírnia kell. Minden pánikon felülkerekedik az acélos idegzet, és a semmi akadálytól vissza nem rettenő bátorság. Erre egy fényes példát idézek szabadságharcunkból: „Damjanich János az 1848. dec. 14-ről 15-re menő éjjel Jarkovác községben éjjelezett csapataival. A községbeli szerbek a legnagyobb szívességgel fogadták csapatainkat és különösen nagy mennyiségű bort hordtak fel a honvédeknek. Az erős bor hatása alatt sok honvéd mámoros állapotban aludt el, nem sejtve, hogy ez lesz utolsó álma. Éjjel három órakor Knicsánin, mintegy 6000 szerbvel és 20 ágyúval rajtaütött a Jarkovác-i honvédekre minden oldalról. Amikor már a honvédek egy része elaludt a szerbek használhatatlanná tették puskáikat. A felnyergelt huszárlovakról a nyergeket levették s a támadás kezdetén elvágták

a kötőfékeket és a piac közepén lévő ágyúk leszerelését is megkísérelték; míg a szerbek kívülről támadtak, addig a lakosok a házakból lövöldöztek.

Megdördültek a szerb ágyúk is, s a lövöldözésre felriadtak álmukból a honvédek s fegyvert ragadva az utcára siettek, ahol őket minden oldalról golyózápor fogadta, nemcsak a kívülről betört szerbek részéről, hanem a házak ablakai, padlások, istállók és fatetőkről is. A zavart, a szabaddá lett huszárlovak száguldozása fokozta. A huszárok is gyalog verekedtek. Damjanich álmából felriadt s csak csizmáját és bekecsét húzva fel, széles kardját felkapta, s gatyaszárban rohant ki az utcára, ahol egy csomó 3-as veresipkás s más honvédet magáhozvéve, a piacra sietett megmenteni az ágyúkat, lőszer és podgyázkocsikat. A házakból a szerbek több ágyúslovat lelőttek, úgy, hogy előbb a házakban lévő szerbeket kellett megostromolnia. Damjanich maga kardját hüvelyébe rejtve, fegyvert ragadott és szuronnyal küzdve egy kis csapat élén, elkiáltotta magát: „Utánam fiúk!” s mint egykor Zrínyi Miklós, a szerbekre vetve magát, kitört a faluból a szabadba a Berzava csatorna partjára, s ott összegyűjtve a 3. és más zlj-ok honvédeit, egy mezei sánchan két tűz között hajnalig tartotta magát.

Amint szürkülni kezdett, Damjanich csatasorba állította honvédeit s tüzérségének kartács tüzelése által támogatva, a hídon át a faluba tört, s azt megostromolta. Véres harc után kivetették a szerbeket a faluból s a huszárok lórapva üldözték őket. A szerbek körülbelül 1000 embert vesztek. Damjanich hidegvérének, magasfokú lélekjelenlétének, elszánt és vitéz magatartásának köszönhetően a honvédek, hogy a szerbek árulásának nem estek áldozatul; Damjanich és tisztjei vitéz magatartásukkal fényes példát adtak a küzdő honvédeknek a végsőkig való elszántságra. A honvédek és elsősorban Damjanich lemészárolásának minden előfeltétele megvolt, mert a legénység a szeszitalok túlévezetetésétől mély álomba merült s maga a rajtaütés is a késő éjszakai órákban hajtatott végre, amikor a nagy szeszfogyasztás hatása is érezhetővé vált a legénységnél.”

A Jarkovác-i éjszakához hasonló, jól előkészített rajtaütést egyet sem találtam a hadtörténelemben, de olyat sem, ahol a parnok rettenthetetlen bátorsága és hidegvére, a súlyosan válságos helyzetbe jutott csapatot a teljes lemészárolástól akképpen mentette volna meg, amint azt az 1848-49-es szabadságharc legfényesebb csillaga, Damjanich János, a legyőzhetetlen vezér tette.

1930. év elején olvastam Julier ny. ezds. kitűnő katonai íróknak tollából a Magyarság hasábjában P. szds.-nak csaknem hasonló körülmények között a világháborúban végrehajtott, kiválóan vitéz magatartásról, hidegvérről és nagy lélekjelenlétről tanúbizonyságot tett fényes fegyvertényét, amellyel az éjnek idején a községben körülrzárt ezd.-et kiszabadította a fogságból s amely hősi magatartásáért a Mária-Terézia renddel tüntettetett ki.

Damjanich hőstétéhez méltó volt P. százados magatartása.

A világháború sok dicső és fényes fegyverténye vár még megörökítésre Julier ezds. kiváló tollából. A szabadságharc szent tüznél lángralobbant hazafiúi és katonai erények az önfeláldozás és vitézség oly magasztos példáival ajándékozták meg az utána következő nemzedékeket amelyekre bármely nagy nemzete Európának büszkeséggel tekinthetne vissza. Ismerjük meg nemzetünk nagy férfiai, akiknek életéből és tetteiből az utódok a reájuk váró küzdeletes útra erőt, kitartást és elszántságot meríthetnek, amely minden akadályokon át a nagy nemzeti végcél eléréséhez Nagy-Magyarország feltámadásához kell, hogy vezessen bennünket.

Az 1848-49-i függetlenségi harc egyes fegyvertényeit a múlt dicső hagyományainak ébrentartása szempontjából említem meg, mert ebben látom a nemzeti nevelésnek és a hazafias szellem emelésének egyik leghatékonyabb eszközt.

Mielőtt búcsút mondanék a Rudance-Klodzienko és a Kulikow-i harctereknek, amelyek a magyar honvéd és népfelkelő csapatok vitéz magatartásának tanúi voltak, a hadi események tárgyilagossá elbírálása szempontjából, a magyar honvéd és népfelkelő csapatok Kulikow-i magatartását illetőleg, hivatkozom magára az osztrák-magyar haderő vezérkari főnökére Conrad tábornagra, aki a Kulikow-i ütközetről a Neue Freie Presse 1919. június 19-iki számában Br. Brudermann lovassági tábornok cikkére adott válaszában megemlíti: hogy szept. 1-én Kulikow-nál a 23. honv. gy. ho. „*kedvező kimenetelű harcban állott.*”

A Kulikow-i ütközetre vonatkozólag I. Pitreich azt mondja könyvében, hogy: „délután a 23. honv. gy. ho. jobb szárnyának veszélyeztetése Remenow és Zwertowon át mindinkább nagybodott, a kért segítséget a ho. nem kapta meg. *Délután a honvédek Grzedá-ra visszamentek* és ott összezsúfolva táboroztak.

Este 10 órakor egyik tüzérségi táborban nyugtalanság keletkezett, elszabadult lovak egyes csapáirészeket rendetlenségbe hoztak és ezek Lembergbe visszavonultak. Ennek következménye volt egyes zlj-k hátramenetele is. Más csapatrészek reggelig állásaikban maradtak s csak akkor vezették vissza Lembergbe.

A napokon át tartó elszigeteltség és állandó veszélyeztetése a ho. ellenség felé fordított keleti szárnyának, a csapatok lelkiállapotára hátrányosan hatottak. Emellett a derék honv. csapatok vitézsége kétségen kívüli, mert rövid időre rá, a Janow-i erdőben legjobban beváltak.”

Lovag Pitreich ezredes azon megállapítása, hogy délután a honv. csapatok „Grzedá-ra” visszamentek és ott táboroztak, téves, amint ezt kimutattam. Grzedán gyülekeztette Weeber tábornok a harcból kivont népfelkelő dandárt. Szept. 1-ről 2-re menő éjjel a 45. honv. gy. dand. Kulikow-tól északra a magaslaton éjjelezett, a 46. dand. Kulikow-tól keletre és délkeletre. A 46. dand. éjfélt után *felsőbb parancsra* Kulikow-ról – hol az országúton sorakozva várta a dandár a további alkalmaztatásra vonatkozó parancsot, – Lemberg-be menetelt, hová szept. 2-án hajnalban érkezett be.

A 45. dand. szept. 2-án del. 2^h 30'~kor az előtte való napon kiadott intézkedés értelmében Czarny-Kamien magaslatra menetelt, s csak Kulikow-nál pitymalatkor kapott parancs folytán vett irányt Lemberg-nek, hová déli 12^h-kor vonult be.

L. Pitreich-nak azon állítása, hogy a helyzet a csapatok lelkiállapotára hátrányos befolyással lett volna, nem látszik indokoltnak azon okból, mert az általános kedvezőtlen helyzetről nem a csapatok, hanem csak a magasabb parnokságok voltak tájékoztatva, tehát főképen ott válthatott ki a helyzet ismerete hátrányos lelki behatást.

Azt, hogy a honvéd csapatok miként harcoltak Kulikow-nál, kétségtelenül beigazolta az a tény, hogy az oroszokat állásaikból kivetették és visszavonulásra kényszerítették, ezt igazolja Conrad megállapítása is.

Megjegyzem, hogy kisebb csapatrészek parancs hiányában az éjszakában elbolyonghattak, de a 45. dand. 2 ezrede és a 3. m. ezd., valamint a 46. dandár harcász állapotban várta a menet parancsot a mondott helyeken, s csak felsőbb parancsra menetelt Lembergbe.

L. Pitreich széles körben elterjedt értékes és kiváló munkájának a 23. honv. gy. ho. honvéd csapatait érintő részét, a tényállásnak megfelelően helyesbíteni kötelességemnek tartottam, bár kétségtelen, hogy adatai téves tájékoztatásból eredtek. Nemcsak a Janow-i erdőben tették meg kötelességüket és harcoltak eredményesen a honvéd ezredek, hanem Kulikow-nál is; ennek igazolására álljon itt még a megerősített 23. honv. ho. magatartásáról az orosz hadsereg legkiválóbb hadvezérének Brussilow tábornoknak véleménye.

Idézem az orosz 8. hadsereg parnokának Brussilow tábornok mérvadónak tekinthető kijelentését, a honvéd és magyar népfelkelő csapatok magatartásáról.

BRUSSILOW VÉLEMÉNYE.

Amikor az orosz 8. hadsereg parnokság Lembergnek részünkről történt feladása után oda bevonult, Brussilow – az 1916-i Luck-i katasztrófa előidézője – megsemmisítette a Lemberg-i kórházakat. A . . honvéd főhadnagy (jelenleg tényleges őrnagy) az 5. honv. gy. ezd. egyik sebesült tisztje Brussilow látogatását következőleg adja elő: „a teremben, ahol én feküdtem honvéd és közös bajtársaimmal együtt, Brussilow minden egyes tisztet megszólított, érdeklődött sebesülése és csapatteste iránt. A teremben rajtam kívül több Klodzienko és Kulikow-nál megsebesült honvéd tiszt is feküdt.

Brussilow P. . . tart honvéd tiszt bajtársamat is németül szólította meg, amely nyelvet tökéletesen beszélte, mire P. . . azt a választ adta: „nix deutsch”. Brussilow erre franciául szólította meg, P. . . most már csak a fejével intett: „nem-et”. Brussilow mosolyogva tovább ment.

Velem, aki a német nyelvet jól bírom, kissé elbeszélgetett, általában humánusan gondolkodó tábormok benyomását keltette, megjelenése igen rokonszenves volt.

Mielőtt a természet elhagyta a következő kijelentést tette: „büszke vagyok arra, hogy az orosz csapatok a Kamionka-Sztrumilowa és Kulikow által határolt területen, kiválóan vitéz csapatokkal mérhették össze erejüket. Az itt lefolyt harcokról tudomással bírok. Ha az urak hozzátartozóiknak levelet óhajtának írni, gyűjtsék azokat össze és én holnap egy vezérkari tisztet értük küldök. Leveleik azonnal továbbíttatnak.”

A másnap átadott levelemre 14 nap eltelte után választ kaptam.

Tudvalevő, hogy Kamionka-Sztrumilowa-tól indult ki a 24. honv. lov. dandár és derített fel csaknem Luck-ig s hogy aug. 15-én Stojanow-nál, a határ átlépésnél vivta meg első fényes fegyvertényét egy tizenhat ágyúval és 4 géppuskával rendelkező kozák h. o.-al szemben. A dand. csak felsőbb parancsra tért vissza aug. 20-án Szklinről Kamionka-Sztrumilowa-ra, hová aug. 22-én ért, amikor már erős ellenséges gyalog oszlopok, a dandár visszavonulási vonalára meneteltek.

Aug. 30-án Klodzienko-nál a 45. honv. gy. dand. és a 97. (kassai) népf. dandárnak 2 ezrede (11, 10. népf. ezd.) verte vissza az oroszok támadását.

Aug. 31-én a 46. honv. gy. dand. utasította vissza az orosz támadást és szept. 1-én a 23. honv. gy. ho. Kulikow-nál vetette ki állásaiból az oroszokat.

Brussilow-nak, a kiváló orosz hadvezérnek elismerő nyilatkozata a honv. csapatok vitéz magatartásának szólt, amelyre nemcsak a 23. honv. gy. ho. csapattestei, hanem a kassai 97. népf. gy. dand. valamint a 24. honv. lov. dand. jogos büszkeséggel tekinthetnek vissza.

Azoknak a katonai íróknak véleményével szemben, akik a nehéz viszonyok között harcban állott megerősített 23. honv. gy. ho. csapattesteknek magatartását a harcesemények nem eléggé felderített ismeretében nem méltányolták eléggé, az egyes fegyvertények legilletékesebb elbírálójára, az ellenség legkiválóbb hadvezérének elismerésére hivatkozom, aki ékes szószólója volt a honvéd csapatok vitéz magatartásának.

Nem a csapatokon múlt, hogy a kivívott eredmények az általuk hozott véráldozattal és az ellenség által is elismert kiválóan vitéz magatartásukkal, nem állottak mindenkor arányban.

V. FEJEZET.

(L. 1. sz. v.)

Visszavonulás Jaworownak szept. 2-5-ig. A második leMBERGI csata hadműveleti terve. Általános helyzet áttekintése. A harmadik és nyolcadik orosz hadseregek eltolása északnyugati irányban. Második hadsereg visszavonulása. 4. hadsereg arcváltása és előnyomulása. A 2. leMBERGI csata hadműveleti tervének megváltoztatása.

VISSZAVONULÁS JAWOROWRA SZEPT. 2-5-ig.

A 45. honv. gy. dand. szeptember 2-án del. 2^h30'-kor indult el a harctérről. Irány: a Kulikowtól *nyugatra* eső Czerwony Kamién 344 háromszögelési magaslat.

Amikor a főcsapat élével Kulikow községbe ért a következő parancs adatott ki: „minden csapatnak irány: Lemberg.”

Tekintve, hogy szeptember 1-én reánk nézve kedvező ki menetelű harc után az oroszok északi irányban a nagy erdősen át vonultak vissza s hogy a 11. és 10. lovas hadosztályok a Zolkiew-Kulikow-i úttól nyugatra eső magaslatokat megszállva tartották, a harckész állapotban levő 45. h. gy. dandár szept. 2-án reggel ezen fontos magaslatokat megszánhatta volna.

A 45. honv. gy. dand. felsőbb parancsra menetelt Lembergbe, hova hosszú pihenő után *szeptember 2-án* délben vonult be a Janow-i gyakorló térre.

A hadsereg főparság szept. 2-án délben határozta el a 2. és 3. hadsereg visszavonását a Wereszyca mögé s adta ki az erre vonatkozó parancsot. Ez az elhatározás megfelelt a galíciai keleti csoport (2. és 3. hads.) kedvezőtlen helyzetének, mert a további kitartás az adott helyzetben, a Lemberg körüli erők bekerítésére vezetett volna.

A hadsereg főparság hadműveleti terve szerint *a 3. hadseregnek a védelemre kiválóan alkalmas Wereszyca vonalát tartania kellett, ^ mig a 2. és a győztes 4. hadsereg a saját 3. hadsereget követő ellenség mindkét szárnyára átkaroló támadást intéz.*

A 3. hadsereg parság rendeletére szept. 2-án d. u. Lemberg kiürítése a csapatok részéről megtörtént.

Az 5. h. gy. ezd. dut. 5^h30'-kor indult a Jaworovi műúton dandár kötelékben a Rzesna Ruskától 8 km-re nyugatra eső Hgh-hoz. Menetteljesítmény az éjjelezési helyről 38 km. volt aznap.

A 45. honv. gy. dandár utóvéd viszonyban itt éjjelezett. A biztosításra s a másnapi menetre vonatkozó intézkedéseket a 45. honv. dandárnak és saját ezredemnek kiadtam.

Szeptember 3-án a 11. h. lov. ho. a Wereszyca átjáróinak biztosítására rendeltetett ki, egy valószínű ellenséges lovas tárna-

dással szemben. A 11. h. lov. ho. támogatására a 3. m. ezd. Edvy és Balkay őrnagyok zlj-ai rendeltettek ki, utóbbi 2 ágyúval megerősítve a Janow-i átjárókat védte. A 45. honv. gy. dandár és az 5. honv. gy. ezd. parság Bruchnálon éjjelezett. Szept. 3-án a 45. honv. gy. dandár 35 km-menetet tett, maga mögött hagyva az északról délnek húzódó igen nagy kiterjedésű erdőséget és a Bruchnáltól keletre eső mocsaras járhatatlan Ponitka területet. Szept. 4-én pihenő naphoz jutott az ezred. Szept. 5-én a 45. honv. gy. dandár a közvetlen Jaworowtól keletre eső Bukowina magaslatra menetelt s ott hadosztály kötelékben védő állást foglalt el.

Szept. 6-án Fesztí Lehel altb. a 23. honv. gy. ho. helyettes parnoka a zlj. és magasabb parnokokat élőszóval részletesen tájékoztatta az általános helyzetről, amelyről eddig kellő tájékozásunk nem volt.

Tudatta, hogy Auffenberg az oroszokon fényes győzelmet aratott s nagy hadi zsákmányt ejtett, amelyet a tisztikar és legénységnek kihirdettünk. Ez a győzelmi hír a nyomott hangulatot egycsapásra megváltoztatta s mindenki bizakodóan nézett a bekövetkezendő hadi események elé.

Az oroszok szept. 3-án del. 10^h kor megjelentek Lemberg kapui előtt, hol a városi tanács élén a polgármester fogadta őket kenyér és sóval. Ezen csapatok a XI. orosz hadtesthez tartoztak s északkeleti irányból jöttek Lembergbe Remenow felől.

AZ ÁLTALÁNOS HELYZET ÁTTEKINTÉSE.

A kelet galíciai csoportot (3. és 2. hads.) ért vereségek (a Zloczowi aug. 26, 27 és Przemyslany 29-30.) következtében a 4. hads. győzelme kiaknázatlan maradt, az erőteljes üldözés elmaradása miatt. Az orosz 5. hads. parság repülő felderítés és kitűnő kémszervezete útján csakhamar tudatára jött annak, hogy a visszavonuló 5. hadsereget csak gyenge erők követik.

A hadsereg főparnokságnak két lehetőséggel kellett számolnia az adott esetben: 1.) úgy az északi, (1. és 4. hads) valamint a keleti csoporttal (2. és 3. hads.) vissza a San mögé, ezt megelőzőleg azonban erélyes üldözése az 5. orosz hadseregnek.

2.) A 4. hads-el délnek lekanyarodni, a 3. hads-t tehermentesíteni, a 3. orosz hads. jobboldalába intézett támadással. Ennek feltétele az 5. orosz hads. üldözésére kirendelt megfelelő erők, amelyek az üldözést hatályosabbá teszik, s az orosz 5. hads. gyors visszafordulását megakadályozzák, továbbá, hogy az 1. hadsereg hadműveleti értelemben vett biztos hátfedezetet adjon.

Az 1. hads. helyzete az orosz 4. hadsereggel szemben hovatovább nehezebbé vált, amelyet a közte és a saját 4. hadsereg közötti űr fokozott.

A hads. főparság a 2.) alatti lehetőség keresztülvitele mellett döntött, habár a biztos hátfedezet feltételeinek bekövetkezésére, az adott viszonyok között számítani alig lehetett.

A 3. hads. ezen utóbbi hadműveleti terv keresztülvitelében, szept. 3-án este a Wereszyca patak mögött volt a Janow-i nagy erdőtől nyugatra. A Wereszyca számtalan tavakon keresztül folyva, a tavak közötti elposványosodott területekkel együtt kitűnő védőállást képezett mert a támadónak csak keskeny és mély oszlopokban lehetett a szorosokat képező mocsarak és tavak között áthatolnia, hogy az akadályokon túl, szélesebb alakzatban harchoz fejlődhessek.

A 3. hads. gyorsan végrehajtott visszavonulása lehetővé tette a hadsereg pihenését, a nagy kiterjedésű Janow-i erdőség mögött, mindaddig, amíg a hadsereg főparság szándékának megfelelően a visszafordított győzelmes 4. hadsereg, az előnyomuló 3. orosz hads. oldalába a támadást megindítja s a 2. hads. a Dnyeszter és Lemberg között előtörő orosz erők balszárnya ellen hadműveleteit megkezdi.

A hadsereg főparság ezen hadműveleti tervét keresztelte és hatálytalanította az orosz főhadvezetőség azon kézenfekvő elhatározása, hogy az egész 3. és a 8. orosz hadsereg egyik hadtestét (XII.) a cs. és kir. 4. hads. és Lemberg között tátongó 100 km-en felüli térben északnyugati irányban a József Ferdinánd (XIV. hadtest és 41. honv. no.) hadcsoportjának oldalába és a cs. és kir. 4. hadsereg hátába eltolja.

Az orosz főhadvezetőség a Przemyslany-i (aug. 29. 30.) részünkre kedvezőtlen kimenetelű csata után azonnal teljes erővel folyamatba tette a 3. és 8. hads.-nek északnyugati irányban való eltolását, amelynek zavartalan végrehajtásában mi sem gátolta, mert a Zolkiew környékén levő saját 3. hadseregünk északi szárnyát biztosító lovas hadtestbe egyesített 10. és 11. lov. ho-k visszavonulásukat nem nyugati irányban, hanem délnyugatnak a Lemberg-Janow-i műútnak hajtották végre a Kulikow-i csata után s ezáltal az északnyugati irányban előtörő orosz oszlopok kellő megfigyelése sem történt.

Az orosz főhadvezetőség ezen idővesztéség nélkül végrehajtott hadműveleti tervével szemben a 2. és 4. hads.-ünk helyzete szept. első hetében a következőképen alakult ki:

A második hadsereg részei a visszavonulást kénytelenek voltak a Dnyesztertől délre végrehajtani és a 2. hads. csak nagy kerülővel csatlakozhatott a 3. hads. déli szárnyához. Szept. 6-án kellett a 2. hadseregnek harckészen állania, s az egyesülést a 2. hads.-hez tartozó IV. hadtesttel – mely a szerb hadszíntéren szenvedett veszteségek után Sambornál vagóniroztatott ki – fogantatosítani.

A 2. hads. által szándékolt átkarolás nem volt keresztülvihető, mert a Dnyeszter lényegesen korlátolta a hadsereg fejlődési lehetőségét.

A 4. hads.-nél sem volt a helyzet kedvező, dacára a kivívott fényes győzelemnek.

A 4. hadseregnek, amely északi irányban nyomult előre, a

Komarow-i győzelem után teljes arcváltást kellett végrehajtania és déli, majd később keleti irányban való előnyomulása alatt hátát kellett biztosítania.

A hadsereg főparság részéről kiadott intézkedésnek megfelelően, a megvert és visszavonulásban levő 5. orosz hadsereget csak gyenge erők követték, mindkét szárnyon 2-2 gyalog és 1-1 lovas ho. Az orosz utóvéd a visszavonulásnál Grubieszównál beásta magát.

A 4. hads. szept. 3-án este, arccal délnek *Tomaszow-Korczmin* vonalában állott.

A hads. főparságnak figyelemmel kellett lennie azon eshetőségre is, hogy az 1. hads. visszavonulása esetén a 4. hads.-nek a San-ra való visszavonulása veszélyeztetve ne legyen. Ez okból a 4. hads.-nek általános előnyomulási irányul nem *Zolkiew*, hanem *Niemirów Magierów* vonal adatott. Repülőink már augusztus 30-án megállapították a 3. orosz hadsereg északi szárnyán a *Kamionka Strumilowa-i* területből *Turynka, Mosty-Wielkie* irányban történt csapat eltolásokat, amiből minden valószínűség szerint a saját kelet-galíciai hadsoportunkkal szemben álló orosz erők nagyobb arányú északnyugati irányú eltolására következtetni lehetett. Ezen feltevés helyességét nemcsak a *Kulikow-i* szept. 1-i ütközet lefolyása, hanem a szept. 3-iki hírek is (Zolkiewről nagy erők nyugati és északi irányban való menetelése) megerősítették, ennek folytán a 4. hadseregnek adott előnyomulási irány teljesen elhibázottnak volt mondható, tekintve a hads. főparság azon kifejezésre juttatott elhatározását, hogy a 4. hadsereg az előnyomulásban feltételezett 3. orosz hads. oldalába, illetve annak északi szárnyára intézzen támadást.

A kitűzött előnyomulási irány arra engedett következtetni, hogy a hads. főparság minden körülmények között biztosítani kívánta a 4. hads. részére a San-ra való esetleges visszavonulás zavartalan végrehajtását, amelyet a 3. hadsereg bal szárnyához való szoros csatlakozással vélt elérhetni.

A hads. főparság ezen intézkedésével feladta az eredeti hadműveleti tervet, az orosz 3. hadsereg jobb oldalába intézendő támadást, de egyidejűleg azon veszélynek tette ki a 4. hadsereget, hogy déli majd később keleti irányba való előnyomulásával, az északnyugatnak *Tomaszow*-nak előnyomuló 3. hads. által északi szárnyán átkaroltatik, ami tényleg később be is következett.

Szept. 5-én este megállapítást nyert az, hogy az oroszok *Zolkiew* és *Janów* területét s az erdőséget nagy erővel érték el. *Rawaruskának* s attól északra két orosz hadtest volt előnyomulásban s a *Dnyesztertől* északra is előnyomultak az orosz erők. A hadsereg főparság a 4. hadseregnek a zárkózást a 3. hadsereg balszárnyához s a 4. hads. jobb szárnyának keleti irányban való bekanyarodását, továbbá az előnyomulási keleti irányban elrendelte. A kiadott intézkedés szerint a 3. hadsereg szeptember 6-án

támad a balszárnyról. A 2. hads. pedig szept. 7-én támadásra készen álljon.

Ezen újabb intézkedés folytán a 3. hads-nek, amelynek eredetileg védőszerep jutott volna, most már támadnia kellett a Janow-i nagy erdőségen át a Wereszyca vonalat, amely mint mondván volt kitűnő védő vonalat alkot, de a támadó elé csaknem leküzdhetetlen akadályt gördít, mert az oroszok kezében levő túlsóoldali (keleti) magaslatokról, a tavak és vizenyős rétek közötti szorosokat, az oroszok ágyú és géppuska tüzeiben kell kieroszakolni.

A megvert és visszavonult orosz 5. hadsereg is támadásba ment át és szept. 6-án *Zamosce* vonalát, amelyért a 4. hads. sok vért áldozott, újból elérte. Az 5. orosz hads-nek a saját 4. hads. bal oldalában 3 napi menettávolságban való újbóli megjelenése igen kedvezőtlen helyzetet teremtett. Minden attól függött, hogy a 4. hads. hátvédét képező csekély erők hősi ellentállása képes lesz-e az 1. hadsereggel együttesen feltartóztatni az 5. orosz hadsereget a döntés bekövetkeztéig. Erre a feltevésre vajmi csekély kilátást nyújtott az a körülmény, hogy az 5. orosz hads. délnyugati előnyomulási irányával az 1. és 4. hads. közé ékelheti magát, s veszélyeztetheti a 4. hads. hátát. Az osztrák-magyar haderő sokkal gyengébb volt, mint az orosz haderő. (39 ¹/_h ho. 60 orosz ho.-val szemben s az orosz ezredek 4 zlj-al voltak alakulva).

A hads. főparságnak a 2. leMBERGI csatát felidéző hadműveleti terve sikerre nem nyújthatott kilátást, mert a kivitelre nem állottak megfelelő erők rendelkezésre. A hadműveleti terv kivitele csak az esetben járhatott volna sikerrel, ha az 5. orosz hadsereg veresége kíméletlen üldözés által teljessé tétetik, ez azonban nem volt elérhető, az üldözésre szánt gyenge erők miatt.

Az adott helyzetben a 2. LEMBERG-i csatának hadseregünk a lehető legkedvezőtlenebb kilátással ment neki *szeptember 7-én*.

Nem szabad elfelednünk, hogy hÖTZENDORFI Conrad vezérkari főnök a 2. LEMBERG-i csata hadműveleti tervét nemcsak a győzelembe vetett hittel alkotta meg, hanem időnyerés is lebegett szeme előtt, amikor az orosz túlerőkkel szemben a küzdelmet felvette. A hads. főparság úgy vélte, hogy az esetben, ha a hadi szerencsét nem sikerül magához ragadnia, még mindig lesz elég ideje, a San mögé való visszavonulást végrehajtania, bár sokkal nehezebb viszonyok között s nagy vérveszteség árán, de a *főcélt az időnyerést eléri s akkor számíthat szövetségesének a németeknek hathatós támogatására*. Conrad ugyanis elkötelezte magát a német vezérkari főnök Moltke-vel szemben, hogy *hat héten át* feltartja az orosz gőzhengert s megakadályozza az orosz betörést porosz Sziléziába. Szavát be is váltotta, ám az osztrák-magyar haderő több mint 60%-a a harctéren maradt, míg Moltke a Marne-i csatát, a győzelmesen előnyomuló német hadsereg legnagyobb meglepetésére elvesztette, amelynek pedig meg kellett volna hoznia a beigért

megváltást az osztrák-magyar haderő súlyos helyzetében és minden valószínűség szerint a világháború kezdet-kezdetén a háború eldöntését.

VI. FEJEZET.

(L. 1. sz. v.)

2. Lemberg-i csata. Menet Skló-ra szept 6-án. Intézkedések a szept. 7-iki előnyomuláshoz. A szept 7-iki erdőharc lefolyása.

Szept. 6-án a Festi Lehel altábornagy által személyesen kiadott intézkedés szerint, „a 23. honv. gy. ho. szept. 7-én hajnalban a Janow-i erdőn át megkezdí támadó előnyomulását a 3. hads. kötelékében, annak északi szárnyán. A ho. a Skló-Janow-i műúttól északra a műutat közbevéve nyomul elő. A 45. honv. gy. dandár iránya: jobbszárnyával a műút mindkét oldalán; ettől balra a 46. honv. gy. dand. és a 88. osztrák Landes-Schütz dand. A 45. honv. gy. dand. szoros érintkezésben a tőle délre előnyomuló 30. cs. és kir. ho.-al. A 23. honv. ho. 6-án az est beállta után a holnapi kiinduló helyzetbe menetel.”

Az ezd. dand. kötelékben dut. 8^h30'-kor Sklóra indult. A legénység nehéz szívvel vált meg a jól berendezett és kiépített srappell-mentes fedezékektől; a szükséges faanyagot a közeli erdősegből és faluból vették a szd-ok. Az 5/III. zlj. tekintettel igen nagy veszteségeire (2 századba alakulva ho.) vonatfedezetre rendeltetett. A menet, a mély homokos területen eléggé fárasztó volt, úgy hogy *csak szeptember 7-én del. 12.15-kor ért a dand. Sklóra*, ahol az ezd. Skló keleti szegélyén a műúttól délre, összpontosított felállításban tömegekkel táborba szállt. Az ezred további ténykedésében nélkülözni kellett dr. Czapik Gyula tábori lelkészt, aki lázbetegen Przemysl várának egyik kórházába vitetett. Távozása nagy veszteség volt az ezredre, mert benne papi hivatását önfeláldozóan teljesítő tábori lelkészünket veszítettük el, aki a várban sem szűnt meg – bár még egészségét nem nyerte vissza – a sebesülteknek és betegeknek lelki vigaszt adni.

Az 5. ezd. rövid éjjeli nyugalom után már pitymalatkor talpon volt, hogy reggeli fekete-kávéját elfogyassza.

A kiadott intézkedés szerint az ellenség a Wereszyca vonalat elérte s a dandár két harcvonalban nyomul előre. Első harcvonal 2. ezd. a műutat közbevetőleg, 5. ezd. I. II. zlj-a 2. harcvonal, 3. menetezd. dandár tartalék. 5/III. zlj. vonatfedezet.

Szept. 7-én del 3^h 40'-kor az ezd. arcvonala előtt az általános helyzet ismertetése után akként intézkedtem, hogy „a 2. honv. gy. ezd-et 500 lépésre követi az 5/1. zlj. 2-2 szd-al az út két oldalán, belső szd-ok az út árok mentén az erdő szélen, az utat szabadon hagyva. Irány: balközép szd. a baloldali északi út-árok. 5/II. Zlj.

az 5/1. zlj. két szárnya mögött 200 lépésre 2-2 szd-al, szd-ok lépcsőzetesen kifelé tagozódva egymást 200 lépésre követik.”

„Mindkét zlj. szd-ai fél századokkal, kettős-rend oszlopokkal éleikkel egymagasságban, fejlődési távközökkel.”

„5/1. zlj. szd-ai a 2. ezd-el az összeköttetést járőrökkel tartják fenn. Oldalak biztosítására a külső szd-ok, hátbiztosításra valamennyi szd. kisebb járőröket küld ki, amelyek egymás között is összeköttetést tartanak. A harántutakon 5/1. zlj. megáll és az irány szd-hoz összefüggés felvétele. Sebesült vivő járőrök a zlj-ak mögött. Mindkét zlj. a külső szárnyakat megkerülve kisebb járőröket felderítés céljából a 2. ezd. elé küld és az összeköttetést balra a 46. honv. dand-al, jobbra a cs. és kir. 30. ho. balszélső oszlopával felkeresik.”

Indulás *del 4^h-kor.*

Anélkül, hogy az erdei harc részleteire kitérnék, csak a jellegzetesebb harceseményekre óhajtók rámutatni.

A Janow és Skló közötti hatalmas erdőség kiterjedésére eléggé jellemző az a tény, hogy abban hadtestek küzdöttek részünkről egymás mellett, keleti irányban előnyomulva. Ezen nagy kiterjedésű erdőség sok helyen sűrűn volt aljfával benöve, ami nemcsak a mozgást, hanem az áttekinthetőséget is igen megnehezítette, különösen az úttól északra volt aljfás az erdő. Az oroszok kisebb-nagyobb előcsapatokat toltak előre, amelyeket egyenként le kellett küzdeni, amely körülmény sorozatos támadásokat tett szükségessé; ennek hátrányos következménye lett az, hogy az egyes harccsoportok között az összefüggés megszakadt, nemcsak a szomszédos csapatok között, hanem a csapattesteken belül is. Az oroszok minden talpalatnyi földet csak szívós védelem után engedtek át.

A 2. honv. gy. ezd-nek az úttól balra (északra) előnyomuló részei csakhamar ellentállásra bukkantak. Az 5. ezd. a szárnyakon beavatkozva kivetette a 2. ezd. szd-aival állásaikból az oroszokat. Súlyos helyzetbe került az út déli oldalán a jobb szárnyon előnyomuló 7. 8/II. szd., amelyet az oroszok nagyobb erővel oldalba támadtak. Berdenich őrgy. és Unterreiner szds. (vitéz Áronffy ezds.) lélekjelenlétének és vitéz magatartásának volt köszönhető, hogy súlyosabb veszteséget elkerülve, sikerült az ezd. és a dand. jobboldalát biztosítani. Itt sebesült meg Unterreiner szds. A jobb szélső szárnyon előnyomuló 8. szd. parnoka a kiadott intézkedésnek megfelelően kereste ugyan a cs. és kir. 30. ho.-val az összeköttetést, utóbbi azonban az előnyomulás alatt lemaradt s a dandár jobbszárnya elszigetelt támadásnak tétetett ki. A Jaryna-i erdő tisztás magasságában Tabódy őrgy-nak, aki az úttól délre a 2. és 3. szd-al nyomult el, azt a parancsot adtam, hogy a Wisoka Ga. 356 magaslaton támadja meg az oroszokat, s az út emelkedésen létesített sáncban levő, orosz ágyukat foglalja el.

Az előnyomulás folyamán látva azt, hogy az I. és II. zlj-k parnokai az út déli oldalán levő fél szlj-aknál tartózkodnak és a dandár parnoka is az úttól délre eső erdő részben van, az út északi

oldalára mentem át az ezd. ottlevő szdai-hoz. Itt az erdő sűrűn aljfával benőtt volt, ami az előnyomulást késleltette, másrészt az oroszok az úttól északra eső erdőrészben előre tolták csapataikat, s az egyes állásokból ki kellett őket vetni, ennél fogva itt az előnyomulás lassúbb volt.

Miután a Berdenich őrgy. parnoksága alatt álló 1/2/II. zlj. oldalban támadva harcban állott az oroszokkal, Tabódy őrgy. elszigetelt támadása az orosz kartács és gp. tűzben megtört.

Az oroszok a Wisoka Ga. magaslati vonalon, kiterjedt állásban, szívós ellentállást fejtettek ki. Az 5. ezd. reggel 4^h -től szakadatlan előnyomulásban volt. Úgy az úttól délre, mint északra a csapatokon erősen észlelhető volt a kimerültség, amelyet az aznapi nagy meleg csak fokozott. Az úttól északra levő harccsoport (1. 4. 5. 6. szd-ok) a 2. ezd. itt levő részeivel a délután folyamán a Wisoka-i állást érték el. Látva a legénység kimerültségét s a szd-ok összekeveredését, magamhoz rendeltem az 5. ezd. szd. parnokait s az ott levő 2. ezd parnokát Häuser Henrik alezd.-t, átvettem a csoport feletti parnokságot s a következő intézkedést adtam ki: „kötelékeket rendezni, jobb szárnyon az 5. ezd. szd-i. Minden szd. egy-egy járórt, az ellenséges állás felderítésére előre küld. Az ellenséges állás felderítése után azt megtámadom. Arcban az 5. ezd. szd-i támadnak. Häuser alezd. a 2. ezd. ott levő szd-ival az ellenség jobb szárnyát átkarolva támadja. Összekötést jobbról az 5. ezd. szd-a, balról a 2. ezd. tartja fenn.”

A 2. ezd. parnokának azon jelentésére, hogy legénysége hajnal óta mitsem pihent, s a rohamok és harc izgalmi folytán igen kimerült, amit magam is észleltem, ezt a parancsot oda módosítottam, hogy az ellenséges *jobb* szárny ellen az átkaroló támadást Waldberg szds. az 5/6. szd.-al hajtsa végre. A kötelékek rendezése megtörténvén, pihenő után, néh. vitéz Waldberg szds-t útba indítottam azzal, hogy mihelyt a megfelelő viszonyba jutott, azonnal támadjon. Mintegy 35-40 perc után az arcból a kiküldött járőrök felől tüzelés hallatszott s csaknem egyidejűleg Waldberg szd-s irányából is, mire megindítottam az arccsoport előnyomulását. A 2. ezd. Gergelyfy százada a támadásban részt vett, lépcsőben a balszárny mögé rendeltem.

Az ellenség az előnyomulás alatt az erdő ezen részét erős tűzérési tűz alatt tartotta. Tartalék, a zászlós szakaszt kivéve nem állott rendelkezésre, a dandár tartalék az úttól délre nyomult előre. Az ellenség erős géppuska és ágyú tüzeiben a szuronyroham a gyenge létszámú szd-okkal, a jól beásott ellenség túlerejével szemben, nem volt végrehajtható. Saját gp. osztagokat, a zlj. . rnokok az úttól délre alkalmazták. Közel-tűzharc fejlődött ki, ebben a tűz-harcban sebesültek meg Kugler és Matuskovic szds-ok akik nálam jelentkeztek, alosztályaikat derék hadnagyai Szüle és Dómba vették át.

A baloldalba kiküldött járőr jelentette, hogy nem talált saját csapatokra s hogy orosz csapat reá tüzelt. Alkonyra járt az idő,

a gyenge 4 szd.-dal nem tartottam tanácsosnak a teljesen elszigetelt állásban az erdőben, közvetlen az ellenség előtt éjjelezni, mert háttámadástól is kellett tartanom, Waldberg szds.-nak parancsot küldtem a visszavonulás megkezdésére, s harccsoportom a Jarina-i nagy erdő tisztáson csatlakozott a beállott sötétségben az ezd. ott levő többi szdai-hoz, ahol a 23. honv. gy. ho. s a 30. cs. és kir. ho. táboroztak, kivéve az utóbbi ho. egyes, főként azon csapat testeit, amelyek az ellenséggel érintkezésbe az nap nem jutottak.

Az 5/1. és II. zlj. ütközet előőrsre rendeltetett a tábor biztosítására.

Az előnyomulás alatt a cs. és kir. 30. gy. ho.-val való zárkózás és összműködés nem volt keresztülvihető az úttól délre előnyomuló 23. honv. gy. ho. részei és a 30. ho. között, mert a terepnehézségek miatt utóbbiak lemaradtak.

Az oroszok igen ügyesen használták ki az erdőségnek védelemre alkalmas »észéit s több egymásmögötti állás védelmében időt nyertek. Tüzérségük, körültekintő elhelyezésével fokozta, a védelemben kifejtett szívós ellentállást.

A 23. honv. gy. ho.-tól jobbra előnyomuló cs. és kir. 30. ho. balszárnya lemaradt, amelyet az oroszok kihasználva, jobboldalunkat meglepően támadták meg. A lemaradást főképen az okozhatta, hogy bár az úttól délre, annak mentén az erdő nem volt aljfával benőve, de távolabb a 30. ho. előtt szaggatottabb, nehezebben járható aljfás volt s így a gyorsan tért nyerő 45. dand.-tól lemaradt.

A gyorsabb térnyerést az is lehetővé tette, hogy a dandár erdő áthatolási zárt alakzatban nyomult előre, az ellenséggel való összeütközésig.

Erdőségben az oldalban vagy hátban megjelenő csekélyebb erők ügyesen vezetve, nagyobb erővel szemben is, ha meglepőleg lépnek fel, könnyű szerrel döntést idézhetnek elő. Az előnyomulás alatt s harc közben, lépten-nyomon fákról meglepő tüzet kaptunk. Az irány betartását az út igen megkönnyítette. Az erdőben a kiadott parancshoz képest csend volt s a vezetés sípjelekkel történt mindaddig, míg az ágyúzás visszhangja a hangos parancsokat nem tette szükségessé. A zlj. és szd. parnokok törekedtek az egyes terepszakaszokban a keresztutaknál az alosztályok közötti összefüggést helyreállítani. A zlj. szd. és szakaszparnokok az összes tisztekkel együtt körültekintéssel vezették osztagaikat. A légénység dacára a déli órákban igen érezhetővé vált melegnek, fegyelmezettségről és kitarásról tett bizonyosságot.

Az ezred magatartására jellemző, néhány nappal később Festi altb. ho. parancsnoknak előttem tett kijelentése, hogy „szept. 7-én az 5. ezred az erdei harcokban megtette kötelességét”.

*

A 4. hads., amelynek feladata volt az orosz 3. hadsereg jobb szárnyának átkarolása, az egész vonalon ellentállásra talált, sőt sa-

ját szélső balszárnyát fenyegette az orosz átkarolás, míg északról az előnyomuló 5. orosz hads. már elérte Zamoscie-t. Ezzel a helyzettel számolva a 4. hadsereg parancsot kapott az északnyugati irányban előnyomuló ellenséggel szemben arcban, de különösen balszárnyán a legszívósabb ellentállást kifejteni. A 3. hadsereg feladata volt a 4. hadsereg harcában oldalozólag működni és lehetőleg északnak bekanyarodni. A 2. hads. parancsot kapott szeptember 8-án a déli szárnyról támadó előnyomulását megkezdeni. Ezen intézkedéssel a hadsereg” főparság által kiadott hadműveleti terv alap gondolata gyökeres változást szenvedett, mert a 3. hadsereg, amelynek kezdetben védőleges szerepet szánt a hadsereg főparság, most átkaroló támadás várt, míg a 4. hads. amelynek a 3. orosz hadsereget kellett átkarolnia, maga karolóiott át a 3. orosz hads. által s ekként a legszívósabb védelemre lett utalva.

Miután a 3. hads.-el szemben az oroszok zárt arcvonallal állottak s a második hadseregnél nem volt meg a szükséges fejlődési tér az orosz balszárny átkarolására, ez a hadművelet sem volt keresztülvihető.

VII. FEJEZET.

(L. 1. és 5. sz. a.)

Szeptember 8-iki előnyomulás. Szept 9-iki tüzérségi harc. A 23. h. gy. ho. előnyomulása a Lelehowka-i szoroson át. Helyzet északon. Szept 10. átkelés a Wereszycán. Szept. 11. a cs. és kir. 88. Landes-Schütz dand. kötelékében. Általános helyzet szeptember 11-én. Az erdő-harc nehézségei.

A helyzet szeptember 8-án kevés reménnyel kecsegtetett, mert a 3. hadseregnek kellett a Wereszyca-i vizenyős rétek és tavak által alkotott szorosokon át kieroszakolni az átjuthatást és támadást, az orosz tüzérség által koronázott szemben levő magaslatokra, amelyek az orosz 8. hadsereg kezében voltak.

A fél állományra leolvadt 3. hadseregére igen nehéz feladat várt, amelyet ha sikerülne is becsülettel megoldania, Damoklesz kardjaként lebegett a végeredmény felett az a követelmény, hogy vajjon képes-e a 11. és XIV. hadtest, az első hadsereggel, a 4. hads. bal oldalát és hátát biztosítani.

Abban a mérvben, amint az orosz 3. hadsereg jobb szárnyán északnyugati irányban kiterő XXI. és XI. orosz hadtestek erős menetekkel tért nyertek, az 5. orosz hads. pedig előnyomulását délnyugati irányban folytatja, mindinkább el kellett halványulnia a győzelembe vetett erős hitnek, mert a 2. Lemberg-i nagy csatának eldöntése a megvert, de visszafordult 5. orosz hadsereg és az északnyugatnak menetelő 3. orosz hads. XXI. hadtestének főként menetteljesítményeitől függött, tekintve a részünkről még rendelkezésre álló erőket.

A győzelem serpenyője mindinkább az oroszok felé hajlott, mert időközben a 9. orosz hadsereggel megerősített 4. orosz hads. is támadólagosan lépett fel az 1. hadsereggel szemben. Utóbbi kénytelen volt a legmakacsabb ellentállást kifejtve lépésről-lépésre visszavonulni.

Ez volt a helyzet szeptember 8-án, amely napon a ho. paracsnokságot fogarassi Tamássy Árpád altb. vette át.

A szeptember 7-ről 8-ra menő éj folyamán a Janow-i út két oldalán húzódó Grabnik 356 magaslatról az oroszok visszavonultak és megszállták az erdő és Janow közötti, valamint az utóbbi-tól északra eső 353 Prochnick magaslatot. A cs. és kir. 30. ho.-al szemben részben még ellentállást fejtettek ki az oroszok, ezért a balszárny kivételével csak lassan tudtak tért nyerni, s csak délután érték el a Wereszyca vonalat Stradcz-el szemben.

Az ezd. I. és II. zlj-a a d. e. folyamán az út két oldalán arccal keletnek az erdő szélén részben előtte harchoz fejlődve, tűzv alá vette a szemben lévő magaslaton beásott ellenséget. Az ezd. jobb szárnyát a 2. honv. ezd. hosszabbította meg,, azontúl közös hadseregbeli csapatok fejlődtek fel az erdő szélén és oldaltűz alá vették az ellenség által megszállt magaslatot.

A magasabb parság intézkedésének megfelelően a jobb szárny, átkaroló támadásba ment át, amelyben a 2. honvéd ezd. is résztvett, az 5. ezd. a felsőbb paracsnak megfelelően arctűzet fejtett ki. Sikerült az állásba betörni, azonban az oroszok egy hátsó állásból oly erős oldalozó géppuska és gyalogsági tűzet fejtettek ki, melyet tűzérőségük is hatásosan támogatott, hogy kénytelenek voltak az állást kiüríteni s az erdő szélre visszahúzódní.

Közben a bal szárnyon a 46. honv. gy. dandár Prochnick magaslatot elfoglalta s Janow ellen nyomult előre. A jobb szárnyon a támadás megújíttatván célhoz vezetett és az ellenség Janow-nak visszavonult. Az ezd. I. és II. zlj-a az erdő szélén ütközet előőr-söt állított fel.

Szept. 8-iki harcban a III. zlj. a 46. gy. dandár harcaiban vett részt.

Szept. 9-én a 23. honv. gy. ho. parság a Janow és Zalesie-tői keletre a Wereszyca túlsó oldalán a terepből meredeken ki-emelkedő magaslatok birtokbavételét vette tervbe. Ezen magaslatok az előttük fekvő tavak és mocsaras rétek miatt csak az utakon és a vasúti töltésen voltak megközelíthetők. A 23. ho. parság szeptember 9-re ütközet menetet rendelt el. Amint az erdő nyilasból az oszlop kilépett, az orosz tűzérőség a túloldali magaslatokon működésbe lépett. Úgy a Zalesie-vel szemben eső, valamint az attól délkeletre fekvő Stradcz magaslatok jól leplezett orosz tűzér-séggel voltak megspékelve.

A 4-6 km. távolságból leadott és jól belőtt orosz tűzérőség a gyalogságot fedezékekbe kényszerítette és megnehezítette saját tűzérőségünknek a lemozdonyozást. Tűzérőségi harc fejlődött ki, amelyben a gyalogság mint néző szerepelt. A kérdéses magaslatok nem

voltak a sikerre való kilátással arcban megtámadhatók, mert megközelítésük csakis a két útszorosra szorítkozott. Ezen magaslatok csakis az állás megkerülésével voltak birtokba ejtethők. Janow maga, harcászati szempontból fekvésénél fogva nem játszott szerepet, mert az orosz tüzérség közeli hordtávjában, a Wereszyca posványos szűk völgyében feküdt.

Szept. 9-én este a helyzet a velünk szemben álló 8. orosz hadseregre nézve elég kedvezőtlenül alakult. A 23. honv. gy. ho. balszárnyán előnyomuló cs. és kir. 88. Landes-Schütz dand-nak már szept. 8-án sikerült Lelechowkát bevenni s a Wereszycán átkelve Walddorf irányában tért nyerni. Ehhez csatlakozott északról a 4. hadsereg IX. hadtestének 25. gy. ho.-ja, amelynek jobb szárnyával a *Kubyn* 394 magaslaton át kellett *Majdan-nak* előnyomulnia. A támadás itt eredményesen haladt előre s az orosz 3. és 8. hadsereget az érintkezési területen áttöréssel fenyegette.

Szept. 9-én a 88. Landes-Schütz dand. a 25. gy. ho.-al az érintkezést fenntartva, Bulawa-t elfoglalta, azonban Walddorfot nem tudta birtokba venni, mert a teljes siker nem volt elérhető tartalékok és tüzérségi támogatás hiányában, s az oroszoknak sikerült tartalékokat ezen veszélyeztetett területbe gyorsan összevonni.

Az orosz 8. hads. ellen intézett erőteljes támadások, de különösen a szept. 9-én annak déli szárnyán a 4. hadtest által elért sikerek az átkarolás veszélyét idézték fel számukra.

Szept. 9-én az orosz 3. hads-nél is kezdett arcban válságos lenni a helyzet, mert Auffenberg 4. hadseregének támadásaival szemben a 3. orosz hadsereg nem tudott tért nyerni, sőt a déli szárnyon a 8. hadsereggel való érintkezési területen Lelehowkától északra, amint láttuk, az áttörés veszélye fenyegette, amelyet tartalékok összevonása és 3. lovas ho. bevetése által sikerült elhárítania.

HELYZET SZEPT. 9-ÉN ÉSZAKON AZ 1. HADSEREGNÉL.

Az orosz hadsereg főparság a Dankl lov. tábornok által Kraszniki-nél kivívott győzelem és az Auffenberg által Komarow-nál aratott diadalmos csata benyomása alatt a 9. orosz hadsereget (3 hadtest) a 4. orosz hadsereg jobb szárnyának meghosszabbítására a *Visztula* és *Bystryca* közé toltta, hogy 1. hadseregünkkel szemben a 9. és 4. orosz hadsereg gyors döntést érhessen el.

Az orosz 5. hads. parancsot kapott 1. hadseregünk jobb szárnya ellen előnyomulni és a 4. orosz hads. támadásához csatlakozni. Szept. 9-én a 4. orosz hads. és az 5. orosz hads. részei az 1. hads. jobb szárnyát Dragany-nál átkarolták és azt megverték. Turobynnál azonban sikerült megállítani az 5. orosz hads. jobb szárnyát.

Az 5. orosz hads. Tomaszow irányában előnyomuló balszárnya a 4. hadsereg hátfedezetét teljesítő II. hadtestet visszanyomta.

Az első hads. a 9. 4. és 5. orosz hads.-ek nyomása követ-

keztében kényszerítettett déli irányban *Annapol-Frampol*-nak lassan visszavonulni. Szept. 9-én Frampol és Tomaszow között egy 60 km-es űr választotta el a 4. hads. hátát fedező II. hadtestet az első hads. jobb szárnyától. Ez az űr az 5. orosz hads. részére nyitott kapu volt, amelyen át előnyomulva, végleg elválaszthatta az első hadsereget a 4. hadseregtől s veszélyeztethette utóbbinak a San-ra való visszavonulást.

A 8. orosz hadsereg kevésbé kedvező helyzetében a XXI. orosz hadtest parancsot kapott Telatinról Uhnwon át Lubyca Krolavszkára a 4. hads. hátába délnyugatnak meggyorsítani menetét, (távolság 36 km.) A helyzet tehát a 3. és 2. hadsereg nézve válságosnak volt mondható, mert kevés biztató remény volt arra nézve, hogy a 2. hadsereg északkeleti irányban való bekanyarodása meghozhatja a déli szárnyon a döntést, mielőtt még az 5. orosz hadsereg és a XXI. hadtest, a 4. hadsereg visszavonulását a legnagyobb mérvben veszélyeztethetné.

A hadsereg főparság azonban a végső győzelmet még idejében magához vélte ragadhatni azáltal, hogy a 4. 3. és 2. hads.-nek a Lembergnek irányított központias támadást elrendelte.

Szept. 10-én a reggeli órákban a 23. honv. gy. ho. a Janow-tól északnyugatra mintegy 6 km-re eső Lelechowka-i töltésszoroson átkelt a Wereszyca járhatatlan völgyén. Az 5. honv. ezd. átkelésekor az oroszok oly erős tüzérségi tüzet fejtettek ki, hogy az ezd. sebesültvivői s a vonat órákon át nem tudtak átkelni s ennél fogva visszamaradtak.

A cs. kir. 88. Landes-Schütz lövészdandár a Folw. Bulawa-tól északnyugatra húzódó magaslati erdő szegélyén harcban állott az oroszokkal. Az ezd. I. és III. zlj.-a a lövészdandár bal szárnyának meghosszabbítására rendeltetett s az 5/II. zlj. a lövészdandár jobb szárnyára.

Szept. 11-én del. 2^h-kor a lövészdand. parnokától Schönburg-Lippe tábornoktól azt a szóbeli parancsot kaptam, hogy az 5/II. zlj.-jal a lövészdandár közepét sűrítsem, s a tűzvonalba fejlődött dandár középső része felett vegyem át a parságot. Szürkületkor az erdő szegélyére felkapaszkodva, az elég meredek lejtőkön beásva találtam a lövészdandárt az erdő szegélye mentén s az erdő előtt 5-600 lépésre az oroszok lövészfedezékeit láttam. A lövészárokban ember-ember mellett feküdt s így a hegylejtőn 50-60 lépésre a rajvonal mögött tartalék viszonyba helyeztem a szd.-ok egy részét, mert nem volt hely a lövészárokban. Sehol egy emberfej nem mutatkozott, a legnagyobb csend volt s a lövészárok mindkét részen kihaltak tüntek fel. Támadásra nem került sor. Az e napon lefolyt harcban Dómba Kristóf és Zsigmond István hdgy.-ok megsebesültek.

Szept. 11-én d. u. 4^h-kor az ezd. zlj.-ai felsőbb parancsra kivonattak a tűzvonalból és gyülekeztek a lövészdandár mögötti magaslat egyik erdő átvágásában tartalék viszonyban.

A Janow-i orosz kézen levő magaslatok ellen tervbe vett

támadás keresztülvitelére nem került sor, mert szept. 11-én éjjel kiadatott a visszavonulási parancs. Az arcban támadó 3. hads. részei közül a legtávolabb jutott előre a es. kir. 88. Landes-Schütz dand. és a m. kir. 23. honv. gy. ho., amelyek a Wereszycán túl éket vertek a zárt orosz arcvonalba. Lóránt szds. ezred sgt. éjnek-idején ellenséges járőrök által veszélyeztetett erdőségben vitte meg még idejében a ho. csapatainak a fontos visszavonulási parancsot, amely lehetővé tette a ho.-nak az éj folyamán való zavartalan visszavonulását.

A 2. hadseregnél szept. 10-én a szélső jobb szárnyon a budapesti IV. hadtest kezdte meg az előnyomulást, s az oroszokat állásaikból kivette, *Pieski-Dornfeld* vonalba jutott, tetemes tért nyerve. A 2. hadsereg VII. és XII. hadteste is sikeresen haladt előre.

A 2. hadseregnek ezen a napon nem sikerült további tért nyernie, mert különösen a 4. hadtestnek jobb szárnyát nagyobb erőkkel támadták meg az oroszok.

A 3. és 8. orosz hads. helyzete nehéz volt, mert minden támadásuk visszaveretett s a déli szárnyon az összes erők latbatetésével tudták csak fenntartani az egyensúlyt.

Szept. 10-én a 4. hadsereg hadtestei által vívott nehéz harcok (IX., VI., XVII.) eredménytelenül végződtek.

A hátbiztosításra kirendelt II. hadtest és a XIV. hadtest 8. ho.-ja az oroszok megkerülése által fenyegetve visszavonulásra kényszerítettek, s a II. hadtest Lubaczow-tól keletre a vasút mögé vonult vissza, ennek következtében a 4. hadsereg északi szárnyán küzdő XVII. hadtest balszárnyának helyzete tarthatatlanná vált. Az orosz lovasság Narol-ról a 4. hads. hátába Jaroslau-nak vett irányt.

Szept. 10-én északon az orosz 9. és 4. hads. Zaklikow-Frampol vonalát elérte, ahol a bal szárnyhoz csatlakozott az 5. orosz hadsereg XXV. és XIX. hadteste. Ezen hadtestekkel szemben részünkről csaknem semmi erő nem állott rendelkezésre, úgy hogy az út Bilgoraj-Jaroslau-nak szabad volt. Az orosz V. hadtest *Cieszanow-ra*, a XVII. hadtest Brussno-Sztare vonalba jutott. Ezen két hadtest tehát a 4. hadsereg balszárnyának hátát már erősen fenyegette.

Szept. 11-én a XVII. hadtest visszavonulása az est beálltával kezdetét vette. A IX. és VI. hadtestek bár állományukban tetemesen csökkentve és a szakadatlan harcokban kimerülve hősieen folytatták a küzdelmet, de az oroszok szívós ellentállásával szemben eredményt nem mutathattak fel.

A helyzet szept. 11-én. A Janow-i nagy erdőségben lefolyt harcokban az oroszok szívós ellentállásával szemben általában csak jelentéktelen mérvben sikerült tért nyerni, a középet kivéve.

L. Pitreich az egyes hadtestek kevés eredményt elért erdei harcáról azt a kijelentést teszi, hogy „a szomszédos hadtestek egymást okolták, ha támadásuk nem sikerült. Mindenütt arctámadást kellett végrehajtani, de az eredmény nélküli támadások oka nem

az ellenség által kifejtett ellentálláson, hanem az egységes támadás hiányán múltott. Dandárok és harccsoportonként történtek a támadások és miután az oldalak fedetlenül maradtak, csekélyebb erők ellentámadása az oldalakba, visszavonulást eredményezett.”

„Tüzérségünk széttagolva működött és egységesen nem lépett fel, tömeghatása a zárt arcvonalak ellen elmaradt. A támadásokat tüzérségi előkészítés nélkül azonnal kellett keresztülvinni, a megokolt késlekedésért felelősséget senki sem mert vállalni, a vezetésben nem volt meg a feltétlenül megkövetelt nyugodtság.”

Kiterjedt nagy erdőségekben mint a Janow-i, ahol hadtestek harcoltak egymás mellett, a csapatok fegyelmezettsége mellett igen nagy fontossággal bírt a nyugodt vezetés a legkisebb egységektől fel a legmagasabb egységekig. A csapatoknak, de különösen a tiszteknek ismerniök kell az erdőharc jelenségeit.

Főképen kevésbé áttekinthető nagy erdőségben az ideges, gyors térnyerésre törekvő magasabb vezetés, rendszerint az alárendelt csapatok eredménytelen, elszigetelt támadására s az erők szétforgácsolására vezetett.

A békegyakorlatoknál megszokott azonnali végrehajtása a parancsoknak, valamint a kellő felderítésnek mellőzése az erdőségekben, ahol csak lépésről-lépésre lehet tért nyerni, sikert nem mutathatott fel.

Ily nagy kiterjedésű erdőségben az erdő jellege igen változó, hol ritkás szál erdő, hol aljfával benőtt nehezen áthatolható sűrűség jellemzi, amiből következik, hogy nagyobb harcegységek között az elméletileg szabályozott összhangot, az előnyomulásban gyakorlatilag megvalósítani igen nehéz feladat.

Ezért kell a nagy erdőségeket elkerülni, s ha már nem lehetséges, úgy kevés erőt alkalmazni bennök, mert a döntést az azon kívül mozgó harcegységek idézik elő.

VIII. FEJEZET.

(L. 1. és 5. sz. v.)

Conrad és Auffenberg hadműveleti tervei. A Wereszyca vonal kihasználása, mint védőgát. Az orosz 3. hadsereg elleni oldaltámadás esélyei. Parancs a visszavonulásra.

A Komarow-i (szept. 1.) győzelem után, a hadsereg főparság elhatározásában az alapvető gondolat az volt, hogy a 3. hads. a Wereszyca vonalat tartsa, míg a 4. és 2. hads. a 3. hadsereget követő ellenség szárnyait átkarolólag támadja meg, s ekként idézze elő a kedvező döntést részünkre. Ennek a hadműveleti tervnek kivihetősége attól függött, hogy sikerül-e a megvert 5. orosz hadsereget távol tartani és hogy az 1. hadsereg, a 9. orosz hadsereggel megerősített 4. orosz hadsereg nyomásának addig ellent tud-e

állani és biztosíthatja-e hadműveleti szempontból a 4. hadsereg hátát.

Ha ezek a feltételek megvoltak, csakis az esetben lehetett a 2. leMBERGI csatát, a sikerre való kilátással megvívni.

Conrad hadműveleti tervében a visszavonulás feltétlen biztosítása játszott döntő szerepet, a győzelem vajmi csekély esélyével szemben.

Auffenberg hadműveleti terve az orosz 3. hadsereg oldalába intézett támadással, annak katasztrofális vereségét tartotta szemelőtt, de ezt két feltételtől tette függővé és pedig az 5. orosz hadsereg erélyes üldözésétől és a 4. hadsereg hátának az 1. hads. által hadműveleti szempontból való biztosításától. Ha ezek a feltételek nem állanak fenn, akkor a San mögé való visszavonulást előnyösebbnek tartotta, az újból felveendő támadó előnyomulásnál.

Az Auffenberg által javasolt erélyes üldözés s a 4. hadseregnek arcváltása után északról délnek a 3. orosz hadsereg oldalába intézett támadás nyújthatott csak kilátást döntő sikerre, de csak akkor, ha tényleg a Wereszyca vonal, mint védő gát érvényesül az orosz támadással szemben, amint az valóban terveztetett s a 3. hadsereg zöme az északi szárnyon jut alkalmazáshoz.

Az Auffenberg hadműveleti tervének azonban szintén csakis akkor lehetett volna döntő sikere véleményem szerint, ha a 3. hadsereg nem a Janow-i erdőség mögé, hanem a Wereszyca mögé vonul vissza s a védővonal kedvező viszonyait felhasználva, a védelemre megfelelően csoportosul s a kiterjedt erdőségben a védelemre berendezkedik; főtartalékát a döntő balszárnnyon kívül, támadásra készen tartja. Vegyük közelebről szemügyre ennek lehetőségét. Tagadhatatlan, hogy a Wereszyca vonal kiváló védő állás volt, mert mocsaras és tavakkal keresztül szelt völgye járhatatlanná tette. Felmerül tehát a kérdés, miért nem aknázták ki ezt a természetes kitűnő védővonalat az ellenség feltartóztatására? A Wereszyca délkeleti kiugró részétől *Zaluze-től* kezdve, felfelé északnyugati irányban *Wiszenkaw*-ig 30 km. hosszban az átjárókul szolgáló utakat járhatatlanná téve, csekélyebb erővel tartósan kivédhető lett volna. Ugyancsak meg kellett volna szállni a *Wiszenkaw*-tól *Magierowon*-át a *Zolkiew-Rawaruska*-i utat becsapva, egy védelemre alkalmas vonalat s azt védelemre berendezve, bevárni az ellenség támadását.

A 3. hads. Grodeck Jgh.-tól az erdőségen túl Jaworow-ig tagozódva várta a parancsot az előnyomulásra, a Wereszyca kieroszakolására, amely akadály innenső oldalát két napos kemény küzdelem és nagyobb veszteségek árán szeptember 8-án este érte el. Azt a fátyolt, amelyet lovasságunk néhány zlj.-tól fedezve képezett a Wereszycán, az ellenség csakhamar széttepte.

A 45. honv. gy. dand. szept. 3-án a reggeli órákban érte el utóvéd viszonyban a Wereszyca-t.

A 3. hads. azon csapatai, amelyek szeptember 2-án a kora

délutáni órákban indították útba, a Lemberg-Janow-i 22 km-es utat még aznap megtehették.

A 3. hads. rendelkezésre álló s a visszavonuló csapatok eloszlopaival menetelő utász csapatokat a Wereszyca számos átjárójának hasznavehetetlenné tételére s a védelmi munkalatok végzésére felhasználva, szeptember 4-én estig egy 30 km-es arcban az ellenség átkelése lehetlenné tétett volna.

A 3. hads. zömét a Wiszenka W. K.-tól Magierow és a *Rawaruska*-i utat közbevéve célirányos lett volna akként elosztani, hogy a 3. hads. főtartaléka a *Rawaruska*-i úton túl, a külső balszárny mögött lépcsőben kifelé rendelkezésre álljon.

Az orosz 3. hads. a Lemberg-Janow-i úttól északra nyomult elő hadtesteivel.

A hadsereg főparságnak indokolt volt tehát azon aggodalma, hogy a Zolkiewtól északra eső több mint 100 km-es kivéetlen területet az oroszok erőik eltolására fogják kihasználni, hogy a megvert és szorongatott 5. orosz hads.-nek gyors segítséget vigyenek, s az egységes zárt arcvonalat megteremtsék.

Az orosz fővezérlet eddigi metodikus és helyes hadászati érzékről tanúskodó hadműveleteiből arra kellett következtetni, hogy a kínálkozó igen kedvező alkalmat ki fogják használni s a 3. hadsereget azonnal északnyugatnak eltolják, amint az be is következett később, mert az orosz főhadvezetőség a keleti csoport jobbszárnyának Mosty-wielkie-re adott irányt.

A 3. orosz hadsereg azonban ezt a parancsot teljes mérvben azonnal nem foganatosíthatta, mert Lembergtől északkeletre *le volt részben kötve a megerősített 23. honv. ho. hadsereg csoportja által.*

Az orosz erők északnyugati irányban való eltolását saját repülőink *kellő időben* megállapították; már ezen okból is, ha újból támadni akartunk, előbb a megvert 5. orosz hadsereg hadtesteinek veszteségeit reájuk végzetessé kellett tenni, erélyes és kiadó üldözés által.

A szept. 1-i Komarow-i győzelem után nem Auffenberg-en múlt, hogy ez nem így történt. Ebben Péter Ferdinánd főherceg elhibázott intézkedése is közreműködött a szélső bal szárnyon.

A XII. hadtesttel megerősített orosz 3. hads. *szept. 5-én* érte el bal szárnyával *Janow*-ot, jobb szárnyával *Batynit*, a XXI. orosz hadtest Belztől északkeletre ért.

A hadászati helyzet és az óriási kiterjedésű Janow-i erdőség az eredeti hadműveleti terv megvalósítása mellett szólott, amely a 3. hadseregnek védelmet szánt, a Wereszyca természetalkotta előnyeinek kihasználásával. Evégből előnyösebb lett volna a 3. hads.-nek csekély erőkkkel a Wereszyca mentén *Wiszenka wk-ig* és onnét északra *Magierow Grzedáig*, beásva várni az orosz támadást erős balszárnyal.

Az oroszok óvatos előnyomulása mellett valószínűleg szeptember 6-án került volna sor az arctámadásra. Az utászcsapatok

által védelemre alkalmas területeken a második védővonal kiemelését is éjjel-nappal foganatosítani kellett volna, hogy visszavonulás esetén időnyerés céljából a második állás is tartható legyen.

Az orosz 3. és 8. hads. arcban való térnyerése az erdőségben rájuk nézve csak kedvezőtlenül változtathatta volna a helyzetet, mert a 4. hadseregnek szept. 7-én legkésőbb 8-án már érvényesülő oldaltámadása északról délnek annál eredményesebbé válik, minél inkább tért nyerne az oroszok arcban az erdőben, s le vannak kötve erőink által.

A Janow-i nagy erdőség előnyeit a védelemben, csekély erővel ekképpen javunkra fordíthattuk volna; mert ez a nagy erdőség óriási kiterjedésénél fogva elnyelte a beléje vetett 3. és 4. hadsereg hadtesteit, anélkül, hogy a nagy vérvesztéssel folytatott küzdelmek meghozták volna az eredményt, holott a 4. hadseregnek oldalban való alkalmazása meghozhatta volna a remélt sikert.

1866.-i Königratzi csatában a porosz Fransecki. II. altb. gyalogho.-ja felemésztette az osztrák hadsereg két tartalék hadtestét a Swip erdőben, s amikor Frigyes porosz trónörökös hadserege az osztrák hadsereg jobboldalában a Horsenoveci magaslaton megjelent, nem volt mit eléje vetni, mert az erdőségekben harcoló hadtesteket Fransecki II. porosz ho.-ja lekötötte s a csata elveszett.

A második lebergi csata hadműveleti alapgondolata s a csata lefolyása nagy tanulságokat tartalmaz s a figyelmet azon lehetőségekre tereli, amelyek az első lebergi csata után hadműveleti szempontból megvalósíthatók lettek volna.

Önként felvetődik a kérdés, hogy vajjon a támadólagos hadművelet keresztülvitele úgy amint az történt, legbiztosabban tette-e lehetővé az alapgondolat megvalósítását.

Az adott helyzetben az orosz főhadvezetőség a döntő mérkőzés előtt, a keleti és északi hadcsoport erőinek egyesítését tartotta szemelőtt. Conrad hadműveleti terve ennek megghiúsítására törekedett, amelyet az orosz 3. hads. északi szárnyának a 4. hads. által való átkarolásával akart elérni.

Az első nagy csaták felszínre hozták a hadsereg szervezési, felfegyverzési és kiképzési hibáit, amelyet már béke idején nemcsak a fővezérnek volt alkalma vezérkari főnöki minőségben megállapítani, hanem mindazoknak, akiknek alkalmuk nyílt hadseregünk katonai belértékét a nagyhatalmak, elsősorban a kiváló német hadsereggel összehasonlítani.

A merészebb hadműveleti tervhez fűződik a győzelem, de Conrad, akinek kezébe egy birodalom sorsa volt letéve, megtorpant a kivétel általunk be nem tekinthető aggályaival szemben, mert ő tudta legjobban, hogy meg lehet-e kockáztatni a döntő sikert ígérő hadászati alapgondolat megvalósítását, mivel balsiker esetén a nagy felelősség teljes súlyát neki kellett viselnie.

Válságos helyzetben csak az esetben nyúlhat a fővezér a merészebb elhatározáshoz, ha a vállalat kivitelére teljesen megbízható-

nak ítéli az alája rendelt haderőt s ha éppoly mérvben ismeri az ellenséges haderő belső értékét s annak átöröklött tulajdonságait.

Conrad átérezte, hogy nem rendelkezik a megbízhatatlan szláv elemekkel telített hadseregben oly harceszköz felett, amellyel megkockáztathatja a merészebb, de nagy eredményt ígérő hadműveletet, eltekintve az 1. vonalban alkalmazott npf. alakulatoktól. Ez okból a 4. hads. visszavonulásának feltétlen biztosítását a 3. hadsereghez való szoros zárkózás által tartotta elsősorban szemelőtt elhatározásánál. E tekintetben nem volt abban a szerencsés helyzetben, mint Hindenburg a Tannenberg-i csata előtt, aki vezérkari főnökének javaslatát nyugodt lélekkel fogadhatta el.

Ludendorff mint a 8. német hadsereg újonnan kinevezett vezérkari főnöke, midőn a tannenbergi orosz katasztrófához vezető hadműveleti tervet jóváhagyás végett Hindenburg elé terjesztette, maga mondja, hogy a vállalat sikerében fontos tényezőként szerepelt az orosz hadsereg ismert lassúsága és óvatossága, amelyre hadműveleti tervének sikerét alapította és a német hadsereg teljes megbízhatósága. Ezen feltevésében nem is csalódott, mert Rennenkampf-ot az első orosz hads. parnokát sikerült sakkban tartania addig, amíg a második orosz hadsereg sorsát megpecsételte, azt véglegesen megsemmisítve.

A hadsereg főparság a szeptember 11-iki helyzet mérlegelése alapján az általános visszavonulásra határozta el magát, nehogy a 4. hadseregnél a Sanra való visszavonulás csak súlyos veszteségek árán legyen végrehajtható.

Ehhez képest szeptember 11-én a dut. folyamán az intézkedések kiadattak a visszavonulásra, amelynek szept. 11-ről szept. 12-re menő éjjel kellett megtörténni, nehogy az 5. orosz hadsereg az 1. és 4. hadsereg közötti területen át a 4. hadsereg hátába kerülve, annak visszavonulását katasztrófálissá tegye.

A kiadott intézkedések szerint az 1. hadsereg a San alsó folyásához vonult vissza, biztosítva *Lezajsk Siemawa és Jaroslau-í*. A 4. hadsereg Przemysl-től északra Jaroslau-ig, a 3. hads. *Nowe Miasto-Stary Sambor* vonalába, attól délre a 2. hads.

A 2. lebergi csata tanúságot tett az osztrák-magyar csapatok nagy teljesítőképességéről, amelynek szívós kitartását és nagy ellentállóképességét az előző nehéz küzdelmek sem csökkentették. Katonai szempontból különösen kiemelkedik a 4. hadsereg csapatainak teljesítménye és az a rugalmasság, amely a 4. hadsereg parnokság vezetésében a nehéz viszonyok között végrehajtott hadművelet alatt észlelhető volt, de bizonyosságot tett arról is, hogy e hadsereg vezetése mindenkor a helyzet magaslátán állott.

Visszavonulás Przemysl-nek 1914. szeptember 12-15-ig. Fejetlenség a vonatonál. A gyalogság fegyelmezett magatartása a visszavonulás alatt

Szept. 11-én kiadott visszavonulási parancs folytán az 5. honv. gy. ezd. szeptember 12-én del. 2^h-kor Lelehowka-n, Jarina-n át Jaworow-nak útnak indult. Del 8^h -kor Jariná-nál pihenő tartott s az ezd. Bruchnál környékét a kora délutáni órákban elérte. Az I. zlj. és ezd. törzs Czerczykén a II. és III. zlj. Przelbicén éjjelezett. Menetteljesítmény 39 km.

Szept. 13-án indulás del. 3^h 30'-kor szakadó esőben Artamowska Wola-ra; ott beszállás és éjjelezés dand. kötelékben.

Szept. 14-én a vonatok zavartalan visszavonulásának biztosítására a 45. dand. Artamowska Wolától nyugatra, majd később keletre felállítást vett.

Később az ezd. dandár kötelékben Podgarcon, Rudnicon, Mosciskán át Wola Lacká-ra menetelt.

3 napi menet után az ezd. dand. kötelékben Wola-Lackára ért szakadó esőben, ahol egy réten szabad táborba szállott a 45. dand. 3 ezd-e. Egész éjjel zuhogott az eső s a legénység hatalmas tábortüzek mellett keresett menedéket. Innen egy rövid menettel szept. 15-én kora reggel elértük a Medyka-i nagy legelőt, az úttól jobbra, ahol a dand. azt a parancsot kapta, hogy az utolsó fogat elvonulását ott bevárja. Esőmentes, derült nap volt, s mi reggeltől-estig elnézegettük, amint 3-4 sorban egymás mellett a feneketlen sáros úton előre küzdötte magát a vonatok végtelen hosszú sora, Przemysl-felé.

Aznap szeptember 15-én este a vár körletébe a Hurecko melletti M. H.-hoz menetelt az ezd. ahol szabad táborban éjjelezett.

A hadsereg különböző vonatai szeptember 14-én már teljes átvonulásban voltak Przemysl várán s oly tömegesen lepték el a város utcáit és tereit, hogy ott csak a legerelyesebb közbelépéssel volt képes a várparság a szabad közlekedést fenntartani. A fogatok ezrei siettek biztonságba jutni, amelyet a San folyó túlsó partjának elérése által véltek elérhetni. A városban magában több helyen torlódás állt be s 3 teljes napon át tartott a hadsereg vonatok átvonulása, míg végre szeptember 16-án s részint 17-én a várba nem tartozó utolsó vonatrészek is elhagyták a várat.

Az ellenség a visszavonulást kisebb mértékben csak a 4. hads. északi útvonalán zavarta meg, ahol a vonatok között rendetlenséget idézett elő. Maga is kimerülve lévén, a hosszas harcok után az üldözésre kínálkozó rést az 1. és 4. hadsereg között nem használta ki az 5. orosz hadsereg.

Hadseregek visszavonulását minden időkből az időjárás, az

utak állapota, a hadsereg vonata és a csapatok lelkiállapota tette válságossá.

A visszavonulásában fenyegetett 4. hadsereg a kijelölt útvonalról elszorított, amelynek következménye az lett, hogy a balszárny déli irányt kényszerült venni, ezáltal a menetoszlopok összeszorítottak. A beállott őszi esőzés, különösen az északi útvonalakon csaknem katasztrofálissá tette a visszavonulást, mert a hadsereg vonatok végtelen hosszú sorai, 3-4 sorban egymás mellett, teljesen elborították az úttestet. Az országos járművek a felázott gödrös és feneketlen sáros utakon lépten-nyomon elakadtak.

Miután a hadtest és ho. parságokat meglepte az azonnal végrehajtandó visszavonulási parancs s a vonatok a támadólagos előnyomulásnál közel tartózkodtak a harcban álló csapatokhoz, a vonatok visszafordítása s rögtöni elindítása torlódásokra vezetett, ahol rendet csak erőszakos fellépéssel lehetett teremteni.

Egy-egy eltört kerék a szekér felborulását s az út eltorlaszolását vonta maga után. Tüzér ütegek, lőszeroszlopok beékelve haladtak a vonatok végtelen hosszú sorai között.

A vonatok visszavonulása csaknem megállapodás nélkül éjjel-nappal tartott, amikor is a sötétségben egy-egy felborult szekér a legnagyobb izgalomra és torlódásra adott okot.

Rendezett visszavonulásról alig lehetett szó.

A visszavonulás első napjai elszomorító képet adtak. A gyalog csapatok kénytelenítették az utakat teljesen a vonatoknak, tüzérségnek, lőszeroszlopoknak átengedni s a gyalogság mély szántásokban és vizenyős réteken robotolt, magával vive ütköztetvontatát, de különösen a mozgókonyhákat, amelyek a felázott földeken elszüppedtek s csak a legénység segítségével tudtak előrejutni.

Hidak és átereszeknél nagyobb torlódás lehetetlenné tette a közlekedést s rendet csak karhatalom kirendelésével lehetett teremteni, amely azután szuronyerőre támaszkodva megnyitotta az utat a csapatok előtt, amelyeknek idővesztés nélkül kellett tért nyerniök, hogy az aznapi éjjelezési állomást elérhessék.

Az elől levő vonatok az amúgy is rossz állapotban levő utakat, a szüntelen esőzésben használhatatlan állapotba juttatták úgy, hogy a később útbaindult vonatrészek, csak alig tudtak előrejutni, a feneketlen sáros utakon.

Igen lehangoló látványt nyújtott, amint egy északi irányból betorkoló úton egyes tüzérségi löszerkocsik maradványai láthatókká lettek, hátsó rész nélkül.

Az egymás mellett és mögött haladó csapatok és vonatok tülekedése leírhatatlan képet nyújtott. Az egyes parnokok pisztollyal iparkodtak maguknak utat nyitni. Az országos járművek kocsisai ostorcsapásaikkal biztatták lovaikat térnyerésre, mindenki csak elől kereste boldogulását s amely törekvés különösen átjáróknál veszedelmes méreteket öltött s az átjárókon előidézett torlódások okozójává lett. Hidak és átereszek közelében, tartva a kozákok meglepő megjelenésétől, a kocsisok és vonatparnokok kíméletet nem ismerve,

egymás elé furakodtak, a kocsik összeakadtak s az úttestet és átjárókat kibogozhatatlan kocsitömeg lepte el, amely elzárta a közlekedést.

Ilyen torlódásoknak a kihatása azután km-ekre visszafelé érezte hatását mindaddig, amíg erélyes kéz beavatkozása a kocsikat ledobatta az árokba, szabaddá nem tette a közlekedési vonalat. Közbe egy-egy menekülő család kis galíciai lovacskákkal húzott szekerekön ékelődött be a vonat közé. Ez az előre való törtetés és tülekedés, ostorcsapások, káromkodások és kölcsönös fenyegetőzés kíséretében iparkodott érvényesülni s minden áron előre jutni a feneketlen sárban mélyen elsüppedt kocsikkal, amelyeknek nagyon gyakran az út árokba kellett szórni a rakományuk egy részét, hogy a kimerült, rosszul táplált lovak a kocsit tovább tudják vonszolni. A helyzetet súlyosbította a vigasztalan őszi eső, amelyet a hideg őszi szél, a szántásokon s ut nélküli vizenyős mezőségeken magát nehezen előreküzdő legénység arcába vágott.

A legénység kiváló szellemére és fegyelmére vall az a tény, hogy a mostoha viszonyok dacára nem hagyta el ajkát soha egy elégedetlen szó. Az ezd. legénysége ezekben a nehéz napokban adta bizonyosságát erkölcsi belértékének s a benne élő kötelesség-érzetnek. A tisztek és tisztések minden alkalommal tőlük telhetően iparkodtak gondoskodni a legénység szükségleteiről és megfelelő elhelyezéséről.

Nem hiába tartalmazta a német szabályzat azt a mély jelentőségű megállapítást, hogy „a gyalogság a fegyvernemek királynője.” Eme kijelentésnek igaz volta, amely évszázadok háborúinak tapasztalataként szűrődött le s jutott be a katona evangéliumába, a szabályzatba, nemcsak a harctérre vonatkozik, ahol a gyalogság küzdött ki szuronnal a győzelmet s tette érdemessé magát a legnagyobb elismerésre, amely őt a véráldozat és a hősi önfeláldozás révén megilleti, de vonatkozik a gyalogság azon teljesítményére is, hol nem a hősokeket megillető elismerés vár rá, hanem a nélkülözések sorozata, amelyet *csüggedetlenül és soha nem lankadva kellett elviselnie.*

X. FEJEZET.

(L. 6. és 7. sz. v.)

Przemysl várának felkészültsége és védelmi berendezése.

Bizonyára sokan vannak bajtársaink közül, akiknek nem volt alkalmuk egy tábori vár belső berendezéseit és felszereléseit közelebbről láthatni, ez okból azt részletesen ismertetem.

Elöttem egy tábor-vár védelmi berendezései nem voltak ismeretlenek, amikor 1914. szeptember 15-én az V. védő kerület parnokává nevezett ki a vár parnoká, mert 1897. nyarán mint a honv.

törzstisztitanfolyam hallgatója, három teljes napon át tekintettük meg Przemysl várának összes védműveit. Ezen védművek között volt a XI. számú övfőerőd is, amelyre 1897. tavaszán ellentálló képességének gyakorlati megállapítása céljából, 200 darab 24 cm-es gránát telitalálatot adtak le. Az erőd erősen meg volt rongálva, sikamán hatalmas tölcésereket vágott a beton burkolatba a gránát, páncél kupolái megrepedtek*.

A sors úgy hozta magával, hogy Ratko-Dimitriew orosz tábornok 1914. okt. 5-8-ig tartó erőszakos támadása alkalmával a fenti IV. védőkerületben fekvő XI. sz. erődre ugyancsak 200 darab 21 cm-es gránát lövést adott le, ennek azonban csak egy kisebb hányada csapott be az erődbe. Alkalmam volt látni az okozott rombolást, amelyet október 11-től november 3-ig ismét rendbe hoztak.

Mint a szomszédos V. v. ker. parnoka a IV. v. ker. ellen okt. 4-én intézett támadás visszautasításában résztvettem, egy az oroszok baloldalába intézett sikeres támadással.

1897-ben valóban nem gondolhattam arra, hogy valaha is Przemysl várának védelmében részt fogok vehetni.

A következőkben rövid összefoglalását adom a vár felszerelésének és védőberendezéseinek.

A mozgósítás elrendelésekor a vár védelmi felkészültsége nem volt kielégítő, tekintve az orosz határ közelségét.

1914. augusztus 24-én, a kora reggeli órákban Przemysl várán futott át vonatunk. Az erődök között legnagyobb meglepetésünkre még mindig nagy űr tátongott, az összekötő lövészárkokban (harcállásokban) javában dolgoztak, drótakadályoknak nyomát alig láttuk, pedig aznap keleti határainkat Brodyn át egy legalább is gy. ho.-ra és egy lov. ho.-ra becsült ellenség lépte át s a Bug vizében kozák lovak gázoltak. A rendelkezésre állott munkaerővel csak nagy erőfeszítés mellett sikerült a várat az oroszoknak a keleti védőkörletek előtt való megjelenéséig annyira védhető állapotba hozni, hogy egy erőszakos megrohanás azt ne juttassa ellenséges kézre.

*Az a tüzér szds. aki bennünket kalauzolt, annak a 3 tagú bizottságnak volt tagja, amely az erőd lövetése alatt egy kazamatában tartózkodott, hogy a bombázás hatását az erőd védőrségére kipróbálás által megállapítsa.

A bizottság elnöke emlékezetein szerint Geldern altb. volt. Az üteggel telefon összekötöttségben állottak. Azt a szándékukat, hogy a lövetés alatt kedélyes tarok pártival töltsék el az időt, nem tudták végrehajtani, mert a gránátok becsapódása által okozott detonációk, megreszkedtettkék a falazatot s óriási visszhangot keltettek. Kidőlt az erőd hátsó fala, majd később megrepedt a kazamata boltozata, ami kellemetlen közérzést váltott ki s a jól indult tarokpárti abbahagyását vonta magaután.

Ekkor telefonnal beakarták szüntetni a tüzelést, ez azonban nem sikerült, mert elszakadt a huzal.

Megadással várták a tüzelés végét.

Mint mondotta, egyikök időlegesen elvesztette beszélő képességét, a másik tag nem tudott összefüggően beszélni s valamennyiök idegeit igen megviselte a próba.

Tagadhatatlan, hogy az egyes védőkerületekben még igen sok végezni való munka várt nemcsak a munkásosztagokra, hanem a védőrségre is, úgy az erődök közötti összekötő lövészárkok srappellmentessé tétele, a lövészárkok előtti drótakadályok elkészítése, mint a legénységi férőhelyek s a második védővonal kiépítése körül.

Védőkerületemben ezen munkálatok december 1-én nyertek befejezést, amikor is a munkásosztagokat más védőkerületekbe rendelték, ahol még azok befejezést nem nyertek.

A vár tüzérségi felszerelése számszerint megfelelt, de minőségileg nem. A lövegek legnagyobb része elavult, régi rendszerű volt, mint az 1861. és 75-ből származó 3 km. hordtávú ágyúk.

A várban a lövegek száma kb. elérte az 1000 darabot. Hordtáv tekintetében jók voltak az 1888-as mintájú 12 és 15 cm-es ágyúk, 8 km. hordtávval. Rendelkezésre állott még 4 drb. 3072-es mozsár 9.72 km. hordtávval és a 2. honv. tábori ágyús ezd. 4 *ütege*. A régi rendszerű ágyúk csövei – igen csekély kivétellel – elhasználtak voltak. A tüzérség lőszerrel nem volt elegendő mérvben ellátva.

A lövegeket az erődökben és azok térségeiben kiépített ütegállásokban alkalmazták.

A vár parnokság és a védőkerületek mozgó ágyú tartalék felett rendelkeztek. A védőkerületekben mint mozgó ágyú tartalékok a 75 mintájú 9 cm-es Uhatius ágyúk és 80 mintájú 15 cm-es mozsarak állottak rendelkezésre. Ezek fogatolását, valamint a lőszerkocsikat parasztok adták. Az ágyúk nagy részénél fekete lőpor használtatott. Az ágyúlőszer nagyrésze romlott volt s a lövedékek a felcsapódásnál legtöbbször nem robbantak. A lövegek egy része a várost körülvevő sáncokból álló vármagban (noyau) volt elosztva.

Az aug. végén és szeptember elején beállott harctéri események sürgőssé tették a vár felszerelési munkálatainak befejezését. Ekkor kezdtek hozzá a polgári lakosság részbeni eltávolításához.

Szept. 11-én beállott a végzetes fordulat a harctéren s az általános visszavonulás kezdetét vette.

A vár védőberendezéseinek a műszaki csapatokon kívül mintegy 25-30.000 főnyi munkás legénység, amely (különítményekbe) századokba volt beosztva, dolgozott.

A munkás szd-ok legénysége kiképzetlen póttartalékosokból állott, valamennyi javakorbéli erőteljes ember. Felszerelésük Mauser s csekély részben Mannlicher puska volt, 30 tölténnyel fejenként.

A munkás különítmények nagyobb tömege már augusztus folyamán érkezett a várba. Az ostromszerű támadás elleni munkálatok java része csak akkor véget ért fogatba, amikor a hadseregek visszavonulása kezdetét vette, tehát szeptember 11-én a végzettség intő szavának bekövetkeztek.

Ezen munkálatokhoz tartoztak: a védművek térközeinek teljes elzárása megközelítő árkok kiásása az erődök térközeiben kiemelt harcállásokhoz, az úgynevezett „térvonalakhoz”, továbbá srappellmentes térvízű félőhelyek a legénység részére, folyamzárak készítésének befejezése, telefon hálózat teljes kiépítése a védőkörlet gyalogsági vonalaiba és a tüzérség részére; az V. v. körlet jobb szárny támpontján a San folyón a Hurecskói „Herbert” féle híd befejezése, azonkívül mindazon építmények sürgős elkészítése, amelyek az egyes védőkörletekben folyamatban voltak, de teljesen csak november végén lettek befejezve. Ezekben a munkálatokban a védőkörlet összes csapatai megfeszített erővel vettek részt.

A visszavonuló csapatoknak a várban való megjelenéséig befejezést nyertek a következő munkálatok: az övonal előtti előtér letárolása, erdő részletek irtása, falvak építményeinek lebontása, robbantások az övonalban, öv támpontok, és közbenső överődítmények, sáncok és különböző akadályok létesítése. Az első körülzárolás és a felmentés ideje alatt készültek el védőkörletben a gránátmentes óvófedezékek tartalékok részére, a második körülzárolás alatt a második védővonal. Az első körülzárolás alatt épült ki a VIII. v. körlet előtti igen fontos előtér állás, az övonal itt oly közel esett a városhoz, hogy nemcsak a város, hanem a városban levő hidak is ki voltak téve az ellenséges bombázásnak s így az előtér állás létesítése folytán, az ellenség is kénytelenített tüzérségi állásait hátrább visszavenni.

A vár védőrsége a munkás különítményekkel, az első ostromzár kezdetén körülbelül 130.000 fő és 20-22.000 ló volt. A vár három havi élelmezési készlettel rendelkezett. (Metz vára a németeknél, egy esztendőre volt élelemmel ellátva.)

Szept. 15-én a várélelmezés lépett életbe.

A 3. hads. Przemysl várán át vonult vissza összes vonataival. Ez az átvonulás gátlólag hatott a védelmi munkálatokra, s a torlódás veszedelmes méreteket öltött azáltal, hogy bár a 4. hadseregnek Przemysl-től északra volt kijelölve visszavonulási útja, mégis vonatának egy része a Lemberg-Przemysl útra terelődött, és a váron át folytatta útját.

Szept. 16-án és részben 17-én távoztak el Przemysl-ből az utolsó csapatok és vonatok, amelyek nem tartoztak a vár védőrségéhez.

Sajnos, bár a várparnokság intézkedett, hogy a megbízhatatlan elemek és az összes ruthének eltávolíttassanak, a végrehajtás azonban nem történt eréllyel, s így a ruthének tömegesen visszamaradtak. A vár felszerelése és védképes állapotba helyezése körül késedelemmel jártak el, ezért a munkálatok egy része csak az első ostromzár alatt nyerhetett befejezést, sőt egyes esetekben csak akkor vette kezdetét. A hadsereg főparság a várparnokságot az utolsó csapatok eltávóztatása után szeptember 16-án utasította, hogy „*a várat végsőig kell tartani*”.

Az erődök egy 50 km-es körzetben voltak kiépítve, ez volt

az övonal hossza; Párizs 1870-71. évi erődítményeinek körzete 55 km, míg új védővonala a világháborúban 124 km kiterjedésű volt. 1870-71-ben Párizsnak védőrsége 640.000 ember volt, ebből azonban csak 150.000 fő tartozott a rendes hadsereghez, a többi nagy része csak mint felfegyverezett ember jöhetett figyelembe. Miután Párizsnak 1870/71-es övvonala csak 5 km-el volt hosszabb, mint Przemysl-é, tekintve a védőseregek közötti nagy számbeli különbséget, Przemysl védőrsége nem volt nagynak mondható.

Szept. 17-én vette kezdetét a várnak első körülzárása. Keleten Mosciska környékén már megjelentek az oroszok s ugyanakkor északon is mutatkozott orosz lovasság.

Szeptember 20-án kisebb ellenséges csapatok a San folyót Sosnica Dusowce mellett átlépték az V. védőkerület előtt.

1897. nyarán feltűnt nekem az, hogy egyes erődök teljesen körül voltak véve az őket környező erdőségektől. Mennyire célirányos lett volna az *erődök előtt* fekvő erdőségek letárolását legkésőbb a trónörökös pár meggyilkolása után azonnal teljes erővel megkezdeni, egy vékony leplező sáv kivételével, mert nemcsak az oroszok próbamozgósításai a háború évében és az azt megelőző esztendőben, hanem a franciák azon fontos intézkedése, hogy törvényhozásilag a háborút megelőző évben 2 évről 3 évre emelték fel a tényleges szolgálati időt, a háború közeli eshetőségére mutatott.

Az erdőségek letárolása, részben felgyújtása, elkésett intézkedés volt. Északkeletnek az V. védőkerület előtt semmi erdőség nem volt, északnak egy kis erdőparcella, úgyszintén délnek is, valamint kelet és délkeletnek itt-ott kisebb erdőterületek voltak; ellenben északnyugat, nyugat és délnyugatnak nagy erdőségek terültek el a védőkerületek előtt és azon belül. Az első körülzárás alatt az V. védőkerület nem rendelkezett elégséges faanyaggal, dacára a várparnoksághoz intézett kérelmeknek, időre nem érkezett be a fakészlet, úgyhogy kénytelen voltam megkérdezés nélkül az üres raktárakat lebontatni.

A tények eléggé bizonyítják, hogy a vár védképes állapotba való helyezésénél a kellő előrelátás a legfelsőbb hadvezetőségénél nem volt meg, mert kétségtelen, hogy a vár hiányos felkészültsége miatt egy oly ellenféllel szemben, mint a német, rövid időn belül elesik; az oroszok óvatossága és lassúsága azonban elég időt adott a védelmi berendezések befejezésére.

A vár parság az adott viszonyok mellett megtette kötelességét, de a béke előgondoskodás hiányzott; feltehető, hogy a várparság e tekintetben a főhadvezetőség figyelmét nem mulasztotta el még idejében felhívni.

Az V. v. kerületben 4 överőd és 3 övtámpont volt. Az első és harmadik védőszakaszra három védmű esett.

Mellékelt 7. sz. vázlatból, amelyet az árkász századparnok, Tanböck árkász szds. készített, kivehető a 2. védőszakasz védelmi berendezése. A 4 erőd közül a magaslaton épült XIII-as, újkori páncél-erőd volt. Ennek az erődnek sikamáról nyílt a legjobb ki-

látás különösen a San jobb partjára. Az erődök egy kisebb része a 24 cm-es gránátok egyes telitalálataival szemben volt csak bombaálló, nagyobb része azonban csak 15 cm-es gránátokkal szemben.

Az övtámpontokat védő csapatok legnagyobb része azonban csak srappell repeszdarabok ellen volt fedezve. Az akadályöv a gyalogsági harcállások előtt kezdetben egysoros, később háromsoros drótakadályból állott; ugyancsak később készültek el a srappell elleni fejtvédők, a lövészárkokból álló gyalogsági harcállásokban.

XI. FEJEZET.

A védő csapatok.

A védő csapatok augusztus közepe táján fokozatosan érkeztek a várba. A m. kir. 97. népf. dand. (kassai 9., miskolci 10., munkácsi 11., besztercebányai 16. népf. ezdek) Weeber vezérőrnagy (tábornok) parnoksága alatt a vár déli körleteiből a 3. hads. parnokság alá rendeltettek s mint ilyenek, aug. 25-én Lembergnek útba indítottak.

A népf. dand. a Lemberg-i harcokban résztvett s vitéz magatartását a 3. hads. parnokság is napiparancsilag elismerte, de bizonyosága ennek a nagy veszteség is, amely a géppuskákkal nem rendelkező sötétkéruhás csapatokat érte. A npf. dand. igen megritkult csapatai szept. 15-én értek a várba.

A várban a 97. népf. dandáron kívül a magyar csapatokat képviselték: a 23. honv. gy. ho. 4 honv. ezde. (2. 5. 7. 8.) továbbá a 3. 4. 6. honv. m. ezd. a 4. honv. huszár ezd. 2 szda, a köteléken kívül álló 16. honv. menet ezd. és a 6. népf. huszár osztály.

A várban a 65 és 1/2 zlj-ból: 36 magyar honvéd és népfelkelő zlj. 19 és 1/2 ruthénajkú, 5 német, 5 lengyel és részben vegyesajkú lengyel és ruthén, osztrák Landwehr és népf. zlj. állott rendelkezésre. Ehhez jött néhány pót század, továbbá 3 cs. és kir. tartalék lovasszázad és 1 lovasított tiroli országos lövész század. Ezenkívül 40 vártüzér szd. volt beosztva és ugyanannyi népfelkelő munkásszd. Az osztrák Landwehr és népf. zlj-ak legnagyobb része az orosz propaganda által megrontott, megbízhatatlan ruthén legénységből állott.

A Galíciában felállított népi alakulatokat a 6. mozgósítási napon a határszélre irányították. Ők fogták fel az orosz hadseregek első lökését, amely szétszórta őket.

A védőkerületemben volt 35. népf. ruthén ezd. 6 szd-ának parnoka, amikor kérdést intéztem hozzá zlj-ának megbízhatósága iránt, jelentette nekem azok megbízhatatlan voltát. Az ezd. anélkül, hogy egy lövést tett volna a lőtéren, harcszerű-ölgyakorlat nélkül ment ütközetbe, embereinek egyrésze fegyverét sem tudta megtölteni,

mert még Werndl puskával képezték ki a régi évfolyamú legénységet, ez okból, szerencsétlenségek a fegyverek megtöltésénél napirenden voltak. Kezdetben előrszolgálatra alkalmaztam a 35. népfelkelőket, de miután a tábori őrsökről naponként átszöktek az oroszokhoz, kértem a várparancsnokságot, hogy távolítsa el védőkerületemből a 6. századot, mint teljesen megbízhatatlant, *pótlás nélkül*. A várparnok kérelmemet nem teljesítette, azonban görögkeleti püspököt küldött, aki lelkükre beszélt. Ennek az eredménye az lett, hogy az átszökések még gyakoribbak lettek. Hasonlóképpen le kellett váltanom a 17. népf. osztrák ezd. hozzám beosztott s az erődök és támpontok védőségét képező osztagait is felerészben, s az összes védművekbe helyettük az 5. ezred honvédeit osztottam be, mert a 17. népf. osztr. ezred, nem volt a harctéren, a vár lövöldjét sem látta, célba nem lőtt s a legénység felerésze szintén ruthén volt. Ezeknél a zlj-aknál több cseh tart. tiszt volt beosztva. A várról készült katonai térképekbe a védművek piros színnel voltak feltüntetve, a kitérések alkalmával azokat tőlünk beszédték, nehogy orosz kézre jussanak. December 16-án ilyen térképet Paportenka bevételenél az orosz srappellmentes fedezékben találtunk a teáscsésze mellett, ami azt bizonyította, hogy ők is tudtak ilyet szerezni.

A várparnokság tájékoztatva lévén az osztrák népfelkelők megbízhatatlanságáról, minden védőkerületben honvéd vagy magyar népfelkelő csapatokat osztott be, vagy pedig németajkú népf. csapatokat, amennyire lehetett. Miután ellenség előtt nem csupán megbízhatatlanságuk, hanem kiképezetlen voltuk miatt sem lehetett a galíciai népfelkelők nagyobb részét használni, védőkerületemben ők csak tehertélt képeztek. Alapos kiképzés után egyes alosztályok, ahol megbízható tisztak voltak beosztva, az 5. ezd. századai közé ékelve, a védőkerületemben végrehajtott kitérések közül 1-2 kitérésben résztvettek. Feltűnt nekem, hogy kezdetben a védőkerületben végrehajtott kitérések alkalmával találkozási harcok fejlődtek ki, amiből az oroszok jól értesültségére következtettem. A védőkerületi parnoki iroda altiszti személyzete galíciai népfelkelőkből állott. Én tehát a kitérésekre vonatkozó parancsokat célszerűbbnek találtam a tüzérparnoknak nem közvetlenül németül kiadni telefonon, mint azelőtt, hanem magyarul az egyik időszakos parnoknak, aki azt szóbelileg közvetlenül németül adta le. Ettől kezdve kimaradtak a találkozó harcok. Nemhiába mondotta nekem Kóber Ferdinánd őrgy. tüzérparnokom, hogy „amíg az 5. honv. gy. ezd. a Magiéra-n harcolt, a bizonytalanság miatt nem tudtam egy éjjel sem szememet lehunyni.” mert az V. v. kerülettel szemben az oroszok – bár kissé távolabb, de állásban voltak, a Magiéra-i harcok alatt. Ezekután nyilvánvaló, hogy a vár bevehetetlenségét, két derék, megbízható osztr.-német népf. ezd. kivételével, kizárólag a magyar honvéd és népf. csapatok vitéz magatartásának köszönhette.

Kitűnőek voltak az árkász szd.-ok.

A dec. 20-22.-i harcokban a tüzérségi lőszerhiány már igen nagy volt gránátokban.

A védőkerületek kiterjedéséhez képest kerületenkint néhány darab géppuska volt beépítve az erődökbe az árkok pásztázására, azonkívül védőkerületenként ugyancsak néhány drb. ágyú mozgó alkalmazásra állott rendelkezésre. Ezek részére sem felszerelés, sem kezelő legénység, de lovak sem voltak, úgy, hogy a védőkerületből kellett mindent előteremteni. A gépfegyvereket parasztszekerek vitték a kitöréseknél. Az osztr. népf. legénységet és a tiszteket a géppuska kezelésében Erdélyi szds. az 5/1. zlj. géppuskás osztagának parnoka képezte ki nagy alaposággal; néhány heti fáradozás után már használhatók lettek a kitöréseknél, amelyeket az V. védőkerületben hajtottam végre.

Géppuskája csak a honv. gyalog és m. ezd.-eknek volt, előbbieknél 6, utóbbiaknak 2 drb. és a 19. s 35. Landw. ezredeknek 6-6. a többi gyalog és népf. csapatok géppuskákkal nem rendelkeztek.

Sok bajt okozott az a körülmény, hogy a telefon és távíró hálózatban az ellenséges lövedékek kárt tettek, hogy az ebből származó hátrányokat komoly esetben elkerülhesem, az övonalból a védőszakasz parnokok tartózkodási helyéhez s onnét a védőkerületi parnoksághoz küldőncállomásokat rendeztettem be, akik jelekkel és az egyik állomástól a másikig futólépésben teljesítették a híradó szolgálatot. Ezt Bagossy fhdgy. igen jól szervezte meg.

XII. FEJEZET.

(L. 6. és 7. sz. v.)

Az V. védőkerület védelmi berendezése és a védelem vezetése: Az V. v. kerület védelmi munkáinak és a biztosító szolgálatnak megszervezése. Az ezd.-nek 5 századba való beosztása. A rendelkezésre álló csapatok alkalmazása. Munkásszázadok. Hírszerző különítmények és kitörések. Orosz repülők megjelenése. Raktárak lebontása és vasúti talpfák felszedése. Ruthén népfelkelő alakulatok megbízhatlansága. Védművek legénységének és a parancsnokoknak leváltása. Kézi gránátok készítése.

Hadosztály parancsnokom fogarasi Tamássy Árpád altb. javaslatára Przemysl vár V. védőkerületének parancsnokává neveztettem ki.

1914. szeptember 16-án a kora reggeli órákban, mint az V. védőkerület kinevezett parancsnoka, a Hurecskói hídon keltem át a San folyón ezredemmel. Del. 7^h-kor az V. védőkerület eddigi parancsnokától Löwenstein alezredestől a védőkerületi parancsnok-

ságot átvettem, intézkedéseimet az ezred ideiglenes elhelyezésére kiadtam. A védőkerületben beosztva volt a cs. és kir. 17. Landsturm ezredparancsnokság és annak egy zlj-ja, amelynek századai az egyes védművekben tettek szolgálatot, továbbá a cs. és kir. 35. Landsturm ezred 6 százada Gossler alezr. parancsnoksága alatt a San melletti övtámpontban beosztva, egy Landsturm század belszolgálatra, egy cs. és kir. árkász-század, vartüzér és Landsturm tüzér alosztályok a védművekben és a térközállás lövegeinek kiszolgálására, egy szakasz ulánus és a teleíonberendezés a megfelelő személyzettel. A védőkerületben volt azonkívül a repülőter a hangárokkal, utóbbiakban akkor 5 német és 10 saját kétfedelű repülőgépet találtam. A repülőteret egy óriási nagy (mészszel festett) T betű tette feltűnővé.

Előadómim voltak: Sebera Henrik cs. és kir. fhdgy. védőker. sgt. Ezredügyekben: Lóránt József szds. ezred sgt.; Hollósy Árpád ezredorvos, az V. védőkerület egészségügyi főnöke; tüzérségi tanácsadóm: Kóber Ferdinánd tüzér őrgy. az V. védőker. tüzér prka. Műszaki tanácsadóm: Tanböck árkász szds., egy lőszer kiegészítő tiszt és az V. v. ker. telefonközpontjának tisztje. Gazdászati előadóm: Buchhalter Simon gazd. százados.

A várban a főtartalékot a városban elhelyezett 46. honv. gy. dand. és a 4. m. ezd. II. zlj.-a képezte. Főtartalékparnoka: fogarasi Tamássy Árpád altábornagy.

1914. szeptember 16-án dut. a zlj. prnokokkal a várvédőkerület 3 szakaszát bejártam, s az egyes védőszakaszokat kiutaltam a 3 zlj. parnoknak. 1. v. szakasz parnok: fekésházi Tabódy Zsolt őrgy.; 2. v. szakasz parnok: Berdenich Jenő őrgy.; 3. v. szakasz parnok: Sztodola János őrgy.

1. v. szakasz a „San”-tól a Bolestraszyce-Wyszatycei útig azt betudva; 2. v. szakasz: a fenti úttól a Walawa-ra vezető országútig azt bezárólag; 3. v. szakasz: az utóbbi úttól a vasúttól nyugatra eső vízmosásig. Részletes intézkedések a védőszakaszok mikénti megszállására kiadattak.

Az egyesített 3 gépp. osztag prnokát Erdélyi szd-ost megbíztam a4drb. géppuskából álló Landsturm osztag 30 főből álló kezelő legénységének s a parancsnokló Landsturm hadnagynak kiképzésével. Ez a feladat nemcsak fontos, de eléggé nehéz is volt, mert sem Erdélyi százados, sem a honv. gépp. osztagnak legénysége nem tudott velük közvetlenül érintkezni, amennyiben alig 2-3 ember beszélte a német nyelvet, a többi lengyel volt.

Szept. 17-én a zlj. század és szakasz parnokok tájékoztatása a védőszakaszokban a teendőkről, Löwenstein alezr. által. A legénységet a barakokban pihentettem. Az V. v. kerületbe beosztott árkász század parnoka tájékoztatott a helyszínen, az eddig teljesített védelmi munkálatokról, amely célra az árkász századon kívül 4 munkás század (à 250 fő) állott rendelkezésére. Tüzérségi tanácsadóm Kóber Ferdinánd őrgy. a tüzérségre vonatkozó kér-

désekre a szükséges felvilágosításokat megadta. Az egyes védművek közötti ütegeket vele megszemléltem.

Szept. 18-án a baraktábor összes épületeit megtekintettem és Tanböck cs. és kir. árkász szds. műszaki tanácsadómmal a nagyon visszamaradt első vonalbeli munkálatok mikénti elvégzését megbeszéltem. Az egyes védművek közötti összekötő gyalogsági harcállás (Interwalle Unie) kiépítése nem volt befejezve, a harcállás előtt egy sor drótakadály volt, de az sem ért össze mindehütt. Sehol srappnell robbantékók elleni fejuvédók még nem voltak láthatók, ezeknek elkészítése valamint a drótakadályok kiegészítése, a legsürgöbsebb munkálatok közé tartozott.

Az ezred súlyos veszteségei a Lemberg-i csatákban annyira leapasztották a századokat, hogy a 12 századból 5 századot kellett alakítanom (Lés 2 zlj. 2-2; 3. zlj. 1 századba alakult). Tisztekben nagy volt a hiány. Az ezred vesztesége tisztek és legénységben átlag 60 % volt.

Szeptember 19. és 20-án a zlj.-k kivonultak a védöszakaszkba és ott elhelyezkedtek. Az ezred 3 gépp. osztaga Zablocieben nyert elhelyezést egy színben. A Landstr. gépp. osztag egy M. H.-ba jutott. Minden védöszakaszkban a gépp.-k megfelelő elhelyezése a gyalogsági harcállásban Erdélyi szds. által foganasítottatott. A biztosító csapatokat (föör, tábori örsök,) az egyes védöszakasz parnokok saját zlj.-aikból állították fel (összesen 3 föör à 4 tábori Örsse). A szolgálat akként szabályoztatok az egyes védöszakaszokban, hogy egy része megszállta a gyalogsági harcállást, egy rész az óvó fedezékekben készülség, egy rész védöszakasz tartalék volt. A saját legénység megkezdette a földözékek, óvóhelyek és alapépítmények tökéletesítését, s ahol nem állott megfelelő helyiség rendelkezésre újak létesítését és srappnell elleni fejuvédók készítését. A legénység nagy örömmel végezte ezen munkálatokat, mindenki iparkodott saját otthonát mentöl jobban és célszerübben elkészíteni.

Szept. 20-án a 7. századot Walawa-n át mint hírszerző különménynt kirendeltem. Megállapítást nyert, hogy ellenséges csapatok Sosnica és Dusowce-nél átkeltek a San-on az V. védökerület előtt. Szeptember 21-töl kezdve az általam kiadott parancs értelmében úgy az 5. honv. gy. ezd., mint a 35. Landstr. zlj. legénysége erélyesen hozzáfogott a védelmi munkák kiépítéséhez. Az oroszok megjelentek a védelmi kerület előtt. Intézkedtem, hogy minden zlj. illetve védöszakasz parancsnok, éjjelenként 2-2 járört küldjön ki Walawa északi szegélye magasságáig hírszerzés céljából különbözö idökben.

Szept. 22-én felsöbb meghagyásra elrendeltem a védökerület előtt fekvö Walawa-nak gyújtó gránátokkal való lövetését és aznap este járöröket rendeltem ki, hogy azt felgyújtásák, nehogy az ellenség ott befészkelje magát. Ez azonban csak részben sikerült. Parancsra a 2. v. szakasz a 7. századot mint hírszerző különménynt Walawa-ra rendelte előre.

Szept. 23-tól kezdve az előőrsszolgálat ellátására a 35. Landstrum ezred 6 századát rendeltem ki, mert a kiterjedt gyalogsági harc vonal megszállása teljesen igénybevette az 5. h. gy. ezredet, azonkívül az ezred szolgálatmentes legénysége megszakítás nélkül a védelmi berendezési munkálatokat végezte.

Adamkovits Sándor 11. h. gy. ezredbeli fhdgy. 274 főnyi legénységgel bevonult az ezredhez, a 3. zlj-hoz nyert beosztást és egyelőre a védőkerület tartalékát képezte.

Szept. 24-én Waldberg szds.-t a 6. századdal hírszerző szolgálatra küldtem ki, Dusowce irányába. Az Uhatius úteget kirendeltem támogatására. Ezen század megerősítését egy másik századdal Berdenich őrnagy parancsnoksága alatt elrendeltem és az 1. zlj-től 1 századot a dut. folyamán. 2-3 zlj. erejű ellenség elől kénytelenek voltak visszavonulni dut. 6.30^h-kor a védővonalba. A tüzérség összes töltényeit eltűzelve parancsomra bevonult. Az ellenség Walawa-tól északra és északkeletre és a San túl partján a M. H.-ban megállapított. A mai napon a 6. menet ezredtől 600 fő kiegészítést kaptam, a legénységet elosztottam a zlj-k között, a veszteségek arányához képest.

Przemysl várának védelmében a kitörések nagy szerepet játszottak a vár ostrom első és második időszakában 1914. december 28-ig. A fő tartalék részéről a vár parancsnokának rendeletére végrehajtott kitörések fő célja volt megakadályozni azt, hogy az ostromló hadseregből csapatokat vonjanak el a mozgó hadsereghez. Ezen kitörésekhez az intézkedést szikratáviró útján legtöbbször a hadsereg főparság adta meg. A várparság a védő kerületi parságoknak a fő tartalék kitörésének irányát tudtul adta, s rendszerint kezdeményezésükre bízta a fő tartalék kitörésének támogatását azáltal, hogy a saját körletükben kitörést intézzenek az ellenség erőinek lekötésére, ha pedig a fő tartalék kitörése szomszédos területen át történt, annak támogatását elrendelte. A védő kerületen belül történt kitörések célja kezdetben az volt, hogy késleltesse az ellenséget az előtérpen való befészkelésben, továbbá hogy az ellenséget mentől távolabb tartsa a saját védőkerulettől, hogy alkalmas terepszakaszokban ne tudja lábát megvetni. Ha a repülők az ellenséges állásokban mozgolódást vettek észre, úgy hírszerzés céljából kisebb erővel történt a kitörés (egyes századokkal). Az V. v. kerület előtt fekvő Walawa község a védőkerület kitöréseiben fontos szerepet játszott. Innét sikerült az oroszokat kiverni, úgy hogy később legfeljebb csak éjjel járőrökkel merészkedtek a faluba, hol a házakat megszállták s hajnalban visszavonultak. Ennek a községnek szakadatlan zaklatása által elértem azt, hogy az oroszok ott tartósan nem fészkelhették be magukat. Viszont a község felderítése sok járőr harcra vezetett, amelyben az ezred legénysége nagy ügyességet szerzett. Az ellenség viszont a védőkerület számos kitöréseiből levonta azt a tanulságot, hogy éber, mozgékony, tetterős ellenféllel van dolga és ez bizonyára kellő tiszteletet keltett benne a honvéd név iránt.

A kitörések céljukat csak akkor érték el, ha az ellenséget fejlődésre s minél több erőnek a harcbavetésére kényszerítették. A támadást oly erővel és eréllyel kellett végrehajtani, hogy az ellenségben a komoly támadás benyomását keltse, mert csak ez esetben sikerülhetett az ellenséges erők lekötése.

Miután az V. v. kerület kitöréseinek nem az volt a célja, hogy a körülzároló hadsereg egyes jól kiépített állásaiba betörjünk, s ott a döntést kieroszakoljuk, hanem csak tüntető jellege volt, amelynek végcélja minél több ellenséges erők lekötése, hogy azok a főtartalék harcában részt ne vehessenek, ennél fogva ily vállalatok vezetése a kitzűött célnak akkor felelt meg, ha feladatát minél kevesebb veszteséggel oldja meg. Az előnyomulásnak széles arcvonalban kellett történnie, amelyben az erődök és térköz útegek tüzérségének fontos szerep jutott.

Ez okból a harcvezetést a védőkerületi parnoknak kezében kellett tartani, aki a harc menetére, a tüzérség tüzének irányításával, friss tartalékok bevetésével befolyását érvényesítette, s a harc félbe-szakítását, ha a harc célja eléretett, kellő időben elrendelte. Az V. v. kerületben végrehajtott 11 kitörést (1914. szeptember 16-tól december 10-ig) személyesen vezettem. Telefonnal, az egyes erődök és a térköz útegekkel össze *voltam* kötve. A harcban álló csapatokkal legtöbnyire a rendelkezésre állott lovas küldöncökkel, vagy segédtisztek útján közvetítettem parancsaimat. A kitörő csapatok visszavonása rendszerint alkony beálltakor történt, hogy a veszteségeket elkerüljem, ez minden alkalommal sikerült is. Mihelyt a harc célja eléretett, a tüzérségi tüzet beszüntettem, mire az orosz tüzérség is elnémult, s a beásott gyalogság fedezékeiben kitarított az esthomályig, ezáltal a veszteség minimálisra csökkent.

Przemysl várára vonatkozó, valamint különösen az V. védőkerületet érdeklő események ismertetésénél célszerűnek tartom az 5/II. zlj. és Erdélyi szds. gépp. osztag parnok által átengedett naplókivonat egyes fontosabb részeit szösz szerint visszaadni, miután azok a szolgálat menetére, a napi eseményekre és egyes kitörésekre vonatkozólag is részleteket tartalmaznak. Az Erdélyi szds. naplójából vett adatokat E-N-el, az 5/II. zlj-ét 5/II. N-el jelzem. Az események ismertetésénél csak azon napokról emlékezem meg, ahol valamely érdemleges esemény adta elő magát.

Szeptember 25 ... E. N.: „1. zlj-hoz 176 fő vonult be.”

Szeptember 26. Az 5/II. zlj. tisztikara részére Berdenich örgy. védőszakaszának közepén egy terephullám mögött fedve, igen jó elhelyezést készítettett, amelyben az összes tisztok priccseken aludtak és közös ebédlőjük volt. Ennek az elhelyezésnek hátránya volt az, hogy a térköz útegek s részben a XIII. páncélmű közelében lévén, az orosz tüzérség lövonalába esett. Az I. zlj. béliek legnagyobb része Buszkowiczki faluban a házakban laktak. A III. zlj-nál a tisztok századonként egyesítve készítették maguknak földalatti elhelyezést, legnagyobbbrészt nagyon praktikus bombamentes fedezékekben helyezkedtek el, amelyeket a legénység által maguk

készítettek. A Bencze és Adamkovits század tisztjeinek elhelyezése kiválóan jól volt elkészítve. Amíg tehát az 5/11. zlj. parnoka tisztikarát együtt tartotta s ez előny volt, addig a III. zlj. század tisztjei századuk közvetlen közelében századonként voltak együtt, s ez harcászati szempontból előnyösebb volt.

Szept. 27. A délelőtt folyamán, amikor a védővonalban napi ellenőrzési menetemet végeztem, hátulról gyalogsági sűrű tüzelés hallatszott, mely folyton erősödött. Egy orosz repülőgépet pillantottam meg, ami a lövöldözést megmagyarázta. Aznap parancsilag szabályoztam a repülőgépekre adandó tüzelést. Zászlóaljankint csak egy század jelöltetett ki tüzelésre s ezzel a rendszertelen tüzelés megszűnt. Orosz repülőgépek naponként megjelentek a védőkerület felett, bombákat dobtak le, rendszerint a robbanó anyag és élelmezési raktár közelében, vagy a barakkra. A gépp.-k részére is szabályoztatott a tüzelés a repülőgépekre. 5/II. N: „Dut. 2^h-kor a fél 6. század az ellenséges állások pontos kikémlelésére Walawa községen át előre küldetett s 7^h 30'-kor bevonult. Jelentés az ezredparsághoz küldetett. Járőrök egybehangzó jelentése szerint Dusowce-től délre az ellenség beásta magát”.

E. N.: „A várparasági parancs szerint a lőszer raktárakban puskánként 200 töltény van, nem számítva az embernél lévő 180 darabot. Géppuskánként 20.000.”

Szeptember 28. E. N: „A zlj-tól kiküldött járőrökből egyes emberek megsebesültek Walawá-nál. Éjjel a fél 4. század Wyszatycére ki lett küldve, az utász munkálatok biztosítására (fa kiirtás)”.

Szeptember 30. E. N.: „Hivatalosan tudtul adták, hogy a vár 4 hadtesttel (12 gy. ho. és 2 lovas ho.-al) *van körülvéve*”.

Műszaki tanácsadóm Tanböck szds-nak meghagytam a barakk táborból délkeleti irányban, a vasúti töltés alatt húzódó 6 méter mély vízmosás északkeleti partján, a védőkerület tartalékai részére óvó fedezékek kiépítését. Az ezred utászosztag Molnár Adorján fhdgy. utászparnok vezetése mellett ebben a munkálatban tevékeny részt vett, aminthogy az első védő vonal kiépítésénél már a védőkerületbe történt bevonulás első napjától kezdve közreműködött. A tartalék csapatok elhelyezésére szolgáló óvófedezékeknel, a tiszték elhelyezésére szolgáló bombamentes fedezékek Molnár fhdgy. szakszerű vezetése mellett készültek el.

Az árkász szds. igen elismerőleg nyilatkozott az ezred utászosztag és a honvéd legénység kiváló munkateljesítményeiről, ami Molnár Adorján fhdgy. lelkiismeretes munkájára vallott.

Faanyagban nagy volt a hiány, mert a védőkerületben és előtte erdő nem volt és azt a távolabb eső védőkerületek erdőirtásaiból szállították.

A védelmi munkálatok nem türtek halasztást, s miután a műszaki igazgatáshoz (Genie Direction) intézett kérésem elintéztét nem nyert, saját felelősségemre az 5. ezred utászosztaga által lebontattam egy fából épített üresen álló vasúti raktárépületet, s ez

ideiglenesen a fahiányt pótolta. Törekvésem odairányult, hogy minél több gránátmentes óvó fedezéket készíttsek. A védőkerületemen átfutó vasúti vonal sínpara erre kitűnő anyagot szolgáltatott, a beépített talpfák és vassínekben.

Miután a védőmunkálatok folyamán később ismét faanyaghiány állott be s azt nem kaptam, a barakk táborban levő egyik nagy, fából épült raktárhelyiséget kiürítettem és lebontattam, ekként a munkálatok zavartalanul folytak tovább.

Ezen eljárásom *a vár mérnökkari igazgatósága* részéről kifogásoltatott.

A november 5-én bekövetkezett második körülzárolás végleg eldöntötte a vár sorsát. A 35. Landsturm ezd. 6 százada a barakk táborban nyert elhelyezést. Előőrs szolgálatra a 35. Landsturm zlj.-ből naponként 1 1/2 század vezényeltetett, (1-1 főörs, fél század erejű) 3 főörsöt állított fel. A zlj.-hoz egyetlen tényleges tiszt sem volt beosztva, a 6 század egy zlj.-at alakított.

Gossler alezr. zlj.-át megbízhatatlannak és kiképezeilennek mondotta, mert a Zloczowi 35. Landstr. ezred kiegészítési terület lakossága tisztán ruthén, pravoszláv, az orosz pópáktól a béke hosszú éveit alatt megdolgozott, orosz érzelmű volt.

A zlj. a mozgósítási állomáson lövészetet nem hajtott végre. A Landsturm zlj. előőrs szolgálatot nem teljesítő része, a nap egy részében kiképezetett, a másik részében földmunkát végzett. Kiképzésüket magam ellenőriztem. Erkölcsi nevelésük és a katonai szellem felébresztése céljából naponként zlj. parnokuk ellenőrzése mellett a tisztek részéről oktatásban részesültek. A hadi cikkek megfelelő pontjai, parancsom folytán, behatóan ismertettek előttük, mert már a kezdet kezdetén, járőr szolgálatra az előőrsöktől kiküldött emberek közül többen nem tértek vissza.

Parnokuk derék, vitéz és nagy kötelességtudó törzstiszt volt, akinek helyzete nem volt irigylésre méltó. A lemergi erdei harcokban megsebesülve, maga kérte ezredparnokát, hogy szekérről tovább vezethesse zlj.-át, mert arra egyetlen tartalékos tiszt sem volt képes. A zlj. 6 századának kiképzése és fegyelmezése különös gondoskodásom tárgyát képezte.

A cs. és kir. 17. Landstr. ezrednek a védművekbe beosztott része ruthén és lengyel legénységből állott, tehát 50 %-ban megbízhatónak volt tekinthető. A 17. Landstr. ezred a mozgósítás 6. napján a várba rendeltetett. A zlj. az előírt céllövészetet nem végezte el, s ugyancsak kiképezetlen volt. Tényleges tisztjeik között csehek is akadtak.

Nagyon jó benyomást tett a munkás századok kiképezetlen legénysége; ezek fiatal 22-30 év közötti erőteljes, főképen Felső-magyarország (Kassa, Losonc, Lőcse, stb.) vidékéről valók voltak. Az egyes századokhoz egy parancsnok és négy alantós tiszt volt beosztva.

Az első napok tapasztalatai nem voltak kedvezőeknek mondhatók. Tisztában voltam azzal, hogy a vár védelmében csakis sa-

ját ezredemre számíthatók feltétlenül, a gyalogság többi része nem csupán kiképzetlen voltánál fogva, de főképen beigazolt megbízhatatlanságuk miatt, figyelembe nem jöhetett komoly megtámadtás esetén.

A helyzeten csak erélyes és lankadatlan munkával lehetett részben segíteni.

Tevékenységemben két célt kellett szemelőtt tartanom: a védőkerületbe beosztott csapatok harcképességének és fegyelmének fokozását és a védelmi munkálatok mielőbbi befejezését. Miután az összes csapatok az utóbbiban résztvettek, a munka s időbeosztást akként kellett szabályozni, hogy a csapatok kiképzése ezáltal hátrányt ne szenvedjen. A már létesített gyalogsági harcállásokat sok helyen merevnek s inkább szemrevaló munkának ítéltam s felhívtam Tanböck szds. figyelmét oldalozó állások készítésére. A harcászati szempontból általam javasolt oldalazó gyalogsági harcállások kiépítésével Szuchanek műszaki alezredes egyetértett s azok tényleg létesültek is; ugyancsak ő mutatta be a lángszórók mikénti alkalmazását.

Amint a gyalogsági harcállásba beosztott 5. h. gy. ezred legénysége és a tartalékok részére az óvó fedezékek kiépítése befejezéséhez közeledett, megkezdődött a második védővonal elkészítése.

Ki kellett még építeni az egyes védművek között, továbbá az óvófedezékek, tartalékok és egyéb alépítmények közötti és a térköz harcállásokhoz vezető összekötő árkoknak egész hálózatát, aknamezőket létesíteni az előterepen, a kivezető utakat spanyol lovagokkal ellátni, kellő mennyiségű homokzsákokat a védművek és a gyalogsági vonalakban készenlétben tartani, úgyszintén az erődök előtt akadályokat elhelyezni.

A munkás századok erőteljes fiatal legénysége az V. védőkerületben Mauser (porosz rendszerű) puskával a 30 tölténnyel volt ellátva s a déli étkezési pihenőt kivéve egész nap dolgozott. A védőkerület összes csapatai részére kiadott riadó intézkedés szerint, a munkás kölönítmény századainak is ki volt a sorakozó hely jelölve, amely helyen nappali vagy éjjeli riadóhoz meg kellett jelenniük. Azzal nem érthettem egyet hogy egy ezer főből álló értékes és megbízható emberanyag komoly támadás esetén néző szerepre legyen utalva. Ez okból elrendeltem, hogy a munkára való kimenet és bejövetel, a legénység között 5 lépésre nyitott egy soros vonalakban történjék; ezen intézkedés által időpazarlás nélkül elértem azt, hogy tüzérségi tűzben rendeltetési helyükre érhessenek nagyobb veszteség nélkül. Tekintve azt, hogy a kiképzetlen póttartalékosok a fegyverrel nem tudtak bánni és komoly harc esetén, – amelyre a keleti arcvonalon el kellett készülni lenni – esetleg parancs nélkül is fegyverüket használják, ami a fegyver megtöltésében való járatlanságuk folytán balesetet vonhat maga után és végre, hogy végszükség esetén, főben járó bűnnek tartottam ezer főnyi derék magyar legény-

ségnek paragon való hagyását és fel nem használását, elrendeltem, hogy naponként reggel 15 percig szuronyvívást, délután pedig az indulás előtt 15 percig a Mauser-puska megtöltését, alapirányzékkel a célratartást, célzást gyakorolják. Figyelembevéve a csapatok hasonlíthatatlanul nagyobb teljesítményeit, a naponkénti kétszer 15 perces gyakorlattal nem terheltem meg a munkás legénységet. De mint védőkerületi parnoknak ezen intézkedésre szükségem volt, nemcsak a védelem, hanem a biztonság szempontjából is, mert a fegyverrel bánni nem tudó munkás századok, különösen egy éjjeli támadás esetén a többi csapatra veszélyessé válhattak volna.

Ezen intézkedésemet csupán azon okból említettem fel, mert műszaki tanácsadóm egy napon szóvátette előttem ezen intézkedést, mint amely a vár műszaki igazgatósága (Genie Direction) által kiadott munkatervezetben nincs felvéve és ezért javasolta annak beszüntetését; ezt a javaslatát én a fentemlített okokra való hivatkozással nem fogadtam el. Ezzel az ügy egyelőre lekerült a napirendről.

A védőkerületben nem állottak rendelkezésre kézi gránátok, ezért utasítottam az árkász századost, hogy az általam századonkint kivezényelt bizonyos számú legénységet árkászai által oktattassa ki kézigránát készítésre. Ez a munka haladéktalanul kezdetét vette. Századonkint néhány darab üres kézigránáttal az eldobást is gyakorlat tárgyává tettem. Ezek a kézigránátok fanyéllal voltak ellátva (az eldobás megkönnyítése végett) és kanóccal, amelynek végét gyufával kellett meggyújtani. Bíz ez elég kezdetleges volt, de más hiányában ezzel is meg kellett elégedni. Amidőn végre a 6000 darab kézigránát elkészült, az ezred részére fejenkint 2 drb. jutott átlag (az elkészített 6000 darabból) és a legénység is az eldobásban megfelelő ügyességre tett szert, elrendeltem, hogy a gyalogsági harc állásban az árok ellenség felé eső homlokzatán erősen bevert facövekekre a kézigránátok nyelüknél fogva felakasztassanak, hogy szükség esetén azonnal kéznél legyenek. Műszaki tanácsadóm egy napon megjelent nálam és kérte a gránátoknak raktárba való elhelyezését óvatossági szempontból, mert egyik-másik leeshetik és szerencsétlenséget okozhat. Iparkodtam lelkiismeretét megnyugtatni azzal az okadatolással, hogy a háború egyáltalában veszedelmekkel járó dolog, de a gyalogságnak ha hallja az „előre” parancsot, vakon kell azt teljesíteni a legnagyobb golyózaporban is. Ez az érvelésem nem látszott meggyőzni őt, s jobb belátásra csak akkor tudtam rábírní, amikor elébetártam azt, hogy egy éjjeli meglepő támadáskor nincs idő a legénységet gránát átvételezéshez vezényelni a sötétségben a raktárhoz. Mint az előadottakból látható a védőkerületi parnoknak sok oldalú elfoglaltsága és nagy felelőssége mellett néha kerékkötői is akadtak. Igen kiváló tiszt volt Kóber Ferdinánd tüzér őrgy. a tüzérségi parnok. Ő még a régi tüzérgárdából származott, már 50 éven felüli, igen kötelességtudó lelkiismeretes tiszt volt, aki a legnagyobb odaadással támogattott.

XIII. FEJEZET.

(L. 6. és 7. sz. v.)

Koleragyanús esetek. Élelmezés. Tűzhelyek készítése. Burgonya elvermelés. Védőkerületi parancsnok ellenőrző tevékenysége. Orosz hadikövet. Október 4-ki kitörés. Oroszok 21 cm-es gránátokkal lövik a XL erődöt, a IV. védő kerület ellen intézkedéseket orosz támadás megghiúsulása, az V. védő kerület csapatainak oldaltámadása. Orosz támadás a VI. v. kerület Hurko (XIV) és Borek (XV) erődök ellen. A 80-as mintájú messzehordó ágyúk és a XIII. páncélmű tüzérsége az V. v. kerületből oldaltűz alá veszi az orosz gyalogságot. Kitörés. A 3. hadsereg felmenti a várat. A főtartaléknak kitörése az V. védőkerületen át.

A hadseregnek a váron át történt visszavonulása után kolera-gyanús esetek merültek fel. A legszélesebbkörű egészségügyi intézkedések pontos keresztülvitele a kolera elterjedését, megakadályozta. Az V. v. kerület egészségügyi főnöke Hollóssy Árpád ezredorvos, az egészségügyi intézkedések keresztülvitelét a legnyomatékosabban ellenőrizte; az o odaadó orvosi tevékenységének sikerült a kolera továbbterjedésének gátat vetni. A védőkerületben egy gyengélkedő ház volt, amelyben a fekvő betegek nyertek elhelyezést.

A v. kerületben az élelmezési raktárak a barakk-tábor közelében voltak. Élelmezési készletek (főleg szeszes italok) földalatti építményekben is nyertek elhelyezést.

Az ezred mindhárom kiváló gazdasági tisztje gondoskodott arról, hogy az élelmezés kifogástalan és elég bőséges legyen. E tekintetben kifogás soha sem merült fel, s a legénység, amelyet a lengyel harcokkal járó nélkülözések és a rendkívül fárasztó teljesítmények nagyon igénybe vettek, szemmel láthatólag erőhöz jutott. Miután nem tartoztam azon optimisták közé, akik verőfényes napokon a háború közeli végét jószolgátták s a karácsony estét családi meghitt körben otthon szándékoztak eltölteni, minden igyekeztem odairányult, hogy az első vonalban szolgálatot teljesítő 5. h. gy. e.-nek, amely ellenséges ágyútűzben végezte terhes szolgálatát, helyzetét elviselhetővé tegyem. Ez okból a főszűrt a jó élelmezés mellett a megfelelő elhelyezésre fektettem. Amikor a századok elhelyezkedése megtörtént, s a férőhelyek félig-meddig elkészültek, Prág fhdgy. g. tisztnek azt a megbízást adtam, hogy az ezred minden szakasza részére tűzhely vasfedő lapot vásároljon a városban, ami 48 drb. vaslapot tett ki összesen. Sok utánjárással sűrűn összevásárolnia a városban kapható összes készletet, 50 drb. vaslapot. Prág fhdgy. a neki adott megbízatásnak kitűnően megfelelt. Napi parancsilag egyúttal elrendeltem, hogy minden század a Wyszatyceben lerombolt és felgyújtott házakból a szükséges téglamennyiséget tűzhelyépítésre szerezze be s annak elkészítését jelentse be. Ezen intézkedés eredményeként rövid időn belül minden szá-

kasz saját tűzhellyel rendelkezett s a szakaszonkinti óvó férőhelyekben a beállott esős időben s később novemberben, amikor a hideg már $-16-18^{\circ}$ -t ért el, kellő meleg volt. Ezáltal elértem azt a célt, hogy a legénység az általa készített óvófedezékeket második otthonának tekintse, ahol jól érezze magát s amelyet, ha kell, fokozott elszántsággal védelmezzem meg az ellenség ellen.

Az esős hideg időben földmunkát végzett századoknak, különösen a kitorések és hírszerző szolgálatban átfázott legénységnek ezek a tűzhelyek a belőlük kiáramló meleggel nemcsak tűrhetővé, hanem lakhatóvá és kellemes otthonná tették az óvófedezékeket.

Öröm volt nézni a századok legénységét, amint versenyeztek egymással, hogy saját óvófedezéküket mentől célirányosabban építsék ki és rendezzék be. Egyes századoknál a sok őszi esőzés folytán a gyalogsági állások fenekén viz gyülemlt meg, amelyen saját kezdeményezésükből gyökeresen segítettek azáltal, hogy azt kitéglázták, s eképen az árkokban a legnagyobb esőzés idején is száraz lábbal volt a közlekedés lehetővé téve.

Az ostromzár hosszú időtartamára, a téli hónapokra gondolva, szükségesnek tartottam tartalék élelmi készletek beszerzését, hogy majd akkor, ha a jó táplálkozás megszűnik s bekövetkeznek a nehéz napok, amikor a katonának a legszükségesebb élelmezéssel is meg kell elégednie, legyen mivel pótolni naponkint a hiányos étkezést; mert hiába minden lelkesedés és fegyelem, ha a katonát a hosszas nélkülözés erőtlenné és a háború szigorú követelményeivel szemben a helyállásra képtelenné teszi.

Mint Igló-i zlj. parnok, hogy a legénység élelmezését olcsóbbá és jobbá tehessem, Szabolcs megyéből ősszel vagonszámra rendeltem meg a burgonyát és az ottani 30 fokos téli hónapokra elvermeltettem. Úgy rendelkeztem itt is, azon különbséggel, hogy a burgonyáért mit sem fizettem, amennyiben napiparancsilag elrendeltem, hogy a sötétség beálltakor, a védővonal előtti területen a legénység a be nem takarított burgonyát kiássa és elvermelje saját körletében. Századonkint legalább 60 q-t kellett elvermelni. Ennek a parancsnak akkora buzgalommal tettek eleget a századok, hogy egyik-másik 100 q-n felül is elvermelt; a tűzhelyek lehetővé tették a burgonyasütést a téli hónapokban.

Minden előgondoskodás megtörtént tehát, hogy a legénység télen, az elhelyezési körletben és az első vonalban csaknem állandóan tűzérségi tűznek kitéve, megfelelő otthonra találjon. Prág és Petró g. t. fhdgy.-okat utasítottam, hogy Wyszatycen az előtérben még található gabona, széna és alomszalma készleteket behordassák. Ennek a parancsoknak, elismerésre méltó buzgalommal, elleneség tűzérségi tűzben is eleget tettek és a tél folyamán az egész védőkerület részére szükséges takarmánnyal el voltam látva.

A védelmi munkálatoknak, az árkászok, a munkásszázadok, s a gyalogcsapatok általi teljesítése, továbbá a szolgálatkezelésnek a védművekben és a gyalogsági vonalakban való mikénti végrehajtása, jelenlétemet a nap különböző óráiban szükségessé tette.

hogy személyes meggyőződést szerezsek intézkedéseim pontos végrehajtásáról, s a védelmi munkálatok előhaladásáról, a biztosító szolgálatot teljesítő osztagok magatartásáról.

Esetleges ostromra és a telefon hasznavehetetlenségére számítva, megbíztam Bagossy fhdgy.-ot mindhárom védőszakasz és a védőkerületi parság között létesítendő távjelző berendezés megvalósításával. Ez úgy zászlóval, mint lámpával, tehát nappali és éjjeli jelzésre volt tervezve és végrehajtva. A megfelelő pontokon egy-egy távjelző járőr számára a jelzésre és felvételre alkalmas hely a nyugvóhellyel előre elkészítettetett. Az e célra előre kiképzett járőröknek vagy parancsra, vagy ostrom idején parancs nélkül is fel kellett vonulniok, hogy az összekötő szolgálatot ellássák. Állandó kiképzés illetve gyakorlat tárgyát képezte ezen szolgálat, mely igen jól működött.

A védő kerületi parnokra háruló nagy felelősség tudatában nem elégedhettem meg a védelem megszervezésére vonatkozó intézkedések kiadásával, mert az ostromzár alatt álló vár keleti arc-vonalán bármikor bekövetkezhető komoly támadásra felkészülvén kellett lenni, ami a nagyon elkésett védő munkálatok gyors befejezését tette szükségessé; másrészt a megbízhatatlan galíciai ruthén népfelkelő zászlóaljok, amelyek a védművekben s az előterepen teljesítettek biztosító szolgálatot, a fokozott éberséget s így mentől gyakoribb ellenőrzést kötelességemmé tették.

A vár biztonsága elsősorban a védőkerületi parancsnokok kezébe volt letéve; ez a tény, megbízható csapatokat és a védőkerület gyors védképes állapotba helyezését tette szükségessé. Ennek a két követelménynek, a védőkerületi parnok csak eréllyel, körültekintéssel, valamint kezdeményező szellemmel párosult tevékenységgel tehetett eleget. Ha valahol, úgy, egy az ellenség által ostromlott várban volt a legnagyobb szükség minden parancsnok részéről lankadatlan tevékenységre és példás magatartásra, mert az előjárók magatartása, minden ténykedése nyitott könyv volt nemcsak a tisztek, hanem a legénység előtt is a várban, amelyből a saját magatartásra erőt, kitartást és példát merített a nélkülözések nehéz napjaiban a legénység.

Okt. 1-én del. 9^h-kor az 5/II. zlj.-nál riadó rendeltetett el a zlj. parnok által.

Okt. 2-án orosz hadikövet a várat feladásra szólította fel. A IV. v. kerületben lépték át a váröv vonalát. Ratkó Dimitriew, az ostromló orosz hadsereg parnoka, írásbeli felszólítást küldött a várparnoknak, amelyben a vár átadására szólította fel, biztosítva a vár védőrségét, a katonai becsületet megóvó feltételekről. A vár parnok Kuzmanek a következő elutasító választ adta: „Méltóságomon alulinak tartom, hogy az Ön szégyenletes ajánlatára érdemleges választ adjak.”

Okt. 3-tól kezdve az oroszok fokozott ágyútüzet intéztek az öv vonal ellen.

Okt. 4-én Őfelsége I. Ferencz József névnapja köszöntött

reánk, amelyet az oroszok ránk nézve azzal iparkodtak ünneplésebbé tenni, hogy védőkerületünkre, különösen a IV. v. kerület ellen hatalmas tüzéségi tüzet indítottak. Már 3-án este tüzérparnokom telefonon jelentette, hogy Chalupki Bandackie-nél egy nagyobb ellenséges vonatot lőtt széjjel. A kiküldött járőrök és a megfigyelők csapatmozgásokról tettek jelentést a San jobb partján. Ezen jelentések s a tényállás tüzetesebb megállapítása céljából, járőrök kiküldését Walawán túl Dusowcere 4-én del. 3^h-ra elrendeltem. Az éj folyamán erős ágyúzás folyt, amely szürkületkor különösen a IV. v. kerület ellen fokozódott. Még az éj folyamán elhatároztam, hogy Dusowce irányában kitörést intézek az 5. ezd. 5 századával s egy Uchatius üteggel. Ehhez a megfelelő intézkedéseket kiadtam. *Indulás 4-én del. 4^h-kor a védővonalból.* Az I. zlj-tól 2 szd. és gépp. osztag az üteggel vett részt. A II. zlj-tól 2 század és gépp. a XIII. erőd mellől indult, a III. zlj-tól a XII 1/2 erődtől a vasút mentén 1 század. *4-én del. 4^h-kor jelentést kaptam,* hogy a IV. v. kerület ellen a Radymnoi út mentén, ennek mindkét oldalán és Malkowice községtől délre nagyobb orosz erők előnyomulnak. *Az V. v. ker-ben riadót rendeltem el s a 35. Landstr. zlj. 4 századát és a Landstr. gépp. osztagot 4 géppuskával Gossler alezr. parnoksága alatt a XII 1/2 erőd mellé készenlétbe helyeztem, a védő ker. főtartalékát képező 5/12. szd-ot és a 3. v. szakasz tartalékát az 5/11. szd-t is odarendeltem.* Gossler alezr. parancsot kapott zlj-val és a 4 géppuskával, amely parasztszekéren szállítatott, az előnyomuló ellenség baloldalát megtámadni, s azt visszavetni; mint tartalék az 5/11. szd. a jobb szárnyon nyert beosztást. Magam a XII 1/2 erőd sikamán, honnan áttekintésem volt az előnyomuló csapatok felett, tartózkodtam. Sebera fhdgy. védőkerületi s. tisztet és Lóránt szds. ezred sgt.-et egy erős lovas járőrrel a vasúti töltés nyugati oldalán Malkowice-t keletről megkerülve, azzal a parancsal küldtem ki, hogy állapítsák meg Malkowice-n túl vannak-e orosz erők előnyomulóban. Az orosz tüzéség a IV. v. ker. XI. erődjét gránátokkal lőtte. A tüzér parnoknak elrendeltem, hogy tüzét az előnyomuló orosz gyalogságra összpontosítsa. A Dusowce ellen előnyomuló saját századok erős tüzéségi tűzben hatoltak be Walawára s attól északra az előnyomuló orosz gyalogságot visszavetették. A tartalékban lévő 5/11. és 5/12. szd. a vasúti töltés és Malkowice közt azzal a meghagyással nyomult elő, hogy a Malkowicetől délre előnyomuló orosz erők oldalába és hátába támadjon. Az erődök és a térköz ütegek tüzének támogatása mellett előnyomuló Gossler 4 szd. a 2 honv. szd. és a gépp. osztag az oroszok bal oldalában tért nyert, s az oroszok előnyomulását megállította. Habár a nap folyamán az oroszok újabb erőket vontak a harcba, mégis a IV. és V. v. kerület tüzéségének működése, s a 4 géppuskával támogatott másfél zlj. oldaltámadása eredménnyel járt, mert a dut. folyamán az orosz gyalogság visszavonulását megkezdette. Ezen támadás alatt a Landstr. gépp. osztag jó eredménnyel működött.

Az arcban előnyomult 5. ezdbeli szd-ok támadása is sikerrel járt, amennyiben a Dusowce-ről előrenyomuló oroszokat visszavette és az V. v. kerülettel szemben lévő orosz erőket teljesen lekötötte. A kitörés célja elértett. Alkonyat beálltával elrendeltem az általános visszavonulást. Ezen kitöréskor a 35. Landslr. szd-ok és a Landstr. gépp. osztag magatartásán, a velők való beható kiképzés eredményei észlelhetők voltak. 21 cm. gránátokkal tüzeltek az oroszok, s a telitalálatok a XI. erődben nagy kárt tettek.

Késő este, a vár eligazitástól jött Sebera fhdgy-tól azt a hírt vettük, hogy a vár felmentése céljából a 3. hadsereg ismét megkezdte előnyomulását, ami érthetővé tette az oroszok támadását és a vár átadására vonatkozó felszólítást. Okt. 5-én a keleti és északkeleti front, de különösen a jobbról szomszédos VI. v. ker. ellen fokozott erővel indult meg az orosz erőszakos támadás s az orosz tüzérség tüzelése. Széles kiterjedésben orosz gyalogság közeledése jelentetett a VI. v. kerületben.

Az V. v. kerület XIII. páncélmű sikamáról szabad szemmel is, de látcsővel jól kivehettem az orosz vonalak kö/eledéséi. A tegnapi IV. védőkerület elleni támadás tehát csak előjátéka volt a ma megindított nagyszabású orosz támadásnak. Minden arra vallott, hogy Ratkó Dimitriew, a 3. hadsereg beérkezte előtt, erőszakos támadással akarja a várat bevenni s emberáldozatot nem kiméivé, akarja szándékát megvalósítani. A VI. v. kerület bal szárnyán fekvő erődök ellen intézett orosz támadást, saját tüzérségemmel hathatósan tudtam ellensúlyozni. Ezt a támadást, a XIII. páncélműből történt megfigyelés és a jelentések alapján ismertetni fogom. Az oroszok Medyka, Szechynie, Na Blonje és a Bykow mögött fekvő erdő vonalából nyomultak elő.

Az oroszok az 1/1 öv főerődöt a XIV. Hurkó és a XV. Borek erődöket tűz alá vették. A 2. honv. tábori ágyús ezred 4 ütege okt. 5-én éjjel Hurko közelében hevenyészett tüzérségi állásból megkezdte oldalozó tüzelését az előretörő gyalogság ellen.

A VI. v. kerület összes tüzérsége működésbe lépett. Tüzérségi parnokommal folytatott megbeszélés alapján a 8 km-re hordó 80-as mintájú ágyúk, a XIII. páncél erődtől délkeletre két terebélyes fa által leplezve jutottak állásba. Ezen két fa egyikén tüzérségi megfigyelő állás volt berendezve, mert a magaslaton lévő fatetőről különösen a San túlszárnyán Medyka, Szechynie, Na Blonje irányában a terep messze megfigyelhető volt.

Ezen állásból a 80-as ágyúkkal teljesen oldalozni lehetett a vasúti vonal és Bykow között előnyomuló orosz csapatokat, továbbá a Szechynie, Medyka-nál állásban levő orosz ütegeket.

Az itt működésbe jutott 80-as ágyúink oldalozó tüze az orosz gyalogság ellen igen hatásos volt. A Hurkó-i csoport tüzérsége a 2. h. ágyús ezreddel október 6-án egész éjjel tüzelt.

Október 6-án 2 szd-ot a hajnali órákban kémszemlére küldöttem Walawán át Dusowce irányába tüzérséggel támogatva. Walawa északi részén tűzharc fejlődött ki.

Az oroszok az éj folyamán a VI. v. kerületben Hurkó és az 1/1 erőd között előnyomulásukat folytatták és beásták magukat.

Blazsek Antal szds.-nak a 21. osztr. népf. ezd. (Alsó-Ausztria) utász osztaga parnokának mint szemtanúnak harcjelentése, továbbá saját megfigyelésem és a XIII. páncélmű közelében lévő tüzér megfigyelőmnek jelentései alapján a VI. v. kerületnek a XIV. Hurkó és XV. Borek erődök ellen intézett erőszakos támadásnak egyes fontosabb részleteit a következőkben röviden ismertetem:

Ratko Dimitriew a vár átadására vonatkozó ajánlatának visszautasítása után, a tüzérségi tűzv október 4-én Ferenc József névnapján tetőpontját érte el, a vár északi frontján.

Október 4-én a VI. v. kerület egyes erődéit is lőtték. A tüzérségi tűz a keleti és részben az északi erődök ellen október 7-én estig megszakítás nélkül tartott.

Az összes erődök tűz és puskapor felhőben voltak és tüzet okádtak. 72 órát tartott az oroszok rohama, amely azonban a védők vitéz magatartásán megtört.

Blazsek Antal százados harcjelentése Rudolph Völker, Przemysl. „Sieg und Untergang der Festung am San” című munkájában közöltetett. A harcjelentés a Hurkó XIV. és Borek XV. erődök ellen intézett orosz erőszakos támadást írja le, amely támadás visszautasításában az V. v. kerület 8 km-re hordó 80-as m. ágyúinak és részben a XIII. páncélmű tüzérségének is része volt, miután mindkettő az orosz gyalogságot oldalozta. Borek 6 km-re, Hurkó erőd 4 km. távolságban volt az V. v. kerület fentjelzett tüzérségétől.

Október 4-én este a Borek XV. erőd előtti főörsöt az oroszok visszavetették s a *Hurkó és Borektől keletre eső* magaslatokat Medyka és Szechynie-nél megszállták. Október 5-én este 10 órakor a 2. honv. tábori ágyúezred 24 löveggel a Hurkó-i Mayerhofnál állásba ment, beásás után dut. 10^h 30 perckor a tüzet megnyitotta az oroszok ellen. Egész éjjel folyt a tüzelés a Hurkó-i csoport tüzérségével együtt. Október 6-án az egész vonalon a tüzérségi harc folytatódott.

A térköz harcállását és Hurkó erődöt az oroszok gránát és srappnell tüzrel elárasztották. D. u. 2^h-kor orosz nehéz tüzérség 21 cm-es gránátokkal tűzv alá vette Hurkot. Felriasztás, egész éjjel várták a megrohanást.

Október 7-én d. e. 3^h-kor jelentés, hogy a drótakadály előtt, a vasút és a Lemberg-i út között, oroszok közelednek. Könnyű köd fedte a terepet.

Előrekúszó gyanús szürke tömeg volt észrevehető Borek erőd előtt. Egy szellő fellebbentette a tömeget fedő fátyolt s az orosz tányérsapkák feltűntek, egyben láthatóvá vált, amint a puszkákra erősített ollókkal, a drótakadályokat átdőfni iparkodtak.

A mellvéden elhelyezett géppuskával elrendeltetett az oroszok ellen a gyorstüzelés, a gp. azonban felmondta a szolgálatot éppen a döntő pillanatban, csak öt lövést adott le. Mindazonáltal a legénység felriasztva, a mellvéden gyors-tüzet fejtett ki, a az oroszok

visszaözönlöttek. Amint a köd végleg eloszlott, a drótkadály előtt közvetlen az állás előtt 200 lépésre, egy sűrű orosz rajvonal tűnt fel, amely azonnal az egész védővonal által tűz alá vétetett, az oroszok 7-800 lépésre visszavonultak, az általuk ásott lövészárkokba.

Október 7-én világosságban megállapítható volt, hogy az éj folyamán az oroszok sok lövészárkot és lyukat ástak, melyek oldaltűz ellen is biztosítást nyújtottak s csak időnkint tűntek fel az orosz fejalakok.

A Szechynie magaslatról szakadatlanul jöttek le nagy térközökkel az orosz csatárok s beásták magukat. Az oroszok a gyalogsági vonalat az erőtől jobbra, mintegy 300 lépésre megközelítették. Sikerült az oroszoknak a lövészárkok egész rendszerével az előteret átszeldelni, amelyek 2-3 ezrednek fedezéket adhattak. Sebesültek mondták, hogy Hurkó ellen a 230, 231 és egy kaukázusi ezred intézett támadást.

Újabb és újabb rajvonalak özönlöttek elő a Szechynie-magaslatról és a Na Blonje erdőből a Borek erődnek, valamint Medyka felől Hurkónak, igen mozgékony és bizonytalan célokat adva a gyalogság és tüzérségnek. Az orosz gyalogság támadását, tüzérségük szakadatlan srappell és gránát tüze támogatta.

Hurkó parancsnoka Lahner, a 11. honv. népf. ezred főhadnagya volt. Az oroszok megtévesztése céljából az erőd koronájára kék alakcéltabletákat erősített, amelyeket a fedezékben levő népfelkelők mozgattak, a távolból sűrű rajvonal benyomását kelte. Ezen ügyes fogással elérte azt, hogy az oroszok tüzüket ezekre az alakokra összpontosították s így a mellvéd lőrési mögött lévőket kevesebb veszteség érte.

Október 7-én d. u. 4 órakor megkezdték az oroszok a térköz harcállásokat és az öv támpontokat gránátűz alá venni, 21 cm-es nehéz tüzérséggel, különösen Hurkot vették tűz alá. A mellvéd gyalogság kénytelen volt a férőhelyekben menedéket keresni. Egyes telitalálatok a mellvédet átszakították s betemették földdel az ágyúkat, a löszerrel együtt. A telitalálatok az erőd csaknem minden pontját érték.

Az első telitalálatra az összes lámpák leestek a mennyezetről, minden üvegnemű összetört. A telitalálatokra az erőd megszerkesztett, toronymagasságra szökött fel a földtömeg, amely összemolva 50 méter körzetben szórta szét a vas-, kő- és betonzáport. A vastag betonfalak megrepedtek, de mégis kitartották a gyilkos gránátűzet, mert két gránát sohasem csapott be egy pontra. Az összes kapuk és ablakok vasdorongokkal elreteszeltettek s a lőrések megszálltak.

A mű belső védképes állapotba tételére az összes intézkedések a parancsnok által megtétettek arra az eshetőségre, ha az oroszok a gyalogsági megrohanást megkísérelnék.

Eközben beállt az est és a teljes sötétség. Egy tüzérségi tűzszünet alatt a mellvédet ismét megszállták és világító pisztolyokkal lőttek, mire újabb erővel megnyílt az orosz ágyútűz.

Dut. 9^h-kor megszűnt az orosz ágyútüzelés. Összesen 250 gránátlövést adtak le Borekre, amelyből a fele 16 $\frac{1}{2}$ cm. fele 21 cm-es volt. Hurkóra 140 lövés irányult, ebből 33 telitalálat. A mű annyira megrongálódott, hogy nem volt védképes állapotban.

A telefonösszeköttetések megszakadtak, azt küldöncökkel kellett fenntartani. A 11. honv. népf. ezd. II. zászlóaljának küldöncei a legnagyobb gránátüzben vitték a jelentéseket és teljesítették szolgálatukat. Mihelyt szünetelt az ellenséges ágyúzás, világító pisztolyokkal megvilágították az előterepet a védművekből és a térközvonalakból.

A Hurkó elleni roham elmaradt, ámbar az oroszok pisztolyokkal és gp. tűzzel hátulról ösztönözték a gyalogságot az előretörésre, de az oroszok közt beállott pánik még a drótakadályok előtt visszafordulásra kényszerítette a gyalogságot. 8-án a reggeli szürkületben még láthatók voltak az oroszok, amint a Szechynie magaslatokon Medyka és a Na-Blonje erdőn át csoportonként visszavonultak saját tüzérségünk tüzeiben.

Az oroszok visszavonulása után, vöröskereszt zászlóval a sebesültek és a halottak felszedettek.

Igen nagy volt hadiszerekben a zsákmány, amelynek összeszedését az orosz tüzérség zavarni iparkodott. Tíz nehéz rohamlétrát találtak, tíz-tizenkét méter hosszban, ezeket alkony beálltával az utászok behozták. Október 8-ról 9-re menő éjjel csend volt. 9-én szürkületkor folytatott az előtér feltakarítása és az árkok betemetése.

A Na-Blonje erdőben, mint a learatott gabona, heverték a hullák és sebesültek.

Az oroszok később nem vették figyelembe a vöröskereszt zászlót s ezért a drótakadályok előtt csak 5-600 lépésig lehetett az előteret megtisztítani.

Az oroszok veszteségeit az erőszakos támadás alatt 40.000 főben állapították meg.

Az oroszok Siedliskai csoportjának támadási iránya Przemysl délkeleti sarkának irányult, a másik Hurkónak, mint jobbszárny támadó csoport, a Lembergi út mentén.

A Borek előtti Na-Blonje erdő tartalékokkal tömve volt, ezért az odairányított tüzérségi és gp. tűz ott nagy pusztítást végzett. A tetemek okozta bűz még a télen át is érezhető volt. Az erdő előtt kb. 1000 lépésre egy szép ló volt látható egy tiszt teteme előtt, amely heteken át ott állott, míg végre gazdája mellett éhen kimúlt.

Az orosz tömegtámadás összeomlott a védők vitézségén. A gyalogsági támadást gp. és kozák útegek támogatták. Az orosz gyalogság egyenkint és csoportonként jött előre és már nagy távolságban beásta magát, célt nem adott sem éjjel sem nappal. A puskák közép és kis hordtávján belül, rendszerint éjjel nyomultak elő s nagy erővel 4-500 lépésig közelítették meg a drótakadályokat és erődöket lövészfedezékeikkel. A rohamokat a reggeli

vagy esti szürkület beállta után hajtották végre közvetlen-közelből nagy tömegekben, de a roham minden alkalommal összeomlott. Az oldalozó tüzérségi tűz nagyjelentőségű volt. Az V. v. kerületben a 80-as ágyúk működése az orosz tüzérség ellen Szechynie-nél és az orosz gyalogság ellen Borek, de különösen Hurkó előtt a XIII. páncélmű tüzérségi tüze is igen hatásos volt. Lövegtűzzel éjjel-nappal tűz alatt tartották a gyalogságot, hogy ne dolgozhasson nyugodtan. A terephullámok távolságai ismeretesek voltak. Az erődparancsnokok nagy erélyt fejtettek ki. A drótakadály előtt 100 és 150 lépésre egyes karók térdmagasságban spárgákkal összekötvé, rajta konzerv csengők.

*

Okt. 9-én del. 5^hkor kitörést rendeltem el, amelyben minden védőszakaszból 1-2 szd. vett részt Berdenich őrnagy parnoksága alatt és egy üteg tüzérség, a IV. v. kerület kitörésének támogatására.

A kitörés célja elértéven, a csapatokat a déli órákban bevonultattam. Egy hírszerző járőr a 3. hadseregtől a várba jött.

Okt. 10. E. N.: „A várparság az orosz halottak eltakarításához 6 munkásosztagot rendelt ki. Dut. 3^hkor Zablocien keresztül a San felé egy 30 1/2 mozsarat vittek, hogy éjjel Dusowcet löje.”

Okt. 11. Ulánus járőr jelentése szerint a 3. hadsereg részei támadnak Przemysl-től északra.

A vár főtartaléka, megerősítve néhány Landstr. zlj-al, köztük a 35/1. zlj-al Tamássy altábornagy parsága alatt az V. v. kerületen át támadott, hogy a 3. hadseregnek a vártól északra való előnyomulását elősegítse. Az ellenség a San jobb partjára visszavetett. A kitörő csapatok okt. 12-én tértek vissza a várba.

A 3. hadsereg bevonult a vár-körletbe, a vár felmentése megtörtént s ezzel az első ostromzár befejezést nyert. A vár védőseregében a felmentés nagy örömet keltett, mert az teljesen váratlanul érte és mindenki végérvényesnek tartotta a felmentést.

XIV. FEJEZET.

(L. 6. és 7. sz. v.)

Események okt. 13-tól nov. 5-ig a 2. ostromzár kezdetéig. Sebesültek száma. A várkészletek igénybevétele. Németh ezredes zlj-ának beosztása az V. védőkerületbe. 30 1/2 üteg. A XIII. páncélerődöt lövik.

Tisztihány

Az V. v. kerületet keletről a San határolta, amelynek jobb partja ellenséges kézben maradt.

A 3. hadseregnek a Kárpátokból történt előnyomulása alatt,

október 4-től 11-ig rendkívül kedvezőtlen volt az időjárás, csaknem szakadatlanul esett az eső, ami az utakat a vonatok és a tűzérség részére járhatatlanná tette. A védőkerületünkben táborozott tűzérezred parnoka mondta, hogy a gyalogságnak kellett segíteni, hogy a tűzérség a feneketlen sárban előrejuthasson az utakon! A vonatok, a csapatok mögött igen lemaradtak s ezért az élelmezésben, sőt részben a lőszerben is hiány állott' be. A 3. hadsereg csapatai élelmezés tekintetében a vár élelmezési készleteire voltak utalva. A vasúti vonalaknak az ellenség részéről történt elrombolása folytán az utánszállítás egy jó ideig szünetelt, úgy hogy a vasúti vonatok a várig a 2. körülfűrés előtt alig néhány napon át közlekedtek, ennél fogva a 3. hadseregnek csaknem mindennemű szükségletét, a várkészletekből kellett fedeznie. Ennek a több mint három héten át tartó kényszerhelyzetnek következménye az lett, hogy a vár élelmezési készletei igen megcsappantak. A 3. hadsereg megjelenése a várat határoló területen azzal a hátránnyal is járt, hogy a vár kórházaiban a betegek és a sebesültek létszáma néhány napon belül kb. 10.000 fővel emelkedett, amely szám, bár a lábbadozó és könnyebb sebesültek eltávolítottak, naponként nőtt az újonnan beszállítottak által. A Magiera-i harcokban résztvevő csapatoknál napról-napra fokozódott a kolera-gyanús esetek száma, ezek is a várkórházakban nyertek elhelyezést. A betegek részére a fekszalmat és a vár körletében elhelyezést nyert lovassági és gyalogsági csapatok lovainak széna és szalma szükségletét is, a vár körletéből fedezték.

Az V. v. kerületből az árkászszázad egyes szakaszai a megsérült erődök helyreállítási munkálataiban vettek részt.

Okt. 14-én az Eisenbahn St. Zurawicá-nál egy 30 1/2 üteg 2 mósára lemozdonyozott és néhány lövést adott le Medykára. A rázkódtatás oly erős volt, hogy az állomás épület ablakai betörttek. A 30 1/2 lövedék súlya 500 kgr. ebben 36 kgr. ekrazit és 12 kgr. lőpor van. A tűzérparnok szerint ezekkel lőtték a németek Namürt és Lüttichet. Az ágyúk napok óta dörögnek. Okt. 14-én négy saját repülőgép ért kerületembe. Dut. az oroszok a túlpartról lőtték a XIII. páncélművet. A térképeket ma beszédték. A 3. hadsereg kötelékébe tartozó nehéz tarackezred kerületemben táborozott, tisztjeit meghívtam ebédre. A tűzérelezredes azt mondta, hogy lovaik tönkrementek s attól tart, hogy ló nélkül marad. A Duklai szorostól éjjel-nappal jöttek, néha 18 órát meneteltek naponként térdig érő sárban, a lovak már nem bírtak húzni s a gyalogság tolt a tarackokat.

Okt. 15. Ma Németh ezredes 3 századdal bevonult védőkerületembe. Az Urhegyi századát mint 12. századot a III. zlj.-hoz osztottam be, a másik kettőt, felosztottam az I. és II. zlj. között.

A századok állománya ezen kiegészítéssel csaknem elérte a 250 főt, azaz a hadi állományt (263).

Okt. 17. Ma ebéden egy amerikai tiszt volt vendégünk. A XIII. erődből az orosz állásokat néztem látszóval. E. N.: „Tűzér-

ségünk, (80 mintájú ágyú) Szechynie irányába tüzelt az orosz ütegekre. Dut. 9^h -kor figyelmeztetés érkezett éberségre, mert az oroszok állítólag betörésre készülnek.”

A páncélmű mögötti 12 cm-es 80-as ágyúk tüzelnek az orosz tüzésre a Szechynie magaslatra, a felcsapódást jól látni. Uray fhdgy. az 5/11. zlj. s. tisztje lefényképezett bennünket a 12-es ágyúk mellett. Szőke hadnagyot géppuskás tisztnek osztottam be.

Okt. 18. Gránátokkal lőtték a XIII. erődöt, több sebesülés történt. E. N.: „Már reggel 4^h -től kezdve erősebb tüzéségi tűz. Del. 9^h-kor Zurawicán lövizsga. Az első védőszakaszt az orosz tüzéség tűzv alá vette. Dél felől igen heves ágyúzás hallható. A M. H.-ban levő II. zlj. tisztí étkezdejében egy srapnell a segéd tiszt szobájának mindkét falán keresztülvágott és egy gránát a konyhában robbant fel, többen megsebesültek, a szakács azonban a serpenyőben lévő sült húst megmentette és a szabadba kirohant.”

Uray lefényképezte a tartalékoknak készült gránátmentes fedezékeket a vízmósásban. A tisztí fedezékeket az 5. ezd. utászai készítették, Molnár fhgy. vezetése mellett, kitűnően sikerültek.

Okt. 19. A kötött léggömböt, amely a repülőtéren bocsáttatott fel, az oroszok lőtték srapnellal. Unschuld tüzer tábornokot a 23. h. gy. ho. tüzéségi parancsnokát vezérkari tisztjével együtt egy gránát robbantékai ölték meg, ma temették őket. Két gp. állványról lövik az orosz repülőgépeket eredménytelenül. Ma megállapítottam, hogy összesen 54. tiszt, zászlós, hadapród és hadapród jelölt hiányzik azok közül, akik az ezreddel indultak el a harctérre, elestek, megsebesültek s egyesek megbetegedtek.

Del. 4^h-kor erős tüzéségi, gépp. és gyalogsági tűz.

Feszti altábornagy a 46. honv. gyalog dandár parnoka súlyos betegen hagyta el a várat, a tisztikar részvétellel vette tudomásul ezen kiváló tábornok eltávozását; vele együtt betegen hagyták el a várat Bernácsky ezredes a 7. honv. gy. ezd. parnoka, Németh ezredes és Buchalter gazd. szds.

Nap-nap mellett nagyon sok sebesült érkezik a várba. Nagyon elszomorított és lehangolt bennünket a hír, amelyet a várba jött egyik újság közölt, hogy Szivy alezredes és Lócsey Károly őrnagy ezen két közszeretnek és becsülésnek örvendett szegedi törzstiszt, továbbá Csermák ezredes, aki a pécsi honv. hadapród iskola parancsnokságban utódom volt, Uzsoknál elestek.

E. N.: „Okt. 20. Dut. 8^h 45'-kor hirtelen igen élénk gyalogsági tűz fejlődött ki, ennek következtében felriaszítás történt. Okt. 22. Térképek visszaadattak. Hosszúnyelű szerszámok újból kiosztattak. Szemle védőkerületi parnok által. Okt. 23. Ezredes védőkerületi parnok szemléje az 1. védő szakaszban. Okt. 24. Szechynie felől tüzéségi tűz az 1. szakaszra. Okt. 25. Az éjjel igen erős gyalogsági és tüzéségi tűz. Gyufakiosztás. Okt. 26. Kozmovszky fhdgy. kinevezése ho. törzs század parnokává. Okt. 27. Kolera a kint levő csapatok közt pusztít.”

A második védelmi állás és a tartalékok részére férőhelyiségek készítésén szorgalmasan folyik a munka.

Okt. 22. Az elmúlt napokban váratlan látogatóm volt a parnoki irodában. Szuchanek műszaki alezredes előadta, hogy a műszaki igazgatóságnak tudomására jutott, hogy a munkás századokat a reggeli és délutáni kivonulás előtt foglalkoztatom s hogy a védőkerületben megtartott riadók alkalmával ők is sorakoznak. A műszaki igazgatóság a munkás különítmények külön foglalkoztatásának beszüntetését kéri, mert katonai kiképzésük iránt a várparság akkor fog intézkedni, ha majd a védelmi munkálatok befejezettek. Én figyelmét felhívtam arra, hogy az oroszok esetleg megtámadhatják a védőkerületet mielőtt még a védelmi munkálatok befejezést nyernének, s hogy a védőkerület minden fegyverfogható emberére szükség lehet, tehát a munkásszázadokat is a harcállásokba kell vetnem; riadó esetén pedig a munkásszázadoknak tudniuk kell, hogy hol van a helyük s amikor mindenki fegyvert fog, ők nem maradhatnak barakkjaikban. Egyébként a 15'-es foglalkoztatás naponként kétszer, fiatal, erőteljes embereknek csak szórakozás számba mehet s én egyenesen veszélyesnek tartom a védőkerületre, hogy ezer főnyi, puskával felszerelt legénység, komoly támadás esetén beosztás nélkül legyen. Abban a hitben, hogy a műszaki igazgatóságot sikerült meggyőzőn álláspontom helyessége felől, a munkásszázadok 15'-s foglalkoztatását továbbra is fenntartottam. Néhány nap eltelte után, ismét megjelent nálam Szuchanek műszaki alezredes és előadta, hogy a várparság rendelkezésére szüntessem be a munkásszázadok külön foglalkoztatását, mert azok kiképzése iránt majd annak idején a várparság fog intézkedni. Erre beszüntettem a 15'-s foglalkoztatásokat azzal a megnyugvással, hogyha az oroszok be nem várva a vár teljes védőképés állapotba hozását, megtámadnak, eddig szerzett gyakorlati ügyességük mellett, őket végszükségben alkalmazni mégis tudom.

A várban levő mintegy 25.000-30.000 főnyi munkás századok kiképzése tudomásom szerint 1915. január havában vette kezdetét. Az oroszok a decemberi nagy kitörések után, teljes tétlenségbe mentek át s miután kitűnő kémszervezetük révén tájékoztatva voltak a vár élelmezési készletei felől, a vár kiéheztetését határozták el s a körülzároló csapatokból is számos egységet vontak el a kárpáti harcokba.

Ennélfogva a munkásszázadok kiképzése nem vált sürgőssé, ami azonban egy mozgékony ellenféllel szemben, alighanem hátrányos következményekkel járt volna.

Nézetem szerint a munkásszázadok teljesen megbízható erőteljes legénysége 8 heti kiképzés után, a *védőcsapatok sorai-ban sokkal Jobban megfelelt volna, mint a megbízhatatlan ruthén csapatok*. Az utóbbiakat a védőmunkálatoknál lehetett volna felhasználni s ott az ellenséghez való átszökésre kevésbé kínálkozott volna alkalom, mint az előőrs szolgálatban.

E. N.: „Okt. 28. dut. 4^h30'-kor legénység beoltása, kolera ellen. Tisztek tetszés szerint. Dut. 7^h 15'-kor érkezik Szalay fhdgy. zlj. s. tisz. Indulási parancs egyelőre Nehrybkára. Dut. 8^h30'-kor felváltás. 10^h30' indulás.”

XV. FEJEZET.

(L. 6. és 7. sz. v.)

Az 5. ezd. a Magierán. A 35. galíciai népfelkelő zlj. legénységének átszökése az ellenséghez. A ruthé-nek visszatérése. Kuzmanek várparancsnok tudtul adja a vár újbóli közlzárolását. A 7. honv. gy. ezd-nek az V. v. kerületbe történt beosztása hatályon kívül helyeztetik. Szeged , város polgármesterének megemlékezése. Kitörések. Élelmi készletek és állat-táp összeírása. Harácsolási rendelet. Előőrs szolgálat megváltoztatása.

Az 5. ezd. okt. 28-án a Magierán küzdő 23. honv. gy. ho-hoz kirendeltetett. Este 10^h30'-kor lindult és 29-én dut. 10^h-kor a Zrotowice melletti Magiera-i állásba ért. Az itt fellépett kolera miatt csak forralt vizet és teát ivott a legénység. Az ezd. a részben felületesen elkészített fedezékeket tökéletesbítette. Nappal senkinek sem volt szabad mutatkozni, az ásási munkálatok éjjel történtek. Az orosz gyalogsággal élénk tűzharc fejlődött ki. Az ezd. csaknem kivétel nélkül nap-nap mellett tüzérségi tűz alatt állott. A legénység kolera ellenes szerummal oltatott be. Az orosz tüzérség nemcsak az ezred fedezékeit tartotta tűz alatt, hanem a ho. törzset is felkereste a faluban gránátjaival, ami érthető meglepetést keltett.

A kolera gyanús esetek naponként szaporodtak.

Az 5. ezd-nek a Magierára történt eltávozása folytán, a védőszakaszokba a 35. galíciai népf. zlj. 6 százada és egy menet zlj. osztatott be.

Bár az ellenség nem volt közvetlen közelben, mert a San folyó választott el tőle, mégis tekintettel a 35. galíciai népf. szd-ok megbízhatatlanságára, fokozott ellenőrzésre volt szükség.

A gyalogsági harcállásokban több ízben tapasztaltam, hogy készütségi szolgálatban levő emberek imakönyvvel kezükben imádkoztak s ugyanezt tették az őrszemek, akiknek az előterepet kellett volna megfigyelniök.

Előjöttek esetek, amikor a drótkadály előtt álló őr, puskáját oldalt téve, az ellenségnek hátat fordítva, térdelve imádkozott.

Ezek a naponkint előforduló jelenségek a bizonytalanság érzetét keltették fel a parancsnokokban s maga a zlj. parnoka ismételten jelentette nekem azt, hogy minden oktatás dacára nem volt képes eredményt elérni a legénységnél.

Hogy a zlj. parnok helyzetén könnyítsék s a zlj. legénységét esküvel fogadott kötelességeinek teljesítésére ösztönözzem, az alább következő német nyelven megjelent parancsot adtam ki. Cs. és kir. V. védőkerületi parancsnokság.

Védőkerületi parancs. Ost-Zuravica 1914. november 1.

A védő szakasz, védmű és övtámpont parancsnokoknak.

Tudomásomra jutott, hogy a drótakadály előtt őrtálló katona (35 galíciai npf.) fegyverét letéve imádkozott.

A katona a Szolgálati szabályzat I. rész értelmében hivatásának éljen és iparkodjék a szabályzatban előírt ünnepélyes esküvei fogadott kötelességeinek megfelelni. Az eset súlyos szolgálati mulasztás és az ő kötelességének megsértése.

A katonát nem szerzetesnek, hanem vitéz harcosnak kell nevelni. Nagyra értékelem és megbecsülöm a katonában a vallásos érzést, mert ez alapja az erkölcsi nevelésnek és megkönnyíti az előjáró azon feladatának teljesítését, hogy a csapatba beoltsa azokat a katonai erényeket, amelyek biztosítékot adnak arra nézve, hogy a katona mindenkor kész legyen királyáért és hazájáért vérért és életét feláldozni.

Saját szemeimmel láttam a térköz harcállásban imádkozó katonákat, tudomásom van arról is, hogy katonák a tűzvonalban imádkoztak.* Hivatkozom a Szolgálati szabályzat I. rész 2. §. 14. pontjára: „Mindenkinek, amennyire azt a szolgálat lehetővé teszi, vallásos kötelmeinek teljesítését megfelelő időben meg kell engedni.”

Mindennek a maga idejében kell történnie. Emlékezetbe idézem Jézus Krisztusnak a farizeusokhoz intézett szavait: „Add meg az Istennek, ami az Istené, és a császárnak, ami a császáré”.

Háborúban vagyunk, a katona csak a legnagyobb önfeláldozással tehet eleget kötelességének.

A még rendelkezésre álló időt, a legteljesebb mérvben használják ki a szd. parnok-ok, hogy a legénységnél a kötelesség-érzést és a katonai erényeket oly mérvben ébresszék fel, hogy reájok válságos pillanatokban is számítani lehessen.

Az alárendeltek vallásos érzületének eleget teendő, a legénységnek naponkint 3-szor alkalmat kell adni ájtatosságának végzésére és pedig: reggel, délben és este az étkezés előtt.”

Nónay s. k. ezredes.

A zlj. parnokot utasítottam, hogy ezen parancs megjelenése után minden 35-ös népfelkelőt, aki a rendeletben szabályozott időn kívül *szolgálatban* imádkozik s azáltal kötelességmulasztást követ el, kihallgatáshoz rendeljen és felelősségre vonjon.

A Pravoslav papok évtizedes, monarchiaellenes működése a ruthén lakosságban teljesen kiölték a hazaszeretet érzését, amely-

*A fenti kifogások a 35. galíciai npf. ezd. V. v. kerületébe beosztott 6 századára vonatkoztak, ahol az ellenséghez való átszökések napirenden voltak. A legénységnek teljesen megbízhatatlan magatartását írásban bejelentetem a várparancsnokságnak, tájékoztatás végett csatolva jelen parancsomat is.

nek hatása a háború alatt a ruthén csapatok megbízhatatlanságában nyilvánult meg.

A várparancsnokság rendeletet adott ki, még az oroszoknak a vár előtt való megjelenése előtt, hogy a védő kerületek területén tartózkodó lakosság, ha 3 havi élelmezési készletet nem tud felmutatni, eltávolíttatik a várból. A kihirdetés megtörtént s a város rendőrfőkapitánysága a rendelet végrehajtásának ellenőrzésével megbízott. Az eredmény az volt, hogy körülbelül 30,000 lakos visszamaradt a vár területén. A várban már béke időben elég kém volt, állítólag magának a letartóztatott és öngyilkossá lett Rédl vezérkari ezds-nek a várost övező egyik szép lombos erdejében nyaralója volt, ahol a Prága-i nyári hőség elől – hol hadtest vezérkari főnök volt – gyakran keresett üdülést. A visszamaradt nagy tömeg bizonyára csak szaporította a kémek számát. Hogy a vár felszabadult, a várparancsnokság kiadott parancsának szigorú végrehajtását rendelte el a második körülfalolás előtt. Az V. v. kerületbe eső falvakból a tábori csendőrök elég nagy számban kísérték ki parasztokat, ami némi megnyugvást keltett, azonban néhány nap múlva jelentést kaptam a védő szakasz parnokoktól, hogy a lakosság egy része kerülő úton visszaszivárgott hajlékába. A ruthén tábori csendőrséget, akik a parancsot végrehajtották, sem lehetett megbízhatónak tartani. Ekként maradt vissza több mint 20,000 ember a második ostromzár alatt. A visszamaradt nagy tömeg élelmezése később nagy teherterhelés volt a vár élelmezésére.

Nov. 3-án del. adatott ki a parancs az 5. honv. gy. ezd-nek, hogy dut. 6 órakor indul a várba utóvéd hátrahagyásával, utóbbi nov. 5-én del. 4 órakor indul.

Erdélyi szds. napló kivonatában a visszavonulásról a következőket írja: „Az ezred által megszállott védő szakaszban Zádory-Bencze-Adamkovits-Bottka századok holnap nov. 5-én del. 4^h-kor indulnak Przemysl-be. Visszavonulásnál a műúton nagy torlódás. Nov. 4. Dut. II^h -kor Orosz Béla vezérkari szd-os hozza a ho.-tól a parancsot, hogy a 8. honv. gy. ezred után besorolva, menet Przemysl-be, ahol az 5-ik ezred Garabance városrészbe vonul, míg a 7. ezred Zablocie védőszakaszba megy az V. védő kerületbe. 5 perc múlva közlik a megváltoztatott parancsot, hogy 5. ezred menetel Zurawicára az V. v. kerületbe.”

Az 5. honv. gy. ezd. beosztására vonatkozó parancsváltoztatás abban leli magyarázatát, hogy nov. 3-án az összes védő kerületi parnokok a várparnokhoz rendeltettek.

Ezen alkalommal Kuzmanek várparancsnok közölte velünk, hogy Hindenburg tábornoknak vissza kellett vonulni az orosz túlerővel szemben s ezért hadászati okokból, a 3. hadsereg visszavonása elrendeltetett. A 3. hadsereg nov. 4-ről 5-re menő éjjel fog átvonulni a vár területén. A vár védőrsége erősebb lesz a 85. Landwehr dandárral, tehát semmi ok sincs a csüggedésre s amint a védőrség megtette kötelességét az első ostrom alatt, úgy bizonyára meg fogja tenni a második ostromzár alatt is.

Tudtul adta továbbá, hogy a védőkerületek csapataikat visszakapják s felém fordulva kijelentette, hogy az 5. honv. gy. ezd. is visszatér az V. védőkerületbe.

November 4-én del. a 7. honv. gy. ezd. vonata az V. védőkerületbe érkezett s a vonat parnok nálam jelentkezett azzal, hogy a 7. ezd. nov. 5-én védőkerületembe vonul be. A vár parnok tegnapi kijelentése után engem ez a jelentés meglepett. A vonat parnok, amidőn a 7. honv. gyalogezred tisztikara iránt érdeklődtem, jelentette nekem, hogy századostól felfelé igen nagy volt a hiány tisztekben. Nem tudom, hogy a jelentés megfelel e a tényeknek.

Védőkerületi s. tisztemet Sebera fhdgy.-ot ezen jelentés vétele után azzal az utasítással küldtem a vár parsághoz, hogy a vezérkari főnöknek jelentse meg, miszerint tegnap a várparnok megnyugtatót, hogy ezredemet visszakapom, ennélfogva kérem ezredemet annál is inkább visszaadni, mert az V. v. kerület előtt minden bokrot ismer és mert három éven át állottam az ezred élén s a szolgálat érdekében nem tartom előnyösnek ezredemnek ellenség előtt való kicserélését, egy más ezreddel. Ha a vezérkari főnök kérésemnek nem adna helyt, úgy a vár parnokának terjessze elő indokaimat. Ez utóbbi eset állt be. A vár parnoka arra hivatkozva, hogy Tamássy altábornagy kérésére cserélte fel az 5. ezredet a 7. ezreddel, kérelmemet nem teljesíthetőnek mondotta, mert az intézkedés már kiadott. Előzetesen felhatalmaztam Sebera fhdgy-t arra, hogy ajánlja fel a 35. Landstr. zlj. 6 szd-át is minden pótlás nélkül ezredemért, amellyel én kivédem az V. védő kerületet minden támadással szemben. Mire a várparnok kijelentette, hogy ha már ennyire ragaszkodik a védőkerületi parnok ezredéhez, úgy megkapja azt, a 35. Landstr. zlj. századait pedig tartsa meg. Ez volt az előzménye, a vár parsági rendelet megváltoztatásának.

Nov. 5. E. N.: „del. 3^h30'-kor érkezés Zurawicára.

Nov. 7. 5/II. N.: 14 kolera gyanús eset fordult elő és pedig: 5 szd-nál 4, 6 szd-nál 2, 7 szd-nál 6, 8 szd-nál 2. Ezek a Krowniki kolera barakkba beszállítottak.”

Nov. 8. Az 5. h. gy. ezredet az a kitüntetés érte, hogy dr. Somogyi Szilveszter Szeged város polgármestere, Przemysl várának a 3. hadsereg által történt felmentése után, hozzám intézett meleg hangú sürgönyben emlékezett meg az ezred teljesítményeiről. A sürgöny a hivatalos fórumok útján a vár második körülfarolása után jutott kezeimhez s így nem volt módomban Szeged város kiváló polgármestere részéről az ezredet ért megtiszteltetésért köszönetemet kifejezni; ezen kötelességemnek utólag személyesen tettem eleget a köztisztelet és megbecsülésben álló polgármester előtt.

Az ezred az ezután történt számos kitörésekben is vitéz és önfeláldozó magatartásával minden alkalommal tanúbizonyosságot tett arról, hogy Szeged város polgármesterének dr. Somogyi Szilveszternek megemlékezésére méltó volt.

Nov. 9. Az éj folyamán Walawát megszállták az oroszok. A II. és III. zlj-ból 2-2 szd. Sztodola őrnagy parsága alatt megtá-

madta és kivetette őket onnan. A páncél erőd tarackjai, kora reggel óta tűzv alatt tartották a falu szegélyét.

Nov. 9. E. N. és 5/II. N.: „Járőrök jelentik, hogy Walawa déli szegélye meg van szállva. Tüzérség a falut tűz alatt tartja egész nap. Jancsa szds. a 7. ezredhez lett vezényelve. A legénység dolgozott napközben a fedezékek elkészítésén, másik része télire gyűjtött fát, burgonyát.

Tényleges állományú s. tisztek felváltattak. Az 1. zlj. s. tisztje Tibor István zászlós, a 2. zlj.-é Szabó Károly zászlós lett. Tekintettel a védművekben elhelyezett galíciai 17. népf. szd-ok legénysége ruthén részének megbízhatatlan voltára és az egyes védmű parnokok nem feltétlen megbízhatóságára, az összes védműveket megszállott osztagok felének és valamennyi parnoknak leváltását elrendeltem. Erre az elhatározásomra döntőleg hatott az első védő szakasz öv támpontjának megszemlélése alkalmával tett meglepő tapasztalatom. A Zablocie öv támpont parnoka az általam kiadott feltevésre riadót rendelt el és előttem ismeretlen szláv nyelven adta ki összes intézkedéseit, parancsait, figyelmeztetéseit és a vezényszavakat.

A parnok kérdésemre, hogy milyen nyelven adta ki parancsait és a vezényszavakat azt válaszolta, hogy cseh nyelven, foglalkozására nézve Prágában a városnál jegyző és hozzátette azt is, hogy cseh költő. A kapott felvilágosítás után tudomására adtam azt, „hogy a cs. és kir. hadsereg szolgálati nyelve német s hogy az Ófelsége által szentesített szabályzatok határozványait a tiszt mindenkor betartani köteles, mégha polgári foglalkozásában költő is s óvakodjék attól a jövőben, hogy költői hevétől elragadtatva cseh vezényszavakat használjon. A derék cseh tisztet, csehesítése terén elért eredményes működésének méltó jutalmazásául ezredparancsnokának figyelmébe ajánlottam. Ezen tanulságos szemle után az összes védművek parnokainak és az azokba beosztott osztagok felének az 5. ezdbeli megfelelő védőszakaszok századai-ból való felváltását elrendeltem. A védművek parnokaivá tényleges és tart. honv. tiszteket neveztem ki. A leváltott 17. ezdbeli szakaszokat azokba a honvéd szd-okba osztottam be, amelyekből a leváltás eszközöltetett.

Nov. 11. 5/II. N.: Del. 10^h-kor az ezd. parság rendelete folytán egy 30 főből álló tiszt járőr küldetett ki amely megszállotta Walawa északi részén levő magaslatot. Itt Dusowcétől gyalogsági és géppuska tüzet kapott. Az ellenség mintegy 1600 lépésnyi kiterjedésről tüzelt reá. Fejenkint 40 töltényt lőtt el.”

E. N.: „Az 1. zlj. törzs lakóháza leég. Géppuska anyag és lőszer ott pusztult. Valószínűleg gyűjtogatás.”

Nov. 12. 5/II. N.: „Del 6^h30'-kor az ezred parság rendelkezése folytán Walawa községben történő harácsolás biztosítására tiszt járőr küldetett ki. Ez Walawában a házakban elrejtőzött járőröktől tüzet kapott, két embere elesett, 3 megsebesült. Dusovce szegélyétől a vasúti vonalig terjedő terület körülbelül 2 km., erő-

sen meg van szállva beásott ellenséges gyalogság által. A del. folyamán Wyszatyce át szénát és szalmát hozó szekereket Medyka felől ellenséges tüzérség lőtte. A védőszakasz erődéibe és a gyalogsági támpontokba zlj-beli szakaszok lettek elhelyezve. XIII. páncél-műbe Bottka fhdgy. parsága alatt két szakasz, XIII. b. műbe Konopasz (vitéz Robogány) hadnagy parsága alatt egy szakasz; ettől északra fekvő gyalogsági támpontba Bódy tart. hadnagy egy honvéd és egy Landstr. szakasszal. Az illető tisztek a nevezett művek és gyalogsági támpontok parancsnokává lettek kinevezve. A művekbe eddig elhelyezett Landstr. szakaszok a honvéd századokba osztattak be. Kolera gyanús megbetegedések ma is fordultak elő, összesen négy.”

Nov. 14. E. N.: „Orosz repülők két bombát dobtak a védőszakaszra. 23. honv. ho. Rokszyce felé kitérést csinált. A II. és III. zlj-től egy-egy szd. lett felriasztva és Dusowce felé előre tolva, hogy az oroszokat lekösse.

5/II. N.: „Harácsolás biztosítására a 6. szd-től egy raj lett kirendelve, mely délben bevonult. V. v. kerület parancsa folytán dut, 2^h 30'-kor kirohanás Dusowce irányában, az ellenség erejének lekötése végett. A kirohanó csoport parnoka Berdenich őrnagy. Megállapították, hogy Dusowce déli szegélyén farkas-vermek és drót akadály van és az ott levő futóárkokat az ellenség nagy erővel megszállotta. A cél, hogy az ellenség erejét lekössük el lett érve és dut. 7^h 45' kor parancsot kaptunk az V. v. kerület parnokától a bevonulásra. Három erős járőr lett visszahagyva, ezek feladata volt az ellenség további mozdulatait megfigyelni.”

Nov. 15. A vár parság elrendelte, az összes élelmi készletek és állattáp összeírását s azoknak a védőkerületek által való bejelentését. A készleteknek meglétét a hadbiztonság ellenőrzi. *Harácsolás csak a vár parnok rendeletére és a védőkerületi parnokok engedélyével történhetik. A rendelet szigorú betartásáért a védőkerületi parnokok személyesen felelősek.*

November 15. E. N.: „Zlj-kint 1-1 szd. és 1-1 géppuska kitérést hajt végre. Indulás holnap délelőtt 7 órakor. Az 1 zlj-nál egy Uhatius 9 cm. üteg és egy Landstr. szd.”

November 16. E. N.: „derült idő. 7 órakor indulás az övonalból Wyszatyce északi szegélyéig, hol bevártuk míg a II. és III. zlj. csapatai velünk egymagasságba érnek. Járőrök összefogták az összes lakókat Walawán és bevezették őket Zurawicára. Egész nap srappell tűzben volt a kirohanó csapat. Dut. 5 órakor Wyszatyce északi vonalába visszavonulás, majd a sötétséggel bevonulás.”

5/11. N.: „Walawára kirohanás. Del. 11^h-kor Uray fhdgy. parsága alatt az 5. szd. 6. szd. 7. szd. szakaszaiból alakított kombinált szd. mint tartalék irányított a walawai úton a kirohanó csoport után. A kirohanáson résztvevő szdok. dut. 6^h 30'-kor elszállásolási körletükbe beérkeztek.”

Nov. 17. 5/II. N.: „A zlj. védelmi szakasza dut. 3-4^h-ig erős srpnell és gránát tűzben volt.”

Nov. 18. 5^h/II. N.: „Del. 6 órakor a 6 szd-tól egy szakasz harácsolás biztosítására Walawa északi szegélyére rendeltetett ki. A harácsolás az ezred részére történt. A kirendelt szakasz Dusowce felől jövő erős ellenséges tűz dacára megszállotta a magaslatot. A szakasz dut. 1^h -kor bevonult egy fogollyal.

Del 9^h kezdettel a Zurawicai barakk táborban a kolera elleni védőoltás ismételtetett meg.

Del. 4^h-kor a védőszakaszban megszállási gyakorlat tartatott;

A zlj. orvos főnöknek meghagyatott, hogy a legénységet testi tisztaságára nézve hetenkint egyszer vizsgálja meg. A szd. parnokok pedig gondoskodjanak naponta, a szükségese melegvíz előállításáról.”

Nov. 19. E. N.: „A legénység téli alsóruhával való ellátása (függöny, abrosz, terítők stb.-ből)”.

A no. parság a ho. összes ezredeinek alsóruhát készítettett, minden ember kapott egy inget, egy lábravalót, két pár kapcát. A legénység a magával hozott nyári alsóruhát jóformán elhasználta, és téli alsóruhával, köppeney béléssel nem láttatott el. Hallo-más szerint a vonat, amely az 5. honv. gy. ezred téli alsóruháit hozta, már nem juthatott be a várba. A várban a vászonkészlet elfogyott. Az alsónadrágok sajnos el voltak szabva, általában szűkek voltak. A kincstár fejenkint 15 koronát fizetett a lakosságnak l-l készletért.

Nov. 20. 5/II. N.: „Del. 6^h -kor Berdenich őrgy. parsága alatt a védővonalból előnyomulnak Dusowce felé az ellenség lekötése céljából: A Wyszatycen át vezető úton 6./3 5Landstr. szd. és a 4. szd. az 5. ezredtől, az I. zlj. gépp. osztaga, a mozgó tábori üteg és végül fél 1. szd. mint tüzérségi fedezet. A Walawa-i országúton a 6. szd. és a II. zlj. gépp. osztaga. A vasútvonal mindkét oldalán a 3./35 Landstr. szd., a III. zlj.-től a 12. szd. és a III. zlj. gépp. osztaga. Öltözet: tölténybörönd, minden ember ásóval. Felderítés céljából del. 5^h-kor egy lovas járőr Wyszatycen át; egy lovas járőr a Walawa-i úton és 1 lovas járőr Malkowicen át, Zadbrowie felé küldetett ki az V. v. kerület parság részéről. A lovas járőrök utasítottak, az egyes csoport parnokok útján Berdenich őrgy-nak és a balszélső járőr a XII. mű útján a tüzérparságnak jelentést küldeni.

Del. 6^h-kor a századok átlépték a védővonalat és megkezdtek az előnyomulást Walawa felé. 6^h 10'-kor a XIII. páncélmű és a 80-as üteg kezdi löni Walawát, 6^h 47'-kor pedig a mozgó üteg a 221 pontról. Felderítésre kirendelt fél 1. szd. a San folyó felől biztosít. A 179. sz. őrháztól jobbra és balra egy fél szd. erejű ellenséges gyalogság van erősen beásva. A mozgó üteg most már a 213 templomtól délkeletre lévő völgybe rendeltetik és onnan tüzel Dusowcera. Együttal a XIII. erőd is parancsot kap Dusowce lövésére. Del. 11^h46'-kor Urhegyi csoport megerősítésére a 3./17 Landstr. szd. rendeltetett ki. Dut. 1^h -kor a kirohanó csoport jobb

szárnya elérte Walawa északi szegélyét, a balszárny azonban csak 2^h 30-kor jutott vele egy magasságba, miután a 179-es számú őrháznál lévő fedezékekből, az ellenséget Dusowceig visszazorította. 3^h-kor Walawa északi szegélyéről egyenkint kezdődött az előnyomulás, a Walawa északi szegélyétől mintegy 300 lépésre levő fedezékig. Az ellenség nagy erővel szállotta meg Dusowce déli szegélyén levő fedezékeket és a balszárnyat erős tűzérési tűz alatt tartotta. Egész nap erősen fagyott és havazott, estefelé kiderült. A visszavonulás után, egy erős járőr hagyatott hátra, melynek kötelessége volt az ellenséget figyelni.”

Nov. 22. 5/11. N.: „Del. 8^h 45'-kor a Zurawicai templomba minden szd-tól 30 főnyi legénység rendeltetett ki, tiszt vagy tisztjelölt parsága alatt. Del. 7^h30'-kor járőr küldetett ki a 205 kápolnáig; Wyszatyce felől tüzet kapott, 2 ember megsebesült.”

November havában, a második közüzlárolás megkezdése után, a biztosító szolgálatot teljesítő 35. Landstr. századoknál az ellenséghez való átszökés esetei mind sűrűbben ismétlődtek meg. Ennek a védelem szempontjából veszedelmes jelenségnek kiküszöbölésére legalkalmasabb eszköznek véltem a legénységnél kihalt hazafias érzés és gondolkodás felébresztését, másrészt az ellenséghez való átszökésre vonatkozó hadicikkek megfelelő paragrafusainak oktatás tárgyává tételét, amelyet a 35. Landstr. zlj. parságnak írásban rendeltem el.

A szökések csaknem mindennapossá váltak, amelyekről bizonyosságot tettek a vár parsághoz betérjesztett jelentések.

November második felében a tábori őrsokról történt gyakori átszökések s a főőrsöktől az ellenség felé küldött, de vissza nem tért járőrök, a védőkerület biztonságára veszedelmes mérveket öltöttek, úgy hogy kénytelen voltam az előrs szolgálatban, a biztonság szempontjából lényeges módosításokat tenni.

Már nov. első felében beszüntettem azt, hogy a főőrsök küldjenek ki járőröket az ellenség felé, ezt a védőszakasz parnokok intézték el saját hatáskörükben az általam kiadott utasítás szerint, honvéd járőröket küldve ki a térköz harcállásokból.

Éjjeli megtámadtatás esetén attól kellett tartani, hogy a megbízhatatlan 35. Landstr. zlj.-beli főőrsök visszavonuló századaival együtt, az oroszok is bejönnek az övonalba s a harcállásból kénytelenek lennének a saját csapatot is tűz alá venni; ez okból *a főőrsök kiküldését beszüntettem*, de megtartottam a védőszakaszonkinti 4-4 tábori őrsöt. Miután a naponkinti átszökések a tábori őrsöktől sem szűntek meg, elrendeltem, hogy a védőszakaszok előtt felállított 4-4 tábori őrs mindegyikét az első vonalban a térköz harcállásban levő 5. honv. gyalogezred 1-1 százada nappal és éjjel járőrök által többször ellenőrizze, hogy vajjon helyükön vannak-e.

A várban tehát előállott az a példátlan eset a háborúban, hogy azt a csapatot, amelynek feladata volt a védőkerület biztonsága felett őrködni, egy más csapattest által kellett ellenőriztetni, hogy vajjon helyükön vannak-e, nem szöktek-e át az ellenséghez!

Dacára az óvintézkedéseknek, mégis megtörtént az, hogy egy éjjel át, több tábori őrstől szöktek át az ellenséghez, sőt, hogy fényes nappal a tábori őrs parnoka, aki a legénységet faszedés címén elküldötte, a visszatartott két emberrel átment az ellenséghez s a fával visszatértek csak hült helyét találták a parnoknak és a két embernek.

A 35. galíciai népf. zlj. szd-ai súlyos tehertételt jelentettek a védőkerületnek, amelynek biztonsága érdekében kötelességemnek tartottam indokaim előterjesztése mellett a várparságnak javasolni a 35. Landstr. századoknak bevonását és földmunkára való alkalmazását, pótlást nem kértem. Belátom, hogy a várparnok helyzete igen nehéz volt a sok megbízhatatlan galíciai ruthén zlj. mellett, hiszen a cs. és kir. 85. Landw. dandár helyett is (35. és 19. Landwehr ezredek) más megbízható csapatokat kért, mert a ruthén nemzetiségű fenti dandárban, még ha jól voltak is kiképezve nem bízhatott meg, kéréلمe azonban figyelembe nem vétetett.

Ezen szomorú tapasztalatok után meg tudtam érteni, a tüzér parnok Kóber Ferdinánd őrnagynak az 5. honv. gy. ezd-nek a Magieráról való visszatérése után előttem tett azon őszinte kijelentését, hogy *„amíg az 5. honv. gy. ezred a Maglerán volt, egy éjszaka sem tudtam szememet lehunyni a bizonytalanság nyomasztó érzése miatt.”*

Nov. 26. 5/II. N.: „Minthogy egyik védőkerületben a védőszakasz közvetlen közelében egy ellenséges megfigyelő állás fedeztetett fel, azért a védővonal előtti terepet 800-1000 lépésig át kellett vizsgáltatni.”

A IV. védelmi kerület előtt állott azon odvas nagy fa, melynek belsejében egy orosz tisztnek állandó megfigyelő állása volt. Ezt a hatalmas odvas fát akkor fedezték fel, amikor a vár felmentetett. A fa azonban elég távol volt a kerülettől a Radymnoi út mellett. Kivágták és behozták a IV. védőkerületbe.

Nov. 27. 5/II. N.: „Ezred parság által minden szd. részére 80 dkgr. tea és 12 kgr. cukor szolgáltatott ki. Ezen tea pótlék felett az alosztály parnokok rendelkeznek s csakis hideg időben a járőr és előőrsi szolgálatban lévő, továbbá a kirohanásban résztvett legénységnek szolgáltatható ki.”

E. N.: „Járőreink nagyobb veszteséget szenvedtek a mi egyenruhánkba bujtatott oroszoktól Walawán.”

Nov. 28. 5/II. N.: „a 6. szd-tól tiszt járőr küldetett ki a 205. ponthoz. Járőr megállapította, hogy Walawa erősen meg van szállva ellenségtől.”

E. N.: „Mindennap reggel 6 órakor bejelentendő, hogy az éj folyamán történt-e valami esemény. IV. v. kerületben nagy tűzérési tűz. Az oroszok Na-Gorachot támadják. Tőlünk 2 szd. Nagorach-ra a IV. v. kerület irányába előnyomul. Zablociei parasztnál puskát találtak, letartóztatták, a várparság szabadon bocsájtotta.”

Nov. 29. E. N.: „Egy harácsoló különítmény megjelent a védőszakaszban (széna és szalma.) A harácsoló különítmény tisztjeit

a védőkerület parnok maga elé rendelte, a harácsolást betiltotta. (225 szekér takarmányt vittek el engedély nélkül.)”

A harácsolásról értesülve a 23. honv. gy. hadosztály élelmező oszlopának tisztjeit magamhoz rendeltem s intézkedtem, hogy a harácsolás beszüntetessék. Kifogásoltam eljárásukat, mert a vár parnokának rendelete s az én engedélyem nélkül harácsoltak, holott a rendeletet ismerték; egyben utasítottam a már felrakott készletek lerakására, ami megtörtént, 225 szekér megrakodva széna és szalmával azonban már elhagyta a védőkerületet.

A védőszakasz parnokoknak és a kerület tábori csendőrségének elrendeltem, hogyha harácsolási szándékkal a vonat tisztjei megjelenének s a várparnok rendeletét és engedélyemet nem tudnák felmutatni, meg kell akadályozni a harácsolást s nekem azonnal jelentést tenni.

Nov. 30. Ma d. e. a tábori csendőrség telefonon jelentette, hogy a 23. h. gy. ho. élelmező oszlopa harácsol a védő kerületben. Intézkedtem, hogy a harácsolás abbahagyassék s a tisztek nálam jelentkezzenek. Kifogásoltam előttük, hogy tegnapi figyelmeztetésem dacára ma engedélyem kikérése nélkül s anélkül, hogy a várparnok írásos rendeletét felmutatták volna harácsolásba kezdenek. Hivatkoztak a 23. h. gy. ho. parság rendeletére.

Figyelmeztettem a tiszteket, hogy harácsolást a védőkerületekben csakis a vár parnokának írásos rendeletére lehet fogantatni, amit az előző nap hangsúlyozottan tudomásul adtam. Mivel a vár parság rendelete a parancs végrehajtásáért egyenesen a védőkerületi parnokot teszi felelőssé, tudomásukra kellett adnom, hogy közvetlen előljáróm a vár parnok szigorú rendeletét köteles vagyok betartani, s nem engedélyezhetem a harácsolást. Egyúttal elrendeltem a felrakott készletek lerakását.

Ez az eset nehéz helyzetet teremtett számomra, mert ha a vár parnok rendeletét be nem tartva, a harácsolást engedélyezem, az 1200 kocsival megjelent élelmező oszlop a v. kerület egész széna-szalma készletét elhordja, amelyből 225 szekérral már előző nap engedély nélkül elvittek.

XVI. FEJEZET.
(L. 6. és 7. sz. v.)

Orosz repülők bombavetése. Lembergi rendőrfőkapitány körözése. Kitérősek. Szökések szaporodása. Lóhús fogyasztás kezdete.

Dec. 1. 5/II. N.: „A városba és környékén több bombát dobtak le. Erős puska és ágyútűz hallatszik Na Gorach felől egész nap. A legénység mától kezdve nem fejenkint kap egy konzervet, hanem három ember 2-t.”

E. N.: „Del. 9^h -tól igen erős tüzérségi tűz alatt áll az első védőszakasz. Számos sebesült és halott. 7-8 orosz repülő Przemysl felett. Röpcédulát dobáltak le, hogy a cár névnapjára beveszik a várat és adjuk meg magunkat.”

Dec. 2. 5/II. N.: „Korán reggeltől erős ágyútűz hallatszik északról és délről. Délután három felé három ellenséges repülőgép keringett a védőszakasz felett. Több bombát dobtak le.”
E. N.: „Repülőátadás a védőkerületben.”

Dec. 4. 5/II. N.: „Dut. 6^h-kor foglyok ejtése végett Temesváry hadapród parsága alatt erős járőr lett kiküldve Walawára. A tüzérség de. 10^h-kor jelentette, hogy éjfélkor löni fog.”

E. N. „Tüzérségünk dut. 12^h -kor Torkit lövi. Éjfélkor a vár összes lövegei egy-egy lövést adtak le. (Barbara tüzérségi ünnep.)”

Dec. 5. 5./II. N.: „Wyszatyce templomnál del. 10^h-kor 30 főből álló ellenséges járőr a főörs által kiküldött járőrre rálőtt. A legénység tisztasága, kielégítő, amennyiben e héten az egész zlj. legénysége megfürdött Zurawicán.”

Dec. 6. 5/II. N.: „Del. 8^h45-kor minden századtól egy tiszt vagy tisztjelölt parsága alatt 40 ember a Zurawicai templomban tartott misére vezetett.”

E. N.: Erdélyi által tervezett repülőgép elhárító gp. állvány szerkezetéért, neki a vár parnok sajátkezü elismerést adott.

E. N.: „Minap a Siedliskai étkezdében beütött a bomba, Keserű szd-os is megsebesült. *Dauer Elemér lemergi rendőrkapitány köröztetik mint kém.*”

Keserű szd-os és 2 bajtársa déli 12^h-kor a VI. védőkerület egyik tisztí étkezdéje előtt a falhoz támaszkodva beszélgettek s várták a többiek érkezését.

Egyszerre a fejük felett nagy sistergést hallottak s a felettük haladó repülőgépről pillanatok alatt egy bomba csapott az étkeзде éttermébe, ahol 50-60 tiszt szokott összegyűlni a déli étkezséhez s ott felrobbanva szétvetette a tisztí étkeзде falait. Keserűt

és 2 társát a törmelékek maguk alá temették s Keserű nem tudja, hogyan jutottak lábfejebe az üvegszilánkok, amelyek őt szolgálatképtelenné tették. Ha 10-15 perccel később csap be a bomba, akkor mind a 60 tisztnek halálát okozta volna vagy súlyos megsebesülését.

A második körülmények között az V. védőkerületben az ekrasit és más robbanó anyagok elhelyezésére szolgáló betonépítményt keresték a repülőek bombáikkal, amelynek közelében csapódtak fel egyes bombák, továbbá a tiszt étkészletét és ételmezői raktárakat, mert ezekről az átszökött ruthén népfelkelők kellőképpen tájékoztatták őket. Dauer lemergi rendőrfőkapitány körözött orosz kém arcképét magam is láttam, de úgy gondolom, hogy a körözött kém Przemysl városánál jobb helyet is tudott találni.

Dec. 9. 5/11. N.: „Az 5. és 7. szd. valamint a géppuskás osztag kirohanáson van; a kirohanó csoport parnoka Waldberg szds. a III. zlj. parnoka. A kirohanáson összesen 6 szd. vett részt. Sztodola őrgy. a 7. és később a 2. ezredhez helyeztetett át. Ennek a kiváló és vitéz törzstisztnak, zlj. pk.-i hiány pótlása miatt vált szükségessé áthelyezése.

E. N.: „Az orosz tüzérség különösen a XIII. erődöt és Wyszatyecet vette tűz alá. Del. 10^h-kor az ezredtől telefon parancs, az I. zlj.-től még egy szd. és egy gépp. a csapatok támogatására kivonul. 11 órakor indul az 1. szd. és géppuska a jobb szárny mögé tartalékul. Dut. 12.30-kor a 2. szd. magasságába érünk, mely tüzérségi fedezet a kirohanó csoport parancsnokának (Waldberg) parancsára. Szüle hdgy. Walawában az oroszok által meglepetve, osztagával összes töltnyeit kilötte. Wyszatyecen számos megfigyelő állást rendeztek be az oroszok, ahol egy röpiratot találtak a megadásra.

Dec. 11. 5/II. N.: „Az ellenséges erők lekötése végett Zádory 1. zlj.-beli szds. parsága alatt egy fél zlj. géppuskás osztaggal Malkowicen át kirohant. Dut. 7 órakor a védő szakaszban általános riadó tartatott gyakorlatképen. A tábori őrsök felállítási helyükön maradtak. Az összes tartalékok megszállották a védelmi vonalat. A riadó 8 óra 30 percig tartott, utána az ezred által szigorú készütség lett elrendelve, a többi napokra is, mely akként szabályoztatott, hogy reggel 4^h-ig a szd-ok fele van szigorú készütségben. Reggel 4^h -től 7^h-ig mindenki ébren. A legénység napközben semminemű munkára nem alkalmazható. A tartalék 6. szd.-tól felváltva egy-egy tiszt állandóan ébren van s figyel mindenre.

Dec. 12. 5/II. N.: „Az egész védővonalban ma is általános készütség van. Este 5^h -kor Wyszatyce felől gyalogsági tűz volt hallható, amiért a védőszakasz századainál riadó rendeltetett el. A riadó dut. 6^h -kor beszünttetek.”

E. N.: „Repülőátadás Zablociere.”

Dec. 13. E. N.: „A várparasági parancs szerint a szökések száma szaporodott, sőt zászlósokat is köröztetnek. Délben telefon-

parancs 1. szd. és gépp. 12^h45'-kor induljon Wyszatyce északi szegélyére, saját munkák fedezésére.”

Dec. 14. 5/II. N.: „Del. 9^h-kor a 2. sz. tábori Őrs parnok jelentette, hogy 2 embere egy örvezető és egy gyalogos, közvetlen a felváltás után átszöktek az ellenséghez, mindketten ruthének. Dut. 5^h-kor azon parancsot kaptuk, hogy a védművekben levő szakaszok onnan azonnal kivonandók, a zlj. amint a felváltás megtörtént a 35 Landstr. zlj. által, a védővonalból Zurawicára vonul s ott éjjelezik. E. N.: „Lóhús fogyasztás kezdete. H. o. vonatnak 200 darab lovat kell átadni vágatás céljából. Jó hírek. 5^h-kor riadó. Az ezred menetkészége elrendeltetett. Dut. 6^h-kor a zlj. menetkész. Zeithammer Landstr. hadnagy parsága alatt hét szakasz felváltás beérkezik. Menetcél egyelőre Buszkowiczki-ig. Az első zlj. gépp. lőszerét országos járművön viszi magával. Indulás dut. 9^h-kor Zablocieről.”

XVII. Fejezet.

(L. 8. sz. v.)

December 15 – 18-iki kitörés. Paportenka bevétele dec. 16-án. Branyiszkó 1849. II. 7. Avoltm.kir. szegedi 5. honv. gy. ezd. emléknapja 1914. dec. 16.

*Hogyan nyitották meg a szegedi honvédek Przemysl várának délnyugati kapuját. *)*

Amidőn ma ismét körülöttem látom a szegedi 5. honv. gy. ezd. volt tisztjeit, akikkel a harctér viszontagságait és részben Szibéria emberi méltóságot megalázó fogságát megosztottam, elfogultság vesz rajtam erőt, mert a hadbavonuláskor nem így gondoltuk a hazai rög viszontlátását.

A dicsőségteljes napok emlékei megújulnak emlékezetemben, de én a mai napot az ezred 1914. december 16-ának emléknapját kizárólag a Paportenka magaslat bevételehez fűződő harctéri eseményeknek óhajtom szentelni.

A szegedi 5. honv. gy. ezd. nem császári pátensnek és nem a magyar nemzetet jellemző lovagias felbuzdulásnak köszönheti létét, hadi lobogójához nem fűződtek a Mária Terézia alatt végrehajtott fényes fegyvertényeknek emlékei.

Az ezd. csupán 80 éves múltra tekinthet vissza. Az ezd. anyazászlóalját a szegedi 3-as honvéd zászlóaljzat Damjanich János őrnagy, az 1848-49-es függetlenségi harc Glóriás hőse – aki minden csatáját megnyerte – szervezte meg, a nemzeti fellángolás dicső napjaiban 1848 májusában, a magyar alkotmányának és az 1848-i szentesített törvényeknek védelmére.

!) Az 1914. december lö-i „Paportenka-i” fegyvertény első emléknapjának megünneplése alkalmából ismertettem a volt szegedi 5. honv. gy. ezd. budapesti bajtársi szövetségének tagjai előtt 1928. december 16-án.

Damjanich János az általa szervezett legyőzhetetlen szegedi 3. zlj-i, a vörössapkásokat diadalról-diadalra vezette 1848-ban a rácok ellen a délvidéki harctereken. A győzelmes harcok egész sorozata Szent Tamástól – Tomasovácig, mind az Ő szegedi 3: honv. zlj-ának örök dicsőségét hirdetik. Az ezred anyazászlóalja a szegedi 3. zlj. 43 ütközetben és csetepatéban tűnt ki vitéz magatartásával.

Az Isaszeg-i csata után 1849. ápr. 9-én Kossuth, a Gödöllő-i királyi palota erkélyéről a tábornokoktól körülvéve szemlélte Damjanich III. hadtestének elvonulását a palota kertjén át; midőn a 3. zlj. vonult el előtte, Kossuth ezen szavakkal vette le kalapját: „Ilyen zászlóalj méltó arra, hogy kalapot emeljek előtte.”

A szegedi 5. h. gy. ezd. múltját, az 1848/49-i függetlenségi harc dicsfénye övedzi.

A szabadságharc honvédtisztjei, akik a világosi fegyverletétel után túléltek a börtönök minden szenvedéseit, a bujdosás nyomorúságát és azok, akik, mint az osztrák hadseregbe besorozott közkatonák az alkotmányos időnek bekövetkeztekor az 1869-ben felállított honvéd zlj-nál szolgálattételre jelentkeztek, alkották az 1869-ben újonnan felállított szegedi 3. honv. zlj. tisztikarának magvát.

Az elnyomatás hosszú éjszakája nem tudta megsemmisíteni a szabadságharc szellemét, amelyet a szegedi 3-as vörössapkások magukkal hoztak az újonnan felállított szegedi 3. zlj-ba.

Ha a volt cs. és kir. ezd-ek büszkén mutatnak azokra a fegyvertényekre, amelyek az elmúlt századokban a magyar katona vitézségéről tettek tanúságot, a szegedi 5. honv. gy. ezd. is jogos büszkeséggel tekinthet vissza arra a nagy múltra, amelyet a magyar nemzet függetlenségeért hozott véráldozattal pecsételtek meg Damjanich János hősei, a szegedi 3. zlj. honvédéi.¹⁾

A szabadságharc hőseitől, a legendás híró vörössapkás 3. zlj. megdicsőült honvédéitől örökölt honvéd név varázsát, a szegedi 5-ös honvédek a világháború dicsőséges fegyvertényeivel új életre keltették. – Ezeknek a fegyvertényeknek egyik legkiválóbbja volt Paportenkának rohammal történt bevétele 1914. december 16-án, amelyet főbb mozzanataiban ismertetni fogok, hogy azok a bajtársak is, akik az ezd. más alakulatainál szolgáltak a harctéren, azt megismerjék.

Ma van 14. évfordulója annak a napnak, amikor a szegedi honvédek rohammal vették be az orosz ostromgyűrű kulcspontját képező megerősített Paportenka magaslatot s ezzel megnyitották Przemysl délnyugati kapuját a kitörő csapatok előtt. A december 15-18-i 4 napos nagy kitörés alatt az 5. honv. gy. ezd. zlj-i ki-

*) A zászlóaljból, amely a felállításnál 1200, később 1680 főt számlált, 1849. aug. havában 193 maradt életben. Reizner János: A régi Szeged. I. k. 149. old. Vahot Imre: Honvédek könyve. III. k.

váló hadi tetteket hajtottak végre. A Paportenka-i orosz állás december 16-án történt bevétel volt a vár hét hónapi védelmi harcainak legkimagaslóbb teljesítménye, mert egy nagy pozitív eredményt mutatott fel, áttörve az ostromgyűrűt, szabaddá tette a Bircza-Sanoknak vezető országutat; ezáltal lehetővé tétetett az összműködés a 3. hadsereg jobbszárnyát képező Krautwald altb. csoportjával, ami a vár parnoknak Kuzmanek Hermann gyalogsági tábornoknak szándéka volt.

Amikor Przemysl Zurawica-i állomásán áthaladva 1914. augusztus 24-ének ködös reggeli szürkületében a robogó vasúti kocsi ablakaiból kitekintettünk, hasztalan kerestük az erődöket összekötő lövészárkokat és drótakadályokat, mert azt sehol sem láttuk.

A sors úgy akarta, hogy az 5. honv. gy. ezd. a lembergi véres harcok után visszakерüljön Przemysl várának keleti arcvonálára az V. v. kerületbe, amelynek parancsnokává nevezett ki a vár parnoka Kuzmanek Hermann gyalogsági tábornok, hadosztály parnokom javaslatára.

A védőkerületben a munka oroszlánrésze a szegedi honvédekre várt; a csongrádi kubikusok megmutatták a védőkerület munkás századainak és Landstrum zászlóaljainak, hogy miképpen lehet a honvéd vitéz katona és egyben elsőrangú földmunkás.

Áttérek a december 15-18-i nagy kitörés első részének a december 16-i támadás főbb mozzanatainak ismertetésére. Ezt a fegyvertényt alparancsnokaim harcjelentései és a telefon feljegyzések alapján a következőkben ismertetem.

A vár parnoka Kuzmanek Hermann gyalogsági tábornok (jellegesen vezérezredes) 1914. december 14-én délnyugati irányban 23 zlj. 15 üteggel, 3 és V2 lovas századdal kitörést rendelt el, fogarasi Tamássy Árpád alt. parancsnoksága alatt.

Kuzmanek vezérezredes a Mária Terézia Rendért beterjesztett tényleírásában a december 15-től 18-i kitörés célját a következőkben jelölte meg: „egyrészt megakadályozni orosz erőknek elvonulását nyugatnak, másrészt a hadsereggel való közvetlen összműködést tartottam szemelőtt.” Ez okból elhatározta: „a főcsoporttal délnyugati irányban a támadást Birczának végrehajtani.”

December 14-én dut. 5^h-kor a várparancsnokságtól azt a parancsot kaptam, hogy 15-én del. 9^h-kor Przemysl délnyugati kijáratánál álljak ezredemmel. Az V. védőkerületben riadót rendelt el. Az első vonalban az erődök közötti térköz harcállásokban, erődök és támpontokban elosztott ezredemet le kellett váltani. A felváltás más csapatok által az éjszakába nyúlt, úgy, hogy az éjjel át keveset pihent az ezred. December 15-én del. 9^h-kor a várparnokság egy vezérkari tisztje (vk. őrgy.) egy vázlatos intézkedést adott át nekem, amelyen a kitörő csapat-oszlopok előnyomulási vonalai és ereje feltüntetve voltak, számszerint 3.

Jobboszlop (7 zlj. 2. honv. tüzér ezd., egy 9 cm. üteg) par-

noka: Seide tábornok. Irány: Olszány-n és 428 magaslaton át Paportenka 476 magaslatra.

Középoszlop (4 zlj. egy 9 cm. üteg) parnoka: Szathmáry ezds. Irány: Rokszyce, Struczyna tető, Kopisztánka 541 magaslat: Baloszlop: (5 zlj) parnoka: Komma tábornok. Irány: 420 m. Szebenyca 495 magaslat.

Az egyes oszlopoknak a 476, 541, és 495 magaslatokat birtokba kellett venni. A 23 h. gy. ho. parság. által dec. 14-én kiadott támadási parancsban az 5. h. ezred nincs íélvéve. A várparancsnokság az ezredet tartalék viszonyba rendelte dec. 15. del. 9^h -ra, Przemysl délnyugati kijáratához. Az ezred és személyem közvetlen a várparancsnokság alá volt rendelve.

Az ezd. 2740 fő ütküzet létszámmal vonult ki.

December 15-én del. 11^h45'-kor Pod-Mazurami 334 magaslaton egy piros fedelű házban jelentkeztem parancsvétel végett Seide tábornoknál, akihez utasítva lettem.

A menet alatt védőkerületi segédtsztem Sebera Henrik cs. és kir. főhadnagy, kit a védőkerületben visszahagytam, önként csatlakozott a csapathoz egy ulánus járőrrel, amely jó szolgálatot tett.

Seide tábornok egy távcsövön megmutatta nekem a Paportenka és Namulowa magaslatokat (légtáv 6 és $\frac{1}{2}$ km) s azt a parancsot adta, hogy azokat foglaljam el az orosz tüzérséggel együtt. Utasított, hogy a Schöpflin alezds. csoportja felett is (3/III. és 8/III. zlj-k Lázár és Kovács századosok) a parancsnokságot vegyem át és hogy a Schöpflin alezredes álláspontjára a Papielowa-Ga. 343 magaslatra menjek; tudatta velem, hogy a Paportenka 476 orosz állás meg van erősítve, s hogy az Olszány-nak vezető országotat az orosz tüzérség tűz alatt tartja, ennélfogva jobbra az erdőbe térjek le. Nekem jutott tehát a feladat a fő útvonal mentén 5 zij-al az ostromgyűrűt áttörni és megnyitni az utat Sanok-nak.

Már a Seide tábornok harcálláspontjáról a távcső segélyével meg tudtam ítélni a Paportenka magaslat keleti támadási lejtjének igen meredek voltát, amely magaslaton át vezetett az országút Bircza-Sanok-nak. A magaslat bevétele a csapatot nehéz teljesítmény elé állította. A Paportenkát és Namulowá-t megszállva tartó orosz erőkről csak megbízhatatlan kémjelentések állottak rendelkezésre. Az oroszok a Namulowá-ról a Paportenka magaslat északi és északkeleti lejtjét tűzv alatt tarthatták.

Elhatároztam, előbb a kevésbé meredek és könnyebben megközelíthető Namulowa 430 magaslatot birtokba venni, hogy azután Paportenkát keletről és északról egyidejűleg támadhassam meg. Erőelosztás: 2 zlj. a Namulowa-ra, 3 zlj. Paportenkára támad.

A 334 magaslati erdő szegélyére az előljárárhoz előzőleg rendelt lovasított tisztek előtt a terepen való tájékoztatás után a megfelelő intézkedéseket kiadtam. A tájékoztatás a magaslatról fontos volt, mert a vk. örgy. az összes térképeket a tisztektől besze-

dette; később a térkép alapján adott parancsokat nehéz volt az alparancsnokoknak foganatosítani térkép nélkül. A földrajzi intézet által készített térképeken a vár erődítményei piros színben voltak feltüntetve: ezeknek beszédese azért történt, nehogy ellenséges kezekre jussanak: ez az óvatosság azonban célt tévesztettnek bizonyult, mert a Paportenkának december 16-án történt bevételekor az orosz fedezékekben egy ilyen térképet s a várban kiadott „Tábori újság” egyik utolsó számát találtuk.

A rendkívül sűrű fiatal erdőn át az ezd-el legnagyobb részt egyenként szakadozva folytattam a menetet, később az erdőből kilépve tűzérési tűzbe jutott az ezd., majd szórványos gyalogsági tűzbe, ami megfelelő alakzatok felvételét tette szükségessé és lényeges késedelmet okozott az előnyomulásban. A Papielowa-Ga magaslati erdő szélén Schöpflin alezredes egy altiszt küldönce, mint kalauz várt, aki azonban a hirtelen beállott sötétségben az erdőben eltévedt, mindez tetemes késedelmet idézett elő az erdőn való utnélküli áthatolásnál, a sötétség beálltával a Schöpflin alezds. álláspontjára, ahová Tabódy őrnaggyal és Waldberg századossal, akit zlj-a a 3. zlj. követett, mentem. Az 5/II. zlj.-t egyenesen Krzecz-kowa falunak irányítottam, míg az 5/1. zlj. az erdei úton várta meg Tadódy őrnagyot.

Schöpflin alezredestől kapott tájékoztatás után intézkedésem: „Tabódy őrgy. az 5/1. II. zlj. (Hódy szds. Berdenich őrgy.) és a Schöpflin csoport balszárny zászlóaljával (3 m/III. zlj. Lázár szds) a 353-as Paportenka előtt fekvő gerincet december 16-án virradatkor ejtse birtokba, és derítse fel a Paportenikai állást, összeköttetéseket keresse fel. Schöpflin alezredes a 8/III. és 5/III. zlj.-kal a kora reggeli órákban támadja meg a Namulowa magaslatot és azt vegye birtokába. Harcálláspontom a 343magaslaton(Papielowa-Ga.)^a A helyzetről és az általam adott támadási parancsról Seide tábornoknak jelentést tettem. Bár a kapott hírek szerint a Namulowát csekély erők szállották meg, a gyors és biztos siker elérésére, a tartaléknak tervbe vett 5/III. zljat., a Schöpflin alcsoport rendelkezésére adtam. A magasabb parancsnokok által Paportenka megtámadására adott parancs 15. dut. 11^h tájban érkezett a Tabódy alcsoporthoz Krzeczkovára. Tabódy őrgy. virradatt előtt akként indította meg a zljakat, hogy szürkületkor a 353-as gerinczet birtokba vehesse; a ho. parancsnokságnak a parancsot hozott huszár által írásbeli jelentést tett a helyzetről.

A csapat előző éjjel csak keveset aludt és reggel 5 Mól estig menetben volt pihenés és étkezés nélkül. A parancsnokok és tisztek nem tájékozódhattak a terepen, mert sötétben értek oda. A járőrök jelentették, hogy a 353 gerinc, az előtte fekvő falu nyugati szegélye, valamint a templomtorony meg van szállva. Tabódy őrgy. december 16-án reggeli szürkületkor a 353 gerincet birtokba vette, rövid járőrharc után. Az oroszok az éj folyamán visszavonták az előretolt erőket. A sötétségben rendetlenségbe

jutott zlj-kat rendezte és intézkedett az összeköttetés felkeresésére. A járőrök jelentéseiből és személyes szemrevételezés alapján reggel megállapította, hogy a Paportenka meredek, helyenkint 45 fokos lejtői nagyon csúszósak, az állás megerősítve, előtte fatorlasz és az előterep csaknem mindenütt pásztható.

Időközben Seide tábornok a támadás keresztülvitelét a Paportenkára elrendelte és telefonon tudomásomra adta, hogy „az ezred becsülete megköveteli a Paportenka bevételét, mert az ezred ma még nem tette meg kötelességét.” Egyben hozzátette, hogy Tamássy altábornagyot biztosította, hogy „az ezred Paportenka-t be fogja venni.”

Miután a Paportenka bevételéhez az ezd. becsületét kötötték, melynek szeplőtlen megőrzése egy csapattest legszentebb kötelessége, szó szerint közöltem a parancsot Tabódy őrnaggyal, ki azt a zlj-kal tudatta. Tabódy jelentette nekem, hogy Tamássy altábornagy neki közvetlenül személyesen telefonparancsot adott a támadás végrehajtására, mire ő jelentést tett, az igen kedvezőtlen támadási területről; tüzérségi támadást és vezérkari tiszt kiküldését kérte, aki a terep nehézségeiről személyesen szerezzen meggyőződést.

Miután személyes szemrevételezés által meggyőződtem arról, hogy a nappal végrehajtandó támadás eredményre egyáltalában nem vezethet és csak a csapat elvérzését vonná maga után, a magaslat bevételét csak úgy láttam biztosítottnak, ha *a támadást alkony beálltára halasztóm, s azt alaposan előkészítem.*

A nappali támadás nemcsak a siker, hanem az ezd. becsületét is kockáztatta, míg az alkony beálltával végrehajtott támadásnál, ösmerve honvédeim fegyelmeztségét és kiváló szellemét, teljes sikerre számíthattam. A siker egy fontos tényezőjéről, *a hold felkeltéről* kellett még meggyőződést szereznem, amire nézve Schmidt kézi könyve adott felvilágosítást. 1914. december 16-án dut. 10^h30'-kor kelt fel a hold, amely körülmény fontos volt az esti támadás végrehajtásánál.

Del. 11^h 45'-kor Tabódy őrgy-nak következő parancsot adtam: „a zlj-k balra az erdőn átvezető Bircza-i útig eltolandók, és fedetten a támadási sávokba vezetendők. A támadási sávokat személyes szemrevételezés alapján utalja ki. A csapat eltolása előtt a zlj. és szd. parnokoknak a kiutalt terepsávokat személyesen kell szemrevételezniök és az ellenséges állás előtti akadályokat pontosan meg kell állapítani. *Támadás keresztülvitele alkony beálltakor.* Mihelyt a Schöpflin csoport a Namuiowa 430 magaslatot elfoglalja, intézkedem, hogy az ott nélkülözhető erők a Paportenkai orosz állás baloldalába előnyomuljanak. *A két csoport központos előnyomulását telefonon rendelem el**

*A támadási parancs kiadásakor Gr. Nodzu japán altábornagynak, a 12. japán ho. parnokának 1904-05. évi háborúban a Sachoi harcokban ho.-val végrehajtott sikeres éjjeli támadását megelőző intézkedéseit tartottam szem előtt, amelyek élénk emlékezetemben maradtak.

Tabódy őrgy. ennek megfelelően adta ki intézkedéseit s azt nekem bejelentette. A zlj-k sorrendje a jobbszárnnytól bal felé: 5/1. 3. m/III. 5/II. utóbbi az útra támaszkodva a balszárnnyal. Ezd. tartalék 5/4. szd. balszárnny mögött kifelé lépcsőben. Dél tájban a Namulowa-ról rohamjel volt hallható, a Schöpflin csoport a 430-ról visszavetette az erdőszélre az oroszokat, amelyet azok szívosán tartottak.

Parancsot adtam az erdőszél birtokba vételére és a nélkülözhető erővel a Paportenikai orosz állást hátban és oldalban meg-támadni.

Dut. 2^h tájban Seide tábornoktól a következő parancsot kaptam: „ha a támadás a Paportenkára nem sikerül, az ezd. csak a 353 gerincig vonuljon vissza, amely feltétlenül tartandó.” (Ez az a gerinc, ahonnan az ezd. támadásra indult később.)

Seide tábornok délutáni parancsa arra engedett következtetni, hogy a természet által csaknem bevehetetlennek alkotott megerősített Paportenka bevételehez kevés reményt fűzött.

Kértem a Paportenikai orosz állás gránáttal való lövetését Seide tábornoktól, hogy a megerősített állás szétromboltassék és hogy az ellenség erkölcsileg és anyagilag megrendítessék. Kérelmem teljesített. Dut. 3^h után Seide tábornoktól következő parancsot kaptam: „Tamássy altábornagy elrendelte, az azonnali támadást, a „Paportenka” magaslatot még világosságban kell bevenni.”

Ezen parancs vétele után személyesen tájékoztam a két csoport harchelyzetéről s a tüzérség tűzhatásáról a terepben. A szemrevételezésből azt a meggyőződést szereztem, hogy a kiterjedt megerősített orosz harcállásban a tüzérségi tűzhatás még nem tette rohameretté az ellenséges állást és hogy az igen meredek pásztázott lejtőkön a támadás nappali végrehajtása kizárja a sikert. Erről akartam jelentést tenni és parancsot kérni, hogy az igen kedvezőtlen támadási viszonyok mellett a támadás alkonyatbeálltakor, avagy világosságban hajtassék-e végre. A telefonállomásra visszatérve, az nem működött.

Az ezd. becsületére való hivatkozás, a sikeres támadást feltétlenül kötelességemmé tette, de ez csak alkonyatkor volt meggyőződésem szerint lehetséges. Ez okból felelősségemre a már kiadott intézkedéseim melletti kitartásra határoztam el magam. A csapat egy második Branyiszko előtt állott azzal a különbséggel, hogy míg Guyon honvédei előtöltő puskákkal álltak szemben, addig a megerősített Paportenka ormán a fatorlaszok mögött géppuskák leselkedtek a szegedi honvédekre, s várták a pillanatot, amikor nappal jól célzott tüzükkel leseprik a fedezéket nem nyújtó meredek lejtőkről a támadó honvédek, vérbefojtva lelkesedésüket, mielőtt még a hegy ormát megközelíthették volna.

Ennélfogva Tabódy őrgy-nak a következő parancsot adtam: „Tamássy altábornagy a Paportenkának azonnali támadását és még világosságban való bevételeit elrendelte. Miután a támadás nappali

keresztülvitele meggyőződésem szerint a csapat eredménytelen elvérzésére vezet, a támadás keresztülvitelének megkezdése alkonyatkor történik, amint azt már elrendeltem. Az orosz állást alkonyat beálltáig tüzéséggel lövetni fogom.”

Az általános harc helyzet is az alkony beálltakor való támadást tette indokolttá, mert bár Tabódy őrgy. a balszárnya mögött másfél kilométerre eső 428 gerincen lépcsőben kifelé levő 46. honv. gy. dand. parnokának, Létay ezds.-nek helyzetjelentést küldött, tudatva vele azt, hogy a Paportenkát megtámadja és felkérte, hogy saját balszárnya támogatására nyomuljon előre, a kérelem nem teljesített. Dut. 3^h 45'-kor Schöpf lin csoport jelentette, hogy az erdőszél ellen intézett támadás nem sikerült. Járőrök jelentése szerint a Papienski Czub erdőben orosz erősítés előnyomulásban megállapított, az erdőszegélyt az oroszok erősen szállták meg, ennél fogva csak 2 szd. állhat a Paportenka elleni támadásra rendelkezésre. Miután a Paportenka orosz állás megkerülése nem volt keresztülvihető, elrendeltem a két század előnyomulását a Paportenka állás északi szárnyára. Dut. 4^h -kor jelentetett a két szd. (5/11. 12. Adamkovits fhdgy. és Bartko hadnagy) elindulása, amit Tabódynak tudomásul adtam azzal, hogy a támadást indítsa meg. (Alkonyodni kezdett.)

A megerősített orosz állás egész kiterjedésében csakhamar megvillant a puska és a géppuska tűzv. A rendkívül meredek lejtéken feltörő zászlóaljkat ez azonban nem volt képes előnyomulásukban feltartóztatni. A félhomályban történt tüzelés folytán a lövedékek magasan repültek a támadók felett, ami előrelátható volt. A csúszós és helyenkint 45° lejtéken az előrejutás rendkívüli nehézségekkel járt. Az orkánszerű erősséget elért tűz a századokat lefekvésre kényszerítette, de a zlj. század és szakasz parnokok „előre” kiáltása és példás magatartása magával ragadta a legénységet.

Besötétedett, amikor megszólalt a zlj. és század kürtösök rohamjele, amelyet százszorosán vertek vissza a környező hegyek. Az oroszok heves tüzésében a zlj-k megrohanták az orosz állást.

Az esti szellő messze széthordta a legénység „rajta! rajta” kiáltását. Egyszerre mély csend állott be, a szuronyok dolgoztak és rövid, de heves kézi tusa után a megerősített magaslat kezünkbe jutott.

A balszárnyon azonban ismét felújult és mind élénkebbé vált a puskatűz, amelyet csakhamar géppuskák kattogása élénkített. Az 5/II. zlj. balszárnyára az oroszok ellentámadást intéztek. A zlj. tartalékot képező 5/8. szd. Pospjeh hadnagy szd. parnokkal az élen szuronnal támadt az oroszok oldalába, a balszárnyat követő ezred tartalék is harcbavetett és az orosz ellentámadás meghiúsult; ezzel sikerült az 5/II. zlj. parnokának, Berdenich őrnagynak a Paportenka magaslat birtokbavételét végleg biztosítani.

Ennek a magaslatnak sorsát Berdenich őrnagy és zlj.-a döntötte el, mert az orosz ostromgyűrű kulcspontját képező 476 magasla-

ton elsőnek vetette meg lábát s azt, az orosz ellentámadást visszavetve, meg is tartotta.

A lövészárkok tele voltak orosz hullákkal, az oroszok a sötéttségben az erdőben eltűntek. Három géppuska és kilencven ember esett foglyul.

Dut. 7^h30'-kor Tabódy őrgy. jelentette a Paportenka bevételét, amelyet én, miután a telefon összeköttetés helyreállított, Seide tábornoknak bejelentettem. Mintegy negyedóra eltelté után Tabódy őrgy. jelentette, hogy nem tudja biztosan, miszerint a Paportenka bevételét-e; mire utasítottam a helyzet sürgős megállapítására.

Ez okból, hogy a balszárnyon a harc végső kimeneteléről Tabódy őrgy. biztos értesülést szerezzen, segédtszjtjét, Tibor István tart. zászlóst a koromsötéttségben a balszárnyra küldötte, aki a mély szakadékok által átszeldelt terepen nemcsak az 5/II. zlj.-at, hanem fáradságot nem kímélve valamennyit végigjárta; visszatérőben az erdőben eltévedt s ezért csak 17-én del. 3^h45'-kor ért vissza a 353-as gerincire s tett jelentést a Paportenka helyzetről Tabódy őrnagynak, aki azt nekem továbbította.

A Tabódytól *vett* jelentésre a következő intézkedést adtam ki: „1 szd. W. H. Krempak 487 magaslatra a Bircza-i úton előre-tolandó. Ez a század a Panienszki Czub erdőtől nyugatra a 438, 470, és 445 magaslatokra megfigyelő járőröket küld ki és Birczának felderít. Del. 4^h-kor jelentettem Seide tábornoknak a Paportenka bevételét s a biztosítás és felderítésre tett intézkedéseimet, amelyek jóváhagyattak.

A bevehetetlennek tartott igen megerősített Paportenka magaslat bevétele a szegedi honvédek semmi veszélytől vissza nem riadó vitézségéről és nagy erkölcsi belértékéről tett tanúságot.

A szakasz parnokoktól felfelé az összes parancsnokok példás és vitéz magatartásának tudható be elsősorban az a fényes fegyvertény, amely megnyitotta az utat Bircza-Sanok-nak és amely dicső fegyverténnyel a szegedi honvédek Őfelsége I. Ferenc József Magyarország apostoli királyának Legfelsőbb elismerését vívták ki maguknak.

A meredek lejtviszonyok miatt néhol csak kúszva lehetett előrejutni, úgy hogy a rohamnál Schaffer zászlós két tüzelő orosz géppuska közé jutott és az egyik puska legénységét embereivel kézi tusában verte le.

A rendkívül nehéz terepviszonyok mellett végrehajtott támadás sikerét a tüzéség hatásos működése lényegesen előmozdította. A gyalogsági vonalból a megfigyelések állandóan közöltettek a tüzerparnokokkal.

A kiépített orosz állás igen erős srappell-ernyőkkel volt ellátva. A tartalékok fűthető fedezékekben voltak, ahonnan futóárkok vezettek az állásba. Az állás előtt fatorlaszok és érintő aknák.

Az orosz ostromgyűrű áttörése csak az alkony beálltával

keresztülvitt *tervszerű támadás által* volt elérhető, amelynek teljes sikerét biztosította az ezd. elismert kiváló harcszerű kiképzése, fegyelme és harcias szelleme.

Az oroszok pánikszerűen futottak a Paportenkától 8 km-re eső Birczáig. A járőrök sehol sem találtak ellenségre.

Győzelmes harccsoportjaim a Paportenka és Namulowa magaslatokon december 17-ének reggelén várták az „előre” parancsot. Az orosz ostromgyűrűn harccsoportom 5 zlj-a által ütött résen való további előnyomulás azonban elmaradt, s az elfoglalt magaslatok védelme határozottatott el.

*

*

*

Harccsoportom további előnyomulására megfelelő tüzérség és lovassággal december 17-én reggel igen kedvező volt a helyzet, mert a Bircza felé előretolt járőreim egy áruhába öltözött honvéd altisztet hoztak be a Tabódy csoporthoz, aki mint kém a kitörés előtt hagyta el a várat. Jelentette, hogy Birczán elfogták s a Paportenkáról visszaözönlő oroszok ott oly nagy pánikot okoztak, hogy a Birczai lovas ho. parnokság az irodákat kocsikra rakatta és a csapattal együtt elvonultak. Ő a nagy zavarban megszökött. Bemutatta az ellopott orosz térképet, újságokat stb.

Miután a kitörés főcélja az orosz ostromgyűrű áttörése Birczának, az 5. honv. gyalog ezd-nek lett fenntartva, december 14-én a délután folyamán célirányos lett volna az ezd-et kivonni az V. védőkerületből a városba.

Az 5. ezd. által megteendő út idejének megállapításánál nem lehetett egyedül a kilométerek száma mérvadó; figyelembe kell venni a mozgást hátrányosan befolyásoló körülményeket, amint az jelen esetben is bekövetkezett. Az adott és az előző kitörésekből ismert viszonyok mellett teljesen kizártnak kellett tekinteni azt, hogy az ezd. amely del. 9^h-kor indított útba Przemysl-ből, még világosságban intézzen támadást a megerősített Paportenka magaslat ellen, előzetes alaposabb szemrevételezés nélkül, amikor az alkony december 15-én hegyvidéken már dut. 4^h körül beáll.

Megjegyzem, hogy az ezd., amely menet és harckészségének tetőfokán állott, megállás nélkül menetelt.

Miután a december 15-18-i kitöréskor az 5. honv. gy. ezd. alkalmazása is tervbe vétetett, úgy annak legalább is a támadó csapatokkal egyidejűleg azok élén kellett volna az Olszany völgyet átlépnie, s ennek megfelelően az indulási időt megállapítani. (Körülbelül del. 2^h-kor.)

Ezen intézkedés azzal az előnnyel járt volna, hogy még a reggeli világosság beállta előtt tette volna meg az ezd. a tüzérség által pásztázható utat Podmazurami-tól Olszany-ig, amint az a december 27-28-i kitörésnél történt, amikor az ezd., már előtte való napon december 26-án rendeltetett Przemyslbe okulva a tapasztalatokon.

Áttörési vállalatnál az egyes támadó oszlopok ereje, össze-

tétele és indulási ideje akként állapítandó meg, hogy az áttörés a kitörés első napján lehetőleg biztosítva legyen, mert az ellenség meglepetésére és annak gyors kihasználására kell törekedni. Az 5. ezd-nek kellő időben való útba indítása mellett, már a kitörés első napján alkonyat beálltakor könnyebben lett volna megvalósítható az áttörés, mert az ellenség meglepetésére is számítani lehetett, ami a második napon már kizártnak volt tekinthető és az ellenség erősítést is kapott.

Ez esetben már december 16-án reggel a Paportenkáról mindhárom fegyvernemből összeállított nagyobb erők Birczán át útba indíthatók lettek volna, hogy december 17-én az oroszok szárnyán és hátában felléphessenek és Krautwald altb. válságos helyzetébe döntést hozzanak.

Kuzmanek vezérezredesnek idézett munkájában, az ellenségtől harccsoportom által elfoglalt Papielowa-Ga, Namulowa és Paportenka magaslatokat elsősorban említi fel. A harccsoportom által elért eredményt a következő megállapításban szegezi le: „a várat körülrő gyűrű szétrobbantott és a Birczára vezető út megnyílt.” (Kuzmanek vezérezredes sehöl csapatot, parancsnokot nem említi, bizonyára rövidség okából.)

Miután harccsoportom 5 zászlóaljával a Namulowa és Paportenka magaslatokon állottam 16-án este, mi sem állotta útját annak, hogy a munkájában kifejezésre juttatott szándéka keresztül ne vitessék.

A harccsoportom által foganatosított áttörés adhatott csak biztosítékot aziránt, hogy a hadsereg főparság által követelt lekötése a várat ostromló orosz erőknek megvalósíttassék. Ez a pozitív eredmény az általános helyzetre is kihatással bírt, mert a körülrő orosz sereghez nem tartozó három orosz ezredet távolabbi pontokról vont el az áttörés irányában. (133. és a 48.275 szibériai ezredeket.)

Az áttörés fegyverténye a vár számos kitöréseiben kimagasló teljesítménynek volt tekinthető.

Marisenko orosz tábornok „A nagy háború legfontosabb hadműveletei az orosz nyugati fronton 1914” című munkájában a december 15-től 18-i Bircza irányában való kitörést „különösen komolyan” mondja, tekintettel a Krautwald altb. csoportjával való összműködés lehetőségére. Az orosz tábornok ezen megállapítása arra vall, hogy az összműködés kilátásai kellő időben és nagyobb erővel végrehajtva, egyenesen veszélyessé válhattak volna az oroszokra nézve.

Ekként szalasztottuk el az egyetlen alkalmat, amikor harckész csapatokkal elhagyhattuk volna a várat, amelynek éhség következtében történt későbbi átadása igen kedvezőtlen erkölcsi hatást váltott ki a háterszágban és fokozta az ellenség önbizalmát.

Kuzmanek vezérezredes a további előnyomulás abbanmaradását azzal okolja meg, hogy december 18-án kapott hír szerint

a Krautwald csoport 20 km-re visszament, azonkívül az oroszok december 18-án hajnalban a IV. v. kerület előállítását elfoglalták s a betörés veszélye fenyegetett.

* * *

Damjanich János a magyar szabadságharc glóriás fényben ragyogó hőse, akinek halhatatlan lelke szemtanúja volt a szegedi vörössapkások unokái december 16-i dicső fegyvertényének, bizonyára megadta volna a szegedi 5-ös honvédeknek is azt az elismerési, amelyet a szegedi 3-as honvéd zlj-nak a *Szolnok-i* csatában adott, amikor az osztrák ágyúk kartács tüzében rohammal foglaltak el 11 ágyút. Ekkor mondotta az arcvonal előtt kardjával tisztelegve: „*Fiúk büszke vagyok reátok. Megérdemlitek, hogy mindnyájan tisztetek legyetek, de hol volna akkor az én harmadik zlj-m.*”^a

Branyiszkónál a feladat azonos volt, mint Paportenkánál, meg kellett nyitni az utat a branyiszkói hágón át Görgey hadteste előtt, hogy Klapkával az egyesülést megvalósíthassa, azzal a különbséggel, hogy Görgeyt két napi járásra hátban követték az osztrák ho.-k (Götz és herceg Jablonovszky), míg előtte Schlick állott.

A Branyiszkó-i győzelem Guyon nevéhez fűződik, de abban egy magyar piarista papnak is része volt. Az oldaltámadásra kikülönített kéthetes felvidéki túróci és zólyomi tót újoncokból állott két zlj. az ellenség tüzében megingott; ekkor Erdősi Imre piarista paptanár a feszületet magasan tartva oda kiáltotta: „Előre kedves véreim. Velünk az Isten, miénk a győzelem.” E gyújtó szavakra a magasan tartott vasfeszületre szegezett tekintettel, lelkesen követték az újoncok őt rohamra.*

Guyon jól tudta azt, hogy Branyiszkó bevétele kemény dió lesz, ezért mondotta a támadás megindítása előtt kedvenc tábori lelkészének Erdősinek: „Vedd kereszteted és imádkozzál, mert ma nagy napunk lesz.”

Az arctámadásra rendelt szegedi 33. h. zlj. négy százada Petheő Vilmos szds. zlj. parnokkal az élén, nyomult előre a friss hőeséstől sikos, meredek lejtőn.

Az igen meredeken kígyózva vezető út mentén az osztrákok több állásban voltak. A 33. zljnak helyzete nem egyszer válságosra fordult, de Petheő őrgy. lelkesítő szavaira csüggedetlen kitartással küzdöttek magukat előre a meredek lejtőkön és egyenként rohamoz meg az osztrák állásokat. A zlj. kartácstűzben végrehajtott arctámadása, az oldaloszlopok által hathatósan támogatva, sikerrel járt.

A szegedi 33. h. zlj. vitéz magatartásának elismeréséül Görgey

* Guyon a felsőmagyarországi visszavonulás alatt Selmecbányán a piaristák vendége volt s ez alkalommal tót újoncaira gondolva étkezés aiatl a házfőnök felé fordulva mondotta, hogy tótul beszélő papra lenne szüksége. Erre Poleszni Erdősi Imre az egyetlen tótul beszélő fiatal piarista pap kijelentette, hogy rendelkezésére áll, ha a hazának szüksége van reá.

Ambrus József: Az 1848-49-i szabadságharcban résztvevő paphonvédek albuma.

Eperjesen február 7-én egy aranyhímezésű „Branyiszko 1849. február 5.” feliratú szalaggal díszítette fel a zászlót.*

Igaza volt Guyonnak, amikor a febr. 5-ét nehéz napnak jelezte, mert Branyiszko bevétele a szabadságharc egyik legszebb fegyverténye volt.** Ezt a fényes fegyvertényt ismételték meg hatvanöt évvel később a szegedi honvédek Paportenka bevételevel.

Ófelsége I. Ferenc József Magyarország apostoli királya a Paportenka magaslathoz rohammal történt bevétele alkalmával elfoglalt három géppuska egyikét ezen „*dicsőséges fegyvertény örök emlékére*” az ezrednek átengedte.

Az ezred vitéz magatartásának legmagasabb elismerése megnyitotta a hősi küzdelemben elesettek előtt a halhatatlanság Pantheonjának kapuját.

Mély lehangoltság érzése fog el, ha arra gondolok, hogy az ezred, amely nagy önfeláldozással teljesítette kötelességét a harcúterén, a katona legszomorúbb sorsára, a megalázó orosz hadifogságba jutott.

*

Megemlékezve az ezred tragikus sorsáról, ne feledkezzünk meg arról, aki egy évezreden át terjesztette ki felettünk áldást osztó védőkarjait, aki ma keresztrefeszítve, életképességétől megfosztva sorvadozik, mindnyájunk édesanyjáról, a mártíromságra ítélt Magyar Hazáról.

Gondoljunk idegen elnyomatás alatt vérző testvéreinkre a végcélra, testvéreink felszabadítására, hogy a leghűbb gyermekeitől megfosztott anya még egyszer szívére ölelhesse agyonsanyargatott és magyarságában megalázott gyermekeit, akiknek ajkán maholnap kihall a magyar szó.

Tekintetünket a végső győzelembe vetett tántoríthatatlan hitel a jövőbe irányítva, ne tévesszük soha szem elől, hogy akkor, ha majd a megváltás órája üt, a magyar nemzet megfogyatkozott sorraiba a legnemesebb hazafíui és katonai erényeket vigyük magunkkal, az összetartás, az áldozatkészség erényeit.

Merítsünk ezredünk dicsőséges múltjából erőt a nemzeti nagy feladatok győzelmes kiküzdésére, amelynek végső kimenetelétől függ a magyar faj sorsa.

Arad mezején bakókézen elpusztított nagy nemzeti mártírjaink vértanú lelke visszasírna a magas Egekből, ha azt látnák, hogy a nekünk örök sírboltnak szánt trianoni kriptába jutott ezeréves

* Szegeden a 3. zlj-n kívül, amelyet Szeged városa ruházott, szerelt fel, látott ef fegyverrel és élmezett s ez okból magáénak tekintett a város, még fokozatosan felállított a 33. 103. és 104. zlj-ak. Reizner J. Régi Szeged. I. k.

** Görgey Arthur „Életem és emlékeim” c. munkájában aggodalmát a következő kijelentésében juttatja kifejezésre: „A febr. 5-iki ütközet kimenetele felelet lesz a kérdésre, „*lenni vagy nem lenni*;” érthető kínos nyugtalanságom, amellyel Guyon jelentését percről-percre vártam.” Febr. 5-ről 6-ra menő éjjel hozta meg Guyon tisztje a jelentést Löcsére, hogy Branyiszko kézben, Guyon üldözi az Eperjesnek visszavonult ellenséget.

magyar nemzet, amelyért ők vértanúságot szenvedtek, nem robbantaná szét ennek a kriptának falait!

Pusztulásra ítélt véreink segélykiáltása áthallik a trianoni határokon! A végső küzdelemnek lelkileg felkészülve kell találnia a nemzet minden fiát.

A magyar nemzet kálváriajárásának útján nincs pihenés, nincs megalkuvás, mert a magyar sors csak akkor juthat nyugvóra, amikor Erdély bércsein és a Magas Tátra hókoronázott csúcsain kigyuladt örömtüzek hirdetni fogják a porbasújtoított magyar nemzet feltámadását.

XVIII. FEJEZET.

(L. 9. és 10. sz. v.)

A volt m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezred emléknapja- 1914. december 16. Az 1914. december 15-18-iki kitörés 4. napján végrehajtott fegyvertények.*

Tizenöt esztendő telt el azóta, hogy a volt szegedi m. kir. 5. honvéd gyalogezred az 1914. december 15-18-iki, Przemysl várából történt nagy kitöréskor vitézségének oly fényes bizonyágát adta, hogy Őfelsége I. Ferenc József Magyarország apostoli királya a Paportenka magaslatnak rohammal történt bevétele alkalmából elvett orosz géppuskák egyikét, ezen dicsőséges fegyvertény emlékére az ezrednek átengedte.

Az elmúlt esztendő ezred emléknapján iparkodtam történeti hűséggel visszaadni a megerősített és igen meredek lejtjeinél fogva, bevehetetlennek tartott Paportenka magaslatnak 1914. dec. 16-án rohammal történt bevétele.

A vár parancsnoka, Kuzmanek Hermann gyalogsági tábornok oly magasan értékelte a volt 5. honvéd gyalogezred ezen dicső fegyvertényét, hogy azt a trón zsámolyáig vitte és méltán, mert ezen magaslatnak rohammal való bevétele széles rést ütött a körülzáró orosz ostromgyűrűn és megnyitotta a várból Birczán át Sanoknak vezető utat.

Az 5. honvéd gyalogezrednek vitéz fegyverténye lehetővé tette a várparancsnoknak a Mária Terézia rendért beadott tényleírásában kifejezett ama szándékának megvalósítását, hogy az orosz ostromgyűrű megtörtént áttörése után a 3. hadsereg jobb szárnyával az összeműködést megkísérelhesse.

A helyzetről és az általam kiadott intézkedéseimről decem-

* Az 1914. december 16-iki Paportenka-i fegyvertény második emléknapjának megünneplése alkalmából ismertettem a volt szegedi 5. honv. gy. ezd. budapesti bajtársi körének tagjai előtt 1929. december 16-án.

ber 17-én del. 4^h-kor leadott telefonjelentésre Seide tábornoktól december 17-én del 9^h30'-kor a következő telefonparancsot kaptam: „Az 5. ezredtől egy zászlóalj a 483., egy zászlóalj a 499. magaslatra küldendő. A zászlóaljak az elfoglalt állásokat a vég-sőkig tartásuk és ott beállásuk magukat.”

Ez a parancs a Birczán át való támadó előnyomulásnak feladását jelentette, következésképpen december 17-én a reggeli órákban a 3. hadsereg jobb szárnyával (Krautwald altábornagy csoportja) az összműködés elejtetett, 5 zászlóaljból álló harccsoportomra tehát védő magatartás várt.

A parancs vétele után Tabódy őrnagynak elrendeltem, hogy „az 5/I. zlj. 3 századát a 499. magaslatra, az 5/II. zlj. 3 századát a 483. magaslatra mindkettőt géppuskával együtt indítsa útba.”

Szükségesnek tartottam egy-egy századnak zászlóaljankint való visszatartását, mert az elfoglalt Paportenkára az orosz ellentámadást valószínűnek tartottam, ami december 18-án este be is következett.

Az 5/I. zászlóalj a parancsot nem hajthatta azonnal végre, mert a mozgókonyhák Krzeczkowa helységig jöhettek a völgybe s az alosztályok csak egyes különítményekkel foganatosíthatták az élelmezést, azonkívül a lőszer-kiegészítés is időt vett igénybe.

17. del. 1 szdot. a Namufowáról tartalékba rendeltem 353. gerinczre. (5/10.) 18. del. 9^h-kor a tart. századot a Paportenkára rendeltem. December 17-én dut 5^h tájban Seide tábornoktól a következő parancsot kaptam: „Bardenich őrnagy 2 századdal és géppuskás osztaggal, 1 század visszahagyásával a 483.-ról a 470. magaslati pontra meneteljen.” Ezt a parancsot Tabódy őrnagy közvetítésével továbbítottam és Tabódy őrnagy küldönc útján adta tovább, mert a telefon Bardenichhez nem volt teljesen kiépítve huzal hiányában,* a küldönc is eltévedt. Dut. 7^h 35'-kor Bardenich őrnagytól következő jelentést vettem; „A járőrök erős orosz járőrökre bukkantak az erdőben. Egy orosz fogoly vallomása szerint egy teljes orosz ezred (4 zlj.) az erdő túlsó szélén van tőlem nyugatra és holnap állásom ellen támadást intéz. Tekintettel elszigetelt állásomra a parancsot csak akkor hajthatom végre, ha az lehetővé válik.” Én elhatározásomat helyeseltam és visszatelefonáltam: „Az elhatározással egyetértek.”

Még nem volt időm Bardenich őrnagy jelentését továbbítani és Seide tábornok hozzájárulását kikérni fenti elhatározáshoz, ami-

*Az 5. honv. gy. ezred telefon anyagának egyrésze az V. védőkertületben maradt beépítve, mert a védő szakasz parancsnokok tartózkodási helye a védőművekkel össze voltak kötve s azt az ezred 14-én éjjel történt kivonásakor a védőszakaszokból, ha lebontatik, az összeköttetés megszűnt volna a védőművekkel. Rendelkezésre állott vezeték: 5. ezr. kb. 10 km. 3. m. ezr. kb. 9 km. III/8 zlj. 3 km összesen: 22 km. A telefon huzal áthelyezése, a gyakori megszakítások által okozott zavarok megszüntetése körül, fáradhatlan tevékenységet fejtettek ki a 4 napig tartó harc alatt Bossányi és Bagossy fhdgy. segítettek.

kor ismét megszólalt a telefoncsengő és dut 7^h40'-kor Seide tábornok a következő parancsot adta: „Tabódy őrnagy csoportjából két század a 483. magaslatra küldendő a Paportenkáról, a 470. magaslatra küldött 2 század helyett.”

Ezen parancs vétele után teljtartalmúlag továbbítottam Berdenich őrnagy jelentését Seide tábornoknak, jelentve, hogy a két századnak a 483. magaslatra való küldése feleslegessé vált, mert én Berdenich őrnagy elhatározásához hozzájárultam, ennél fogva Berdenich őrnagy a 2 századdal és géppuskával nem indult útba a 470.-re. Egyben kértem ezen intézkedés jóváhagyását.

Seide tábornok jelentésemet tudomásul véve következő parancsot adta ki: „Az 5. ezred egy 4 századból álló zászlóalj géppuskás osztaggal Cisowára útbaindítandó. Parancsnok jelentkezik a 46. honvéd gyalogdandár parancsnokánál Létay ezredesnél.”

Ezt a parancsot Tabódy őrnagynak foganatosítás végett a Paportenka magaslatra továbbítottam.

Már az 5/1., II. zászlóalj kikülönítése a Paportenka és Namulowa magaslaton lévő erőknek átcsoportosítását tette szükségessé 17-én délelőtt. A most kiadott parancs egy újabb átcsoportosítást vont maga után, mert a Paportenkán állásban lévő 5. ezred századait a leváltás előtt, előbb a Namulowa magaslatról átvont századokkal helyettesíteni kellett, ami a már beállott koromsötétségben a késő éjszakába nyúlt az igen nehezen járható, mély völgy és szakadék által átszeldelt terepen. A W. H. Krempakra előretolt század leváltatott a 3. m./III. által.

Tabódy őrnagy a 4., 7., 11., 12. századokból összeállított kombinált zászlóaljat csak dut 10^h25'-kor indíthatta útba, mert az erők átcsoportosítása a sötétségben sok időt igényelt. Ezen zászlóalj Sefcsik százados parancsnoksága alatt, úttalan erdőségeken és szakadékokon, teljes sötétségben december 18-án del. 7^h-kor ért rendeltetési helyére, a 46. honvéd gyalogdandár bal-szárnyára, ahova parancsot kapott menetelni.

A mai emléknapot főképen az 5/1., II. zászlóalj harcának óhajtom szentelni.

Az 5/1., II. zászlóalj tisztjei és legénységének a 483. és 499. védő állásokban bizonyára emlékezetébe jutottak a Szeged melletti dorozsmai dombvonulatokon végrehajtott aktív védelem iskola gyakorlatai, amelyeknek célja nem csupán a harcszerű kiképzés volt, hanem a harcias, magyar verekedő, virtuosos szellemnek a a legénységbe való beoltása és fokozása, a legutolsó nagy háború, az 1904-05-iki orosz-japán háború tanulságainak érvényesítése mellett.

Hódy Ferenc százados az étkezés, kenyér felvételezés és lőszerkiegészítés megtörténte után zászlóaljának 1., 2., 3. századával és a géppuskás osztaggal 17-én déli 12^h -kor elindult.

A Cisowától délre eső erdőszegélyére érve, egy felderítő

szakaszt előre küldött a 499. magaslatra, hogy azt szállja meg. A szakasz december 17-én alkonyatkor ért oda.

A zászlóalj az aljával, bokrokkal sűrűn benőtt erdön való áthatolást térkép nélkül, teljes sötétben hajtotta végre. A 3-4 méteres vízmosásoktól többszörösen átszelt lejtőkön az előrejutás csaknem leküzdhetetlen nehézségekkel járt. Egész éjjel ólmos eső esett, ami a talajt a lejtőkön síkossá tette, úgy, hogy a zászlóaljat kénytelen volt csaknem mir den öt percben megállítani, hogy a szakadásokat helyreállítsa. A zászlóalj koromsötétségben dut. 11^h körül ért a 499. magaslat lábához. Itt egy hatalmas, 4 méteres falszerű vízmosás útját állotta s a legénységet puskával kellett a vízmosásból egyenkint felhúzni. A zászlóalj bár pihenő nélkül tette meg az utat, mégis csak december 18-án virradatkor érte el, teljesen kimerült állapotban a tetőt, amelyet az előre küldött szakasz megszállva tartott.

A zászlóalj mindkét oldalába az ellenség felől erdő húzódott föl a völgyből, amely jobbra a másfél kilométerre eső 5/11. zászlóaljig terjedt, amellyel az összeköttetés már helyre volt állítva, balszárnyával a 8/1. zászlóaljra támaszkodott. A zászlóalj beásta magát. Arcban szabad kilövés volt.

Hódy százados két századot tűzvonalba, egy századot tartalékba rendelt. Del. 10^h -kor az oroszok mintegy két zászlóaljjal támadtak, mire fél századot rajvonal sűrítésre rendelt a tartalékból. A zászlóalj nyugodt tüzelése nagy veszteséget okozott az oroszoknak.

Hódy százados mindenütt ott volt, ahol kitartásra kellett buzdítani a legénységet és a legnagyobb golyózáporban honvédeit lelkesítve a rajvonalban tartózkodott.

Hasonlóképpen a legjobb példát adták a legénységnek a századparancsnokok: Zádory százados (vitész Zádory ezredes), Szalay főhadnagy, jelenleg (örnagy), Adorján tartalékos hadnagy, valamint a szakaszparancsnokok: Várady tartalékos hadnagy, Horváth, Hatvány, Kocsis, László zászlósok, akik nem törődve az oroszok hatásos tüzével, végezték kötelességeiket.

Az oroszok del. 11^h 30'-kor döntő támadásra nyomultak előre és egyidejűleg az erdőből a zászlóalj jobb oldalába. A Hódy százados által személyesen elővezetett jobb szárnyon kívül elhelyezett fél század tartalék, tűzzel elárasztotta az oldalba előnyomuló oroszokat s „Rajta„ kiáltással szurony rohamra indult, amely az oroszok megfutamodásával végződött.

A rajvonal tüzeiben megtört orosz arctámadás után az oroszok az erdőbe vonultak vissza sok száz halott és sebesült visszahagyásával. A zászlóalj legénysége lőszerkészletét utolsó töltényig eltűzelte.

Ez a győzelem Hódy százados helyes harcintézkedéseinek, úgy az ő, mint összes alárendeltjei és honvédei vitész magatartásának tudható be. Azáltal, hogy a 46. honvéd gyalogdandár jobb

szárnyán az orosz támadást visszaverte Hódy százados, megakadályozta azt, hogy az oroszok a 46. dandár oldalába és hátába juthassanak.

Itt lelték halálukat Várady tartalékos hadnagy és Kocsis zászlós. Hálás kegyelettel őrizzük meg emléküket, valamint ama vitéz honvédekét, akik a 499. magaslaton kötelességüket teljesítve áldozták fel életüket. 18-án del. 7^h30'-kor egy árkász szd. a Paportenka magaslatra ért s annak megerősítésébe fogott. Seide tb. értesített, hogy a csapatok az állásokban huzamosabb időn át maradtak; tehát az elfoglalt állások szívós védelme határozott el.

Az 5/II. zászlóalj, az 5/1. zászlóaljtól északkeletre 1 1/2 km-re volt állásban beásva a 483. magaslati erdőtisztáson.

Pontosabb leírást senki sem adhat az itt lefolyt küzdeletről, mint az abban résztvevők. Ezért elsősorban magát az 5/II. zászlóalj parancsnokát, a Piávénál, mint ezredes s a 19. h. gy. ezd. pka. hősi halált halt, Berdenich Jenő őrnagyot szólaltatom meg. Az ő harc jelentése, amely zászlóaljának december 18-iki hősi küzdelmét tartalmazza, a várban mélyen a föld alatt pihent – épp úgy, mint a 483-as magaslaton az állás hősi védelmében elesett honvédek, akiknek vitézi tetteiről beszél, – várva annak a napnak a virradását, amikor tanúságot tehet az 5. honvéd gyalogezred II. zászlóaljának vitézséggel és páratlan önfeláldozással megvívott harcáról.

Egy vázlat nyomán, amelyet az 5/11. zászlóalj derék kürtöse Dudás István őrmester vetett papírra, sikerült ismeretlen rejtekében felkutatnom a zászlóalj harctéri okmányait,* amelyek annak az anyaföldnek nyomait viselik magukon, amelyben az ezred hősei örök álmukat alusszák. E napfényre került papírlapok, a zászlóalj elismert vitézségének élő bizonyítékai, minden időkre fényes példaként örökítik meg az 5/II. zászlóalj december 18-án tanúsított hősi magatartását.

Amikor e harcjelentésre esik tekintetem, látom lelki szemeim előtt a zászlóalj kiválóan képzett, vitéz és példásan kötelességtudó parancsnokát, amint tisztjeinek kiadja a Seide tábornok által adott felsőbb parancshoz híven a végsőkig való kitartásra szóló parancsot és látom, amint golyózáporban az összes alparancsnokok, rajvezetőtől felfelé, csüggedetlen kitartásra ösztönzik a zászlóalj derék, félelmet nem ismerő honvédéit.

* Sebera Henrik cs. és kir. volt főhadnagy védőkerületi segédtestem lengyel nemzetiségű volt; hosszas puhatólódzás után sikerült tartózkodási helyét megállapítani, mint a lengyel hadsereg alezredését 1926-ban.

A neki küldött vázlat alapján – amelyen azonban az utca elnevezése és házszám nem volt feltüntetve – Sebera alezredes a Przemysl-i lengyel hadtestparancsnokság engedélyével ásatásokat eszközölt s megtalálta az 5/II. zlj. naplóját egy faládba elhelyezett pléh dobozba, mélyen a föld alatt elásva. A naplók a lengyel hadügyminisztérium útján kezeimhez jutottak.

Sebera alezredes levelében azt írja, hogy ezen cselekedetével volt parancsnoka iránti ragaszkodásának s az 5. honvéd gyalogezred vitéz magatartásával szemben átértett bajtársi kötelességének óhajtott eleget tenni.

A zászlóalj helyzete a 483. magaslaton harcászati szempontból védelemre kedvezőtlen volt, amint az a térképre vetett futó pillantásból is kivehető; a tőle jobbra eső, Tabódy őrnagy harccsoporttól 3 kilométer, a balra eső, Hódy csoporttól 1½ kilométer úr választotta el. Az állás közepe előtt az erdőszegély 60-80 lépésre esett és mindkét szárnyán az erdőben – különösen balról – megkerülhető volt.

Bár a zászlóalj minden honvédje az elhangzott parancs után: „végsőig kitartani” tisztában volt azzal, hogy a két-oldalú megkerülés lehetősége az állás megtartását túlerővel szemben lehetlenné teszi, mégis az ezred honvédeinek magasfokú fegyvelmezett-sége, kiváló szelleme, nem a csüggedésnek, hanem a végső küzdelemre való elszánt akaratnak lelkiállapotát váltotta ki a tisztelnél s a legénységénél egyaránt.

És most nézzük, mit mond a föld mélyén éveken át elásott harcjelentés, amelyből ezúttal csak egyes részeket ismertetek.

„Az 5/II. zászlóalj kellő biztosítás és felderítés mellett érkezett december 17-én dut. 2^h-kor a 483 magaslati erdőtisztásra, ott a csatolt vázlat szerinti megszállás rendeltetett el.

A fenti megszállás befejezése, megerősítése, a beásás dut. 3^h körül nagyban befejeztetett. A kiküldött járőrök jelentése szerint mindenütt ellenséges járőrök akadályozták meg az előrejutást és a behatóbb felderítést.

A lőszer, kenyér és napi élelem, miután az először Krzecz-kovára volt irányítva, onnan pedig a terep nehézségei miatt nem volt a zászlóalj után vonható, csak kerülő úton volt elindítható s közben a sötétségben el is tévedt, még az nap sem ért a századokhoz.

Dut. 6^h-kor egy behozott orosz fogoly jelentette, hogy a zászlóaljjal szemben egy ezrednyi ellenség van, ez bejelentetett.

Másnap reggel 7^h után megkezdődött a lőszerkiegészítés és az eleségkiosztás.

A Tabódy csoport útján azt a parancsot kaptam, hogy Cisowa nyugati részénél lévő 429-hez szintén küldendő egy szakasz a zászlóaljtól biztosításul. 17-én dut. parancsomra 1 szk. összeköttetésül jobbra a Tabódy csoporttal külön küldetett ki. A századok azon jelentésére, hogy az ellenség közeledik, a zászlóalj tartalék fél század a mindkét szárnyon, részben lépcsőzetes meghosszabbításra, részben sűrítésre az erdőbe tolatott, illetőleg előre rendeltetett s az állásban való végső kitarítás parancsoltatott meg.

Del. 9^h 40' körül erős tűzharc fejlődött ki s a tartalékok is közbeléptek oldalozólag. A tisztáson az ellenség zárt négyes sorokban tört be az állásba, hol a legénység az utolsó töltényig kitartott, mely – miután a kiegészítés még folyamatban volt – hamar elfogyott, bár úgy is fejenként 120-150 töltényt tüzelt el minden csatár, mert a harcbalépés előtt minden embernél átlag már 100-150 darab töltény volt.

Az erdőben a nagy zajjal előtörő ellenség mindkét oldalon a még bevetett tartalékot is túlszárnyalta. Különösen a jobb szárny volt nagyobb erővel túlszárnyalva, hol az ellenség magyarul „rajta” kiáltással tört az oldalba, mi a legénységet igen megzavarta, azt hívén, hogy saját csapat; a magyarul, bár idegen kiejtéssel adott „tüzet szüntess” és ugyanaz jelsípval fújva szintén ezt eredményezte. A védő állásban és az erdőszegélyen heves kézítása keletkezett s a legénység egy része küzdve elesett. Elesett a rajvonalon lévő 8. század parancsnoka és 4 szakaszparancsnok. A tisztek karddal a kezükben és revolverrel küzdöttek, viaskodtak.

A kézitusában a legénység egy része áttörte magát az ellenség vonalán és az erdőbe húzódott vissza, mégpedig 2 század az erdő szegélye mentében, 1 század részei Cisowa 338 felé. A zászlóalj parancsnokság ezen visszahúzódó századokat a harc helyétől 800 m-re északra eső pihenőnél del 10^h 45' körül új védőállás felvételére rendelte s a terepet a három egyes fa közelében megszállotta s tüzzel az ellenség további előnyomulását megakadályozta, mit a közben megnyitott saját tüzérségünk tüze hatásosan elősegített.

A harcterep közelében a domborulat a sűrű aljfás erdő és mély szakadékok miatt a legcsekélyebb áttekintést sem nyújtotta, úgy hogy némely helyen a domborulat miatt még a szakaszparancsnok sem bírta áttekinteni egész szakaszát, annál kevésbé a századparancsnok; de végeredményben mégis ezen állás mutatkozott a környező terepen legjobbnak. A löszert a nehéz terep miatt még a málhás állatok sem bírták felhozni, úgy kellett az embereknek zsákokban vinni.”

Berdenich orgy. s. k.

Uray főhadnagy a 6. század parancsnoka (vitéz Uray őrnagy) jelentéséből következő szó szerinti részleteket közlöm: „A beásás az állásban csak hiányosan volt eszközölhető, mert 10-15 centiméternyi beásás után már talajvíz fakadt, jöllehet ez ok miatt a nagyobb felületről való ásást rendeltem el, hogy az így nyert föld mellvédként az állás elé hányassék; oly összefüggő vonal, hogy abban harc alatt közlekedni lehetett volna, kiépíthető nem volt. A beásás még az esthomály beállta előtt (dut. 3^h és 4^h között) befejeztetett. Még a beásás megtörténte előtt az előterep felderítésére az általam személyesen eligazított és kiküldött egyik járőr vizsztatérve jelentette, hogy egy szakasznyi erősségű orosz járőrt visszavert, miközben a magával hozott katonát foglyul ejtette. Ezen foglyot személyesen kihallgattam s utána vallomásával együtt, melyszerint az állástól délre, kb. 3-4 versztnyire 4 ellenséges orosz zászlóalj van, mely másnapi támadásra már parancsot kapott, hátra küldtem. Az egész éjjel úgy az ellenséges járőrök, mint saját figyelők részéről lövöldözés folyt.

„Másnap, december 18-án del. 7^h 30' körül az álló járőr jelentette, hogy kb. egy zászlóalj erejű ellenség előnyomul. A legény-

séget kötelességükre figyelmeztetve kioktattam, hogy vett parancs szerint végsőikig kitartva az ellenséget visszaverjük, ha kell szuronnal is. Del. 8^h tájban a terepkutatók riasztólövésük után visszafutottak, tüzelésre a parancsot kiadtam s az erdő szegélyén megjelenő ellenséget igen intenzív tűzzel lefekvésre kényszerítettem. Del. 9^h 50' körül az ellenség tüzét már lassú, majd később igen lassú tűzzel viszonztam. Töltény hiány nagyon érezhető volt. Tartalék szakaszomat az erdőben lévő balszárnyam meghosszabbítására már 9^h 30'-kor bevettem. Del. 10^h körül arcban és balról az erdőből hirtelen, meglepően, becslésem szerint legalább 2 zászlóalj erős, 5-6 soros tömeg rohamozott meg. Minthogy századomat már előzőleg kioktattam, hogy ellenséges támadás esetén utolsó emberig kitartunk s ellenséges roham esetén az ellenséget ellenrohammal, szuronnal verjük vissza, lehetővé vált, hogy „Roham! Előre!” vezényszavamra az egész század felugorva, tiszték revolverrel és karddal a kezükben az ellenrohamot végrehajtsa. Rohamunkra a rohamozó ellenség megállt s heves tüzelésével századomat tönkretette.

Veszteségem a tűzharc alatt 26 sebesült és kb. ugyanannyi halott. A roham alatt a veszteség halott és sebesültekben igen nagy volt. Az ellenség túlereje által hátból is bekerítve 46 főnyi legénységgel együtt, kik jórészt sebesültek voltak, meg kellett magamat adnom szakasz parancsnokaim egy részével. A 6. század az orosz túlerő prédájaként csaknem felmorzsolódott. Ezen kirohanásban úgy az étkezés, mint a lőszerpótlás kívánni valót hagyott hátra, de magyarázata ennek az, hogy 15-17-éig az egész 5. gyalogezred úgyszólván állandóan menetelt és harcolt, oka főleg az volt, hogy sok helyt majdnem teljesen járhatatlan terepen (fiatalos erdő) kellett áthatolni.

A 6. század önfeláldozó, hősies magatartására helyénvalónak tartom felemlíteni, hogy fogságbaesésemkor, midőn egy orosz csapatparancsnok (ezredes) engem kihallgatni igyekezett, magatartásomat gyilkolásnak minősítette, mert szerinte az a két óra, mely ideig előnyomulásukban az oroszokat feltartóztattam, nem állt arányban századom veszteségével.

Fogságbaesésem után alkalmam volt látni az erdőszegélyt, mely az oroszok állását képezte. Úgy az erdőszegély, mint az erdő tele volt hullákkal, különösen az erdőszegély, ahol az elesett orosz hullák úgy feküdtek egymás mellett, mint a gyufa a dobozban. Az erdőben még 150-200 m-re is hullák heverték. Becslésem szerint az oroszok vesztesége csak a 6. század előtt halottakban legalább 800-1000 volt. Ezen veszteség csak első pillanatra látszik túlzottnak, de ha tekintetbe vesszük a távolságot (távközt) mely a 6. század állása és az erdőszegély közt volt, (középen 50 m., balszárny 80 m., jobbszárny 30 m.)

Uray s. k. főhdgy.

A balszárnyon állott 6. század egy töredéke és az 5. század részei az erdőben szuronnal nyitottak utat maguk-

nak Cisowa” déli része felé, ahol gyülekeztek, honnan azonnal a Berdenich őrnagy által elfoglalt új állásba vonultak, részben tűzér-ségi fedezetül rendeltettek ki.

Uray főhadnagynak kiválóan vitéz és példás magatartása s a védelem vezetése körül tanúsított körültekintése és erélye, nemkülönben szakaszparancsnokainak és rajvezetőinek, valamint a honvédeknek minden elismerésen felülálló önfeláldozással párosult vitézsége s az oroszoknak okozott rendkívül nagy veszteségek nagyban hozzájárultak az ellenséges támadó tömegek későbbi összeroppanásához.

5/11 Zászlóalj segédtiszt: Nagy Károly zászlós. Század és szakaszparancsnokok beosztása: 5. század parancsnok: Tonheiszer főhadnagy. Szakaszparancsnokok: Bódi, Balogh, Skultéty, Hegyközi. 6. század parancsnok: urai Uray Zoltán főhadnagy. Szakaszparancsnokok: Diamant, Benkő, Szagmeiszter, Geiszt. 8. század parancsnoka: Pospjeh hadnagy. Szakaszparancsnokok: König, Neborowsky, Pál, Rózsa.

Külön kell megemlékezni Pospjeh hadnagyról, akiről Berdenich őrnagy nekem jelentette, hogy magatartásáról, mint az ezred hősről kell megemlékezni. Ennek a kötelességnek én ezúttal a hősi halott iránti hálás kegyelettel teszek eleget. Pospjeh hadnagy a spártai hősökre emlékeztető magatartásával, a végsőig való kitartásra és ellentállásra adott fényes példát honvédeknek, nemcsak élőlóval, hanem tettel is, s miután összes tetteit el-tűzelve számos oroszot leterített, kardot rántva személyes küzdelemben, több sebtől vérezve lehelte ki hősi lelkét.

A 8. század szakaszparancsnokai, rajvezetői és honvédei századparancsnokuk hősi példáját követve végsőig kitartottak és szuronnyal törtek maguknak utat a kijelölt új állásig, ahonnan tüzzel vetették vissza az oroszokat.

A 6. század hősi magatartása előző parancsnokára is fényt vet, mert ő volt előzőleg nemcsak békében, de háborúban is ezen század parancsnoka. Néhai vitéz Waldberg Ödön százados a 6. szd. volt parancsnoka mintaképe volt a kiválóan képzett, bátor, vitéz és semmi akadálytól vissza nem rettenő tisztnek; néhány vitéz Waldberg Ödön százados, mint lelkes hazafi és kiválóan vitéz tiszt méltó volt nagyatyjához, az 1848/49-i szabadságharc hőiséhez, Waldberg Károly ezredeshez, a trencsényi 15. honvéd zászlóalj parancsnokához, akit 1849. november 16-án Aradon halálra ítélték, amely ítélet kegyelem útján vasban töltendő 18 évi várfogságra lett átváltoztatva.

A harc lefolyásának ismertetéséből kitűnik, hogy már annak kezdetén Berdenich őrnagyra és összes alparancsnokaira, valamint a közhonvédekre is elkövetkezett a nagy pillanat, amikor nem a katonai tudás mértéke, hanem az egyéni béltartalom, az emberben élő nagyfokú önfeláldozókészség, az elszánt akarat: „győzni vagy halni”, dönti el a győzelem végső kimenetelét.

Leonidas elhatározta, hogy a rettenetes perzsa haddal szemben hősi halált hal a 300 spártai vitézzel együtt, de magát meg nem adja a Termopylei szorosban.

Ebben az egyenlőtlen küzdelemben estek el egyenként a spártai hősök, megörökítve örökre a világtörténelem egyik legnagyobb hőstettét, amelyhez fogható csak a magyar 1000 éves történelem mutat fel Zrínyi Miklósban, Szigetvár hős védőjében.

Az 5/II. zászlóalj honvédéinek is a parancs végrehajtása a 483. magaslaton, az egyéni önfeláldozást jelentette. Ez a harc a kötelességteljesítés s a magyar vitézség haláltmegvető küzdelme volt, a tömegek nyers erejével szemben.

Amíg Leonidas a megsemmisítő perzsa haderőt 3 napig tartotta fel, addig Berdenich őrnagy honvédéi, bár nem tarthatták fel a kétoldalú megkerülés lehetőségével az orosz tömegeket, de a harc céltját mégis elérték, mert a megerősített 23. honvéd gyalog hadosztály közepén betört orosz erőket Berdenich őrnagy az oroszokon áttört honvédekkel elfoglalt oldal állásból, megállásra s a telefon felhívásra a harcba beavatkozott honvéd tüzérséggel, az erdőbe való visszaözönlésre kényszerítette.

Az 5/II. zászlóalj hősieles kitartása, első sorban a 6. 8. század példaadó vitézsége s a zászlóalj maradványainak újabb állásfoglalása hártotta el azt a veszélyt, hogy az oroszok az erdőn át a m. kir. 46. hv. gyalogdandár hátába kerüljenek. Különösen e két századnak önfeláldozó magatartása s az elért harcászati siker a legnagyobb elismerésre érdemes. Hogyha egyesek vitéz magatartása a világháború folyamán többszörös látható elismerésben részesült, mennyivel indokoltabb lenne egyes, – kiváló vitézségek által magukat kitüntetett alosztályoknak látható jelvényvel való kitüntetése, amint az a japán hadseregben történt. (Kanju.) Ilyen kitüntetések adományozása fokozott mérvben hatna serkentőleg a többi alosztályokra és ösztönözné őket vitézi tettekre.

A 483 és 499 magaslatokon az 5. honvéd gyalogezredben nagyraevelt, magasfokú harcias szellem fölénye a tömeggel szemben aratott fényes győzelmet.

A Struciná-n Sefcsik szds. balszárnya ellen december 18-án del. intézett támadás visszavetett. 18-án dut. 1^h-kor kiadatott a parancs, az árkász szd. és az oroszok által kiemelt árkok beföldelésére.

December 18-án az oroszok kísérletet tettek a sötétségben Paportenka visszafoglalására. Erős tűzharc fejlődött ki, amely este 8^h-ig tartott. A 3. m./III. zlj. és a Namulowa-ról december 17-én áttolt 5/9. és 10. szdok. valamint a 8. ezd. Serbán szd-a a támadást meghiúsította, Lázár százados parancsnoksága alatt. Harcsoportom, amely a hadosztály elrendelt visszavonulását fedezte, dut. 8^h -kor az orosz támadás visszavetése után kezdte meg a visszavonulást.

A szegedi 5. honvéd gyalogezred minden egyes zászlóajla,

bár a legnehezebb feladatok elé állítottatott ezen 4 napos küzdelemben a harc legválságosabb helyzetében is vitézül és bátran harcolt' s nemcsak támadásban, hanem a védelemben is tisztjei és legénységének végtelenségig menő kitartása és magasfokú önfeláldozó készsége által tűnt ki az orosz tömegek támadásával szemben. A négy napos harcban dec. 15-18-ig az ezd. vesztesége 500 halott és sebesült; a 483 magaslaton az 5. 6. 8. századoktól az orosz ezreddel vívott kézi tusában fogságba esett 72 honvéd, akiknek legnagyobb része sebesülten került orosz kézre.

Az ezd. emléknapiján a december 15-18-iki kitörés fényes fegyvertényeinek 15. évfordulóján Hozzátok szállnak gondolataim, a függetlenségi harc halhatatlan 3-as vörös sapkások méltó utódaihoz, akik a Paportenka, Namulowa, a 483 és 499 magaslatokon vívott hősi küzdelmekben estetek el és vitéz magatartástokkal örök dicsőséget szereztek az 5-ös szegedi honvédeknek.

Pihenjétek békében Przemysl magyar vértől átítatott földjében mindaddig, amíg a Kárpátok bércein ismét megszólalnak a szegedi honvédek század kürtjei, hirdetve Nektek azt, hogy a hazáért és a zászló becsületeért nemhiába haltatok hősi halált.

*

*

*

Amikor az ezred emléknapiján ma összegyűltünk, hogy hálás kegyelettel áldozunk hősi halottainknak, a magyar faj elszigeteltségében átérzve elhagyatottságunkat, önkénytelenül feltör lelkünk mélyéből a nyugtalanító kétség, megjelenik-e még a magyar nemzet elsötétült égboltján a magyar reménység szivárványa, régmúlt időknek dicsőséges fénye? !

Tőlünk megtagadta a sors, hogy az ezred emléknapiján a harc-téren dicső halállal kimúlt hőseink kultuszának szentelhessük kizárólag érzéseinket, mert a gyermeki szeretet minden gondolatát és érzését lefogja a nagybeteg anya, a gúzsbakötött, ezer sebből vérző Haza.

A trianoni határokon túl, egykor magyar szótól visszhangzó iskoláink kitért ablakain át nem üti meg többé magyar szó füleit! Az anyagi javaiból kiforgatott, lelkileg meggyötört és üldözött, felserdülő új nemzedék ajkán elhalkul a magyar szó, de él bennük kiirthatatlanul a magyar anyatejjel beoltott érzés, hogy még *egygek* leszünk!

A magyar nemzet fiainak legjobbjait áldozta fel a kereszténység védelmében s a világháborúban a fegyvert az önvédelem adta kezünkbe: mégis életképtelenné tették, feldarabolták Nagymagyarországot, ránk zúdították a magyar szociális nyomorúságot!

Az ezeréves küzdelemben megacélozott nemzet önrésztétlen ejtett arculcsapások égő sebhelyeit ökolbe szorított kézzel, némán kell elviselnünk, abban a megingathatatlan tudatban, hogy az igazság útban van és győzedelmeskedni fog az emberi agy szörnyesülöttjén, a trianoni diktátumon.

A Paportenka ormán, a 483. és 499. magaslatokon hősi ha-

lált halt bajtársaink s az idegen földben pihenő 600.000 magyar hős életét nem azért áldozta fel a világháborúban, hogy a megmaradt csonka föld magyarsága önként nyújtsa bilincsre karjait, mert az amerikai mintára nekünk szánt reservatio fenntartása, a történelmi Nagy Magyarország kimúlását jelenti. Minden bánat és fájdalomnak van határa, csak a magyar nemzet Kálvária járásának útja lenne végeláthatatlan!?

Magyar nemzet hősi halottai, ne zavarja örök álmotokat a Haza sorsa feletti kétség! Mohi pusztának, Mohács mezejének jelentelen sírjaiban nyugvó vitézek, a magyar szabadságharcok és a világháború hősi halottai, ti nem hiába véreztetek el *egy nagy nemzeti eszméért!* Mi tudjuk azt, hogy mivel tartozunk a magyar nemzet hőseinek, akik egy évezreden át küzdöttek Szent István birodalmának, Nagy Magyarországnak épségeért.

Krisztus Urunk előre tudatta az Apostolokkal a reá váró nagy szenvedéseket, amelyek a bűnös emberiség megváltásához vezettek. A magyar nemzetnek is ki kell ürítenie a keserű poharat, vezekelnie kell a múlt bűneiért, hogy túl a trianoni határokon megláthassa az ígéret földjét, az éltetadó Kárpátok örökzöld fenyeseit, amelynek őrei Rákóczi dicső kurucainak utódai, éhhalállal küzdve nyújtják esdő karjaikat a nagy Magyar-Alföld felé, amely nekik a múltban testvérként kenyeret adott.

Krisztus Urunk sírját, amelyben Szent-teste nyugodott, alabárdosok őrizték, hogy sírját el ne hagyhassa. És mégis megnyílt a sír, Jézus Krisztus glóriás fénytől övezve kelt ki sírjából és szállt a Mennyekbe.

Bajtársak! Bízunk a mindenható Isten bölcs végzésében, mert eljön az idő, amikor a trianoni sírba fektetett magyar nemzet feltámad s a porkolábjaitól őrzött magyar reservatio határait a magyar feltámadás szent ihlete megnyitja az ölelő testvéri karok előtt.

A modern fegyverzetünk és felszerelésünk bár nincs, mert pőrére vetköztették a magyar nemzetet, megfosztották a védelem minden lehetőségétől, de az 1000 éves küzdésben megedződött magyar néplélekben érintetlenül él a faji energia, a magyar faj törhetetlen élni-akarásnak szent tüze, amely tömör falanszként egyesíti a nemzet minden fiát a reája váró szent küzdelemre, hogy valóra váltsa a Hazáért évszázadokon át elvérzett hősök utolsó gondolatát, amiért küzdöttek és amiért hősi halált haltak.

XIX. FEJEZET.

Dec 19-én intézkedés az ezred elhelyezésére. Na-Gorachi előtér állás és annak elfoglalása az oroszok által. Intézkedés az ellentámadásra. Harcesemények december 20-án; a 8/I. és 8/III. zlj-ak, egy árkászszázad beosztása, kézi gránátok kiutalása.

Az 5 nap és éj (december 14. délután 5^h -19. dut 12^h -ig) teljesítményei után a harcok, igen kedvezőtlen időjárás, hiányos táplálkozás folytán kimerült ezred tisztjei és legénysége azt remélték, hogy a harctéri fáradalmak után, pihenéshez jutnak.

A West-Zurawicai táborba december 19-én délelőtt 8^h-kor ért az ezd. és ott a tábor területén fegyvereket gúliba téve, teljesen kimerült állapotban várta elhelyezését, amelyet sürgetésemre a tábor felügyelő tiszt készített elő. A tisztok kimerültsége is nagyfokú volt.

A tábortiszt munkájának eredménye az volt, hogy kb. 2200 főt számláló ezredből, 1400 főnyi legénység a legszorosabb elhelyezés mellett sem nyerhetett elhelyezést. A tisztok egyáltalában nem voltak elhelyezhetők, mert a tábortiszt jelentése szerint a galíciai népfelkelő csapatok tisztjei a padláson kaptak elhelyezést, ahol már szintén nem volt hely. A kimerült legénység a sárban és hólében leheveredve volt kénytelen bevárni a felsőbb intézkedések eredményét, a tisztok pedig a barakkok oldalaihoz támaszkodva várták sorsuk eldöntését, a IV. védő kerület parancsnokától, akivel telefon összeköttetésbe léptem; tartózkodási helye West-Zurawicától délre másfél kilométerre a Hgh.-ban az erdő szélén volt. A kimerült legénység és tisztok sürgős elhelyezését kértem. Miután azt az értesítést kaptam, hogy több hellyel nem rendelkezik és hangsúlyozta azt, hogy most a pihenés a legfontosabb, jelentettem, hogy az én véleményem is az, ennél fogva kértem, hogy a vár parság figyelmét hívja fel arra, hogy az Ost-Zurawicai táborban az ezred elhagyott férőhelyei üresen állanak, tehát azokat utalják ki. Del. 11 órakor parancsot kaptam, hogy meneteljek oda. Déli 12-órákor az Ost-Zurawicai táborba érkeztem.

A tényekből kitűnik, hogy a megfelelő előgondoskodás nem történt meg, hogy a harcok és menetekben kimerült ezred pihenéshez jusson. Ugyanakkor a IV. védő kerület parnoka tudatta velem telefonon, hogy az oroszok a IV. védő kerület előtt fekvő Na-Gorach előállást december 18-án hajnalban elfoglalták s holnap parságom alatt az 5. ezd. és más csapatok azt megtámadják. Ezek után megértettem, miért hangsúlyozta előttem nyomatékosan a

IV. védőkerület parnoka azt, hogy az ezrednek a pihenés most a legfontosabb, erre azonban módot nem nyújtottak. Közvetlen az Ost-Zurawicai táborba irányítás mellett már del. 7.30-kor érhetett volna oda az ezred és nem déli 12^h-kor, ami 4^h30' pihenési időt vont el az ezd. legénységétől, amely másnap reggel ismét súlyos harcok előtt állott.

December 19-én dut. 2^h 30-kor megkaptam a másnapi támadásra az intézkedést, mely szerint a IV. védő kerület XI. övfőerőd előtt 4 km-re északra fekvő Na-Gorach ellen intézendő támadásra december 20-án del. 6^h-kor harcra csoportosítva állania kell az 5 ezd-nek. A kiindulási helyzet úgy a West, mint az Ost-Zurawicai tábortól egyenlő távolságra 6 km-re volt; nem látszott tehát indokoltnak előbb a West Zurawicai táborba való menetelés, ahol a kimerült ezred nem volt elhelyezhető. Dut. 3^h -kor parancsot kaptam, hogy a tiszti-karral a IV. védő kerület övonalának kilátástadó pontjairól megbeszéljem a holnapi támadást. Jelentésemre, hogy a tisztek egyrésze a kimerültség folytán menetképtelen, a IV. védő kerület parnoka kocsikat rendelt ki. A megbeszélést rövidre vettem, mert a tisztekre még teendők vártak, (veszteségi kimutatás beterjesztése, létszámkiegyenlítés, tényekiegészítés, orvosi vizsga stb.) tekintettel a holnapi támadásra. A lábbeliek igen rossz állapotban voltak, s amennyire lehetséges volt segíteni kellett rajta. A legénység és tisztek késő estig el voltak foglalva az előkészületekkel, tehát a tervbe vett pihenésből egész nap semmi sem lett.

Dec. 20. Ébresztő del. 2^h-kor.

A kb. 6 órai pihenési idő nem volt elegendő arra, hogy 5 nap és éj harctéri fáradalmi után a tisztek és legénység igen megcsökent erőbeli állapotát pótolhatta volna. A csapatok magasabb szempontok által indokolt végsőig menő kihasználásának határt szab az emberi szervezet tökéletlensége. Az 5. h. gye.-nél az utolsó napok teljesítményei, a harc viszonyok szülte hiányos táplálkozás és a harc izgalma, az ezd. teljesítőképsége csökkenését vonta maga után.

A magasabb parság az adott helyzetet akként ítélte meg, hogy a rendelkezésre álló erőknél azonnali latbavetése mentheti csak meg a várat esetleges súlyosabb következményektől s ez okból kellett az 5. ezdnek már másnap kora reggel harcba lépnie. Ha már 19-én hajnalban nem történhetett meg az ellentámadás, úgy célszerűbb lett volna pihent csapatokkal kellő harcászati előkészítés után a Na-Gorach visszavételét megkísérelni, addig pedig a csapatokat pihentetni; tehát a támadást legkorábban december 21-re kitűzni.

Na-Gorachi előtér állás jelentősége és elfoglalása az oroszok által.

Mielőtt a Na-Gorachi előtér állásnak megláadására térnék át, ezen előtér fontosságát és annak az oroszok általi elfoglalását röviden ismertetem.

A IV. védő kerület északi arcvonala előtt 4 km-re fekvő Na-

Gorach magaslatot az oroszok Ratko Dimitriew erőszakos támadása alkalmával fedett gyülekezésre használták fel.

Az első körülzárolás alatt a IV. védő kerület egyik főőrsé állt a Na-Gorachon, amelynek nyúlványain tábori őrsök állottak; egyúttal tüzérségi megfigyelő állás volt.

Miután az oroszok a Radimnotól Sosnica és Tapin-nak vezető utakat csapat és vonat eltolásokra használták fel, a vár parság elhatározta, hogy 2 drb. 80-as mintájú 12 cm-es 8 km-re hordó ágyút helyez el a Na-Gorachra, hogy a fent nevezett utakat tűz alatt tartsa, mert az övonalban elhelyezett 80-as mintájú ágyúkkal nem voltak elérhetők ezen utak. E célból létesítette a Na-Gorachi előtér állást, ahova 2 drb. 80-as ágyút helyezett el november első felében, amelyeket keskeny vágányú vasúton toltak ki az övonalból naponkint virradatkor az állásba s este vissza lettek vontatva az övonal mögé, vagy a tartalékhoz.

Az ellenség a Radimno-tól délkelet és délnyugat irányban futó útvonalakat ezen intézkedés folytán többé nem használhatta csapatok és vonatok részére, mert a 12 cm-es ágyúk hatáskörlete Radimnoig terjedt.

Az előtér állást 24 órás felváltással egy zlj. gyalogság szállta meg nov. közepétől, amely a IV. védő kerület főtartalékából rendeltetett ki, azonkívül 4 drb. 75 m. 9 cm-es Uhácius ágyú volt az előtérállásban. Az előtér állás kiépítése nov. és dec. havában rendszerint éjjel történt. Az időjárás november második felében hidegre fordult, elérte a -16° Reamurt, ami a munkálatoknak nem kedvezett. Az oroszok az első sikertelen támadást Na-Gorach ellen, már november 28-án intézték.

Az oroszok által december 18-án a Na-Gorach ellen, nagy erővel intézett támadás a vár északi oldalán veszedelmet jelentett, mert a főtartalék ekkor a délnyugati irányban végrehajtott nagy kitérést intézte; segítségre a IV. védőkerület csak december 20-án számíthatott. Az oroszok által intézett támadáskor a Na-Gorach előtér állás a $16 \frac{3}{4}$ I. m. zlj. által volt megszállva, melynek parnoka Cszaskóczy Emil szds. (jelenleg ezredes) volt. Az állás megszállását s az orosz támadás lefolyását nevezett zlj. parnok az alábbiakban ismerteti:

„A Na-Gorach magaslat az első ostrom előtt egy főőrs felállítási helye volt. Bár a helynek fontossága, mint az orosz részére legkedvezőbb tüzérségi megfigyelő hely ez alatt felismertetett, a két körülzárolás közti időben az állás kiépítésére nem történt semmi, csak a második körülzárolás kezdetén lett az állás hevenyében megerősítve olyképen, hogy az eddigi tábori őrsök vonalát egy összefüggő vonallá ásták ki, mely a főőrs helyével (most tartalékállás) 261 magaslattal, összekötő árokkal volt egybekötve.

Az előtér állást november és december hóban rendszeren a kerületi, illetve a főtartalékból 1 zlj. 24 órás felváltással tartotta megszállva.

1914. december 16-án kivételesen a védelmi szakasz övona-

lát megszálló 16. honvéd menetvezred 1. zlj-a és az ezd. gépp. osztaga Csaszkóczy Emil szds. parsága alatt lett az előtér állásba rendelve. Felállítási helyünket az övonalban ez időre a 12. szakaszból odavont honvéd csapatok vették át.

December 16-án dut. a szd. parnokokkal előremenve, az állást végigjártuk. Az első vonal általában térdeplő lövészeknek megfelelő mély lövészárokból állott és a majdnem 2000 lépésnyi kiterjedés 4 csoporttal volt megszállva, az ezek közti térközök árka még sekélyebb volt. A Rada patakra néző nyugati rész srappnell ernyőkkel is el volt látva, ezek azonban csak az amúgy is keskeny és szűk árokban való közlekedést akadályozták. Akadályul egyetlen szál 20-50 cm. magasságban kifeszített drót szolgált az állás előtt pár lépésre.

Az ellenséges gyalogság első vonala a drohojow-i kastélykert szegélyén és a fásoros út mentén – egy előretolt figyelő őrsé az állás közepe előtt mintegy 4-500 lépésre – volt beásva.

Az eddigi gyakorlat szerint az első vonalat két szd. és a gépp. osztag, a középén és a főőrsi állástól jobbra levő külön részt 1 szd. és a második vonalat mint tartalék egy szd. szállotta meg. Ellenséges támadásnál az első vonal volt tartandó.

Minthogy az alkonyatkor beérkező zlj-m csak 3 századból állott, (a 4. szd. a XI. és a XI./a erőd őrsége volt) az ellentállási első vonalat két egész századdal és a gépp. osztaggal, a középső és jobb szárny állást két és fél szakasszal szállattam meg, tartalékul csak másfél szakaszt tartottam meg.

Az állás tüzésége 4 drb. 75 cm-es Uhácius lövegből és 2 drb. 12 cm-es lövegből állott. Előbbiek részére a tartalék állás mögött közvetlen két nyílt lövegállás volt, míg a 12 cm-es ágyúk tábori vasúti kocsira voltak szerelve és nappal a tartalék állás előtti lövegállásban voltak, éjjelre pedig az állás mögé lettek hátrahúzva.

Az első vonal szd. parnokaival a szd-ok felszereléséből vett, a XI. erődben levő előőrs parsággal (Papházy alezds.) a vár táviró osztag által kezelt telefon kötött össze.

A dec. 16-17-iki éjszaka csendben telt el, csak virradat felé keletkezett az első vonalban rövid puskatűz, a szd-ok jelentése szerint orosz járőrökre.

Dec. 17-én del. az ellenség nem zavar. Dut. körülbelül 4^h-tól 9^h -ig, tehát eddigi szokásától eltérőleg sötétségben és erős esőben, északi, keleti és nyugati irányból eddig nem tapasztalt heves tüzéségi tüzet intézett az ellenség az egész állásra, veszteségünk azonban csekély volt.

Az éj folyamán munkás osztagok dolgoztak a 264 háromszögelési magaslattól közvetlenül délre levő teknőkben tüzéségi állások építésén, míg a zlj. fokozott éberségben várta a virradatot.

Dec. 18-án közvetlen virradat előtt, midőn a tartalék másfél szakasz az egyik 12 cm-es ágyút az előttünk levő állásba kivontatta, az első állás felől heves puskatűz zaja hangzott fel. Tele-

fonkérdésekre a szd. parnokok még nem tudtak feleletet adni, kis idő múlva jelentették, hogy az oroszok támadnak, később az összeköttetést már hiába kerestem. Az amúgy is gyenge tartalék hovafofordítására tehát támpontom nem volt, midőn nemsokara a tüzelés elől lassan megszűnt és az időközben beállott, gyér havazással gyengített reggeli világosságban az első vonal balszárm századát láttam harcolva visszavonulni a tartalék felé. Valamivel később a közép és jobb szárny felől rajvonulat láttam felém tartani, amit eleinte a saját első szd-omnak hittem és csak akkor, amidőn ez a Na-Gorach mögötti teknőben közeledő második szd. felé kezdett bekanyarodni és tüzelni, ismertem fel benne az ellenséget. A tartalék másfél szakasznak erre élénk tüzelést rendeltem el, amivel sikerült is az ellenséget megállítani és a visszavonuló második szd. és gépp. o.-nak a tartalék állásbajutását lehetővé tenni. Ezekkel egyesülve azután sikerült az ellenségnek az elfoglalt első vonalból való további előretörését megakadályozni.

A visszavonulóknak az előttünk maradt 12 cm-es ágyú visszahúzását rendeltem el. Ezt meg is kísérelték, de az ellenséges tüzelés miatt és mert a vontató kötéll is elszakadt, a löveget vivő tábori vasúti kocsit az állás előtt körülbelül 50 lépésnyire kellett hagyni. Később a vár tüzer legénység kísérelte meg a bevontatást, de néhány emberveszteséggel szintén sikertelenül. A del. folyamán azonban az ellenséges tűz megszüntével sikerült az ágyút lassan hátrahúzni. A hadi-fogságban értesültem róla, hogy egy osztrák vartüzer zászlós (tüzérségi megfigyelő volt az állásban) állítólag ennek az ágyúnak megmentéseért első osztályú vitézségi érmet kapott. Tény azonban az, hogy ha a megmentésről egyáltalában szó lehet, az az én legénységem érdeme.

Körülbelül 1 óra múlva beérkezett abatyczei tartalékállásból egy Landstrum zlj. erősítés, de ennek már dolga nem akadt, mert a virradattól a második állásra és a mögé adott tüzérségi tűz s a puska tüzelés is lassan megszűnt. A beérkezett Landstr. zlj-al együtt – a parságot az idősebb Landstr. zlj-parnok vette át – a tartalékállást tovább kiterjesztve, erősen megszállottuk. Zlj-am az első vonalat tartotta megszállva, míg a másik zlj. nagyobb része tartalék volt.

A saját első szd-ról eleinte nem tudtam semmit, csak az erősítés beérkezése után kaptam ezd. parnokomtól (a *U.* védő szakasz parnoka) telefon értesítést, hogy az, a jaroslai úton az övonalig vonult vissza és már hozzám útban van. Ehhez csatlakozott, súlyos gerinclövést kapott parnokát magával vive, a két állás közti kiugróban volt egy szakasz is.

Ezek bevonulása után megállapítottam, hogy az oroszok a virradat előtti sötétségben előnyomulva nagy erővel támadtak és a térközökben látatlanul áthatolva a középső két csoportot hátulról is körülfogták, amire a csatlakozó részek is az elvágás által fenyegetve, kénytelenek voltak visszavonulni. Az említett két csoport, 3 szakasz, 3 tiszt szakasz parnokkal, heves kézi tusa után, – amelyben

mint utólag hadi fogságban megtudtam, egy tiszt és sok ember megsebesült, elesett, – jutott fogságba.

A visszavonulók közül a 2. szd. parnoka, 2 alantos tiszt és több ember megsebesült, néhány ember az állásban, illetve a visszavonulás alatti harcban elesett.

December 18-ika és 19-e általában csendesen telt el. Az ellenség, az elfoglalt első vonalat erősen megszállotta, de további előnyomulási kísérletet többé nem tett, állásunkat időnkint tüzérséggel lőtte.

December 19-én kaptam kézhez Nónay ezredes úr parancsát, hogy másnap reggel 6 órakor az 5 h. gy. ezd. ellentámadásához, mint ennek jobboldali biztosítása Malkowice községből a 217 átereszt melletti hullámig előnyomulva, csatlakozzam. 18-án az időközben a Na-Gorachra beérkezett 19. Landwehr ezredtől hasztalan kértem a dec. 16. óta jóformán semmit sem aludt zlj-m felváltását és így ezt az éjjelt is teljes éberségben töltöttük.”

Kuzmanek szerint: „a december 18-án az északi arcvonal ellen megindult ellenséges támadás komollyá kezdett válni.

Egy egész ellenséges hadosztály, (82. tart.) rohanta meg a Na-Gorach-i előretolt állásunkat, sőt egyes részeibe be is hatolt. E napon egy legalább 3 gy. ezredből és tüzérségből álló erős ellenséges oszlopot figyeltünk meg, mely Nakló-Stubno-Stubienko-n át menetelt és amelynek Sosnica felől a harcba való beavatkozása igen valószínű volt, ezért december 20-án ellentámadásba mentem át”. Kuzmanek gyalogsági tábornok a vár parnoka, az oroszok által elfoglalt Na-Gorach előtér állás ellen intézendő támadás végrehajtásával Kaltenecker tábornokot a IV. védőkerület parnokát bízta meg.

Kaltenecker tábornok a IV. védőkerület parnoka által dec. 19-én dut. 2^h 30'-kor kiadott intézkedés:

„I. Az 5. honv. gy. ezd. a 19. Landwehr gy. ezd. 16/1. m. zlj. dec. 20-án reggeli szürkületkor a Na-Gorach 264 háromszögelési magaslatot megtámadja azon feladattal, hogy a december 18-án az előtér állásunk vonalába betört ellenséget onnan kiverje.

II. Ezen támadó csoport felett a parságot Nónay Dezső ezds veszi át.

III. Saját csapataink a következő vonalat szállták meg:

Hid 214 Malkowicetől nyugatra, 261 magassági ponttól északra 500 lépésre a kereszt, Hnatkowie déli szegélye, 271 Batyczé-től északra és 271-nél lévő kereszt Batyczé-től nyugatra.

IV. Dec. 19-én dut. 5^h -kor az előtér állásban csoportosulnak.

a) Na-Gorachi előtér csoport Jent ezds. parsága alatt 19/1. Landwehr és 16/1. menet zlj-ak, a saját csapataink által megszállt vonalban Rada pataktól keletre és a magaslat M. H. Hnatkowicetől délre.

b) Batycze-i előtér csoport Dworcák alezds. parsága alatt 34/1. és 35/III. IV. osztr. népf. zlj-ak Rada pataktól nyugatra a Trójczyce-i útig.

V. A támadás Na-Gorachra akként hajtandó végre, hogy a jobboldal biztosítására a 16/1. m.zlj. a 217 hídnál (Malkowice nyugati szegélyétől északra) nyomul elő; az 5. h. gy. ezd. a 214 híd és a magaslaton fekvő háromszögű erdőcske közepétől északra 500 lépésre eső területből, a 19. Landwehr ezd. a 261 magassági ponttól északra eső kereszt és Hnatkowice teréből támad.

VI. A támadás a jelzett kerületből december 20-án del. 6^h-kor indul meg.

VII. A IV. védőkerület összes Na-Gorach ellen működő tüzérsége december 19-én délután 5^h -től kezdve a Na-Gorachi ellenséges állást szóró tűz alá veszi, hogy az ellenségnek az állás megerősítését megnehezítse. December 20-án délelőtt 5^h -től kezdve a tüzérség összpontosított és élénk tüzelés alá veszi az ellenséges állást.

A tüzérségi tűznek áttételét a Na Gorach északi lejtjére és az attól nyugatra eső magaslatokra Nónay ezredes rendeli el, akinek e célból a IV. védőkerület egy tüzértisztje rendelkezésre bocsátatik. Ezen tiszt dec. 20-án del. 4^h -től a XI. páncélműben tartózkodik. Az ellenségnek a Radimnoi úton fekvő 223 magaslatot a Drohojow-i kastéllyal összekötő karbantartott kocsit és Na-Gorach magaslat között fekvő területből erősítések bevonását megakadályozandó, ezen terület szóró tűz alatt tartassék. Kaltenecker m. p. General Mjr.”

„Kiadatik az 5. honv. gy. ezd. 19. Landwehr ezrednek, a védőkerülettartalék parnokának Papházy alezdsnek, a IV. védőkerület tüzér parnokának, a 6 mozgó 15 cmt. tarack ütegek, a 9 cmt. 75 m. tábori ütegek parancsnokainak és tudomásvétel végett a várparnokoknak s a III. és V. védőkerületi parságoknak.”

12 huszár jelentő szolgálatra beosztva.

A Na-Gorach-i ellentámadást harcjelentésem, Hódyszd. (jelenleg ezredes) adatai, Csaszkcóczy szd-os (jelenleg ezredes) és Erdélyi szd-os (jelenleg alezredes) naplói és feljegyzéseik alapján írtam meg.

A Kaltenecker tábornok által kiadott intézkedésre az 5. h. gye.-nek dec. 20-án del. 2 órára rendeltem el az ébresztőt. Az ezd.-nek del. 3^h 45-kor az Ost-Zurawicai barakktábor alakuló vonalán összpontosított felállításban menetkészen kellett állania.

December 20-án del. 3^h 45-kor az ezd. vezetésével megbízott Tabódy örgy-től a jelentést az arcvonal előtt átvettem. Az ezd-et útbaindítottam, magam, a részemre kijelölt XI. erődbe hajtattam, ahol az összekötő tüzértiszt és Jent ezredes a 19. Landwehr ezd. parnoka nálam intézkedés vétele végett jelentkeztek. A támadásra kirendelt csapatok a Kaltenecker tábornok által kijelölt területből nem 6 óraker, hanem 6.30-kor indították meg a támadást. Az ezd. vég zlj-a az 5/11. a koromsötétségben való menetelés alatt az előző fáradalmaktól kimerülve kissé lemaradt és a Radimnoi út-elágazás előtt tévesen korábban tért le jobbra egy mellékútra, mialatt Tabódy örgy. az oszlop élére rendelt zlj. parnokoknak (Berdénich

örgy. Waldberg és Hódy szds-ok) intézkedéseit kiadta. Berdenich örgy. visszalovagolva zlj-t helyes útra térítette. Az ezáltal beállott késedelem azonban a támadást nem befolyásolta hátrányosan, mert az még a borús reggeli szürkületben indult meg, de különben is a december 19-én dut. 5^h -tól kezdődő ágyúzás, mely december 20-án del. 5^h -től kezdve az intézkedés értelmében hevesebb lett, az oroszok figyelmét felhívta és ezért a meglepetést kizártnak kellett tekinteni.

Az 5. ezd. a háromszögletű kis erdő előtt a 261 magassági ponttól északra eső keresztől jobbra fejlődött harchoz, az 1. és 2. zlj. első harcvonal 3. zlj. jobbszárnyon kívül lépcsőviszonyban tartalék.

5/1. zlj. balszárnyával irány: 261-es keresztén átvezető keskeny-vágányú vasút.

19. Landwehr ezd. a 261-től északra eső kereszt és Hnatkowice között fejlődött harchoz; irány: jobbszárnyával a keskeny vágányú vasút.

A I6/V21. m. zlj. az 5/III. zlj. (Waldberg szd-os) jobbszárnyának meghosszabbítására egy századdal tűzvonalba, 1 szd-al tartalékban Malkowicetől északra a Radimnoi úttól jobbra fejlődött harchoz.

Saját tüzérségünk december 20-án del. 5^h -től fokozott és összpontosított tűz alá vette a Na-Gorachi magaslatot, amelyet az ellenséges tüzérség nem viszonzott.

A 6^h 30-kor megindult támadást az orosz tüzérségi és gyalogsági tűz nem zavarta.

Del. 7^h-kor az ellenséges gyalogsági tűz kezdetét vette. Lépcsőzetes előnyomulás.

Del. 7^h20-kor északi irányból ellenséges tüzérség a gerinc mentén előnyomuló gyalogságra megnyitja tüzet; a gyalogság megállás nélkül előre nyomul. Del. 8^h 45'-től Dusowce és Sosnica irányából nehéz tüzérség működésbe lép.

Del. 9^h-kor a 264 háromszögletű magaslattól nyugatra a Rada patak felé az oroszok földmunkát végeztek (a fedezék fölé kidobott föld távcsővel látható). Az orosz tüzérség fölénye s különösen oldalozó tüze mind jobban érvényesül a saját jobbszárnyunkon, ami az 5. ezd-nél nagyobb veszteségeket okoz.

5. ezred segélyhelye a 214 híd alatt. Kötöző hely az övonal mögött. Az ellenséges állások több vonalban egymás mögött voltak kiemelve. Az oroszok a rendelkezésre álló időt jól kihasználták, szakadatlanul dolgoztak az állások megerősítésén és újak létesítésén.

Del. 10^h-kor az általános támadást elrendeltem az orosz állás ellen, amelyet a gyalogság helyenkint 600 lépésig megközelített. A 19. Landwehr ezred balszárnya a Hnatkowice tanyától délre eső völgybe ért. A támadás beásott erős orosz állásra talált, a veszteség az orosz géppuska tűzben nagyobbodott, különösen az 5. ezd. és a 16 ¹/₂ I. m. zlj.-nál az orosz oldalozó tüzérség tűzhatása folytán. Tüzérségünk nem képes az orosz tüzérséget lefogni,

egyes rövid lövéseink közvetlenül a csapat előtt, sőt a csapatba csapnak be.

Sebera fhgy. védőkerületi sgt. jelentette, hogy a 19. Landwehr ezred parnoka Jent ezd. jelenti, miszerint ezrede oly kimerült állapotban van, hogy a támadást sikerre való kilátással nem hajthatja végre. Személyes felhívásomra fenti jelentését megismételte, hozzátéve azt, hogyha be is törne az orosz állásba, azt a legénység kimerültsége miatt egy orosz ellentámadással szemben nem lenne képes megtartani. (Az ezd. parnok ezen jelentése érthetővé teszi azt, hogy a vár parnoka miért kért a ruthén nemzetiségű 85. Landwehr ddr. helyett megbízható csapatokat és miért távolította el a várból a 19. galíciái népf. ezd-t, amelynek hadkiegészítési területe ugyanaz volt, mint a 19. landw. ezredé.

Az ezd. parnok ezen jelentése után nem bízhattam az ezd. sikeres támadásában és nehogy annak visszaözlése hátrányosan hasson az 5. ezd. balszárnyára, elrendeltem, hogy a 19. Landwehr ezd. tüzevel az orosz jobbszárnyat fogja le és az 5. ezd. tényerésével azonnal nyomuljon elő.

A támadást az orosz balszárnyon harcbevett új erő és a Dusowcei orosz tüzéség oldalozó tüze által okozott nagyobb veszteség megakasztotta. A tüzéségnek elrendeltem, hogy az orosz középre és balszárnyra tüzét összpontosítsa. Parancsot adtam a Na-Gorach és Drohojów közötti terület záró tűz alá vételére, hogy az orosz erősítések első vonalba való dobását megakadályozzam.

A fokozott orosz gyalogsági és géppuska tűz, de különösen az orosz tüzéség oldalozó tüze a tényerést igen megnehezítette, mégis az 5/1. zlj-nak sikerült az orosz első állásba betörni s azt elfoglalni, („a” állás) Jobb szárny az oldalozó tűz érvényesülése miatt visszamaradt.

A tüzéséget utasítottam az orosz tüzéség tüzét lefogni.

A hátrább eső orosz állások ellen, amelyekből a pihent orosz csapatok erőteljes gyalogsági és géppuska tüzet fejtettek ki, hatásosan támogatva az orosz tüzéség által, a további támadást beszünttettem, s dut. 3^h 15-kor a beásást elrendeltem.

Be kellett várni a Kaltenecker tábornok által jelzett erősítések beérkezését, akinek a helyzetről jelentést tettem.

Az oroszok több egymás mögötti állásainak az orosz tüzéség oldalozó tüzeiben való megtámadása nappal, a már kimerült csapatokkal semmi kilátást nem nyújtott a sikerre. Ez okból egy árkász (sapeur) szd. kirendelését kértem, a megközelítő árkok kiemelése végett és a gyalogság részére kézi gránátok kiszállítását.

A délután folyamán 60 doboz gyufát szállítottak ki, ami a nyeles kézi gránátok kanócnak meggyújtásához volt szükséges. Az est beálltával kiszállított gránátok (600 drb.), dobozalakú kézigránátok voltak, amelyeket a szalag leszakítása után nyomban el kellett dobni, mert néhány másodperc alatt robbantak.

Miután a legénység csak a nyeles, kanóccal ellátott kézigránátot ismerte, nem tartottam alkalmasnak a dobozalakúaknak ki-

osztását, mert sötét éjszakában közvetlen az ellenség előtt a kimerült legénységet annak kezelésében kioktatni nem volt lehetséges. Ez okból az új rendszerű kézigránátot csak az árkászoknak osztattam ki, akik azt ismerték.

Dut. 7^h -kor sötétségben beérkezett a I V. védőkerület övonalába a 8. h. gye. I. és 3. zlj-a Teljesniczky fhdgy. és Kovács szds. parsága alatt, továbbá egy árkász század (²/Ö) Kozmuca századossal az élén és egy munkás osztag (250 fő), mindezen csapatok parságom alá helyeztetek.

XX. FEJEZET.

A beérkezett erősítések elosztása. Az orosz állások rohammal való bevétele december 21-én. A Na-Gorach keleti részét a honvéd csapat elfoglalja. December 21-én orosz ellentámadás a jobbszárny ellen. Az orosz oldalozó tüzéség hatásos működése. Nagy veszteségek. A saját jobbszárny válságos helyzete, az V. védőkerületi parság átvétele. December 22-iki utolsó roham. Visszavonulás. Veszteségek.

A beérkezett új erők alkalmazásánál a harcászati tekinteteken kívül figyelembe kellett vennem a koromsötétséget, mely a terepen való tájékozódást teljesen kizárta, s a harcban álló egyes csapatokat eddig ért veszteségeket.

Kaltenecker tb. a kimerült 5. h. gy. ezred leváltását javasolta a beérkezett erők által. Jelentettem, hogy a teljes sötétségben az ezred kivonása az első vonalból, a csapatok torlódására és sűrűlódásokra vezethet, ami éjjel elkerülendő; ez okból az ezred meghagyását a harc állásban javasoltam s ez elfogadtatott.

Az alám rendelt csapatok parancsnokainak a következő telefon parancsot adtam ki: „Elhatároztam a megerősített orosz állást meglepő támadással virradat előtt kézbevenni. A beérkezett erőket következőleg osztom be: 1. 8/V2 I. zlj. egy árkász tiszt és 60 ember, irány: a gerinc mentén a 264 háromszögelési magaslaton a 19. Landwehr ezd-hez. 2. 8/V2 I. zlj. egy árkász tiszt és 30 ember az 5/II. zlj. erősítésére. 3. 8/III. zlj. az 5/III. zlj. jobb szárnyára. 4. Egy árkász tiszt és 30 ember s az 5. honv. ezd. utász osztaga az 5/1. zlj. megerősítésére.

Az árkászok és utászok a rohamot végrehajtó csapatok előtt kézigránátokat dobnak az orosz árkokba. A kiutalt erőknek beérkezése nekem bejelentendő. A támadás megindítását én rendelem el.” Az egyes csapatrészeket vezetők kalauzolták az első vonalba. Dut. 10^h -kor a csapat parancsnokok jelentésének beérkezése után a következő parancsot adtam ki: „előnyomulást megkezdeni, a rohamtáv elérését nekem jelenteni.”

A sötét éjben csak lassan nyertek tért a csapatok és az oroszok második állását del. 2^h-kor közelítették meg.

Az oroszoknál észlelt teljes csend kedvező alkalomnak kínálkozott a rajtaütésszerű meglepő támadásra. Elrendeltem az orosz állás megrohanását. A rohamra való előkészületek megtörténte után, a roham oszlopok bár zajtalanul nyomultak előre, a felriasztott oroszok tüzeben a roham meghiúsult.

A rohamban résztvett csapatok pihentetése és rendezése után 21-én del. 5 órakor következő parancsot adtam ki: „az 5/1. II. zlj. a 8/½ I. zlj. megrohanja az orosz állást. 5/III. és 8/III. zlj. egy esetleges orosz ellentámadással szemben biztosítja a jobb szárnyat. A 19. Landwehr ezd. csatlakozik a támadáshoz. A támadást megindítani.” Az éber oroszok gp. és puska tüze dacára, sikerült az állásba betörni, Hódy szds. az 5/1. zlj. parancsnoka indította meg a támadást. A rohamban résztvett árkászok és az 5. honv. gy. ezd. utászai a csapatok élén előnyomulva dobás távolból bevetették az orosz árkokba a kézigránátokat s a csapatok legénysége minden energiáját összeszedve szuronnyal vetette magát az oroszokra. A rohamlépcsőhöz csatlakozott a 19. Landwehr ezd. 1. és 3. százada.

Virradatkor kézben volt a második orosz állás („b”). Két tiszt és 89 ember foglyul ejtetett a 327. gy. ezredből. A veszteség mindkét részről nagy volt. Az első vonalban lévő parnokok bár a legénységen igen nagyfokú kimerültség volt észlelhető, pihentetés után saját kezdeményezésükből del. 7^h-kor megrohanták az oroszok harmadik („c”) állását, s azt bevéve rövid szünet után, dacára az oroszok által kifejtett erős tűznek a negyedik („d”) állás is rohammal kézbe került.

A számos rohamok után a csapatok teljes kimerülése következett be, pihentetés rendeltetett el; ez alatt a csapat kötelékek rendezettek, a sebesültek a futó árkokban elszállítottak. A futóárkok keskenysége miatt a sebesültek elszállítása csak lassan haladt, mert az árkok nemcsak keskenyek, de részben dűledező állapotban is voltak. A halottak és sebesültek száma igen nagy volt, feltűnő sok fejlődés volt. A rövid távolságra leadott tűz nagy veszteséget okozott.

Mintaszerű magatartást tanúsítottak az első vonalban harcoló összes parancsnokok, amikor a teljes siker elérésére megragadták a kedvező alkalmat és saját elhatározásukból rohamot indítottak az oroszok hátsó állásai ellen.

Az előző harcokban kimerült honvéd legénység elszánt és vitéz magatartása a rohamokban, a legnagyobb elismerést érdemelte ki. A tűzérési tüzet a nagy közelség miatt végleg be kellett szüntetni. Elrendeltem a tűzérési tűz összpontosítását az orosz állás nyugati részére. Az oroszok szorgalmasan dolgoztak csak a földet lehetett látni, amint feldobták.

Az 5. ezd. segélyhelye 21-én del. 8^h-ig 256 embert kezelt, írásbeli jelentése szerint. 21-én del. 8^h-kor Na-Gorach támpont

keleti része teljes egészében kezünkben volt. Az árkászok és az 5. honvéd gy. ezd. utászosztaga, megszakítás nélkül dolgoztak s a rohamokban résztvettek. A 19. Landwehr ezd-nek az előnyomulást megkönnyítendő, a tüzérségnek parancsot adtam a géppuskákkal megspékelt orosz állást a 264 magassági ponttól nyugatra tűz alá venni. Az orosz jobbszárnyal szemben a 19. Landwehr ezd. támadási kísérlete, az orosz gp. tűzben erőtlennek bizonyult, az ezd. elfoglalt állásában maradt, az első és harmadik szd-t kivéve.

A futó árkok általában keskenyek voltak, a hordágyakkal sok helyen alig lehetett közlekedni. Az oroszok dum-dum lövedéket is használtak.

Dec. 20-tól a 16/1. menet zlj. parnokának Csaszkcóczy szdsznak feljegyzéseit az alábbiakban közlöm: „dec. 20-án reggel 4^h felé egy gyenge Landwehr zlj. végre felváltott, mire a gépp. osztagot a Na-Gorachon hagyva (ez az 5. gy. ezd. kötelékében ott vett részt a harcban) a kötelékek rendezése (2 szd-ot alakítottam) lőszerkiegészítés és a reggeli kávé elfogyasztása után a jaroslai műútra Malkowice magasságába vonultam és ott az előnyomuló 5. h. gy. ezd-beli Waldberg zlj-nál 6^h30 tájban jelentkeztem.

Malkowice községből egy szd-al tűzvonalba, egy szd-dal tartalékba fejlődve az előnyomulást a Drohojow-Dusowcei úton beásott ellenséges gyalogság tüzeiben végrehajtottuk és az elrendelt állást a jaroslai műúttól keletre az 5. ezd. meghosszabbításában elértük, itt széles kiterjedésben beásást rendeltem el.

A jobboldal biztosítással csak sokára sikerült az összeköttetést felvennem; ez Malkoviceból nem mozdult ki, éppúgy, mint másnap a vasúti töltéstől keletre tudtommal ugyanily rendeltetéssel kiküldött egy zlj. sem nyomult előbbre, úgy hogy jobboldalam Walawa, illetve a vasúti töltés felől állandóan fenyegetve volt. Velem szemben ellenséges rajvonat volt, amellyel egész nap, sőt részben éjjel is tűzharcban állottunk.”

20-ról 21-re menő éjjel és 21-én a del. folyamán Drohojow irányából orosz erősítések érkeztek be, továbbá Zadabrowie és Sosnica irányából nagyobb erők előnyomulása jelentetett, utóbbi erők a 209 magaslati ponton át a saját jobboldalunkba vettek irányt, s azt a legnagyobb mérvben veszélyeztették, miáltal a jobbszárnyon válságos helyzet állott be.

21-én del. 11^h-kor Waldberg szd-os az 5/III. zlj. parnoka Tabódy örgy-nak jelentette, hogy az oroszok jobboldalába a 209 magassági pont mögött gyülekeznek és kérte annak tüzérség által való lövetését. Ezt elrendeltem.

A vár pkság. rendeletére átvettem az V. v. kerület parancsnokságot. Az V. védő kerületi parnokságban való helyettesemet Löwenstein ezredest utasítottam, hogy az V. védő kerületbe tartalékként rendelt 8/IL zlj-t a saját jobbszárnyom ellen Sosnica felől előnyomuló oroszok bal oldalába előnyomultassa, a 209 magaslat

irányába. A zlj. azonban Malkowice északi szegélyét elérve beásta magát.

21-én dut. 1^h-kor Waldberg szds. Tabódy örgy-nak jelentette, hogy a 209 magaslatról az oroszok jobboldalába előnyomulnak. Ezt a jelentést Tabódy örgy. nekem továbbította azzal, hogy a 8/11. zlj. még nem nyomult előre s kérte a megfelelő intézkedést. Erre Löwenstein ezds-nek nyomatékos parancsot adtam, hogy a 8/II. zlj-at, mely Malkowice északi szegélyén beásta magát az azonnali előnyomulásra utasítsa. A mintegy 2-3 zlj. erejű orosz csapat a 209 magaslatról a Cszaskóczy harccsoport ellen előnyomulását folytatta.

21 én a $\frac{3}{3}$ árkász szd. Hofbauer es. és kir. fhgy. pksága alatt a $\frac{2}{3}$ árk. szd. felváltására beérkezett. A dusowcei orosz tüzérség (15 cm-es lövegek) a leghevesebb oldal és hosszantozó tűz alá vették Cszaskóczy szds. és Waldberg szds. harccsoportjait. Saját tüzérségünknek parcsot adtam összpontosítani a tüzet az előnyomuló oroszok ellen. Löwenstein ezds-t utasítottam, hogy az V. v. kerület tüzérségével hallgattassa el a dusowcei oldalozó tüzérséget és vegye tűz alá a 209 magaslatról előnyomuló oroszokat. A 30¹/₂-es üteggel Sosnica déli részére és Dusowce-ra, az orosz tartalékok gyülekező helyére, néhány leadott lövés nagy pusztítást okozott. Az orosz gyalogság és a tüzérség oldal tüze megingatta Cszaskóczy szds. jobb szárnyát. Nem sikerült a Dusowce-i tüzérséget elhallgattatni.

Cszaskóczy szds. dut. 2^h 15'-kor válságos helyzetében kénytelen jobbszárnyát visszavonni, amelyet zlj-a többi részei követnek.

Az oroszok tüzérségi tüzzel elárasztják saját jobbszárnyukat, amely ellen az orosz gyalogság előnyomulását folytatja s azt mind jobban oldalozva egyes rajok a jobb szárnyon lekapcsolódtak és követték Cszaskóczy zlj-t, mire Waldberg szds. a jobbszárny és oldalban megtámadva s teljes átkarolástól tartva 2^h 25'-kor elrendelte harccsoportja a III/5. és III/8. zlj. visszavonását Malkowice-i műút 226 terephullám magasságába. A csapatok ott állást foglaltak. A kimerültség nagyfokú volt.

Segélyhely hátrább rendeltetett. Dut. 6^h -kor (a sötétség beálltával) elrendeltem, hogy a visszavonuló csapatok Na-Gorach és a 217-es terepemelkedés magasságában lévő állásaikat újból foglalják el és további parancsomig kitartsanak. A Na-Gorach-ra betört harccsoport Hódy szds. parsága alatt iartotta állását, dacára az ellenség heves tüzének, hozzácsatlakozott a II/5. zlj. egy része. December 21-én Cszaskóczy szds. zlj-ának harc tevékenységét a következőkben adja elő: „December 21-én a 16-ika óta nem pihent legénységem már teljesen kimerült, e mellett a puskák nagyrésze a Na-Gorachi sáros állásban és az esőben annyira besározódott, hogy a töltényhüvelyek bennrekedtek (az altisztek tisztító vesszői a visszahagyott hátbőröndökben maradtak). Az emberek éheztek és szomjaztak. E körülményeket kötelességemnek tartottam Nónay ezds. úrnak írásban bejelenteni s egyben pihenés céljából lehetőleg

felváltást kéni, de ez utóbbi kérelem nem volt teljesíthető. Az ellenség velem szemben levő állását ez alatt mindinkább keleti irányban nyújtotta, úgy hogy én is kénytelen voltam balszárnymunkát a rajvonalból kivonva a terephullám mögött a jobb szárny meghosszabbítására áttolni.

Dec. 21-én dél tájban Tabódy őrgy. intézkedésére két 8. honv. gy. ezd-beli szd-t kaptam erősítésre, ezekből az egyiket a jobbszárnymegerősítésére használtam fel.

A délutáni órák elején az eddigi zavaró dusowcei orosz tüzéség (15 cm-es lövegek) a raj vonalunkat oldalozó erős tüzelést kezdett és a vasúti töltés felől ellenséges rajvonalt kezdett felénk nyomulni, amely ellen a jobbszárnynak hátrahúzását rendeltem el. Alig kezdte meg a 8. ezdbeli szárnyszd. e mozdulatot, mire a tőle balra levő rajvonalt rész, nyilván félreértve a jobb szárny mozgását (határozott okát nem sikerült megtudnom) hátrálni kezdett s ez a mozgás pár pillanat alatt pánikszerűen tova terjedt a balszárnny felé. Minden kísérlet a visszafordításra sikertelen volt, annál is inkább, mert az ellenséges tüzéség a hátrálókat heves tüzzel követte. Csupán a tartózkodási helyem közelében (közel a rajvonalt mögött voltam) a műút mentén levő részeket körülbelül 1-1 ½ szd. erőben sikerült visszatartanom. A visszavonulás Malkowice magasságáig tartott, ahova én is a visszatartott résszel, mintegy fél óra múlva bevonultam.

A kötelelek rendezése után megállapítottam, hogy a december 16-án több mint 600, 20-án 400 főnyi létszámból rajtam kívül csak két tisztem és 200 egy néhány teljesen kimerült és pillanatnyilag teljesen hasznavethetetlen emberem maradt.

Az éjjelt a Malkowice és Na-Gorach állás közti vonalban harc alakzatban töltöttük, miután a két nap óta nem evett legénység a mozgókonyhán előrevont étkezést elfogyasztotta.”

Dec. 21-én éjjel igen hidegre fordult az idő, erősen havazott. A teljesen kimerült legénység végső erejét összeszedve folytatta a beásást. Az árkászok, (3/3. és 2/5. szd-ok) valamint az 5. h. gy. ezd. utászai megszakítás nélkül dolgoztak. A gyalogsági támpont nyugati része a 264 magaslattal orosz kézen volt. Az utászok és árkászok, bár felváltva éjjel nappal folyt a munka, csak lassan lépésről-lépésre haladhattak előre, a 264 magaslat irányában, úgy hogy 21-én délután csak 10 méter tért tudtak nyerni, mert az éber oroszok géppuska tüzeiben számosan estek el és sebesültek meg. A munkát hátráltatta az ellenség gp. tüze s az árkokban levő elesettek és sebesültek. Na-Gorachi előtér állástól északra mintegy 150 lépésre az oroszok egy 2 méter mély fedezéket ástak s ott már 20-án befészkeltek magukat, amely állás számos géppuskával volt ellátva.

Hódy szds. által megindított utolsó roham. Az árkászok és 5. h. gye. utászai a rohamban résztvesznek. Kozmutza árkász szds. három fejsebet kap. A Na-Gorachi állás jobb szárnya orosz kézen marad a 19. Landwehr ezd. tétlen magatartása miatt. A csapatok teljes kimerülése. Dec. 22-iki orosz előnyomulás a jobbszárny és oldal ellen. Parancs kitartani estig. Veszteség. A honvéd csapatok, árkászok, utászok és 16/1. menet zlj. vitéz és önfeláldozó magatartása.

Dec. 22-én del. 7^h -kor Hódy szds. harccsoportjával az oroszok utolsó, (e) állása ellen rohamot intézett. A fedezékből kiugorva kardot rántott és ismételt „előre” kiáltására az 5/1. 8/V2 I. zlj. és az árkászok s az 5. ezd. utász osztagával rohamra indult. Ez a roham az oroszok 150 lépés távolságból leadott heves géppuska és puska tüzeiben összeomlott. A gyalogság, valamint az árkászok és utászok vesztesége igen nagy volt.

Kozmutza cs. és kir. szds. jelentette nekem személyesen, hogy kivont karddal Hódy szds. oldalán annak „előre” felhívására, a csapat élén intézték a rohamot.

Kozmutza szds. a 2/5 árkász szd. parnoka a 3 surló fejlődéstől vérezve kénytelen volta harcteret otthagyni; vérző fejsebeivel nálam jelentkezett és a helyzet tarthatatlanságáról nekem részletes jelentést tett. A gyalogság teljes kimerültségére jellemzőnek kellett tekintenem azt a jelentését, hogy a gyalogság annyira kimerült volt, hogy amikor az állásból ki kellett törni, a legénység egy része az ellenséges golyózáporban oly mélyen elaludt, hogy puskatussal is alig lehetett beléjük életet verni, hogy felébredve rohamra induljanak.

Kaltenecker tábornoknak jelentettem, hogy a Na-Gorach-i állás jobbszárnyával szemben a 19. Landwehr ezd. beásta magát. A jobb szárnyon az orosz gyalogság és tüzérség oldalozó tüzeiben a helyzet válságos, a kimerültség nagy. Kaltenecker tábornok elrendelte a további kitartást.

Dec. 22-én, az éjjel esett friss hó fedte a harcteret. Del. 7^h -tol Dusowce felől tüzérségi oldalozó tűzv vette kezdetét. Del. 8^h 30'-kor a Sosnica és Drohojow felől előnyomuló oroszok támadásba mentek át Waldberg szds. jobb szárnya ellen (5/III. 8/III.) Elrendeltem az állásokban való kitartást. A csapatok beásták magukat. Az V. v. kerület helyettes parnokának Löwenstein ezds-nek parcsot adtam, hogy a 8/II. zlj. haladéktalan előnyomulására, az oroszok oldalába parancsot adjon, ennek azonban fogamatja nem volt.

Del. 8^h 45', az orosz tüzérség hatalmas tüzet nyitott a jobb

szárny ellen. Parancsot adtam, hogy az elfoglalt állásokat minden körülmények között a további parancsig tartani kell. A Csaszkóczy csoport a Na-Gorach és 217 magaslat közötti állásig előre és magát ássa be. Ez a parancsom végre lett hajtva. Az oroszok mind több és több friss erőt vetettek harcba tartalékaikból. Ezzel szemben saját csapataink kimerültsége a helyzetet részünkre válságossá tette, amiről Kaltenecker tábornoknak a IV. védő kerület parnokának jelentést tettem. Egyúttal jelentettem, hogy tekintettel a válságos helyzetre, a csapatokat a Na-Gorach-i gyalogsági támpont mögötti régi állásba, amely az első körülfoglalás alatt emeltetett ki vissza kell vonni, mert a további kísérletek a 264 gyalogsági támpont teljes elfoglalására eredményre nem vezethetnek, s csak céltalan veszteségeket okoznak. Kaltenecker tb. elrendelte az állásban való kitartást alkony beálltáig, amikor a csapatokat ki kell vonni az elfoglalt állásokból s addig a régi, általam javasolt állást friss erőkkel megszállatja. Jobbszárnyunknak sikerült magát tartania, támogatva saját tüzéségünk által, amely tüzét a Drohojow és Sosnica felől a 209 magaslaton át előnyomuló oroszok ellen összpontosította. Csaszkóczy szds-nak feljegyzései december 22-ről: „Dec. 22-én a löszert egészítettük ki, s a fegyvermester segítségével az eldugult puskákat hoztattam nagyban rendbe, midőn Tabódy őrgy. magához rendelt és azt a szóbeli utasítást adta, hogy a kb. 1500 lépésre előbbre levő és a 217 átereszt és a Na-Gorach közötti hullámig nyomuljak elő és ott tartsak ki. Az előnyomulást körülbelül 10 óra tájt megkezdve, erős ellenséges puskatűz és a Dusowce felől oldalozó tüzéségi tűzhatás következtében elég nagy veszteséggel hajtottuk végre és az elrendelt vonalban a tűzharcot felvettük.

Az állás megszállásának személyes javítása közben jobbkaromat egy ellenséges puskaövedék verte át, sebemet bekötte azonban továbbra a rajvonalba maradtam, míg egy második karlövés és jobb karomnak kezdődő érzéketlensége a segélyhelyre menni nem készítetett. A parancsnokságot egy tart. hadnagynak átadva és a körülményt Tabódy őrgy-nak telefonon jelentve, a segélyhelyre mentem, ahonnan azután a Zurawica-i kötöző helyre illetve a Przemysl-i 1. sz. várkórházba szállítottak be. A zlj. a nap folyamán az állásban kitartott és este az általános visszavonuláskor egy tart. tiszt és egy tart. zászlós parancsnoksága alatt körülbelül 160 főre leolvadt létszámmal teljesen kimerülve bevonult.

Az itt vázolt harcokért tudtommal én és Budaházy Miklós fhdgy. gépp. osztag parnok – miután a legfelsőbb elismerést az első ostromért már megkaptuk, – a 3. oszt. katonai érdemkeresztre Pichovszky József, dr. Selyeby Béla, Csurdár Mihály és Bodnár Lajos tart. hadnagyok a legfelsőbb elismerésre lettünk felterjesztve, e javaslat azonban, épúgy mint az utolsó kitörési kitüntetési javaslatom a várból ki nem jutott. A legénység közül többen első és második oszt. vitézségi érmet és dicséző elismerést kaptak a vár parságtól. (A 16. honv. menet ezd. ugyanis közvetlen a vár par-

ságnak volt alárendelve és csak január végén lett a 23. honv. gy. ho.-ba olvasztva”).*

Dut. 4^h30'-kor beállott az alkony, kiadtam a csoportonkénti visszavonulásra intézkedéseimet. Az összes csapatok kivonása a sötétségben az állásokból zavartalanul, a kiadott intézkedések szerint megtörtént. Dut. 9^h -kor valamennyi csapat az övonal mögött volt. Veszteség: az 5. honv. gy. ezd. halottakban 149 fő, sebesültekben 502 fő, összesen 651 fő. Ebből az 5/1. zlj.-ra esett a legtöbb veszteség. Itt csupán azon sebesültek vétettek figyelembe, akik a segély és kötöző helyeken kezeltettek s akiknek száma bejelentett. A könnyebb sebesültek, akiknek sérülései a helyszínen köttettek be és tovább is a harc vonalban küzdöttek, számításba nem vétettek. A 19. Landwehr ezd. vesztesége 45 halott, 215 sebesült.

A 2/5. és 3/3. árkász századoknál à 120 fővel századonként: 13 halott, 25 sebesült, 3 tiszt és egy zászlós az árkászok közül megsebesült. Az 5 ezd. utász osztagának legénysége közül is számosan megsebesültek. Az árkászok és utászok által a rohamozók élén eldobott és felrobbant gránátok elsősorban biztosították a roham sikerét. Bátor és vitéz magatartásuk példa legyen az ifjabb utász nemzedéknek. A 3/4 I./16. m. zlj. 600főnyi állománya 160főre olvadt le, a zlj. parnoka, Csaszókóczy szds. kétszer sebesült meg. A 8/1. és III. zlj. vesztesége szintén nagy volt, bár csak december 20-án este léptek harcba.

A csapatok december 21-én szenvedték a legnagyobb veszteséget. A december 20-tól 22-iki Na-Gorach-i rendkívül véres harcokban résztvevő csapatok legénységi állományú egyénei kitüntetve lettek, míg a magukat kiválóan kitüntetett tisztek kitüntetése elmaradt, bár kötelességszerűen beadtam a kitüntetési javaslatokat. Ezek a kitüntetési javaslatok állítólag a várparság íróasztal fiókjában várták elintézésüket a vár átadásáig, amikor is 1915. március 19-én a várparságnál felhalmozott összes kitüntetési javaslatokat Kozmutza szerint, aki nálam tisztjei kitüntetése iránt érdeklődött, számszerint 900-at egy repülőgép magával vitte, de motorhiba miatt leszállásra kényszerülve megsemmisített, nehogy orosz kézbe jussanak. Ez volt a csapattisztek kitüntetési sorsa.

Az 5. honv. gy. ezd. mindhárom zlj.-a a 3 napos közelharcban, az idő viszontagságaival dacolva vitézül a végkimerülésig harcolt. Ezt a nehéz harcot teljesen kimerült állapotban, magát lépérlépésre előre küzdve vívta meg az ezred, pihent orosz csapatokkal szemben. Az összes parancsnokok le egészen a rajvezetőkig bátor és vitéz magatartásukkal az orosz tüzérség és géppuskák pusztító tüzében fényes példát adtak a legénységnek, amely vitéz magatartásával méltónak bizonyult parancsnokaihoz.

De elsősorban kell kiemelnem mint a csüggedetlen kötelesegteljesítés s hősiesség magatartás példaképeit a 3 zlj. Parnokot

* Csaszókóczy ezds. írásbeli kérdésemre jelentette a kitüntetési javaslatok mikénti elintézését.

Berdenich őrgy-ot, Hódy és Waldberg szds-okat. Ebben a három napos véres közelharcban az ezd. balszárnyán harcoló 5/1. zlj. végezte a teljesítmények oroszlánrészét. Hódy szds-nak, a zlj. parnokának fényes példátadó vitéz magatartása, adta a legénységnek az ösztönzést a végsőkig menő kitartásra.

Csaszókóczy Emil szds. elszánt, a végsőkig kitartó vitéz magatartásának tudható be az, hogy a jobb szárnyon túlerők által fenyegetve, csaknem szakadatlanul az ellenséges tüzéség oldaltüzeinek kiteve, teljesen kimerült fél zlj-val a kapott parancshoz híven helytállít, s a harcot csak akkor hagyta el, amikor rövid időn belül másodszer is megsebesülve, kénytelen volt a parancsnokságot átadni.

Az összes honvéd és árkász csapatok tisztjei és zászlósbai, a 3 napos csaknem megszakítás nélküli súlyos harcokban, a teljesen kimerült legénységnek, vitéz és önfeláldozó magatartásukkal, követendő példát adtak.

Csaszókóczy szds. december 21-én hozzám intézett azon kérelmének, hogy kimerült csapatát leváltassam, nem tudtam eleget tenni azért, mert éppen a fontos jobbszárny biztosítására más csapat rendelkezésemre nem állott. A harcesemények ismertetéséből kitűnik, hogy a 19. gal. ruthén Landwehr ezd. magatartása miatt maradt az előtér állás nyugati része orosz kézen.

*

*

*

Különleges vállalatoknál a támadás megindítási idejének megállapításánál a csapat fizikai és lelki állapotának figyelembevétele döntő fontosságú. Az indulási időnek del. 6 órára történt megállapításánál nem vették kellő figyelembe, a sötétségben menet alatt előforduló esetleges sűrűlódásokat sem. A vég zlj. (5/II.) a menet alatt a sötétségben egy mellék útra idő előtt letért, amíg az ezd. vezetésével megbízott Tabódy őrgy. az ezd. élére rendelt zlj. parnokoknak intézkedéseit kiadta. Habár Berdenich őrgy. a zlj-t a helyes útra visszatérítette, mégis a zlj. letérése 30 perc késedelmet okozott a támadás megkezdésében. Célszerűbb lett volna del. 6^h-kor az I. és III. zlj-al a támadást megindítani a parancs szerint s a 30 perc késéssel érkezett II. zlj-t jobb szárnyon kívül tartalék viszonyba rendelni, mert ekkor a jobb szárny még biztosítva volt a I6/V21. m. zlj. által és mivel a sűrű nehéz köd teljesen leplezte az előnyomuló csapatokat.

Ha az előnyomulás megkezdése del. 4^h 30'-re tüzetett volna ki, ez esetben az előállott 30 percnyi késés dacára, a csapatok még sötétben értek volna az ellenséges állásokhoz.

Jelen esetben a térkép és körző, a fent említett fontos tényezők kellő figyelembevétele nélkül döntötték el a támadás megkezdésének időpontját, már az okból is kizártnak kellett tekinteni az ellenség meglepetését.

A dec. 20-ra tervbe vett támadás sikere megkövetelte volna azt, hogy a IV. v. kerületbe, teljesen kimerült állapotban ért 5.

honv. gy. ezd. részére megfelelő férőhely álljon rendelkezésre, hogy az ezd., mely újabb harc előtt állott azonnal pihenéshez jusson. (A vár parság előtt az ezd. állománya ismeretes volt, amit a IV. v. kerületi parság telefonon megtudhatott volna!)

Dec. 19-én dut. a 23. honv. ho. parság sürgősen bekövetelte a veszteségi kimutatást, amelynek összeállítása tetemes időt vett igénybe. Felsőbb parancs folytán az ezd. tisztjeivel ki kellett mennem a IV. védőkerületbe s ott a terepen a másnapi támadást megbeszélni. A dut. folyamán tartatott meg az orvosi vizsga, az alosztályok között zlj-akon belül a létszámkiegyenlítés, mert egyes szd-ok igen nagy veszteséget szenvedtek, azonkívül igen nagy volt a meneképtelen betegek száma, lőszerkiegészítés és amennyire lehetséges volt a tönkrement lábbelik pótlása, étkezés stb.

Mindezen fontos ténykedések végrehajtása estig talpon tartotta a legénységet és tiszteket s csak este 7-8 óra között jutottak végre pihenéshez; reggeli 2^h -ig, az ébresztőig 6 órát pihenhettek 5 nap és éj harcai és menetei után.

Ez a csekély pihenési idő nem volt elegendő a teljesen kimerült legénység harcképességének helyreállítására.

Eredmény az 5. h. gye. kimerült legénységével csakis a meglepetésszerű rajtaütéssel lett volna elérhető, ha a meglepetés sikerül és az orosz ellentámadás visszautasítására friss erők rendelkezésre állnak. A választott eljárás, a december 19-én megkezdett és 20-án del. 5^h -től összpontosított élénk tüzérségi tűz Na-Gorachra, már eleve kizárta a meglepetést a pihent oroszok ébersége mellett. Az ellenség a rendelkezésre álló két éjszakát, sőt nappalt is (18,19) alaposan kihasználta az előtérállás megerősítésére s új állások készítésére, valamint friss erők bevonására; nevezetesen sok géppuskát helyezett el az állásokban, azonkívül futóárokokkal kötötte össze Na-Gorachot Drohojow-al.

Dusowce irányából az orosz nehéz tüzérség oldal tüze okozott a jobb szárnyon legnagyobb pusztítást. A saját tüzérségünk nem volt képes az orosz tüzérséget elhallgattatni és bár a 30 és V2-es üteget is utasítottam annak elnémítására ez nem sikerült (nagy volt már a szórása). Az oroszok pihent csapatainak ellentálló képességét tüzérségünk szakadatlan tüze nem törte meg s amikor a hozám napifelváltással beosztott tüzérségi tanácsadót utasítottam, hogy a IV. védő kerület tüzérparkjának rendelje el az orosz állásnak gránáttal való lövetését, titoktartás mellett azt a bizalmas közlést tette, hogy avarban ezidőszerint lövegenként csak 5 drb. gránáttal rendelkeznek, tehát nincs módjukban az állást gránáttal lövetni; e kijelentése igen meglepett engem. Ez a körülmény érthetővé teszi azt, hogy a tüzérségi előkészítő tűznek oly csekély hatása volt. A *fölövedék* nem a srappell volt, bár már az orosz japán háború tapasztalatai szerint, a srappell, fedezékek s az abban levő csapatok ellen, hatástalannak bizonyult. Az ezd. legénységének s az összes parnokoknak magatartása ebben a pusztító közelharcban, a mindent elsöprő orosz géppuskák tüzeiben hősiességnek mondható, mert a megszakításnél-

kuli éjjel és nappal kis távolságokra végrehajtott rohamok, még egy teljesen kipihent csapatot is, a legerősebb próbára tettek volna. Habár a várparság elrendelte, hogy az V. v. kerületből egy különítmény dec. 20-án a radimnói úttól keletre kitörjön, és az előtte levő ellenséges erőket kösse le, hogy annak esetleges bekanyarodását a Na-Gorach ellen támadó saját jobbszárnyunkba megakadályozza s biztosítsa jobb szárnyunkat, ez a cél nem éretett el.

December 20-án dut. nyilvánvaló volt, hogy a kimerült legénységgel a jóval erősebb és pihent orosz csapatokkal szemben a Na-Gorach-i előtér állás visszafoglalása alig remélhető, ez okból. Kaltenecker tábornok erősbitést helyezett kilátásba, és a kitartást az elfoglalt állásban elrendelte.

Az 5. h. gy. ezd. leváltását a 8. ezd. I. III. zlj-a által az éj folyamán már azért sem tartottam célszerűnek, mert a 8. ezd. előtt a helyzet teljesen ismeretlen volt.

Helyesebbnek tartottam a két 8. ezd-beli zlj-t az árkászokkal együtt a fontosabb arcvonalrészekre elosztani annyival is inkább, mert az 5. ezd. egyes alosztályainak vesztesége a leapadt létszám mellett már igen érezhető volt.

A 8. honv. gy. ezd. zlj-ai dec. 18-ról 19-re menő éjjel már laktáborukban voltak a városban s ekként december 20-án délutánig pihentek, tehát jobb erőben voltak.

A közel harcban a legtöbb ember fejlődést kapott, amiről tanúskodik Kozmutza szds. három fejsérülése is. Dec. 22-én a zurawicai barakkba történt bevonuláskor Hódy szds. a létszámot ellenőrizte, az egyes szd-ok létszáma 15-20 fő volt, holott december 19-énaszd-ok 80-90 fővel vonultak ki. Az 5/1. zlj. vesztesége tehát a december 20-22-iki kitörésnél csaknem 80 % volt. A legnagyobb veszteség a zlj-t 21-én érte, amikor a b., c. és d. állásokba törtek be rohammal. A két tiszt és 89 főnyi legénységi foglyot Hódy szds. a b. állásban ejtette.

Igen nagy veszteséget szenvedtek az orosz nehéz tüzérség oldal-tüzében a I6/V21. m. a 8/III. zlj-ak. és az 5/II. III. zlj-ak. A 5/II. zlj. 3 szdal vonult ki, mert a 8. szd. a dec. 15-től 18-i kitöréskor december 18-án a 483-as magaslat hősi védelmében a kapott parancshoz képest végsőig kitartott, s az állás védelmében parnokokkal együtt hősi küzdelemben véreztek el. A 8. szd. amely december 15-én 200 fő létszámmal vonult ki; december 20-án 35 fővel vonult ki, s ezért a 6. szd. maradványaiba osztatott be.

A sebesültek a gerincen harcoló zlj-k részéről a tűzszünetek alatt a futóárokban szállítottak vissza.

A legénység nyári öltözékben s a tisztek egyaránt szenvedtek a hidegtől, amihez a legénység kimerültsége is hozzájárult annyira, hogy a puskák zárzatát is nehezen kezelték, Waldberg szds. az egyik lábán erős fagyást szenvedett, de végig kitartott. Történet kellő mennyiségben rendelkezésre állott.

Étkezés december 20-án csak reggeli volt, a legénységnél levő két adag tartalék élelmi készlet 21 és 22-én fogyasztóit el.

A tisztai hiány különösen az 5/II. zlj.-nál igen érezhető volt, mert dec. 18-án a II. zlj. 3 szd-a, a négy zlj.-ből álló orosz ezd. támadását a harc végső mozzanataig bevárta a 483 magaslati erdő tisztásán s ott kézi tusában veretett le.

XXI. FEJEZET.

Megjegyzések az ellentámadásra. Tanulságok.

December 18-án virradat előtt az oroszok nagy erővel meglepőleg megrohanták a IV. védő kerület Na-Gorach-i előtér állását s azt elfoglalták.

Ennek a támadásnak veszélyes volta kitűnik Kuzmanek vezérezredes „Przemysl” várának mindkét ostroma című munkájának abból a kijelentéséből is, hogy „a december 18-án az északi arcvonal ellen megindult ellenséges támadás komollyá kezdett válni.”

A december 18-iki orosz támadás főképpen azért volt veszélyes, mert a vár főtartalékának $\frac{3}{4}$ része (46. honv. gy. dandár, 35. Landwehr ezd.) és az 5. honv. gy. ezd. délnyugaton harcban állott, rendelkezésre Przemyslben csak a 19. Landwehr ezred maradt vissza (ez csak utólag jutott tudomásomra). A körülzárolt vár valamelyik pontja ellen intézett támadás, a vár egész külső védővonalán azonnal érzékeny visszahatást vált ki. Ez az érzékenység fokozott mérvben nyilvánult meg december 18-án, amikor a főtartalék és a vár védőőrségének azon csapatai, amelyek harcszerű kiképzés és teljes megbízhatóság szempontjából komoly esetben számításba jöhettek, a vár ellenkező oldalán nehéz harcban állottak.

Az oroszok a Na-Oorach-i előtér állás ellen intézett támadással kettős célt értek el. Elfoglalták a fontos Na-Gorach-i előtér állást, de egyben a leghatásosabb ellentámadást intézték a délnyugati irányban kitört s az oroszokkal harcban álló csapatok ellen.

A délnyugati arcvonal előtt küzdő kitörő csapatok ellen december 18-án intézett orosz támadások visszaverettek és a oroszok a csapataink által elfoglalt állásokat áttörni nem voltak képesek.

Bár a vár parnoka a súlyos áldozatok árán elfoglalt állásokat meg akarta tartani s azok megerősítése a Paportenkán december 18-án a reggeli órákban egy árkász szd. által már folyamatba is tetetett, a Na-Gorach előtér állásnak az oroszok által történt elfoglalása következményeivel számolni kellett, s a súlyos harcok árán kivívott összes eredményeket fel kellett áldozni a délnyugati arc előtt. Meg kellett kísérelni a Na-Gorach-i fontos előtér állás visszavételét. E végből a főtartaléknak s az 5. h. gy. ezd.-nek, amely a főtartalék visszavonulását fedezte, mielőbbi kivonása a harcból szükségessé vált, ez azonban csak fokozatosan történhetett meg december 18-án este, az utolsó orosz ellentámadásnak visszaverése után harccsoportom részéről.

A Na-Gorachi előtér állás bevétele a hajnali órákban s nagy orosz erők jelenlétének megállapítása egymagában is eldöntötte a délnyugati irányban kitört csapatok által elért eredmények sorsát s az azokhoz fűzött távolabbi célok megvalósítását, amennyiben a vár egyik pontja ellen intézett támadásra a külső védővonal minden pontja a Seizmográf érzékenységevel reagált. A helyzet komoly voltát szembetűnővé tette már egymaga az a tény is, hogy a Na-Gorachi állás visszafoglalását, a teljesen pihent orosz csapatok ellen, az előző 5 napos harcok és menetekben kimerült csapatokkal kellett végrehajtani.

A második körülzárolás alatt az orosz körülzároló gyűrűnek december 16-án harccsoportom által történt „áttörése és a Birczán átvezető út szabaddá tétele mellett, ezen Ő Felsége által is elismert kimagasló fegyvertényhez, méltóan sorakoznak az 5. h. gy. ezd-nek dec. 20-22-ig vívott harcai, amelyek az ezd-nek a legválságosabb helyzetekben tanúsított magasfokú harci értékéről, vitéz magatartásáról és kitartásáról tettek fényes tanúságot.

Az egyes orosz állásokért vívott véres küzdelmek a közelharc jellegével bírtak.

A vár parnokság által tervbevett ellentámadást megelőző előintézkedésnek és a végrehajtásnak megvilágítása sok tanulságot rejt magában. A Na-Gorachi orosz állás 4 km-re feküdt az övvonalon XI. erődje előtt, saját tüzérségünk hatásos hordtávolságán belül. Az orosz állásig egy 2 m. mély és 75-80 cm. széles futóárok vezetett. A terep sík a gerinc mentén, attól oldalt hullámos és lejtős. Az oroszok 18 és 19-én az előtér állás megerősítésén és éjjel az előtér előtt új állások kiemelésén dolgoztak, a földmunkát a támadás alatt még nappal is 20-22-ig folytatták.

Habár az előtér állás kiépítésén heteken át folyt a munka éjjel, az, amint Csaszókóczy szds. leírásából kitűnik, nem volt egyáltalában megfelelő és kiugró fekvésénél fogva egyenesen kínálkozott a sötétség leple alatt végrehajtandó rajtaütésszerű támadásra, amely eshetőséget a vár parnokságnak feltétlenül számításba is kellett vennie. Ez okból helyes volt a 12 cm-es 2 drb. 8 km-re hordó ágyút éjjelre bevonni.

A Na-gorachi orosz állás visszavételére két mód állott rendelkezésre u. m.: a tervszerű támadás kellő tüzérségi előkészítéssel, vagy pedig meglepő rajtaütés szerű támadás, amint azt az oroszok tették december 18-án.

A magasabb parnokság a huzamosabb időn át tartó tüzérségi előkészítéssel való támadás mellett döntött, s az ellenséges állásnak december 19-én d. u. 5^h -től december 20-án reggeli 6^h -ig való lövetését elrendelte.

Az állásnak egész éjjel való tüzérségi lövetése a meglepetést kizárta. A valóságban 19-én egész nap, tehát nappal is tűz alatt tartották az orosz állást s éjjel csak gyenge tüzelés folyt másnap reggel 5^h -ig, amikor a hatásos tűz kezdetét vette.

Az ellenség a csaknem megszakítás nélküli tüzérségi tűzből támadásra kellett, hogy következtessen, ami éberségét csak fokozhatta. A kiinduló helyzettől az oroszok főállása – az előtér állás északi oldala, – 1 ½ km-re esett, ez előtt azonban még négy állás volt s a legközelebbi körülbelül 1 km-re a kiindulási helyzettől. Az orosz állások körülbelül 150-180 lépésnyi távolságra voltak egymás mögött, kivéve az 1. és 2. közötti állást, ahol a távolság nagyobb volt. Az 1 km-nyi út megtételére harc alakzatban, sötétben, ismeretlen terepen 35-40 pernyi idő szükséges kimerült csapatokkal. A csapatok tehát 6 óra 35-40 perc között érhatték volna el az első állást. Ha a betörés sikerül is, az elkerülhetetlen tüzi láрма felriasztja a hátsó állásban lévőket, a főállás rajtaütésszerű elfoglalásáról tehát szó nem eshetik.

December közepén későn virradt, s reggeli sűrű köd nehezedett a tájra, még reggel 7 órakor is nagyon korlátolt volt a látótáv. Ha azonban minden eshetőséget figyelembevéve az ellenség rajtaütésszerű meglepetését akarom, úgy a csapatok indulási idejét akként kell megállapítani, hogy virradat előtt az orosz állás feltétlenül kézben legyen s emellett előre nem látható eshetőségeket is számításba kell venni.

A jelen esetben indokolt lett volna az indulási időt nem 6^h-ra, hanem 4^h 30'-ben megállapítani, mert itt nem pihent, hanem kimerült csapatok teljesítményét kellett figyelembe venni. A 19. Landw. ezd. pihent volt – ezt csak utólag tudtam meg – de az emberanyag nem volt megbízható (ruthén, kelet-galíciai). Csaszgóczy 16/3/4 I. m./zlj-a dec. 16-ika óta nehéz szolgálatban állott, dec. 18-án nagy veszteségeket szenvedett, minek következtében két szdb-a alakult.

Az 5. h. gy. ezd. dec. 14-én feliasztva, késő est folyamán állásaiból felváltva körülbelül 4-5 órai pihenőhöz jutott. December 15-18-iki harcok, a harcszünetekben csaknem megszakítás nélkül végrehajtott eltolások folytán, az ezd. teljesen kimerült állapotban érkezett 19-én déli 12^h-kor Ost-Zurawicára a táborba.

A kimerültség nemcsak a legénységénél, hanem a tisztelnél is nagy volt, ami már abból is kitűnik, hogy a tisztikar rögtön a bevonulás után pihenésre tért étkezés nélkül.

*

A háború kezdetén a várban rendelkezésre álló harc-eszközök igénybevétele mellett, tekintetbe véve a csapatok állapotát, célirányosnak mutatkozott volna az adott helyzetben a következő eljárás:

Dec. 18 és 19-én repülőgéppel, felderíteni az ellenséges csapatok helyzetét az előtér állásban s a mögöttes területeken a csapat eltolásokat, ami részben meg is történt. Ennek alapján a támadás végrehajtásával megbízott parnok tájékoztatása az előtér állásról pontosan készített vázlat s a támadási tervnek még december 19-én való átadásával.

A támadás végrehajtásával megbízott parnok, a 19. Landwehr ezd. az 5. honv. gy. ezd. 16/1. m. zlj. és a tüzér parnokkal részletesen megbeszéli dec. 19-én dut. a támadás végrehajtását, akik ezt alparnokokkal beszélnek meg.

E célból a tüzér parnok órára és percre kiszámított tervet készít a tüzérség működéséről, ennek a gyalogság támadásával teljesen egybevágnak keil lennie.

Az adott esetben az orosz tüzérségi és gyalogsági állások repülők és kémek által felderítve lévén, a tüzér parnok kijelöli azokat az ütegeket, amelyek az ellenséges tüzérséget leküzdik és kijelöli a közeli harccsoport ütegeit, amelyek az előtér állás árknak és *akadályainak* szétrombolását végzik.

A Na-Gorachi előtér állás az övonal előtt 4 km-e fekszik, ennél fogva a közeli harccsoport tüzérségéhez a rendelkezésre álló meredek röppályájú lövegeket osztja be a tüzér parnok. A tüzérségi feladatok természetéhez képest az ütegek megfelelő mennyiségű gránáttal látandók el, hogy a rövid időre szabott tüzérségi tűz hatás feltétlenül biztosítva legyen. Az ellenséges tüzérség leküzdésére, mint távoli tüzérségi harccsoport alkalmazásba jöhetnek a 12 cm-es 80-as mintájú ágyúk 8 km-es hordtávolságukkal; erősen kiépített célokra rendelkezésre állott 2 drb. 30 és 1/2-es mozsár. A közeli tüzérségi harccsoport részére elsősorban 6 üteg 15 cmtr-es tarack és a IV. v. ker. övonalának tüzérsége állott rendelkezésre.

Az orosz kézbe jutott Na-Corachi előtér állás visszafoglalásának időpontját a vár parság dec. 20-ra állapította meg, a csapatoknak 1 napi pihenőt szánt. Az 5. honv. gy. ezd. azonban a kiadott intézkedés folytán csak déli 12^h-kor ért az V. védőkerületbe s a december 19 délutánja előkészületekkel telt el este 8^h-ig, ennél fogva a szándékolt pihenő napból semmi sem lett s az ezd. 6-órás pihenő után újabb és súlyosabb harcokra indult. Arról tehát, hogy 5 éj és nap meneteit és harcait kipihente volna, s friss erővel indult volna harcba, szó sem eshetett. A tervezett harci vállalat sikere elsősorban az 5 honv. gy. ezd. harckészségén múlt, mert a 19. Landwehr ezd. ember anyaga kevesebbé megbízható volt és a 16/1. m. zlj. 2 szd-ra olvadt le. Az oroszok részére már különben is két teljes nap és éj állott rendelkezésre (dec. 18, 19). Ennél fogva a támadás sikere szempontjából előnyösebb lett volna az 5. honv. gy. ezd.-nek a tervezett 1 egész pihenő napot tényleg megadni, a meglepő támadás végrehajtását dec. 21-re tenni, azonkívül a kevesebbé megbízható 19. Landwehr ezd.-et a IV. v. kerületbe tartalék viszonyba rendelni, s helyette a támadáshoz a 7. vagy 8. honv. gy. ezd.-et kirendelni. Ekként a 400 főre leolvadt Cszakocz 16/1/2 I. m. zlj.-nak is kellő pihenési idő jutott volna.

A IV. védő kerület parnokának módjában volt az oroszok által végzett földmunkákat *pontosan megállapítani*; az általuk kiásott újabb fedezékekből állás harcokra kellett következtetni, ami a gyalogság szempontjából fontos volt.

Tekintve azt, hogy az oroszok a fontos Na-Gorachi magas-

latnak már két napja birtokában voltak, ami nekik időben velünk szemben nagy előnyt biztosított s nem volt feltehető, hogy a nagy erővel megszállott állást nekünk könnyű szerrel átengedik, részünkről szívós orosz ellentállással kellett számítani. Mindebből következik, hogy a támadó gyalogságnak azt a részét, amelyikre arctámadás várt, kézigránátokkal kellett volna felszerelni. Habár az általam kért kézigránátokat csak az árkászoknak és az utászoknak osztattam ki, mégis egyes esetekben idő előtti robbanások számos sebesülést okoztak. Az arcban támadó 2 ezd-et célszerű lett volna dec. 19-én dut. automatikusan működő kézigránátokkal felszerelni s egyben azok kezelésére kioktatni 19 és 20-án.

Az oroszok kitűnő kém szervezetük és repülőgépeikről megállapíthatták azt, hogy az 5. h. gy. ezd. dec. 19-én reggel 8^h -kor a West-Zurawicai táborba vonult be, továbbá a 15 cm-es tarack ütegek 19-én a déli órákban érkeztek a védőkerületbe, ami elárulta a tervezett támadási szándékot. Az 5. honv. gy. ezd. amely déli 12 órakor ért Ost-Zurawicára, már reggel 7-8 óra között odaérhetett volna megfelelő intézkedés mellett, a tarackütegeket pedig alkonyatkor kellett volna útbaindítani. Az árkász szd-ok beosztását ugyancsak a dec. 19-én dut. kiadott támadási intézkedésbe kellett volna felvenni, hogy az árkászok felosztása a csapatokra még ugyanaznap megtörténhessék. A tüzérségnek és zlj-tól felfelé az az összes parnokoknak kézhez kellett volna kapni a támadási és roham tervet vázlatban, mely órára és percre szabályozza a gyalogság és tüzérség összműködését.

A fősúlyt a támadás gyors és hangtalan keresztülvitelére kell fektetni.

Nehezebb hadi vállalatok végrehajtására pihent és megbízható csapatokat kell alkalmazni. A Na-Gorachi támadásnál egyik eset sem állott fenn, mert a 19. Landwehr ezd. ugyan pihent volt, de kevésbé megbízhatónak bizonyult, míg a honv. csapatok, különösen az 5. honv. gy. ezd. az előző hadifáradalmaktól kimerült állapotban ment harcba. Ha a támadás 4^h30'-kor indul meg, az első orosz állásig megteendő 1 km. útra 35-40 percet számítva, a gyalogság 5 óra után érhetett volna oda.

Miután az oroszok által készített első fedezékek előtt drótakadályok nem voltak, tüzérségi tűz mellőzésével kell az első állásokat kézbevenni szuronnyal (csak az utolsó "d" állás előtt voltak drótakadályok, mindazonáltal a gyalog csapatokat drótvágó ollókkal ellátott honvédek előzik meg arra az eshetőségre számítva, hogy az ollókra szükség lehet). Ha az oroszok felfedezik a közeledő csapatokat és azokat tűzzel fogadják, működésbe lép azonnal a tüzérség, a már kiosztott támadási terv szerint. Az előző napok alatt pontosan belótt tüzérség közeli harccsoportja tömegtűzzel gránátokkal elárasztja a hátsó állásokat, amelynek leple alatt előre tör a gyalogság. A beosztott tüzérségi figyelők telefonon jelzik a tűz átvitelét előre, mihelyt annak szüksége beáll.

Egyidejűleg valamennyi állást kell hatásos tűz alá venni,

hogy a megrohanásig az orosz gyalogság a fedezékekbe kényserítették. A minden részletében kidolgozott támadási és rohamterv pontosan betartandó. A távoli harccsoport tüzésége egyidejűleg nyitja meg a tüzet és a Na-Gorach s Drohojow közti térben zárótüzet ad le srappelokkal, hogy a tartalékoknak az állás megközelítését akadályozza.

Feltehető, hogy az ellenséges tüzéségi állások ismeretesek voltak, ennél fogva súlyt kell fektetni az ellenséges tüzéség lefogására, ha az első vagy második orosz állásba való betörés után, működésbe lépne a támadó gyalogság ellen. A távoli harccsoport tüzésége a támadási idő szerint végzi összpontosító tüzét. Már maga az a körülmény, hogy a IV. v. kerület és az előtér állás közötti térség az oroszoknak a legerősebb tűzhatás kifejtését lehetővé tette, a nappali tervszerű támadás hátrányos volt. A nappali támadásnál nagy tüzéségi lőszerfogyasztással is számolni kell; a tüzéségi, de különösen a gránátokban való nagy hiány takarékoságra utalt. Hogyha a tervezett támadást befolyásoló összes tényezők kellő figyelembevételével adatik ki a támadási intézkedés december 21-re, s nem december 20-ra s a 46. honv. gy. dand. egyik ezd-ét dec. 20-án alkonyatkor a IV. v. kerületbe vonják be megfelelő elhelyezésről gondoskodva, (19. Landwehr ezd. már 18-án ott volt) úgy a meglepő támadás sikere aligha maradt volna el s a nagy veszteségek is elkerülhetők lettek volna.

A világháború folyamán az állás harcokban a támadásra kijelölt csapatok előkészítő gyakorlatokat tartottak. Az előkészítő gyakorlatokon résztvettek a gyalogságon kívül az aknavetők, lángszórók, repülők, azonkívül a tüzéségi tisztek, hogy az egységes összműködés biztosíttassék. A támadást csakis pihent és teljesen kioktatott csapatok hajtották végre. Gondoskodás történt az élelmezésről konzervekkel, és fűtésről faszénkályhákkal. Fősúlyt az ellenség meglepetésére és megtévesztésére fektették.

A vár védelmi harcokban az 5. honv. gy. ezd-nek a Na-Gorachi előtér állás ellen intézett támadása hősi küzdelem volt, mert a három napot és két éjszakát egybe foglaló megszakítás nélküli közelharc rendkívüli veszteségeivel járó rohamokat, hősi önfeláldozással hajtotta végre, az ezt megelőző négy éj és nap véres küzdelmeiben kimerült szervezettel.

A magasabb parnokság által tervezett s december 20-22-ig végrehajtott ellentámadás kétségtelenül beigazolta Kuzmanek vezérezredesnek 1918. szept. havában a Mária Terézia Rendbe leendő felvétele iránt benyújtott kérelmének „tényleírás”-ában tartalmazott azon kijelentését, hogy „3 napon át dúló harc árán, melyben fogoly vallomás szerint a 82. tartalék hadosztályon kívül orosz népfelkelő alakulatok is résztvettek, sikerült az ellenséges támadást holtpontra juttatni.” Amidőn Kuzmanek vezérezredes fenti kijelentését idéztem, a magam részéről lelkiismeretbeli kötelességemnek tartom kifejezést adni annak, hogy e rendkívül véres és nehéz 3 napos küzdelem eredményeit kizárólag magyar honvédek vívták ki

és hogyha a Kuzmanek által „komolynak” minősített december 18-iki támadás élet vesztette, s annak a vár biztonságára veszedelmes volta megszűnt, ez a tény a magyar honvédek feltétlen megbízhatóságának és hősiességének tudható be.

E három napos véres harcokban az oroszok tudatára jöttek annak, hogy az előző 4 napos küzdelmek által megviselt és kimerült honvéd csapatok még mindig oly erőteljesek a várvédelemnek, amellyel szemben az oroszok által megkísérelt minden erőszakos támadás céltévesztett.

A kimerült 5. honv. gy. ezd-re esett a véres harcok oroszlár része, s habár fájdalommal gondolunk a nagy vérveszteségre, amely e vitéz ezd. hőseit érte, adjon vigaszt az a tudat, hogy az 5. h. gy. ezd. küzdelmei nemcsak a magyar honvéd névnek szereztek dicsőséget, hanem hogy a honvéd név, az ostromló oroszok előtt a vár bevehetetlenségét is jelentette.

Az 5. h. gy. ezd. a dec. 15-től 22-ig 8 napon át tartó véres küzdelmekben kiváló harckészségének, a végletekig menő szívós kitartásnak, a hősiességének és a magyar fajban gyökerező katonai szellemnek, kimagasló példáját örökölte meg, amelyre a magyar Alföldnek lelkes népe büszkén tekinthet vissza.

A nagy magyar Alföld fiainak évszázadok megpróbáltatásai-ból öröklött katonai és hazafiúi erényei, a magyar nemzet legnagyobb értéke; a velük szemben különösen kulturális téren elkövetett mulasztásokat, jóvá kell tennie a magyar nemzetnek, mert amint a múltban Radeckire gondolva nagy igazságot fejezett ki Grillparzernek az a kijelentése: „in deinem Lager ruht Oesterreich”, akképpen mi is elmondhatjuk trianoni elesetségünkben a nagy magyar Alföldről, hogy ősi faji erényeit megőrzött népében van a magyar sors minden reménysege letéve.

* * *

*

December 24. Elkövetkezett a kereszténység legnagyobb ünnepe, Megváltónknak, Jézus Krisztusnak születésnapja, amikor a keresztény lelkeket a felebaráti szeretet, a kiengesztelődés, érzése fogja el. Az ezred tisztikara, amely háború kezdete óta első ízben volt együtt, a karácsonyfa köré gyülekezett s látva a meg-ritkult sorokat, néma könnyel áldozott hősi halottainak. Mindenki a haza sorsára és családi tűzhelyére gondolt, a melynek viszontláthatása az ostromlott várban, a reménytelen messzeségben veszett el képzeletünkben.

Az éj csendjében, amelyet csak távoli lövöldözés zaja zavart meg néha, az őrszem feltekintett a csillagos Égre, gondolatai felkeresték a hű bajtársakat, kik a Paportenka, a 483. 499 és Na-Gorach magyar vérrel öntözött magaslatain maradtak, mint az 5-ös honvédek vitézségének hirdetői.

Ennek a Szent-estének éjszakáján az őrszem lelki szemei előtt megjelentek hősi halált halt bajtársai s hallani vélte a bajtársak ismerős hangját, amint mondják neki: „Megtettük kötelességeinket. Boldogok vagyunk, hogy a Hazáért halhattunk meg!”

XXII. FEJEZET.

A dec. 27-28-iki kitörés.

A hds. főparnokság értesítette a vár parságot, hogy a 3. hadsereg dec. 27-én Liskó-Sanokra támadni fog, ezért utasította, hogy a főtartalék délnyugati irányban törjön ki. Dec. 26-án del. mint az V. v. kerület parnoka a vár parnokságtól azt a parancsot kaptam, hogy az ezd.-et Ost-Zurawicáról Przemyslbe irányítsam s egy szállás szabályozó tiszt a vár parnokságnál jelentkezék, hogy az ezd.-nek dec. 26-ról 27-re menő éjjelezésére Przemyslben az elhelyezést előkészítse.

Erdélyi szds-t utasítottam, hogy a vár parnokságnál azonnal jelentkezék, mint az 5. honv. gy. ezd. szállás szabályozó tisztje. A vár parnokság 150 üres vasúti teherkocsit utalt ki az ezd. részére elhelyezésül.

Személyemet ezen parancs nem érintette, mert a védőkerületet csak a vár parnokság külön rendeletére, vagy annak engedélyével hagyhatta el a védő kerületi parnok.

Az ezd.-et Tabódy Zsolt őrgy. parnoksága alatt utbaindíttattam. Dut. 3^h -kor a vár parnokságtól parancsot kaptam, hogy Przemysl-ben a 23. honv. gy. ho. parnokságnál parancs vétel végett jelentkezsem.

A 23. honv. gy. ho. parnokságtól kapott parancs szerint 27-én del. 1^h 30'-kor kellett ezredem élén jelentkeznem Seide tábornoknál Pralkowce-n. Az ezd. részére kiutalt fűtetlen vasúti kocsikban való tartózkodás nem volt a téli hidegben ütközet előtti pihenésnek tekinthető, s a legénység előnyt adott a szabadban való tartózkodásnak.

A várból Tamássy altb. parnoksága alatt 19 zlj. és 14 *üteg* támadt főiránnyal Birczá-nak.

A ho. parnokság intézkedése szerint: Seide tábornok egy erősebb oszloppal a Paportenka-476 magaslatra támad. (5. honv. gy. ezd. a 46. hvd. gy. d-dr. a 3/III. menet zlj. a 2. honv. táb. ágyús ezd. és egy 9 cmtr. ágyús osztag.) Ettől balra Szathmáry ezds. a 2. honv. gy. ezreddel és egy 9 cmtr. ágyús *üteggel* Kopistanka 541 magaslatot veszi birtokba. Szélső balszárnyon a 3/II. menet zlj. a 19. Lw. ezd. és a 2. és 4. m. ezd. 1 zlja Komma tb. pksága alatt a 427 magaslatnak nyomul elő. A San északi partján egy különítmény a jobb oldalt biztosítja.

27-én del. 1^h 30'-kor Seide tb.-nál a sgt. kíséretében jelentkeztem. Utasított, hogy az 5/II. zlj.-at (elővéd volt) a Schöpf lin csoporthoz irányítsam, az 5/1. III. zljakkal a Popielowa-Ga, Krzecz-kowa-n át, a Paportenka magaslatot támadjam meg.

27-én del. 4^h 45'-kor az 5/II. zlj. Berdenich őrgy. pksága alatt kivált az ezd. kötelékből Nahurczany déli kijáratánál.

Hírek szerint a Popielowa-Ga. erdő keleti szegélye részben meg volt szállva ellenség által. Az ezd. harc-alakzatban nyomult elő az Olszany völgyön át. Az 5/1. zlj. a jobbszárnyon, érintke-

zésben volt az attól jobbra előnyomuló 3. m./III. zlj. bal szárnyával.

Az 5. ezd-től balra, a 46. honv. gy. dand. Olszany és Krzecz-kowa között, az ország utat közbevéve harcához fejlődött, a Krzecz-kowa községtől délre eső, 353, 394 és 428 magaslati vonalban beásott oroszok ellen.

5/72 11. szd. tüzérségi fedezet. 5/10. szd. ezd. tartalék. A Popielowa-Ga. magaslatot az ezd. harc nélkül érte el. A Krzecz-kowa községtől délre eső magaslat és erdő szegély meg volt erősen szállva. Az ellenség lépcsőzetes, egymás feletti, srappell óvó fedéllel ellátott lövészárkokban várta a támadást. Az erdőből kilépve, az ellenség hatásos tűz alá vette a támadó zlj.-kat. A támadás meghiúsult, az ellenség itt kb. 8 zlj.-ra becsültetett. A dut. megkísérelt támadás eredménytelen volt, főleg tüzérségi támogatás hiányában. Este az ezd. az erdő szegélyére visszavonult.

Dec. 28-án del. 5^h -kor a szürkületben újból támadt az ezd. s sikerült egyes szd-oknak a Krzecz-kowa patakon átjutni. Itt tartalék hiányában megakadt a támadás. Az ellenség a jobb szárny (keleti) ellen átkaroló támadást intézett és a Schöpflin csoport bal szárnyát visszavetette, amely az erdőn át keleti irányban visszavonult. Az 5/1. zlj.-at ennek következtében jobb oldalában átkarolás veszélyeztette. Del. 12^h tájban Seide tábornok azt a parancsot adta ki, hogy a ho. parnok parancsa folytán a harcbanálló hadosztály részei, csak a ho. parnok vagy az ő (Seide tábornok) parancsára vonulhatnak vissza.

Bár az ezd. jobb szárnya teljesen fedetlen volt, ennél fogva hátban is erősen veszélyeztetve s a balszárny helyzete is kedvezőtlené vált, dacára a nehéz helyzetnek a végső ellentállásig ki kellett tartani. Dut. 4^h 30'-kor Seide tábornoktól a következő parancsot kaptam: „A 46. honv. gy. dand. megkezdte visszavonulását, az ezd. vonuljon vissza és szállja meg a Popielowa-Ga. keleti lejtjét.” Ekkor elrendeltem a visszavonulást s megszálltam a Popielowa-Ga. keleti lejtjét. Igen kedvezett a visszavonulásnak a leszállott sűrű köd, amely a mindkét szárnyán veszélyeztetett ezd. visszavonulását nagyobb veszteség nélkül lehetővé tette; az orosz tüzérség lőtte az erdőt a visszavonulás alatt. Dut. 7^h 15'-ig kitartott az ezd. utóbbi állásában, amikor az általános visszavonulás elrendeltetett. A hds. főparnokság a további kitörések beszüntetését rendelte el, mert a 3. hds. támadását nem folytathatta; ez okból rendelte el a visszavonulást.

Orosz fogoly vallomása szerint 4 orosz ezd. (16 zlj) állott harcban. Az ezd. 1. és 2. zlj-a dec. 15-iki állományának romjaival 3-3 gyenge szd-al vonult ki. Az. 5. ezd. 1. és 2. zlj-a a ^Dralkowce-i földkunyhókba, a 3. zlj. Kruhel-Welkire rendeltetett, ahová dut. 10^h 30'-kor ért, a VIII. védő kerületbe.

Az oroszok a dec. 15-től 18-iki kitörés veszedelmes voltán okulva, a főtámadási irányban a Bircza-i műút mentén állásaikat jól megerősítették. Az a tény, hogy nagy felkészültséggel várták

a támadást, igazolja azt, hogy a tervbe vett támadásról eleve tudomással bírtak, amit az orosz jól megszervezett kémrendszer tett lehetővé.

A dec 15-22-ig tartó megszakítás nélküli harcok és menetek, de különösen a dec. 20-22. éjjel és nappal folytatott közelharcban végrehajtott rohamok igen nagy veszteségei az 5-ös honvédek sorait nagyon megritkították, de nem törték meg az ezd. csorbítatlanul lelkes szellemét, amely az ezd. minden honvédét áthatotta.

A zljak tisztjei és legénysége a zlj. parnokokkal az élen, példás magatartást tanúsítottak, a válságos helyzetekben.

*

*

A szegedi honvédek, akik a megerősített Paportenká-nak rohammal történt bevételeivel megnyitották a várból kivezető utat, áttörve a Birczai műút mentén dec. 16-án az orosz ostromgyűrűt, az egyszerű katona gondolkodásával aligha tudták megérteni azt, miért nem lehetett az áttört kapun át elhagyni végleg azt a helyet, amely a röghözkötöttséget jelentette s végeredményében a hősi küzdelem és kiéheztetés után a katona legszomorúbb sorsának beteljesedéséhez, a szibéria-i és turkesztán-i mártíromságához vezetett, ahonnan oly kevesen tértek vissza.

Ezek a gondolatok a dec. 15-től tartó véres kitörések nyomán ott lappangtak az 5-ös honvédek lelke mélyén. De élt bennük a régmúlt magyar daliás idők átöröklött szelleme, amely csüggedetlenül vitte őket előre a kötelességteljesítés útján.

XXIII. FEJEZET.

A várvédelem támadólagos szellemben való vezetése 1914. dec. végéig.

1914. december végével megszűnt a vár védelmének tetterős támadólagos szellemben való vezetése, ez időtől kezdve tisztán védőleges magatartás jutott érvényre, amelyet lehetővé tett az a tény is, hogy az oroszok csakis a vár körülfoglalására szorítkoztak.

A várvédelemre hátrányos befolyást gyakorolt összes körülmények ismeretében ítélnünk csak meg a vár parnoknak súlyos helyzetét, amellyel a vár támadólagos szellemben vezetett védelménél meg kellett küzdenie.

A vár felszerelésének, védelmi berendezésének és a védőcsapatok minőségének ismertetéséből megállapítható az, hogy a vár parnoka a védelem megszervezése és vezetése szempontjából nehéz feladat elé állított.

A vár elavult rendszerű táborvár volt, felszerelése hiányos és a modern követelményeknek meg nem felelő s ami a felsorolt hátrányokat ellensúlyozhatta volna, a védősereg, a vár

lelke, a magyar honvéd és népfelkelő csapatok, továbbá a már említett két osztr. népf. ezd. kivételével, kiképzetlen, rosszul felszerelt és csekély kivétellel megbízhatatlan volt.

A zsoldos hadseregek korszakában nemzetiségi kérdések és izgatások ismeretlenek voltak, s ez okból az ostromlott várakban oly nagy számban megbízhatatlan csapatok együtt nem voltak mint Przemysl várának védő seregében. Hogy mégis lehetséges volt támadólagos szellemben vezetni 1914-ben a védelmet, ez kizárólag a magyar honvéd csapatok jelenlétének tudható be. A honvédekre, a magyar és német nemzetiségű népf. csapatokra támaszkodott egyedül a védelem.

Galíciai népfelkelő csapatok törzstiszteitől hallottam, hogy egyes kitérések után egész szakaszok tisztjeikkel együtt hiányoztak, mert nemcsak a ruthén legénység volt megbízhatatlan, hanem az oda beosztott egyes szláv tartalékos tisztjeik is.

A es. kir. 19-es népf. ezd. kiutasítása a várból, valamint a vár parnokának 1914. november 3-án előterjesztett azon kérelme, hogy a ruthén nemzetiségű es. kir. 85. Landwehr dand. helyett más megbízható csapatok utaltassanak a várba a második körülfalazás előtt, azt bizonyítja, hogy a vár parnok előtt ezen orvosolhatatlan bajok, nem voltak ismeretlenek.

A vár parnoka a vár védelmét, dacára az igen kedvezőtlen körülményeknek, támadólagos szellemben vezette 1914. december végéig; erre a kezdeményezést többnyire a hadsereg főparancsnokságtól vett rádió parancsok adták meg, mert meg kellett akadályozni azt, hogy az oroszok a várat körülfalazó orosz seregtől erőket vonhassanak el a Kárpátokban harcoló orosz sereghez.

A kitérések kettős célt szolgáltak: egyrészt megakadályozták az orosz csapatok elvonulását az ostromló sereg-résztől, másrészt meggyőzték az ostromló sereg parnokát a vár védősereg magasabb fokú harckészségéről, ami őt óvatosabb eljárásra intette Ratko-Dimitriew kudarca után.

A számos kitéréseket a honvéd ezd-ek és a honvéd menetzredeknek egyes zlj-ai vívták meg; a néha alkalmazásba jutott ruthén csapatok teljesítményei nem voltak számbavehetőek. Habár a vár felszabadulása után október havában a kiegészítő jutalékok ismét hadilétszámra emelték a honvéd ezredek nagyon leapadt létszámát, mégis a veszteségek, különösen a decemberi kitérésekkor oly mérvet öltöttek, hogy a m. ezredek fel kellett oszlatni, s a honvéd ezredekbe beosztani január havában.

A ruthén csapatok nemcsak a védőkerületi parnokoknak jelentettek teherterét, hanem magának a vár parnoknak is, mert az évtizedeken át zavartalanul folytatott ruszofil propaganda, Galícia ruthén lakosságát a pánszláv eszmék hívévé tette. Ekként vált lehetővé az, hogy a szakadatlan ruthén átszökések révén a vár beviszonyairól teljesen tájékoztatva voltak a körülfalazó orosz csapatok parnokai, saját legénységünk adta az oroszoknak a legmegbízhatóbb kémhíreket. Przemysl-ben és a vár övön belül eső falvakban

még a második körülzárolás után is 25-30.000 lakós maradt vissza, aminek több mint fele ruthén ajkú volt, s a kémszolgálat céljaira felhasználható, holott ezeket kémélet nélkül kellett volna kiutasítani.

Hogy a már békében megszervezett kémhálózat a várban milyen magas fokot ért el, azt kirívóan bizonyítja az a tény, hogy a vár átadása után fogságba jutott tábornokok egy részének Radymno-ban történt jelentkezésekor, az orosz hadtest parnok a vár napiparancsait felmutatta és kérdést intézett hozzájuk, hogy *mi okból nem vett részt* Nickl altb. a vár kitöréseiben, holott a napi parancsokban csaknem naponkint olvasta a nevét. Nickl altb. a vármag (noyeau) parancsnoka volt.

urai Uray Zoltán fhdgy. (jelenleg vitéz Uray örgy) 1914. december 18-án a 483 magaslati erdő tisztáson hősi ellentállás után fogságba jutván, az orosz ezredes elé vezetve, az jegyzőkönyvből az ezd. törzstisztjeinek és az ezd. parnokának pontos személyi adatait felolvasta, amelyben az is fel volt jegyezve, hogy én, az ezd. parnoki kinevezésem előtt a pécsi honv. hadapród iskola parnoka voltam.

Egy kitörés alkalmával Olszany községben mondták a lakósok, hogy előtte való napon az oroszok kihirdették, miszerint másnap „mindenki” a pincékben tartózkodják, mert jönnek az „Ausztrick”.

A ruthén csendőrök által védőkerületemben a vár felszabadításakor eltávolított ruthének nagy része harmadnapra ismét a falvakban volt. A tábori csendőrök sem bizonyultak megbízhatóknak, egyeseket le kellett váltanom.

Egy alkalommal az 5/III. zlj. egy szerb nyelvet tudó zászlósa (Piperszki zls.) jelentette nekem, hogy szolgálati ügyben a városból visszatértében paraszt szekér haladt el mellette; a lovakat hajtó ember megszólította, hogy üljön fel a szekérre. Beszélgetés közben feltűnt neki az embernek intelligens arca, megkérdezte tehát, hogy mi a foglalkozása, mi járatban van, mire a kértet mondotta, hogy görögkeleti pap, s hogy a városból Walawá-ra megy, egyúttal felmutatta igazolványát, amelyet a rendőrkapitány és a vár parnokság nyilvántartó tisztje irt alá. Ez a két aláírás megnyitotta a hermetikusan elzárt vár kijáratát mindenki előtt, aki azt felmutatni tudta. Gyakrabban előfordult az is, hogy csak a rendőrkapitány aláírásával kísérletet meg az átjutást az oroszok felé. Ez az intézkedés tág teret nyitott a kémszolgálatnak, mert az előtérben levő parasztföldekre haladó embereket, akik terményeik kiásása céljából kaptak engedélyt földjeikre menni, senki sem ellenőrizhette az előőrs vonalon túl, hogy ne csak Walawá-ra, hanem az oroszok által megszállt Dusowce-re is be ne térhesse nek. (Walawa az oroszok állása és az övonal között feküdt, amelyet gyakran megkíséreltek éjjel az oroszok birtokba venni, de azt megtartani nem tudták, s csak járőreik keresték fel.) Meg-

jegyzem, hogy ezen igazolványok hamisítása nem nagy nehézségbe ütközött.

A kémszolgálat a várban virágkorát élte, ezen valóban nem lehetett csodálkozni az adott viszonyok mellett. A tényállás ismeretében mindenki természetesnek fogja találni azt, hogy az oroszok legtöbbször felkészülten várták honvédeink kitörését, amelyeknek célja az orosz erők lekötése és nyugati irányban való elvonulásuk zavarása, késleltetése volt.

Ilyen körülmények között, ha a megbízható honvéd csapatok délnyugati irányban több napi harcban állottak az oroszokkal, nagyobb távolságban az északkeleti, vagy az északi fronttól, egy orosz támadás, amint az december 18-án hajnalban történt az északi front előtti előtér állás ellen, könnyen veszedelmessé válhatott a vár biztonságára, mivel nem voltak kéznél a megbízható csapatok.

Az oroszok a kedvező alkalmakat nehézkességük és lassúságuk miatt nem használták ki, ami nekünk időt adott megfelelő ellenintézkedések megtételére.

1914. december 16-án Bircza-Sanok-Lisko irányában a lehetőség megadatott arra nézve, hogy a kitörő csapatok egy nagy része, az oroszoknak Bircza-i fejetlen menekülése folytán, előreláthatólag zavartalanul folytathatta volna az előnyomulást; az áttörést végrehajtott harccsoport azonban döntő szerephez aligha juthatott volna a hadseregek harcában, mert azt csak nagyobb erő fellépése idézhette volna elő.

Ha azonban a vár védképtelen állapotba helyezése mellett sikerül a vár védőseregét, de legalább is annak legnagyobb részét megmenteni dec. közepe táján, amikor harcészségüknek tetőpontján állottak a csapatok, ez a Kárpátokban levő erőinkre aránytalanul nagyobb szaporulatot jelentett volna, mint az ostromló csapatok felszabadulása az orosz mérhetetlen haderőknél, tekintve azok óriási tartalékjait.

Hogyha a hadsereg főparság a 3. hads. jobb szárnyának lényeges megerősítését lehetővé teszi december elején, s ezzel kapcsolatban megfontolás tárgyát képezi a vár feladása is, amely elhatározását a hads. főparság idejében tudatja a vár parnoksággal, hogy az áttörés fogantatására szükséges előkészítő intézkedések késedelmet ne szenvedjenek, ez esetben minden előfeltétel meg volt arra nézve, hogy az áttörést követő egyesülés is megtörténhessék.

A jövőbe senki sem láthat, de a december 16-iki fegyvertények jogosultságot adtak arra a feltevésre, hogy egy nagyszabású áttörési vállalat és az összműködés a 3. hadsereg jobbszárnyával sikerrel járt volna, körültekintő előintézkedések és a kitörés első napján az orosz ostrom gyűrűnek eréllyel keresztül vitt áttörése esetén.

A várparnokságnak a második ostromzár kezdetén, a tábori mozgó hadsereggel lehetséges egyesülés irányában, délnyugatnak

egy áttörési terv előkészítését és legapróbb részletekben való kidolgozását, megfontolás tárgyává kellett volna tenni és azt bizalmasan a védőkerületi parnokokkal tudatni, hogy azok saját hatáskörükben a megfelelő intézkedéseket idejében megtegyék.

A galíciai nagy havazások januártól kezdve a nagy csapat kötelékek mozgása elé köztudomásúlag csaknem leküzdhetetlen akadályt gördítenek a hegyvidékeken. December közepére, amidőn az élelmezési készletek már fogyóban voltak, elkövetkezett az *utolsó kedvező alkalom a cselekvésre*, amelyet elszalasztva – tekintve az élelmi készletek csekély voltát – a kiéheztetett védőőrségre csak a becsületbeli végkitörés és az elkerülhetetlen hadifogság várt.

A decemberi nagy kitörések nagy áldozatokat követeltek az egyes csapattestektől, amelynek pótlása nem volt lehetséges és később a m. ezd-ek feloszlását és a honvéd ezd-ekbe való beosztását vonta maga után. Ezeknél a kitöréseknél a harcok súlyát elsősorban a 4 honv. ezd. viselte, s az összes ruthén csapatok mint megbízhatatlanok, úgyszólván statisztika szerepet játszottak, s csakis honvédségi keretben voltak némileg használhatók.

A ruthén csapatok veszteségeiről szó alig eshetik, a Na-Gorachit kivéve.

A népfelkelő csapatok kivétel nélkül nem voltak megfelelően felszerelve s ellátva a támadólagos fellépéshez.

A támadólagos szellemben vezetett várvédelem nagy erkölcsi hatást váltott ki az ostromló seregben s azt különösen Ratko Dimitriew véres kudarca után óvatosságra intette; hátránya volt azonban az, hogy tartós ostrom esetén idő előtt az elsőrendű honvéd csapatok teljes kimerülésére és pótlás hiányában számbelileg is lényeges csökkenésére vezetett.

Ez a tény egy vállalkozó szellemtől áthatott ellenséggel szemben azt a veszélyt rejtette magában, hogy hatásos tűzérzségi tüzelés után, jól megszervezett megrohanás esetén, a védelem nem rendelkezhetett volna megfelelő pihent erőekkel. Ám az oroszok az ostromló sereg egy részét a második körülférés alatt elvonták a mozgó hadsereghez s miután az élelmezési készletek felől teljesen tájékozva voltak, a kiéheztetés mellett döntöttek.

Gramon német altb. „a mi osztrák-magyar szövetségeseink a világháborúban” című németül megjelent munkájában rámutatott arra, hogy Przemysl vára a tábori hadseregek hadműveleteire befolyást gyakorolt a kárpáti téli harcokban. A vár megtartása a november 4-iki visszavonulás után hiba volt, amely következményeiben, a hadsereg kárpáti eredménytelen téli hadműveleteire vezetett.

Hangsúlyozza továbbá azt, hogy nem volt szabad a vár bátor védőőrségét ellenséges kézre juttatni; azonkívül, a vár elestét a még semleges hatalmak, a központi hatalmak gyengeségének rovására írták. Gramon altb. tárgyilagos megjegyzései helytállóak azért, mert

a vár felmentése télen, – amikor a hadseregek hadműveleteinek a nagy havazások határt szabnak a hegyvidéken, – vajmi csekély valószínűséggel bír s nagy emberáldozatot is követel; de a vár a tél beálltával nem bírt már azzal a jelentőséggel sem, mint a hadseregek visszavonulásakor s a 3. hadseregnek a vár felmentése céljából történt előnyomulásakor. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a fontos körülményt sem, hogy a várnak katonai szempontból indokolt önként feladása megközelítőleg sem tett volna a hátszakra és a még semleges hatalmakra oly kedvezőtlen benyomást, mint annak kiéheztetés folytán történt átadása és 117.000 főnyi védőrségének fogságba jutása.

Kétségtelen, hogy a vár átadása a hadsereg főparság tekintélyére kedvezőtlen fényt vetett úgy a hátszág részeiben, mint a külföld előtt; ellenben a nagy erkölcsi nimbuszt szerzett védőrség megmentése, emelte volna a hadsereg főparság iránti bizalmat és tekintélyt a hátszágban.

Sem a világháborúban, sem az elmúlt század nagy háborúiban, ha visszapillantást vetünk az egyes várak ostromára, aligha találunk esetet, ahol a vár parnoka oly nagy nehézségekkel találkozott volna, mint Kuzmanek altb. Przemysl vára védelmének.

Tagadhatatlan az, hogy a lépten-nyomon felmerült nehézségek bénítólag hatottak a várvédelem erőteljes vezetésére. A várvédelem támadólagos szellemben való vezetését, tekintettel a vár elavult voltára, hiányos felszerelésére és a védőcsapatok egy nagy részének megbízhatatlanságára, kizárólag a vár védőrségének magyar honvédei tették lehetővé s az ő érdemük, hogy a vár nem ellenséges behatás, hanem kiéheztetés folytán került ellenséges kézre.

Ez a támadólagos szellemben folytatott várvédelem azonban felőrölte és kimerítette a honvéd csapatokat, elsősorban az 5. honv. gy. ezredet, amely nemcsak az V. védőkerület térköz állásaiban végezte a szolgálatot és a kitöréseket, hanem a küzdelem oroszán részét is viselte a december 15-18. és a dec. 20-22-iki igen véres harcokban. Az ezd. kimerült voltát nagy mérvben fokozták a vérveszteség mellett, a csaknem szakadatlan, megszakítás nélküli éjt és napot igénybevevő eltolások és menetek.

A védőrség honvéd csapatai képviselték a támadó erőt a várban.

A vár parnoka Kuzmanek gyalogsági tábornok a honvéd csapatokra támaszkodva vívhatta meg azokat a harcokat, amelyek elsősorban a magyar honvéd névnek, továbbá, a várparnokának és a kitöréseket vezető parancsnoknak, fogarasi Tamásy altábornagynak szereztek tekintélyt és tiszteletet az ostromló sereg és a külvilág előtt.

XXIV. FEJEZET.

**A hadsereg főparancsnokság elrendeli a kitörések
beszüntetését. Az 5. honv. gy. ezd. a VIII. védőkerü-
letben 1914. dec. 29- 1915. jan. 2-ig.**

A hadsereg főparancsnokság 1914. december 28-án elrendelte, hogy a vár parancsnokság szüntesse be a további kirohanásokat, mert a 3. hads. egyelőre nem folytatja támadását. Ezen rendelet kiadásától kezdve a kitörések abbahagyattak.

Az 1914. december 29-től 1915. március 19-ig, a végkitörésig terjedő időszak, a tiszta védelem jegyében telt el, a kitörések megszűntek.

A 23. honv. gy. ho. egyes csapatai a decemberi kitörések alatt nagy veszteségeket szenvedtek úgy tisztekben mint legénységben, s különösen azok a honvéd csapatok, amelyek a Na-Gorachi (december 20-22) igen véres kitörésben is résztvettek.

A honvéd csapatok kimerülésével egyidejűleg bekövetkezett a vár élelmezésének minőség és mennyiségben való csökkenése, mindez, az emberanyag kímélését szükségessé tette.

A decemberi kitörések után beállott a visszahatás, a kimerültség s a fokozatosan alább szállított élelmi adagok, majd később az előtér állásokban teljesített nehéz szolgálat, az ezd. legénységének elerőtlenedését, sokaknak lassú kimúlását készítette elő.

A hads. főparancsnokság részéről megkísérelt felmentő hadműveletek, a zord kárpáti téllal nem tudtak megküzdeni. A vár felmentésében való bizakodás napról-napra csökkent, a felszabadítás reménye mindinkább elhalványult és el kellett a lassú, de biztos végnek, a vár feladásának következnie.

Az 5. honv. gy. ezd. december 28-án este a harc után kapta a parancsot, hogy a VIII. védő kerületbe vonuljon. Az ezd. tisztjeinek és a legénységnek összes felszerelése, a puska, kenyérszák és tölténytáskán kívül az V. védő kerületben volt. Miután a VIII. védőkerületben az ezd. a 2. honv. gy. ezdet váltotta le, a legénység nem volt abban a helyzetben, hogy két napi kitörés alatti erős havazás folytán átázott bakkancsait levetve, száraz kapcát váltson. De meg kellett válnia a saját maga készítette, tűzhelyekkel ellátott meleg óvófedezékektől és a télire elvermelt századonkint átlag 80-100 q burgonya készletétől is. Ez a váratlanul ért áthelyezés a legénységre teljesen lesújtó volt, mert nemcsak megszokott otthonát, hanem, ami a harcosnak legértékesebb volt az elkövetkezett későbbi nehéz időkben, a burgonya készletét is csaknem teljesen elvesztette.

Már az alatt a 8 nap alatt, december 15-22-ig a térköz

állításba az ezd. helyett beosztott ruthén csapatok nem hagyták érintetlenül a századok burgonya készleteit.

Az ez iránti panaszhangok hozzám is eljutottak. Miután a legénység nem hagyhatta el a VIII. védőkerületet, szekereken kellett a felszerelési cikkeket elhozatni, s a burgonya készletekből alig sikerült valamit megmenteni; mire azonban a tisztikar és a legénység némileg elrendezkedett új szolgálati helyén, egy újabb parancs a városba rendelte a főtartalékhoz, hova 1915. január 3-án reggel bevonult.

Az ezd. a térköz harcállásokban, csaknem állandóan tüzérségi tűzben, éjjeli és nappali harcjárőr összetűzésekben, 3 és fél hónapig megszakítás nélkül az első vonalban teljesített szolgálat után, különösen a decemberi számos kitörésekben csaknem hadilétszámra kiegészített ütközet állományának több mint felét elvesztve, fedél alá került. A végkitörésig az ezd. többé harcba nem jutott, mert úgy a főtartalék részéről, mint az egyes védőkerületekben általában megszűntek a kitörések s mindenki a téli felszabadításban bízott, amely azonban csak hiú reménynek bizonyult.

A sors úgy akarta, hogy az ezd. tényleges szereplésével egyidejűleg az én működésem is a vár védelmében megszűnjék, mert a decemberi kitörésekben szerzett erős hülés következtében fellépett ischiás szolgálatképtelenné tett. Abban a lehangoló tényben, amely a vár védelmében kifejtett tőlem telhető eredményes működésnek végét jelentette, csak az adhatott némi vigaszt, hogy az ezredemnek minden egyes fegyvertényében résztvettem s annak az orosz csapatok előtt elismerést szereztem.

Kötelességemnek tartom azonban az 5. honv. gy. ezd.-nek a vár védelmében, az előtér állások vizes, roskatag árkaiban, a hiányos táplálkozás folytán letört szervezetének végső megfeszítésével teljesített szolgálatát, a naplók alapján, bárcsak kivonatossan is ismertetni, hogy az 5-ös honvédek nagy önfeláldozó készségéből, az utódok erőt és hitet merítsenek a küzdelmes jövőre, amelynek végső célja a testvérek felszabadítása kitörölhetetlenül van bevésve minden magyarnak lelke mélyén.

XXV. FEJEZET.

Tartalékos tisztek és zászlósok teljesítménye a várban.

A várvédelem támadólagos szellemben való vezetése a honv. legénységet és tiszteket egyaránt fokozott mérvben vette igénybe. Ez okból kötelességet vélek teljesíteni, amikor az ezd. azon egyéneiről emlékezem meg, akik a legénység oldalán velük együtt a harc fáradalmait és életveszedelmeit elsősorban osztották meg. Ezek a tényleges állományú alantos tisztek mellett, a tart. tisztek és zászlósok, akik mint szakasz és részben mint szd. parnokok viselték a harcok súlyát. A tart. tisztek a várban, mint védmű parnokok igen fontos állást töltöttek be.

A tartalékos tiszti intézmény 1878-ban Bosznia és Hercegovina elfoglalásakor állotta ki a tűzpróbát. A világháború küzdelmei ennek az intézménynek kiválóságát beigazolták. A m. kir. honvédségnél a háború évében a szd-ok békelétszáma 72 főt tett ki, tehát a zlj. átlagos létszáma 300 főt számlált; ebből a mozgósításkor felállítandó különböző alakulatokhoz egy bizonyos számú legénységet át kellett adni.

A honvédség tart. tisztjei két évenként öt heti fegyvergyakorlatra vonultak be, amikor mint szakasz parnokoknak a vezetést elsajátítani elég alkalmuk volt.

A m. kir. honvédségnél a magyar állam-eszme egységes szelleme fűzte össze a tisztikar minden egyes tagját, a tartalékos tiszt és zászlós egy test és vérnek érezte magát a honvédség tényleges állományú tisztjeivel.

Az egységes magyar nemzeti szellem, mely áthatotta a honvéd tisztikart, a Haza és Király magasztos eszméjében egyesítette a honv. ezd-ek legénységét és tisztjeit; ez volt az a hatalmas emeltyű, amely a harc válságos pillanataiban győzelemre vitte a honvéd fegyvereket.

A négy évnél hosszabb ideig tartó világháborúban a tényleges tisztekben beállott nagy veszteségek következtében nemcsak tartalékos tisztek, hanem zászlósok is századok élére kerültek.

A Lemberg-i csaták után az 5. honv. gy. ezd. Przemysl vára V. védelmi kerületében, az első vonalban a térköz harcállásokban teljesített szolgálatot és később egyes szakaszaival a védművekben.

A várban a második ostromzár alatt 1914-ben, a szakasz parságok az 5. honv. gy. ezd-ben, kizárólag tart. tisztek és zászlósok kezébe kerültek, sőt a zlj. segédtszti állások is velők töltettek be, mert az összes tényleges tiszteket század és géppuskás osztag parnoki helyeken kellett alkalmazni.

Az V. védőkerületben végrehajtott számos kitörések (dec. 11-ig) az ellenség nyugtalanítására és felderítésére a legkedvezőtlenebb időjárásban is teljesített mindennapi éjjeli járőrmenetek, de különösen a december 15-től 18-iki és 20-22-iki nagy kitörés, az ezd. tiszti létszámát igen megapasztotta.

A dec. 20-22-iki véres közelharcokban nemcsak tartalékos tisztek, hanem zászlósok is vezették rohamra az ezd. alosztályait, halált megvető vitéz magatartásukkal a teljesen kimerült legénységet energiája végső megfeszítésére serkentve.

Ezekben a harcokban a tart. tisztek és zászlósok nagy önfeláldozással teljesített, öt hónapi harctéri teljesítményeinek eredménye tükröződött vissza. Az V. v. kerület 7 védműve közül 5-ben az ezd. tartalékos tisztjei, 2-ben tényleges tisztek voltak parancsnokok. Le kellett váltanom a védművek cseh nemzetiségű parnokait, mert nem láttam bennök, egyesek kivételével kellő biztosítékot a végsőig való ellentállásra megtámadtatás esetén.

Ebben a minőségükben igen fontos parancsnokságot töltöttek be a tart. tisztek és zászlósok, mert a vár sorsa a védművek és térköz harcállások elestével eldöntöttnek volt tekinthető, mivel a védőkerület második állásában, a ruthén tartalékok a beözönlött ellenséget aligha állították volna meg győzelmes előnyomulásukban.

A tartalékos tiszteknek és zászlósoknak, a várban nemcsak az ütközetekben volt alkalmuk katonai rátermettségüket beigazolni, hanem a térköz állásokban és védművekben a legénységgel való tartós együttélésben is érvényesíthették befolyásukat.

Erre fényes példát adtak az 1/1. erőd és a XIV. védmű parancsnokai a VI. védőkerületben. Az 1/1. pánccelerőd volt parancsnoka, dr. Bielek István népfelkelő főhadnagy több sebből vérezve harcképtelen állapotban is nem szűnt meg a védelemre vonatkozó parancsait kiadni mindaddig, amíg el nem vitték az erődből.

A XIV. védmű parancsnoka Lahner népfelkelő főhadnagy, vitéz magatartásával és körültekintő intézkedéseivel a védelem lelke volt; személyes példaadásával hozzájárult ahhoz, hogy az orosz erőszakos támadás a védmű előtt összeomlott. Mindkettő felvidéki születésű, előbbi szepességi, utóbbi tudtommal mármarosi születésű. Ők méltók arra, hogy tetteik megörökíttessenek és ne merüljenek el a feledés homályában.

A tartalékos tisztek és zászlósok a tényleges tisztekkel együtt, az előtér állások vizes árkaiban, a legénységnek nemcsak előljárói, hanem atyai gondviselői is voltak.

A magyar királyi honvédség dicső múltjának, a tényleges tisztek mellett a tartalékos tisztek ezrei a megőrzői, ő reájuk vár a nagy hagyományok, a harctéri tapasztalatok átültetése a fiatal nemzedékbe, amelynek apáról fiúra kell átszállnia, hogy a késői nemzedékekben is kitörülhetetlenül legyen bevésve a nagy magyar állameszme, a hármashalom és négyfolyam képében.

A múltban a hadsereg és honvédség adta meg az erős kereteket, amely magába szívta fel a tartalékos tisztek és zászlósok ezreit, ma a változott viszonyok mellett, amikor a múlt szilárd alapra épített köreite helyett zsoldos seregre vagyunk utalva, a hadviselt tisztek és zászlósok lelkes tömegeire alapozva kell felépíteni a nemzeti védelmet.

Amint a múltban, úgy a jövőben is számíthat a magyar nemzet a hadviselt tartalékos tisztek és zászlósok törhetetlen hazafiságára és áldozatkészségére.

XXVI. FEJEZET.

Przemysl városában a főtartalék kötelékében febr. 15-ig.

A míg az ezred a városban volt elhelyezve, egy megállapított foglalkozási tervezet szerint végezte az előírt mindennapi foglalkozást a gyakorló téren.

A fontosabb eseményeket rövidesen összefoglalva, az 5/II. zlj. és Erdélyi szds. naplója alapján ismertetem; de főképen az ezredre vonatkozó azokat az eseményeket adom vissza a naplók-ból, amelyek közérdeklődésre számíthatnak.

1915 január 21-én a menet ezredék felosztása folytán Schöpflin alezredes átvette az 5. honv. gy. ezd. parnokság vezetését. A 16. m. ezredtől Pappházy alezr. 6 szd-al, az 5. honv. gyalog ezredhez helyeztetett át s ott a 6 szd-ból alakított 4 szd.-al a 3. zlj.-at képezte. Az 5/III. zlj. felosztattak, a 9. és 10. szd-a a 2. zlj.-hoz mint 7. és 8. szd. osztatott be, a 11. és 12. szd-a pedig az 5/1. zlj. 3. és 4. szd-át alakította.

Az 5/1. zlj. 4 szd-a az 1. és 2. az 5/II. zlj. eredeti szd-ai az 5. 6. századot képezték. Lázár szds a 3. m. ezdtől, az 5/1. zlj. parnokává neveztetett ki. Waldberg Jenő (néhai vitéz Waldberg) és Hódy Ferenc századosok az ezd-nek ezen két kiválóan vitéz és minden ütközetben magukat kitüntetett tisztjei, a 4. m. ezd.-ből felállított 2 zlj. parnokává nevezettek ki, ezek a 8. honv. gy. ezd. 3. és 4. zlj.-t képezték.

Január 27-én az ezred Pappházy alezds. parnoksága alatt, a 4. 8. 11. 12. szd-ok kivételével, amelyek Berdenich őrgy. parnoksága alatt szigorú készséget tartottak Przemysl-ben, Pikulice-re a VII. védőkerületbe menetelt szolgálattételre.

Január 31-én az ezd. visszatért Przemysl-be.

Február 1-én az 5/11. zlj. pka: Berdenich őrgy. Szd. parnokai: 5. szd. Bottka Miksa fhdgy., 6. szd. Szüle István hdgy., 7. szd. Bartos Zoltán fhdgy. 8. szd. Urhegyi Antal szds.

5/11. zlj. élelmezési létszáma 960 fő, a bevonult 40 főnyi törzsgyalog szd. legénységgel együtt.

Élelmi cikkek fejenként csökkentett méretben adatnak ki.

Február 2. A legénység, mióta az ezd. múlt hó 3-án a városba jött, minden vasárnap a templomba vezettetik.

Február 8. 5/II. N: „A mai napon 32 gyengélkedő volt, s ebből 7 a kórházba küldetett”.

Február 15. 5/II. N: „Tekintettel a holnapi napon a IV. védőkerületbe való elvonulásra, foglalkozás nem tartatott, hanem előkészület történt az elinduláshoz. Orvosi vizsgánál a menetképtelenek kiválasztattak.”

XXVII. FEJEZET.

Február 16. Az ezd. a IV. védőkerületbe szolgálat-tételre rendeltetett.

5/1. zlj. parnok: Lázár szds. Század parnokok: 1. szd. Sefcsik Gyula szds. 2. szd. Szalayjenő főhadnagy. 3. szd. Zádory Béla szds. 4. szd. Adamkovits Sándor főhadnagy.

A szolgálat akként szabályoztatott, hogy 1 zlj. a Na-Gorach-i előtérállásban teljesített szolgálatot, 1 zlj. a XI. védmű mögötti készütségi óvóhelyre vonult, 1 zlj. a West-Zurawicai barakktáborban nyert elhelyezést. Az előtér állásból 24 órasi szolgálat után a zlj. készütségi szolgálatot teljesített, s csak a harmadik napon jutott a táborba 24 órasi pihenőre.

Az első napokban del. 2^h-kor indult a zlj. az előtér állásba.

Február 19-től kezdve dut. 4^h 30'-kor, hogy a felváltás este 7^h-ra befejeztessék.

5/II. zlj. 882 fővel és 2 géppuskával vonult be West-Zurawicára.

Február 20. E. N.: „Orosz járőrök csukaszürke öltözetben; (várparnoksági parancsból) petróleum hiány. Az előtér készütségi és tartalék állásokban szalma hiány miatt a legénység és tisztek kemény fekhelyen pihennek. Fedezékek (előtér és készütségi állásban) hóolvadás miatt becsepegnek, térdig érő habarék. Ruthén járőr Matkowice-től keletre a kis erdőcskében oroszokkal tárgyal, látható. Piperszki szakasz letartóztatja, XI. erőd-be kísértetnek, hadbírósnak átadatnak. így számíhattunk a ruthénekre.

Február 21. Az orosz tüzérség megkezdte a X. és XI. erődök lövetését.

Február 23. 5/II. N.: „15 ember szd-kint vesszőfonatokat készít a táborban, melyeket a zlj. este az előtér állásba magával visz. Dut. 4^h20'-kor a zlj. 784 fővel kivonult az előtér állásba.”

E. N.: „Ma halt meg az első honvéd végelgyengülésben az ezredtől. Az emberek szemlátomást romlanak le, élmezés, ruha, cipő, nyugvóhely, idő miatt. Várparnokság elrendelte s reklamirozta a marha répa étkezést.”

Február 24. 5/II. N.: „Dut. 5^h 15'-kor egy ellenséges repülőgép jött Medyka felől, valószínűleg azért, hogy előtér állásunkat felderítse. Egy bombát dobott le, mely a Na-Gorachi csoport balszárnyán esett le.”

E. N.: „Nagy havazás. I. zlj.-től ismét végelgyengülésben elhunyt egy honvéd. A repülők naponkint megjelennek és bombákat dobnak le.”

Február 25. 5/II. N.: „Az emberek ereje rohamosan fogy, a megerőltető szolgálat és a gyenge ellátás következtében. Dut. folyamán az ellenséges tüzérség erősen lőtte a készütségi óvó-

fedezékeket, s közvetlenül a tisztí fedezékek közelében csapódtak be a lövedékek.”

E. N.: „Előtér állásba való menet alatt 30 honvéd testi gyengülés folytán lemaradt s kidőlt, alig 1-2 km. menet; a pulzus kevés, 40-45 átlag. Az orosz 328. ezredet a 30. váltotta fel. (Megmondta rabbinus, előre jelezte dr. Balogh.)”

Február 26. E. N.: „Nagy havazás. Férőhelyek kezdenek romlodozni. Emberek mind többen és többen dőlnek ki. Kimerültség és lefogyás foka feltűnő.”

Február 27. 5/II. N.: „Az ellenséges tüzérség del. 9^h-től 12^h -ig erősen lőtte a védműveket, közvetlenül a zlj. parnoki férőhely közelében vágódott be néhány gránát. A városban orosz repülőök 24 bombát dobtak le, többen megsebesültek.*

E. N.: „Orosz repülőökre a tüzérségi tűz eredménytelen, mint mindig. Az erők fogyatékosága folytán, az állásokba a menetek, temetési menetszerűen történnek és mégis igen sokan kidőltek gyengeség folytán.”

Március 1. 5/II. N.: „Mai orvosi vizsgánál 38 gyengélkedő volt.”

E. N.: „Az első zlj. élelmezési létszáma 950 ember, 15 ló. Ütközet állomány 826, amiből csak 780 vonult ki. 2 géppuska és 15 ló. Srapnell ernyök pótlására a IV/b. támpontba egyelőre 40 árkász érkezett. Az egész előtér állásba 180 kézigránátot hoztak, de ebben a legénység kiképzetlen volt s gyufa sem volt, mellyel ennek kanócat meggyújthatták.”

Március 2. E. N.: „Gaál honvéd (2. szd) vél .gyengülésben meghalt. Érverés 30.”

Március 3. E. N.: „Utolsó dohány illeték. Összes gazdasági hivatalok ki az előtér állásba. Legénység a marharépa főzeléket nem ette. Támpontok újból düledeznek.”

Március 4. E. N.: „Nagy hideg és hózivatar. Honvédek lábai figyelőhelyeiken megfagnak. K.....tábormok szemlét tart, rossz néven vette, hogy Adamkovits fhdgy. nem tud németül.”

Bencze József főhadnagy a 6. szd. parnoka lett. I. zlj.-nál 2 ember megfagyott.

Március 5. E. N.: „Két ember végelgyengülésben meghalt. A III. zlj. (16. m. ezd-től) 12. szd-a az I. zlj. szd-ainak 87 embert oláhokat ad át, helyette magyarok, századonként 20 ember adatik vissza. A II. zlj-unk is megfelelő számú oláhokat kap. Megbízhatatlanok. Nagy hideg. Hajdú Béla dr. szolgálat közben sötétségben lábát törte az árokban.

Március 6. E. N.: „Kórházba küldendők megtekintése siralmas látványt nyújt. Arcukon is csontra száradt a bőr, csak sutogva tudnak beszélni. Erős keleti szél. Kozmutza árkász szds. csatlakozott a felváltó zlj-hoz. Most osztják a drótvágó ollókat.

Kozmutza szerint a dinamit kevés. A várparagsi parancs naponta 15-20 ember halottat közöl (végelgyengülés).

Az I. zlj. ütközet állománya 741 fő. Ebből 40-50 embernek nincs puskája, (tisztiszolgák, sebesültvivők stb.) ezzel kell 4800 lépés védővonalat védeni. A szármyszázadot az oroszok gránátokkal lőtték, a védővonaltban tartózkodnak a X. X/a és XI. erődök tüzérségi megfigyelői. 4. szd. tábori őrsait ma éjjel megtámadták. I. zlj. segédtiszt Bagossy István főhadnagy, II. zlj. Szabó Károly zászlós lett.

Március 7. 5/II. N.: „A legénység erőbeli állapota rohamosan fogy, úgy, hogy megtörtént tegnap, hogy egy 6. századbeli honvéd századjával még este egészségesen bevonult és reggelre meghalt szívgyengeségben. Ma 11 ment kórházba, 72 volt gyengélkedő; az előtér állásba 743 ember vonult ki. Az ellenséges tüzérség este 9 órakor lőtt reflektorunkra, mintegy 8-10 lövést tett rá.”

E. N.: „Nagy hideg. Tegnap tábori őrs támadásnál az oroszok két embert elfogtak és egy oláh átszökött.”

Március 9. 5/II. N.: „Az ellenséges tüzérség erősen lőtte a védműveket. A legénységünk már nagyon gyenge. Nem pihenhet megfelelőleg, se a készütségi állásban, sem pedig benn a barakokban. Túlsúfolva vannak elhelyezve s a kemény földön hálnak, tisztálkodni egyáltalán nem tudnak.”

E. N.: Krasznay Béla hadnagy az orosz géppuskákból összeállított géppuskás osztag parancsnoka lett. Az I. zászlóalj élelmezési állománya *632 fő, 74 gyengélkedő. 40 embert vittek kórházba.* Del 9-től dut. 1^h -ig a védővonalt tüzérségi tűz alatt. Tábori őrsöket éjjel megtámadták. Támpontok őrsége oly csekély, hogy egy erélyesebb támadásnak nem képes ellentállni.”

Március 10. 5/II. N.: „Az ezredorvosfőnök a legénység egészségi állapotát vizsgálta meg. Este a zlj. csak *530 emberrel* vonult ki, *111 gyengélkedő* voltés *140 küldetett a kórházba.* Egész nap hóvihar, erős hideg.”

E. N.: „*Várparnoksági parancsban múzeum felállítás.* A relé (összekötő küldőnc) ember megfagyott. Nagy hófúvás. Pappházy jelentette, hogy az állomány 70 százaléka harcképtelen. Orvosi vizsgákat a zlj.-nál az ezredorvos főnök tartja.

Március 11. 5/II. N.: „Egész éjjel nagy hóvihar volt. A szolgálat ellátása a védelmi vonalban tekintettel a zlj kis létszámára (530 ember, cca 470 puska, – 4000 lépés hosszú védelmi vonal) nagy nehézségekbe ütközött s feltétlenül a legnagyobb elővigyázatosságot tette szükségessé. A tartaléknál kinnmaradt 5/1. szd. a tartalék számára kijelölt helyre csak éjjel után talált, mert bár a védő vonaltól a tartalék helye alig van 200 lépésre mögötte, a nagy hóviharban eltévedt, s csak éjjel után érkezett meg. A tartalék szd. egy embere is eltévedt, de segélykiállítására figyelmessé lett a zlj. küldőnce s behozta a zlj. parnokság földő-

zekébe a félig már megfagyott embert; Ott aztán magához tért s reggel a gyógyoszlók a gyengélkedőbe vitték. Napközben a legénység pihent és a havat hányta ki a futóárkokból, ami helyenkint 1-1½ m. vastagságú volt. Ezen munkájában az ezred utász-osztag 26 embere és a munkásosztag 20 embere segédkezett neki. De persze a nehéz szolgálat következtében elgyengült legénységgel jóformán alig lehetett valamit végeztetni. A kenyérben már sok a korpa, s ettől rendkívül fekete. A hóvihár egész nap dühöngött.

E. N.: „Egy közös cipőjavító műhely állítatik majd fel. (Ho. Parancs.) Cipészeket szerszámaikkal az alosztályoktól elviszik s a javítás az ezd-ek sorrendjében történik, kezdve a 7. ezredtől. 53.000 korona gyűlt össze a vár védelmében elesett honvédek, népfelkelők özvegyei és árvái javára. Lázár szds. jelenti az ezd. parnokságnak személyesen, hogy zászlóalját felváltsák, mert minden bevonuláznál 100 fővel fogy a létszám az emberek gyengesége folytán. Szalay főhadnagy bizalmasan közli, hogy a városban hallotta, hogy 19, vagy 21-én Lemberg felé kirohanás lesz. A legénység 5 km. menet után kidőlné. (Teljes felszereléssel.)”

Március 12. 5/II. N.: „Erősen havazott. Este a felváltás 8 órakor fejeződött be és a zlj. bevonult a barakkba. Este 11^h-től erős tüzéségi tűz hallható. Éjjel 1 órakor riadó. 2 órakor erős tüzéségi tűzben indulás a XI. védműhöz, hol a további parancsokat kapjuk. A landwehr-ek, (35. Landwehr I. zlj.) által megszállva tartott előtér állásban a Na-Gorach-on a II. a.-b. támpontokat az ellenség elfoglalta.”

E. N.: „Gál dr. ezredorvos orvosi vizsgálja az I. zlj.-nál, a géppuskás osztagnál Erdélyi szds. jelenlétében. Az ember szíve összeszorult, szeme könnybe lábadt. A géppuska embereinek, kik aránylag még a legjobb kondícióban voltak, (valamennyi tényleges és kisportolt), hasuk az ürességtől lelogott, mellük beesett, mosoly rég nem ült arcukon, a lélek csak hálni járt beléjük. Sefcsik szds. jelenti, a mai temetésnél egy ruthént és 8 honvédet temettek a Zurawicai gyengélkedő házból. A ruthénnek készítették fekete koporsót, keresztet és felírást, míg a szegény magyaroknak semmit, közös sírba egymásra hajigálták, félig meztelenül. Sefcsik szds. egy kirendelt szakasszal volt a temetésen. Az esetet a tábori lelkész is feljelentette. Az elhalálozások gyakoriabbak.

A felváltás után a 9. szd. (Lator szds.) kint maradt mint tartalék, 2 szakasz a közép mögött és 2 szakasz a balszárnynon. Ezd. parancsra Lator szds. a jobb szárny 231 magaslat mögé rendeltetett tartalékul. Borzasztó hóvihár, telefonhuzalokat eltépte, világító pisztolyok és reflektorok működtek. Ellenséges ágyútűz. Látni nem lehetett 10-12 lépésre.”

Március 13. 5/II. N.: „Del. 2^h55'-kor megérkezés a XI. erődhez. Az ellenséges tüzéség erősen lövi az erődöt és pásztazza a körülötte messze elterülő területet. Del 5^h 30'-kor Komma

tábornok kiadja az intézkedéseket Na-Gorach visszafoglalására. Del 7 óra 15 perckor a várparnokság elejti a visszafoglalás tervét.”

E. N.: „Del 1^h 30'-kor az ezd-től telefonon: Küldönc útján Pappházy értesítendő, hogy azonnal induljon az I. zlj. segítségére. Del 1^h 30'-kor Piperszki zászlós puskalövéseket hall a kikülönített szakasz felől. A tábori őrsök saját tüzérségi tűz miatt visszavonattak. A 274 magaslatnál levő tartalék fél szd. Adamkovits szd. megerősítésére rendeltetett. Del 3^h 45'-kor beérkezik a Pappházy zlj. ő veszi át a parnokságot. Na-Gorach-ra két orosz század erősítésként vonul. Del 11^h 15'-kor Jaksics szds. telefonálja, hogy az oroszok a Pod Gorami erdőben gyülekeznek. Dut. a X. erődöt erősen lőtték az oroszok. A Na Gorach-on a 35. Landstr. ezd. egy teljes zlj-át fogták el az oroszok. (Ruthén) Testvér zlj-a a 35/1. Landwehr zlj-nak. Dut. 4^h 45'-kor a XI. erőd és a Na-Gorach különös erős ágyútűz alatt. A Na-Gorach füstöl. Dut. 8^h -kor parancs, hogy támpontonként egy óvófedezék meghagyandó, a többi s a srappell ernyők, dobkályhák csövei, minden, mit az ellenség felhasználhat a legnagyobb csendben, feltűnés nélkül tönkretendő. A tábori őrsök bevonatnak, kályhák, rakéták, pisztolyok az övonal mögé viendők és a X/a erődben nyugta ellenében átadandók. Az állás balszárnyán parancsnok Jaksics szds., jobbra Lázár szds. és az egésznek Pappházy alezds. (5 I. és III. zljk.) A visszavonulásra minden előkészület megteendő. Munkásosztagok és árkászosztagok segédkezésre kijönnek. Drótvágás, fedezékbedöntés, az óvófedezékekbe érintő aknákat tettek, elébük öröket. Dut. 8^h 30': III. zlj. visszavonul s utána 30 percre az 5/1. zlj. Dut. 9^h 50': az árkászok és munkás osztagok a munkát azonnal hagyják abba és siessenek megmenteni a tábori vasutat. Szd-onkint egy-egy járőr kinthagyandó világító pisztollyal, megtévesztés céljából löni fognak. Dut. 11^h 10': a III. zlj. megkezdheti a bevonulást, telefon felszedendő. 11^h 40' megindul az 5/1. zlj. is. Nagy reflektorozás, világító pisztolyozás. Roszival zászlós szakasza utóvéd, éjfélkor indul. A legnagyobb csendben hajtattott végre a visszavonulás.”

Március 14. 5/II. N.: „Del 7^h 15'-kor a zlj. bevonul a West-Zurawicai baraktáborba. Ott regelizett. Minthogy a tiszték és legénység részére semminemű elhelyezési körlet nem állott rendelkezésre, az ezd. parnokság engedélyével del 9^h-kor elindult Przemysl-be.”

E. N.: „Del. 9^h-kor indult az 5/II. zlj. Przemysl-be, Az I. és III. zlj. del. 11^h -kor indul Przemysl-be. Menetképtelenek, dut. kocsin utánuk, dut. 5^h 30'-kor érkezés Przemysl-be. Vonat dut. 11^h 45'-kor ért Przemysl-be.

Március 15. E. N.: „Lesz kitörés, már közszájon forgott. A városba menet közben a zlj-ak fele lemaradt már 3 km. Menet

után, s a tisztek meggyőződése, hogy egy menettel összekötött kítörésnek semmi reménye. Pécsi hadnagy szerint 19-én lesz a kítörés.”

XXVIII. FEJEZET.

A nemzeti szellem magvetői a lövészárokban.

Mielőtt áttérnék a végkítörésre, megemlékezni óhajtok az ezred azon kötelességtudó tagjairól, akik parancsnokaiknak a megpróbáltatás nehéz napjaiban odaadó segítőtársai voltak, amikor a nagy nélkülözések s az előtér állásokban teljesített nehéz szolgálat alatt, a legénységnek példaadásra és lelki támaszra nagy szüksége volt.

Állig felfegyverzett ellenségeink vasgyűrűjétől körülvéve, az ezred magyar tanítóira és tanáira gondolok.

Nemes hivatásukat a háború minden megpróbáltatásaiban, mint a néplélek ismerői, törhetetlen magyar szellemtől áthatva teljesítették a harctéren, ahol példátadó vitéz magatartásukkal tűntek ki.

A világháború pusztításaiban, mint a katona lelkivilágának csendes munkásai, magasztos hivatásukhoz híven, a lövészárokban is, felemelőleg hatottak a csüggedő lelkekre.

Az ő kezükbe van letéve a nemzet jövő reménységének, a magyar gyermekeknek és a felnőtteknek a sorsa, akiket a magyar nemzet golgotajárásának tövises útjára, a tanítókés tanárok gondos keze készít elő.

Az 1000 éves magyar földet, a honalapító Árpád fejedelem minden ellenség ellen meg tudott tartani, amiről hősi halottaink milliói tesznek tanúságot, azt a földet, egy faji energiájában meglazult nemzedék elvesztegette; hüvelyébe rejtette a kardot, amelynek a haza, létét köszönhette s amely kard a magyar névnek megbecsülést és dicsőséget szerzett mindenütt, ahol azt ellenfeleivel összemérte.

Az elmúlt századok minden csapását kiheverte az önmagára utalt magyar nemzet. IV. Béla király alkotó munkája, életre keltette a tatárdúlás pusztításai után, a nagy vérveszteségben elalélt nemzetet. S amiként a múltban a nemzet összefogása talpraállította a romokban levő nemzetet, azonképen össze kell fognia a nemzet minden rétegének s az építő munkát alulról megkezdve, szilárd alapokra fektetni, hogy a trianoni bilincsekbe vert magyar nemzet megszabaduljon béklyóitól.

Ebben a nemzeti munkában a magyar anyák mellett a tanítókra és tanárookra vár a munka oroslánrésze, az ő kezükbe van letéve a gyermek és az ifjúság erkölcsi és lelki világának kialakulása, a magvető munkát ők végzik, nekik kell a gyermekbe s a

serdülő ifjúba a magyar faji érzést, a hazaszeretetet kiírthatatlannal beoltani. Trianoni elesettségünkben a tanítói és tanári karra vár a hivatás, a magyar nemzet nagy hagyományainak átültetése nemzedékről-nemzedékre s a nemzet nagy férfiai és honleányai önfeláldozó munkásságának megismertetése, hogy az ifjú nemzedék lelkiileg felvértezve léphesse át a serdülőkor küszöbét s majdan mint felnőtt férfi, ingadozás nélkül járhassa meg a magyar nemzet küzdésteljes útját.

A nép s a magyar ifjúság nevelőinek hazafias működésétől függ a nemzet összeségének belső értéke; ez adja meg a nemzeti felemelkedésnek a szilárd alapot és biztosítja elsősorban azt a kultúrfölényt, amely a bennünket körülvevő ellenségekkel szemben öntudatunkat fokozza s a reánk váró küzdelem sikerét nagy mértékben előmozdítja.

Megnyugvással tekinthetünk a nemzeti munka eredménye elé, mert az ifjú nemzedéknek oktatását és nevelését, ihletett és mély hazafias érzéstől áthatott vezetők kezében tudjuk.

Mindent a szent célért! Ebben a jelmondatban kell a nemzeti erőket egyesíteni; ez az út az, mely a magyar föld visszaszerzéséhez, a magyar Hiszekegy megvalósulásához vezet.

A magyar tanítók, akik a múltban is mindennapi megélhetésükért küzdve, becsülettel és lelkesedéssel végezték népnevelő hivatásukat, odaadásteljes munkájukért, a magyar nemzet feltámadásának napján elveszik méltó jutalmukat.

A nagy nemzeti munkát akkor tekinthetik betetőzöttnek, ha elmondhatják azt, hogy munkájuk nem volt hiábavaló, mert bevették kitörölhetetlenül a gyermekek és az ifjúság lelkületébe Nagymagyarország fénykorának képét, amelynek újbóli visszaszerzése, a nagy nemzeti ideálnak megvalósítása az, amelyért majdan élni és meghalniok kell.

Mély benyomást keltett és ma is fülemben cseng a Zura-wica-i (Przemysl-i) csonkatornyú kis templomban a tanítók áhítatkeltő, régi magyar templomi éneke: hánynak közülök nem gyönyörködhetik többé hangjában a hívek serege ! Ott alusszák ők örök álmukat a leberg-i csatatereken és Przemysl vára drótakadályai előtt, amelynek hősi védelmében dicső halállal múltak ki.

XXIX. FEJEZET.

V é g k i t ö r é s .

A zlj. és század parnokok beosztása a következő volt: I. zlj. parnok: Lázár Domokos szds. 1. szd. parnok: Sefcsik Gyula szds. 2. Szalay László fhdgy. 3. Zádori Béla szds. 4. Adamkovits Sándor főhadnagy.

II. zlj. parnok: Berdenich Jenő őrgy. 5. szd. parnok: Bar-

tos Zoltán fhdgy. 6. szd. Bencze József fhdgy. 7. szd. Szüle István hadnagy, 8. szd. Urhegyi Antal szds.

III. zlj. parnok: Pappházy Iván alezr. 9. szd. parnok: Lator Zoltán szds. 10. Jaksics Olivér szds. 11. Pongrácz Pál szds. 12. Fuchs Jenő fhdgy.

E. N.: Március 16. „Elrendeltetett a menet-készültség: pus-kánként 160 töltény, emberenkint 4 tartalék élelmi adag, háts lovak részére 2, kocsi lovak részére 4 adag élelem kiosztatott. Ma vonultak be az alosztályokhoz a felosztott huszárosztály és a lőszertelep emberei, 2-2 kenyértarisznyával, karabélyonkint 160 tölténnyel.”

Március 18. Tábornokok és csapatparnokok értekezlete. Véleményadás a csapatok fizikai, erkölcsi állapotáról és megbízhatóságáról.

* *
*

Március 18-án kiadatott a parancs „a zászlók feldarabolandók s a tiszteknek az egyes részek megőrzés végett átadandók.” A végkimerülésig helytállott honvédeknek meg kellett válniuk a győzelem és dicsőség, a vitézség és önfeláldozás jelképétől, az ezredzászlótól.

A megsemmisítésre ítélt zászlók szemtanúi voltak a magyar honvéd csüggedetlen kitartásának s a vár dicsőségteljes védelmében megvívott harcok válságos pillanataiban sem ingadozó vitéz magatartásának. Ez a parancs a vár sorsával összeforrott honvédezredeknek és magának a várnak megsemmisülését jelentette.

A parancs végrehajtása derékban törte ketté a honvédezredek magasan ívelő kötelelességteljesítésének útját.

Egy évszázad előtt 1812-ben a zajló Berezina partján, mesz-sze bevilágító máglya égbeccsapó lángja elhamvasztotta a „nagy hadsereg” fényes győzelmeit látott francia császári sasokat, hogy ne lehessenek hirdetői Kutusow szuronyai dicsőségének, a Kreml falai között.

Az ezred-becsület Szűz Máriás szent jelvényére, a honvéd-zászlókra nem ez a sors várt! A feldarabolt zászlók selyemszővetének minden egyes darabját, a magyar hazára emlékeztető legdrágább ereklyeként őrizték meg keblükön az ezredek tisztjei a végkitörés magyar vér áztatta hősi útján.

A kibontott honvédzászlók nem voltak szemtanúi a fegyverbeccsületért hozott önfeláldozásnak, amely a várat védő honvédezredeknek, fénylő meteorként való kimúlását jelentette, egy dicsőségteljes végső fegyvertényben.

* *

Március 18. E. N.: „Dut. 4^h20'-kor riadó. Dut. 6^h-kor az I. zlj. élével a Sokol épületnél arccal keletnek kettősrend oszlopban menetkészen álljon, utána a II. zlj. és végén a III. zlj. Konzervek (4) kiosztandók, a Wiar patakon túl dohányozni tilos, a

legnagyobb csend, az I. övfőerődnél vezető fog várni, nehogy bárki is a csapatok közül aknamezőre lépjen. A támadás holnap del. 2^h-kor indul meg, Siedliská-tól (I. övfőerőd) 3500 lépésre keletre levő 281 magaslati hát (észak-déli irány) mentén fejlődik az ezred. A 281 tetőtől balra az I. és II. zlj. tőle jobbra a 2. ezd., a III. zlj. az ezd. közepe mögött tartalék. Támadási irány keletnek az I. és II. zlj-ak belső szárnyaikkal Nowosiotki-Chalupki Koniuskie. A 45. ddről északra a 46. dand. támad. Senki sem beszél, néma csend. Mindenki érezte a pillanat nagy fontosságát, hogy fontos történelmi esemény előtt állunk, mely számunkra csak erkölcsi sikert biztosíthat. Az utakon a kivonult csapatok torlódása. Dut. 6^h45'-kor indulás Sokol-tól, óriási sár. Lassú menet, legénység kimerül, az övfőerődnél bejelentendő: hány ember maradt le. Medyca felől erős reflektorozás.”

Március 19. E. N.: „Intézkedés. A 2. ezd. csatlakozik a 46. dand-hoz, az 5. ezd. a ho. jobb szárnyán! Támadás! Irány marad, átveszi a 2. ezd. A III. zlj. tartalék a jobbszárnyon kívül. A felderítés be van vezetve. Tölteni nem szabad, csak szuronyt használni. Mindenkit le kell ölni és tovább előnyomulni, hogy 19-én este a környék térkép keleti szegélyét elérjük. Legnagyobb csend. Fő az erély. Dand. parnokság 1/3 överődben. Ho. parnokság a I. övfőerődben. A vár parnokság röpiratait a legénységgel közölni. Torlódás az I. övfőerőd körül a csapatok közt. Az ezd-ekhez emelőrudakkal ellátott árkászokat osztanak be. Del. 2^h -kor indulás az I. övfőerődtől. A vezető 1/3-överőd-ig vezet. Egyenként szakadozás. Del. 3^h-kor érkezés Bikow támpontba. Az oroszok felől 1-2 lövés már hallható. Kürtjel (riadó) az oroszoknál. A legénység kulacsai és szuronyai zörögnek. A drótkadály között 3-4 lépés keskeny út. Krasznyay hadnagy az orosz géppuskával vonul ki. 1. és 2. szd. első vonal, 3. tartalék a jobbszárnyon kívül lépcsőben, 4. szd. tartalék a közép mögött. Jobboldalvéd egy szd. a III. zlj-től. (Fuchs főhadnagy.) A szd-ok még fel sem fejlődtek, az oroszok már élénk gyalogsági tüzellel fogadták. A géppuskák a zlj. közepe mögött, mert löni nem volt szabad. Del. 6^h30'-kor óriási gyalogsági géppuska és ágyútűz volt hallható Medyca felől. Sűrűn havazik. Alig lehetett 100-200 lépésre látni a sűrű havazás miatt. A tüzelés orosz részről megkezdődött, gyalogsági és géppuska tűz. A meglepetésszerű támadás ki volt zárva, a fegyverek nem voltak megtöltve, e miatt kellemetlen érzés fogta el a harcosokat. Végre 6^h 45'-kor megindul a támadás. Ember-ember mellett az első vonalban. Délkeletről a Maruska erdőből hirtelen géppuska tüzet kapunk. Erős arc és oldaltűzbe jutott az ezd. A csapat fedezéket ázott azonnal. Igen sűrű havazás közben folyt a fedezékek készítése, az orosz tüzereségi tűz oly erős lett később, hogy a munkálatok abba hagytak. Erős oldalozó tűz érvényesült, ami az előnyomulást lehetetlenné tette. 7^h 30'-kor tekintélyes orosz erő fejlődik oldalunkba, ez be lett jelentve, mire a tartalék III. zlj. két századot jobboldalra fejlődte-

tett fel. Pongrácz és Jaksics szd-ok meg is indultak, de a Maruska erdőből géppuska tűz óriási pusztítást tesz bennük, úgy hogy csak 2-3 raj került belőlük a 286-os magaslattól keletre levő hátra. A szd. parnokok jelentik, hogy a keresztűzet nem bírják, sok a sebesült. (Szalay főhadnagy megsebesül.) Nagy orosz tömegek vonulnak az oldalunkba, ez bejelentetvén, elrendeltetett az egyenkinti visszavonulás. Zádori szds. megy az élen, hogy az öv vonalon túl senki se menjen. Az ellenséges tűzv és géppuska tűz fokozódott s ezzel a veszteség is növekedett. Bagossy fhdgy. megsebesült, Pongrácz szds. kötötte be. (Ez utóbbi fogásban megőrült s elhunyt.) A drótakadályoknál sűrű tömegben tömörültek a visszavonulók, mert csak 3-4 lépés széles kapuk voltak cikk-cakkban vágva. A kapuktól jobbra-balra érintő aknák. A gerincen felfelé, amint a visszavonuló tömeg haladt, annál nagyobb lett a veszély, jobbra-balra sebesültek, a fák ágain emberi testrészek, hátbőröndök, amint a gránátok szétdarabolták azokat. A drótkapukban s annak közelében százával feküdtek a sebesültek és halottak. Az oroszok az átjáró kapukat keresztűz alá vették. Magán a dróthálón is tömérdek hulla feküdt szétszórta. Az oroszok vegyesen gránát, srappell és géppuska tűz alá vették a bejáratokat. Haldoklók szörnyű ordítása megdermesztő volt. A drótakadályok mögötti első árokig kb. 100 lépésre sok sebesült és halott, sőt magában az árokban is. Az oroszok az öv mögötti erdő részt is szakadatlanul tűz alatt tartották. Zádori szds. a visszavonulókkal a gyalogsági vonalat szállotta meg. Erdélyi szds. a támpontba érve, a gyalogsági vonal megszállására rendeltetett ki. A saját tüzéség, amikor a gyalogság kénytelen volt a tüzet felvenni, alig viszonozta a tüzet. Szüle hadnagy Siedlicskában összeszedett embereket előre vezette az öv vonaiba. Sötétség beállta előtt a lőrések meg lettek szállva, az orosz tüzéség a tüzelést abba hagyta. Dut. 11^h 30'-kor az öv vonalból bevonulás a városba. Koromsötétség. Halotti csend. Sehol lövöldözés, csak mindkét félről reflektorozás. Igen lassú menetütem. Emberek holtra fáradva.”

Március 20. E. N.: „A városba érve, találkoztunk az öv vonal megszállására menetelő ruthén csapattal. Igen fárasztó, kimentő menetelés után, 20-án del. 4^h45'-kor érkezünk a városba. Az orosz tüzéség a városba is belőtt. Az 5. ezd. 1 zlj-at alakít, s mint tartalék, a városban marad.”

* *

Az 5. honv. gy. ezd. I. és II. zlj-ainak beteg létszámát és a végelgyengülésben kiszenvedett honvédeket feltüntető megdöbentő számadatok bizonyoságot tesznek arról, hogy a hiányos, nem kielégítő táplálkozás, téli zord időben, nyári ruházatban az előállásokban teljesített nehéz szolgálat, lassan megőrölte a leghétség életerejét.

Az ezrednek a végkitörésnél tanúsított önfeláldozó magatar-

tása azonban arról tett tanúságot, hogy a tisztek, zászlósok, altisztek és közhonvédek kötelességérzete nem ismerte a csüggedést s hogy a legénység kiváló katonai szellemét, napról-napra hanyatló életereje sem volt képes megtörni.

A végkitörésnél megsebesült és elesett tisztek, zászlósok és legénységi állományú egyének neveit nem volt lehetséges utólag megörökíteni egyesek kivételével. A súlyosan megsebesültek között volt Konopasz hadnagy (vitéz Robogány szds), aki a hősi halált halt Bartos Zoltán fhdgy. helyett a századparancsnokságot átvette és tömeges tüzzel megállásra bírta az előnyomuló oroszokat; tüdejét, majd jobb karját lövedék ütötte át s az 5. század rövid idő alatt elvesztette két vitéz vezetőjét.

Elismerés illeti meg az orvosok és sebesült vivők önfeláldozó működését; utóbbiak közül számosan sebesültek meg és estek el kötelességük teljesítése közben.

*

*

*

Olvasva Kuzmanek gyalogsági táb.-nak az áttörésre vonatkozó utolsó parancsát, a 27 éves hadverő Bonaparte tábornok parancsát idézte emlékezetbe, amikor a Monte Zemolo csúcsáról megmutatta éhező seregének a tavasz fényében virágzó Lombard síkságot, mondván: „mindaz a tettek, ameddig a szem lát, vegyék el.” Kuzmanek is megcsillagította utolsó parancsában a kiéheztetett csapatok előtt az oroszok Medyca-i teli raktárait, ahol garmadában várták a felhalmozott élelmi készletek a vár védősereg kitörő csapattesteit.

S miként a pelyhedző állú forradalmi sereget, a lelkesedés lángja hajtotta az olasz termőföldek felé, hol dicsőség és győzelem várt reá, akképen mentek az egykor délceg magyar honvédek is kiéheztetett és letört szervezettel, de csüggedést nem ismerve, dalolva, sorsuk beteljesedése elé.

A cikk-cakkban áttört drótakadályok szűk ösvényein az éj sötétjében haladtak át az egyes csapattestek, nem sejtve azt, hogy azoknak, akik még visszatérnek, ez az ösvény a halál utcáját jelenti, ahol a sebesültek és halottak tömegei elzárják a mögöttük jövőknek a keskeny bejáratot, mert az orosz ágyúk odairányított tüze, az ösvényeket és azok bejáratát a gránátszilánkok tömegeivel árasztotta el.

A szerint, hogy az egyes ezredeknek mennyi időre volt szükségük a drótakadályok keskeny utain való átjutáshoz, különböző időben fejlődtek fel az övvonalon túl a támadáshoz az ezredek. Elsőnek jutott át a 2. honv. gy. ezd., amely még virradat előtt az orosz biztosító csapatokat visszavetve, megrohanta és betört az első orosz állásba. A török ostromló seregekkel hősiesen küzdő magyar végvárak őrseregeinek dicsőséges múltjához méltó volt a 2. honv. gy. ezd. magatartása Szathmáry ezd.-sel az élen és Sztodola örgy-al az 5. honv. gy. ezd. egykori vitéz zlj. parnokával. Az 5. honv. gy. ezd. 5. és 6. százada Bartos Zoltán és

Bencze József főhadnagyok parnoksága alatt a 2. ezd-el egy vonalban, ahhoz csatlakozva küzdött.

A magyar hadi dicsőség és vitézség fénykorát emlékeztünkbe idéző harcias lelkesedéstől és kötelességérzettől áthatott 2-es és 5-ös honvédek, átgázolva az orosz biztosító csapatokon, az orosz pusztító géppuska és tüzérség tüzeiben az őket körülvevő orosz tömegek előtt megtorpantak.

Bartos Zoltán fhdgy. kezéből kihullott a kard, a melynek az ezd. fényes rohamában honvédei élén mindenkor becsületet szerzett Itt hangzott el a halálos golyótól talált Sztodola János őrgy. nak utolsó lelkesítő parancsa: „Tüzeljetek, előre!”

Rövid idő alatt tömegesen estek el az orosz puska és géppuska tűzben a 2-es és 5-ös ezd. azon kiválasztottjai, akiket a Mindenható megkímélt attól a megrázó végtől, amely az életben maradt bajtársak közül oly sokakat ért a hadifogság rabságában.

Elkövetkezett a nagy pillanat ! A 2. és 5. ezd-nek a ho. többi részeit megelőző harccsoportjára a minden oldalról előretörő orosz csapatok pusztító tüzeiben a végmegsemmisülés várt. Szathmáry ezds-nek, hogy a teljesen céltalan emberáldozatot elkerülje, meg kellett magát adni, a 2-es és 5-ös vitéz honvédek maradványaival, csak a 2. ezd. tartalékának egy része tért vissza.

Dicsőségteljes fegyvertényük az ellenség előtt is megbecsülést és tiszteletet szerzett a honvéd névnek.

Ők voltak azok, akik a magyar honvédség nagy múltra visszatekintő hírnevét, a végkitörés ezen dicsőséges fegyvertényével nagy mérvben emelték.

A parancs szószerinti végrehajtásával és az utolsó honvéd rohammal, glóriás fényben ragyogtatták a honvéd nevet, mert meg tudtak halni a fegyver-becsület magasztos eszményeért, amelynek jegyében a végkitörés gondolata tényné vált.

*

Március 20. Az oroszok teljesen felkészülve várták a végkitörést s a VI. v. kerület előtt ho.-kat vontak össze. Valószínű volt, hogy a rejtjel kulcsot ismerték, de már maga a tény, hogy nemcsak a tiszték, hanem a városban nyilvános helyeken beszéltek 4 nappal a kitörés előtt, hogy Lemberg felé történik 19-én a végkitörés, bizonyosága annak, hogy a katonai titkot nem őrizték meg s hogy az oroszok kémeik által a végkitörés idejéről és irányáról még aznap értesültek. Ez a körülmény ad magyarázatot az orosz tömegek meglepő fellépésének. A 23. honv. gy. ho. vesztesége 60-70 százalékot ért el.

Marc. 20. Tábormokok és csapattest parnokok értekezlete. Robbantási intézkedések megbeszélése.

Március 20. A vár parnoka drót nélküli távíró útján jelentette Ő Felségének, hogy a végkitörés nem sikerült. Erre a következő válasz érkezett: „Mélységes fájdalommal tölt el, hogy

Przemysl védőseregének merész áttörési kísérlete tegnap, az ellenség túlereje miatt nem sikerült; mindazonáltal fájdalommal telt büszkeséggel tekintek a derék csapatok példátlan áldozatkészségére, melyeknek az eredmény – sajnos – nem jutott osztályrészül. Minden harcosnak hősi tettét szívből köszönöm, azoknak dicsőséges emléke pedig, akik a becsület mezején életüket áldozták fel, legyen áldott! A történelem a jövő nemzedékeknek örök időkre hirdetni fogja, hogy az osztrák magyar monarchiának harcosai Przemysl várának legmakacsabb vélelmezésével mit cselekedtek. Ők mindhalálig állhatatosak és vitézek maradtak. Ferenc József.”

XXX. FEJEZET.

Előkészületek a robbantások végrehajtására.

Március 21. A vár védőrségének csapattestei a legkülönbözőbb állománnyal bírtak fogságba jutásuk előtt. A honvéd ezdek, amelyeknek a lebergi harcokban megritkított sorait első ízben a vár felszabadításakor egészítették ki, s a decemberi kitörések alatt, különösen az 5. ezdet ért nagy veszteségek a csapattestek újbóli kiegészítését tették szükségessé, a leggyengébb létszámot mutatták. Ellenben egyes galíciai népfelkelő ruthén ezredek, amelyek a leberg-i harctereken sem voltak, a csaknem héthónapi hősi védelem után, feltűnő nagy állománnyal bírtak a vár átadásakor. A 17. galíciai népfelkelő ezd. amely az erődökben volt legnagyobb részt beosztva, csaknem teljes hadiállománnyal jutott hadifogságba, segédtisztje szerint.

Március 20. és 21-én a leölt lovak tetemein katonák osztozkodtak, szuronyaikkal hasogatva ki egy-egy koncot, amelyet a helyszínén posványból merített vízben megfőztek; társaik akadtak a hollókban, amelyek a katonákkal együtt testvériesen osztozkodtak a tetemek felett és együtt békésen lakmároztak.

A ruthén csapatok legénysége előtt ismeretlen volt a hazaszeretet fogalma; ők bizonyára nem tudták megérteni azt, hogy miért csordult ki nem egy honvéd szeméből a könny, amint fegyverét, amelyet a haza védelmében örömmel ragadott kézbe, széttört.

A honvéd csapatok erőbeli állapota mélyen alatta állott a védművekben szolgálatot teljesített ruthén csapatokhoz viszonyítva. A népfelkelő csapatoknál a magasabb életkorral járó erőcsökkenés, hátrányos befolyással volt a szervezet ellentálló képességére.

Az utolsó ágyúlövés.

A nagy temetkezéshez, a lövegek és valamennyi védmű felrobbantására minden előkészület megtörtént.

Az 1915. március 21-ének éjszakáján a csillagok milliárdjai ragyogtak a felhőtlen égbolton, mi sem zavarta a csendet.

Ez a titokzatos csend néma hírnöke volt az elkövetkezendő katasztrófának.

A vár lelke, a derék magyar védősereg, amely az őrizetére bízott várat utolsó lehelletéig a legnagyobb önfeláldozással védte, készült a bizonytalan nagy útra, amelyről nem tudhatta, hogy hová, merre vezet.

Az éj csendjét távoli tompa dörgés, a készülő vihar előjele szakította néha meg, amely mindinkább erősödött, majd gyorsabban követték egymást az egyes dörrenések, míg végre orkányszerű viharrá fokozódtak, a hangskála minden árnyalatával.

A vár hatalmas ágyútelepeinek Wagneri szárnyalású hattyúdala volt ez, ahol a „mester dalnokok” szerepét a vár nagy időkre visszatekintő különböző űrméretű ágyúi játszották, a modern 8 cm. tábori ágyúktól fölfelé. Nincs az a wagneri hangszerelés, amely megközelíthette volna ennek a hősi zenének fenséges szépségét.

Az ezer érctorokból álló vártüzérség minden emberi képzeletet felülmúló hatást váltott ki, amelyben a 30 és feles mozsarak mély bugásából kicsendült a 2. honvéd ágyús ezd. ütegeinek koloratúrája.

A színhatásokat változatossá tette a világító pisztolyok időnkinti rakétaszerű felvillanása és Warendorf 61-es vaságyúinak s a 80-asoknak bömbölése.

A látóhatár peremén tűzkévék szálltak fel az Égnek; ezer és ezer acélszilánk zúgása riasztotta fel álmából az alvó orosz ostromló sereget.

Ezer ágyú küldte utolsó lövedékeit a még elérhető orosz célokra. Az ágyúk acéltorkának tömeges felvillanása lángtengerbe borította a láthatárt.

A vártüzérség ágyúinak búcsúja volt ez a testvér fegyvernemtől, azoktól a honvéd gyalogosoktól, akiknek oly sok kitörésben voltak hű támogatói.

Az esthajnali csillag letűnt az égbolt kárpitjáról, megmozdult a föld, meginogtak a várfalak, elkövetkezett a vártüzérség haldoklásának végső perce, az ágyúk felrobbantása; lángoszlopok emelkedtek a magasba, hirdelve a vártüzérség kimúlását.

Március 22-ikének hajnalán ezer ágyú megszűnt többé életjelt adni magáról.

Március 22-én a reggeli órákban felrobbantattott és megsemmisítettett minden, ami katonai értéket képviselt, az erődök, fegyverzet, lőszerből kezdve az utolsó mozgókonyháig s végül, az összes hidak.

Az ellenség kezébe csak a vár romjai és egy kiéhezettett hadsereg jutott.

Przemysl várának romjai századok múlva is hirdetni fogják az utókornak azt az örök igazságot, hogy a vár megvívhatatlansága nem a betonfalak vastagságától és az ágyúk számától függ, annak katonai értéket a védősereg lelke ad. A magyar honvédek és népfelkelők vitéz és önfeláldozó magatartása tette lehetővé a vár bevehetetlen voltát.

XXXI. FEJEZET.

A vég.

A vár átadásakor hadi-fogságba jutott 9 tábornok, 2500 törzstiszt és tiszt. A 117.000 főt számláló legénységből a teljesen megbízható s ennél fogva a harcok súlyát viselő, nehéz szolgálatot végzett kiéhezettett és lerongyolódott magyar honvédekre és népfelkelőkre a legszomorúbb sors várt; a téli zord időkben előtér és térközállásokban teljesített szolgálat, megtörte a hiányos táplálkozás folytan legyöngyült szervezet ellenállóképességét. A hadifogság mártír útját minden jajszó nélkül fejezték be a vár egykori hős védői, a turkesztáni és szibériai tömegsírokban.

Ha az anyák és hitvesek könnyeinek árja enyhíthette az ezd. maradványainak mártír útjain földi szenvedéseiket, úgy kimúlásuk csendes és szenvedésnélküli volt.

Hősök voltak ők, amikor a harctereken becsülettel megtették kötelességüket és éjt nappá téve küzdöttek a vár védelmében, de hősök voltak akkor is, amidőn rabságra kárhozattva a szibériai vasutak végnélküli sínparjai mentén s az őserdők rengetegében, elnyűtt köpenyeikben az 50°-os hidegekben kiszendtek.

A szegedi 5. honv. gy. ezd. mozgósításkor 3500 főt számláló hadiállományának legénységéből Przemysl vár hősi védőinek kevés élő tanúja látta viszont a magyar nemzet ezer éves határait, a Kárpátokat, amelynek épségéért a magyar nemzet oly mérhetetlen vérözönt áldozott.

Az enyészet elmoshatta az emlékezetből azoknak a hősöknek neveit, akik a vár drótakadályai előtt örtallva szolgálatteljesítés közben, a hadi fáradalmak és nélkülözések által megtört szervezet végelgyengülésének tünetei között lehették ki hősi lelküket és akik Turkesztán és Szibéria tömegsíraiban alusszák örök álmukat; de e névtelen hősök emléke haló poraikban is, időtlen-időkig élni fog a nagy magyar Alföld tanyavilágában, a délibábos alföldi rónaságon, a vakítóan fehérre meszelt nádfedeles tanyai kis házakban, ahová a szív utolsó dobbanása, az élet-energia egy vég-sóhajában messze elszállt.

Ezeknek a hősöknek nevei, bár ha nincsenek is a templomok és a hősi emlékek márványlapjain megörökítve, de a magyar nemzet nem feledkezik meg az ő hű fiairól, akik messze idegen földben alusszák a legszebb álmot, boldog nagy Magyarországról. Nyugodjatok békével, a ti álmotok valóra fog válni, a magyar nemzet történeti hivatását be fogja tölteni!

Przemysl várának hősi védelmében elesett 5-ös honvédek! A ti szellemetek örökké élni fog utódaitokban; hozzátok szállnak gondolataink, hogy erőt és hitet adjatok azoknak a szent céloknak kivívásához, amelyekért küzdöttetek és hősi halált haltatok.

VÉGE.

1. sz. melléklet.

Megemlékezés a szegedi honvédek múltjáról és Damjanich Jánosról.

Ismertette: Nónay Dezső ny. tábornok,
1930. december 16-án, az ezred emléknapján.

Minden esztendő tavaszán beköszönt a kikelet s a harctéren elesett magyar honvédek piros vére, friss virágokat fakaszt a Lemberget és Przemysl környező magaslatokon.

A volt szegedi 5. honvéd gy. ezd. emléknapján lelkünk visszazáll a múltba, a megszámlálhatatlan sírhantokhoz, ahol Nagymagyarországról aluszszák örök álmukat, a hazáért hősi halált halt tisztí és legénységi bajtársaink.

Az ezred emlék-napján gondolataink a Kárpátok lábánál őrtálló, magyar honvédek és népfelkelők által hősiileg védett Przemysl várába szállnak vissza.

16 esztendő múlt el azóta, hogy a vár parancsnokának Kuzmanek Hermann gy. tábornoknak szándékát az ostromgyűrű áttörését a szegedi honvédek valóra váltották, a bevehetetlennek tartott, megerősített „Paportenka” magaslatnak 1914. dec. 16-án rohammal történt bevétele.

5 zászlóaljából álló harccsoportom az áttöréssel megnyitotta a várból kivezető utat a kitérő csapatok előtt.

Przemysl körülzárásának egész ideje alatt, ez egyszer történt meg az orosz ostromgyűrűnek sikeres áttörése, amelynek jelentőségét Martsenkó orosz tábornok katonai író is elismerte.

Őfelsége I. Ferenc József, Magyarország Istenben megboldogult apostoli királya, a Paportenka magaslatnak rohammal történt bevételekor az 5. honv. gy. ezred által elfoglalt három orosz géppuska egyikét a „*dicsőséges fegyvertény emlékére*”, a szegedi 5. honv. gyalogezrednek adományozta.

A volt szegedi 5. honv. gy. ezred tisztjei és legénysége, Ő felsége I. Ferenc József, Magyarország apostoli királyának Legfelsőbb elismerő megnyilatkozásában, jutalmazását látták a lembergi csatatereken és Przemysl védelmében a harc legváltóságosabb helyzeteiben is, a honvédség fényes hagyományaihoz híven tanúsított vitéz és eredményteljes magatartásuknak. A szegedi honvédek jogos büszkeséggel tekinthetnek vissza haditeljesítményeikre, amelyek méltóvá tették nagy elődeikhez, a szabadságharc dicső honvédéihez.

Bármennyire lebilincselnek is a 16 esztendő előtt megvívott négy napos nehéz küzdelem dicsőséges fegyvertényei, az aggódo magyar lélekre sötét árnyként nehezedik a Trianoni béke parancs.

A szétszaggatott magyar föld gondterhes napjaiban, a magyar nemzet hősi korszakának emlékezetünkbe idézését időszerűnek tartom ma, amikor a

természetes határaitól és fegyverzetétől megfosztott, életképtelenségig megcsonkított magyar földet, állig felfegyverzett szomszédok veszik körül.

Ezért jelszavunk legyen: „Emlékezésünk a múlté, tekintetünk előre legyen irányítva!”, mert a magyar csonknak nem mankókra, hanem élő végtagokra van szüksége, hogy életképes legyen.

A magyar nemzet múltja az egyéni önfeláldozás végnélküli magasztos példái által tűnik ki, amelyek a néplelekben élnek örök életüket.

Ezer esztendő, küzdelemmel teljes fennállásunk mai sorsüldözött napjaiban, legyünk bizalommal a nemzet jövője iránt, merítsünk hitet és bizakodást nemzetünk ezer esztendő magyar múltjából.

A magyar nemzet igazságtalan és létfeltételeit veszélyeztető megcsonkított-ságában joggal hivatkozhat történeti múltjára, mert a kereszténységet fenyegető török hódító hadjáratok alatt, mint az európai nyugati kultúra véd-bástyája vérzett el és mert az 1848-49-i szabadságharcban is, a veszélyben forgott haza és szentesített alkotmánya védelmében kellett fegyverhez nyúlnia.

Az alkotmányos élet helyreállításával, a nemzet és megkoronázott királya között létre jött összhang megnyitotta minden téren a haladásnak és a magyar fajban szunnyadó erők és képességek szabad kibontakozásának útját, amelyet betetőzött a nemzet hő vágyának teljesülése, a m. kir. honvédség felállítása. A magyar nemzet az újonnan felállított honvédségben, jogutódját látta a szabadságharc halhatatlanjainak, akik az ezer éves magyar égboltra, fénylő meteorként lángbetűkkel vésték be, hősi küzdelmeiknek sorozatát.

Az ezrednap évfordulóján emlékezzünk meg azokról az elődökről, akiknek önfeláldozó, hősi magatartása és izzó hazaszeretete, szent hagyományként él lelkünk mélyén.

A múlt fényes hagyományainak erkölcs- és nemzetnevelő hatása arra készítet, hogy az ezred dicsőséges fegyvertényének emléknapiján, megemlékezzem az ezred anyazászlóaljáról, a vörös sapkás szegedi 3. honvéd zászlóalj-ról és annak első parancsnokáról, Damjanich Jánosról, akinek múltja a magyar nemzet történetének egyik legfényesebb lapját tölti ki, és akinek haditettei, a verhetetlenség dicsfényével öveztek nevét.

Az alkotmánya védelmében fegyvert fogott magyar nemzetnek Damjanich János volt egyik legodaadóbb, lelelkesebb katonája és vezére, habár bölcsője felett, nem magyar anya fohásza szállt Égnek.

A vörös sapkás szegedi 3. honv. zászlóaljat Damjanich győzelemről győzelemre vezette; az ő átöröklött szelleme lelkesítette a világháború nagy csatáiban, az unokák ellentálatlan diadalmas szuronyrohamait.

Megkísérlem a szabadságharc eszményi alakját, Damjanich tábornokot, aki a honvéd névnek soha el nem múló dicsőséget szerzett, néhány vonással megvilágítani.

A szabadságharc kitörése századosi rendfokozatban érte őt Temesvárott. Damjanich százados nem palástolta el a magyar alkotmány kihirdetése felett érzett örömet; szabadelvű gondolkodása miatt Haynau, a temesvári katonai parancsnok által felelősségre vonatott, majd Olaszországba helyeztetett át, de a magyar kormány közbenjárására, a szegedi 3. önkéntes honvéd zászlóalj őrnagyává neveztetett ki.

Damjanichnak katonai hírnevét a szegedi 3. honvéd zászlóalj megszer-vezése és annak élén aratott diadalai a Bánátban, alapozták meg; a zászlóalj

legvitézebbnek tartatott az összes között. Szenttamástól – Tomasovácig, minden ütközet Damjanichnak és zászlóaljának szerzett hírnevet; dicsőségteljes katonai pályája már az első csaták tüzeiben teljesen összeforrott zászlóaljával.

Damjanich a rettenthetetlen bátorság és vitézség mintaképe volt, aki hidegvérét a legnagyobb veszély közepe is megőrizte. A járkowáczi éjjeli rajtaütésnél (1848 dec. 15-16) csak is nagy lélekjelenléte és személyes hősi magatartása mentette meg a tüzérséget s a szétszórtan elhelyezett honvédeket.

Válságos helyzetben adott helyes intézkedései és személyes példaadása, biztosította minden ütközetében a sikert és győzelmet. Fényes katonai pályájának a Járkowác-i éjszaka volt kiinduló pontja.

A Bánátban megívott dicsőséges harcai fokozatosan megszerezték Damjanichnak az ezredesi rendfokozatot 1848. november 25-én, majd 1849. január havában tábornokká nevezetett ki, 1848. december 20-tól számítandó ranggal.

1849. elején a Közép-Tiszához rendeltetett és átvette a 3. hadtest-parancsnokságot, amely hadtest az ő vezetése alatt mindenütt győzött s a csatákban a döntést, a Damjanich hadtestének megjelenése idézte elő, amelynél vitézebb és fegyelmezettebb egy sem volt.

Ennek a hadtestnek kötelékébe tartoztak, a vitézségükért akkor már nagy híre szert tett 3. es 9. vörössapkás honvéd zászlóaljak.

Szolnok, Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysarló, a magyar szabadságharcnak és Damjanichnak dicsőségét hirdetik. Ezen csaták mindenikében döntő szerep jutott Damjanichnak.

1849. március 4-én alkonyatkor, Damjanich Cibakházánál az ott levő hídon kelt át haderejével a Tisza jobbpartjára és március 5-én reggel napkeltekor *Szolnok* előtt állott. A két üteggel megerősített Hannover huszároknak parancsot adott az osztrák jobbszárny megkerülésére, majd kardot rántva az előnyomulást elrendelte s a szegedi 3. honvéd zászlóaljnak odakiáltotta: „*Fiúk! emlékezzetek Járkowácra.*” A lelkesítő szavakra a 3. zászlóalj irányt vett az ellenséges tüzérségre. Az osztrák ágyúk első ösztüze 52 embert döntött ki a sorokból; ám a zászlóalj öreg dobosa szemrebbenés nélkül verte a rohamjelet, a zászlóalj megrohanta az ágyúkat s mielőtt a második ösztűz füstje eloszlott volna, az üteg a honvédek kezében volt parancsnokával együtt.

Szolnok utcáiban, ahová a honvédek betörték, Damjanich a 3. zászlóalj honvédéivel találkozott, akik megéljenezték. Ekkor intézte kedvenc zászlóalja honvédéihez az emlékezetes szavakat: „*Fiúk! Büszke vagyok reátok. A mai napon véghezvitt tettek után megérdemelnétek, hogy egytől-egyig tisztékké nevezzelek ki benneteket, de hol lenne akkor az én 3. zászlóalj!*” Ezzel megfordult s elvágatott a honvédek dörgő éljenzésétől kísérve.

A szolnoki csata után a kerület országgyűlési képviselővé választotta Damjanichot, amit ő elfogadott, de arra kérte a küldöttséget, hogy „*inkább engedje a csatába menni, mint országgyűlésre, mert jobban tud harcolni mint beszélni, s nagyobb élmény neki egy ütközet, mint a legszebb szónoklat.*”

A szegedi 3. honvéd zászlóalj zászlója, a szolnoki dicsőséges fegyvertényért a 3. osztályú érdemrenddel díszített fel. Ez a zászlóalj volt az első,

amelynek zászlója érdemrenddel tüntettetett ki, jelöl annak, hogy mindnyájan megérdemelnék a 3. zászlóalj hősei a kitüntetését.

Kossuth március 16-án a díszben kivonult zászlóaljhoz lelkesítő beszédet intézett és elismerését fejezte ki szolnoki vitéz magatartásáért.

Tápióbicskénél 1849. április 4-én, a Jelasich által szorongatott Klapka segítségére sietett ágyúszóra Damjanich és fényes diadalra fordította a kedvezőtlen helyzetet. A szeptember 3. honvéd zászlóalj Földváry Károly őrnagy parancsnoksága alatt, a Tápió hídjának rohammal történt bevetésével tüntette ki ekkor magát, s amikor április 8-án Kossuth Gödöllőn a Damjanich 3. hadtestét elvonultatta maga előtt, ezen szavakkal vette le kalapját a 3. zászlóalj előtt: „Ilyen zászlóalj méltó arra, hogy kalapot emeljek előtte.”

Április 10-ének reggelén, Damjanich kiadta a parancsot a Vác elleni előnyomulásra és a szakadó esőben odaszólt egykori zászlóalja legénységének: „Fiúk, bemegyünk Vácrow?” mire a 3. zászlóalj honvédjei azt válaszolták: „Be bizony, mert künn nagyon esik.” Erre Damjanich megígérte a legénységnek, hogy ha beveszik Vácot, úgy a városban szállásolja el őket. A zászlóalj a Gombás patak köhídját védő vadászok ellen nyomult elő, s azt a Rákóczi hangjai mellett rohammal bevette.

Földváry Károly őrnagy ezen fegyvertényét az 1849. május 17-én megjelent hadügyminiszteri rendelet a II. osztályú katonai érdemrendjellel tüntette ki.

Meg kellett emlékezni a szabadságharc e hősenek váci fegyvertényéről, mert Földváry Károly méltó utóda volt a parancsnokságban nagy elődének.

Április 19-én *Nagysarlónál* Damjanich hadteste a középben működött. A község ellen irányított 3. zászlóaljat rövid csatározás után Földváry rohamra vezényelte s a zászlóalj „Éljen a magyar” kiáltással betört a községbe és kemény szuronyharc után azt végleg birtokba vette.

Damjanich magatartására nézve Görgey István e csatára vonatkozó alábbi véleményét idézem: „Damjanich magasan kiemelkedik a nagysarlói csatában kötelességüket teljesített férfiak közül. Itt alkalmat adódott önállóan kimutatni, mit tud és megmutatta, hogy nemcsak teljesen megbízható hadtestparancsnok, hanem hadvezérnek is bevált.”

Ennek a győzelemnek következménye lett Komárom későbbi felmentése, amelyben a 3. hadtest jelentékeny szerepet játszott.

Görgey Artúr, Damjanichot hadügyminiszterré nevezte ki, hogy a honvédség szervezése kiváló kezekbe jusson. Elutazása előtti napon kikocsizott a kocsit felborult, Damjanich bokájában lábát törte, ez nagy csapás és mérhetetlen szerencsétlenség volt a hadsereg és a honvédelem ügyére.

Görgey Artúr, a kormányhoz intézett jelentésében erre vonatkozólag azt is felemlíti, hogy „a hadseregnek minden egyes embere fájdalmasan érzi a nagy veszteséget és úgy hiszem azt a honnag minden hű fia hasonlóan érzeni, mert *pótolhatatlan*.” Görgey ezen jelentését Kossuth a hivatalos lapban közzétéve hozzátette: „Igenis, Damjanich tábornok balesetét a hazának minden hű fia velem együtt a legmélyebb bánattal fájjalja s osztozik azon meggyőződésében, hogy e baleset országos csapás.”

Kossuth kijelentette, hogy Damjanich a „semper victrix” (mindig győző) nevet kiérdemelte. De legmélyebben gyászolták hős vezérük kidöltét az

ő fiai, a vörössapkás szegedi 3. honvéd zászlóalj honvédéi. A csaták tüzeiben megedzett kemény harcfiak szemét elborítja a fájdalom könnye, a lesújtó hír hallatára.

A béna hős eleinte Komáromban, majd Pesten a városligetben feküdt, később Aradra vitette magát, ahol a várparancsnokságot vette át.

A világsi katasztrófa után az osztrákok a vár feladására szólították fel, Damjanich azt üzenté, hogy: „Nem alkudozik.” Mídon értesült a világsi fegyverletételről, a várat később Butturlin orosz tábornoknak adta át, aki őt az osztrákoknak kiszolgáltatta.

Egy tábornok bajtársa ekként jellemzi: „Rendkívüli bátorság, elhatározottság, a legnagyobb veszedelem közepette is bámulandó lelki nyugalom és lángoló hazafiasság valának jellemének főforrásai. Nálánál vitézebb, elszántabb, merészebb, kitartóbb és szerencsésebb katona egy sem volt a magyar hadseregben.”

Vitéz magatartásával és rövid lelkesítő beszédeivel rendkívül hatott honvédéire, akik rajongásig szerették. A rohamot a csata költészetének tartotta. Kossuthot bálványozta, és Görgeyt mint vezért nagybecsülte. Nagy csatalován, öles természetével és fekete körszakállával, a legendás hősök benyomását keltette. El lehetett róla mondani, hogy a legerősebb testben, a legerősebb lélek lakozott.

Damjanich tábornok a szegedi vörössapkás 3. honvéd zászlóalj volt első parancsnoka, a rettenthetetlen hős, az aradi vérmezőn a 8. bitófán lehelte ki hős lelkét 1849. október 6-án. Damjanichot lábtörése miatt parasztszekéren vitték a veszőhelyre. Mindenik vértanú társa forró kézzorítással vett tőle búcsút. Ő már csak az utolsó maradt Vécseytől búcsúzható el. A bitófa alatt az ellenség réme és honvédéinek bálványa, a lelkészhez fordulva mondotta: „Azt gondoltam, hogy én leszek az utolsó, aki a csatában mindig első voltam.” Utolsó szavai voltak: „Éljen a haza,” s a leghősiesebb magyar szív, megszűnt dobogni.

Damjanich tábornok a nemzet mártírja, a verhetetlen hős, ércnél maradandóbb betűkkel véste be minden időkre nevét, a magyar nemzet történetébe.

* *
*

Az ezred emléknapiján megkísértem, a szegedi vörössapkás 3. honvéd zászlóalj legelső parancsnokát, Damjanich tábornokot történeti kútforrások alapján, mint katonát és hazafit jellemezni, ezt nem csupán a nagy katona és hazafi iránt érzett hála és kegyelet sugalta nekem, hanem gyermekéveim emlékei is. Amikor az alkotmányos idők első szellője eljutott a máramarosi bércek közé, a leglelkesebb honleány, a meleg szívé, gondos édesanya, a nemzet vértanúinak szent emlékét, kitörölhetetlenül bevészte a fogékony gyermeki lélekbe.

Ezer esztendő szakadatlan küzdelmeit átélte töretlenül a magyar nemzet és megtudta óvni földrajzi egységének épségét, de a belső egység hiányának áldozatul esett, egy dicsőségesen végigküzdött világháború után.

A magyar nemzet szörnyű megcsonkítottságában, merítsünk hitet és rendíthetetlen kítartást Damjanich tábornoknak, az ő babérkoszorúzott vörössapkás honvédéinek és azok unokáinak hősi tetteiből, a második évezred reánk váró megpróbáltatásaira, hogy a tövises és küzdésteljes utat, amely a legszentebb célhoz, az ezer éves magyar föld ősi határmegyéihez vezet, a magyar nemzet történelmi múltjához méltóan, dicsőségesen tegye meg.

2. sz. melléklet.

**Névjegyzék a volt m. kir. szegedi 5. hvd. gy.-ezred
állományába tartozott tényleges, tartalékos és nép-
felkelő tisztek és tisztjelöltekről, mely az 1918. évi
Névkönyv alapján készült, azt kiegészítve.**

Tényleges állomány

Ezredek: Nónay Dezső, Németh Kálmán, Schöpflin Ottó, Paczolay Jenő, Kárpáthy Kamilló vezérk. test.

Alezredek: fekésházi Tabódy Zsolt, Tirczka Károly, gulácsi Gulácsy József, Matuskovich Imre, Preszly Aladár, Pappházy Iván.

Őrnagyok: Sztodola János, Berdenich Jenő, Füzesi Klimkó István, Hajós Gyula, Hrusztek Gyula, Csillag Ervin, Koós Kálmán, Balkay Dezső.

Századosok: Nagylaki Rátz Jenő vezérk. test. Waldberg Ödön, Hódy Ferenc, Urhegyi Antal, csiktaplóczai Lázár Domokos, Zádory Béla, Böhm Gyula, Kugler Győző, Hanekker István, Unterreiner Mihály, varsányi Vedres László, Nemes-okruthi Bajnok Álmos, Gullay Árpád, Homor László, Csenki Sándor, Perger László, Lóránt József, Györké Péter, Sefcsik Gyula, Jancsa Theodosius, Daróczy József, Erdélyi Árpád, Szundy Géza, Petrán Sándor, Eötvös Sándor, Bodó János, Ferenczy József, Kuba Vilmos, Lenk Frigyes, Szolga Miklós, Dómba Kristóf, Bielek Pál, Bokor Béla, Szávits János, Horváth Géza, Fülöp Gábor, Nónay Ferenc, Németh Imre.

Főhadnagyok: Schweitzer István vszt, Adamkovits Sándor, Végh Guidó, Bencze József, Botka Miksa, Bossányi Béla, Molnár Adorján, Ágoston Béla, Szalay László, urai Uray Zoltán, Bagossy István, nyitra-zerdahelyi Zerdahelyi Lajos, Barthos Zoltán, Weither Árpád, Koszmovszky Rezső, Pach Dezső, Szüle István, Császár János, Gallus Gusztáv, Erőssy Aladár, Zsigmond István, Palásti Rezső, Szigriszt Andor, Dercsényi Sándor, Robogány Ede, Vasshegyi Gábor, Vitéz Ernő, Földes Kálmán, Rapcsányi Kálmán, Szabó Miklós, Deák István, Nagy János, Fialovszky Lajos, Próbáld Károly, Csépi Gyula, Miksa János, Szalay László.

Hadnagyok: Pospjeh Győző Krasznay Béla, repszegi Szőke Pál, Hódossy Géza, Szőghy István, Vitéz János, Batta Andor, Joanovics János, Kovács András, Kolozsváry Kiss Árpád, Massong József, Antal István, Jankura András, Kopasz László, Jordán Jenő, Gellényi Árpád, Szántó Imre, Kátai-Pál István, Bonczos Miklós, Tasnády Imre, Franzen József, Frankó Gyula, Baranyai Gyula, Csépi Béla, káinoki Bedő László, Hódy Gyula, Heim József, Szépe György, Ernszt István, Zámbo Béla, Braun Ödön.

Zászlósok: Nóvák Ernő, Lázár Pál, Németh Ferenc, káinoki Bedő Lajos, Knefely János, Koncza Kálmán, Witzmann Ferenc, Bászler Antal.

Tábori lelkészek: Dr. Czapik Gyula, Kertész József.

Népfelkelésügyi honvédtisztek:

Alezredes: Gödl Pál.

Őrnagy: Riedl Ernő.

Gazdászati tisztek:

Százados: Buchhalter Simon.

Főhadnagyok: PrágFrigyes, Petró Sándor, Bellovils Elek, Czinky Ferenc, Kaufmann Pál, Eszes Béla, Horváth János, Szabó József, Sustran Miklós.
Hadnagy: Faragó Jenő.

Orvosok:

1. oszt. Főtörzsorvos: Dr. Tóth Lajos.

2. **oszt. Főtörzsorvos:** Dr. Nagy Géza.

Ezredorvosok: Dr. Hollósy Árpád, dr. Baracs Gyula, dr. Pálfi Sándor, dr. Gál Imre.

Tartalék:

Százados: Arany János.

Főhadnagyok: Tonheiszer Elemér, Faragó Sándor, Balázs Sándor, Bogdány Béla, Delibók Antal, Biskoroványi Nándor, Malártsik Árpád, Nemeckai Árpád, Fleischhacker Gusztáv, dr. Maiina Lajos, Debreczeni Nándor, Ivánkovits Ferenc, Brücker Péter, Kleininger Miklós, Borza Pál, keczeli Mészáros Gábor, Káspár Lajos, Nagy József, dr. Genersich Rezső, Kuzmán Miklós, Kling István, Hammer József, Herczeg István, Tunner Alajos, dr. Kneip József, Braun Ferenc, Weisz Jenő, Kaumayer Alfréd, dr. Virter László, dr. Popov Milorád, Waltherr Gedeon, Baron Jenő, dr. Kécsi Valér, Török Gyula, Tibor István, Szegő Izidor, Petrovics Emil, Várkonyi Jenő, Gartner Ferenc, Kolozs Lajos, Beskó Ferenc, Beierlein Antal, Jeszenszky József, Prigly Jenő, Tombácz Ferenc, Dvoracsek János, Kádár Sándor, Szántai László, Zubek Ferenc, Sebestyén Lajos.

Hadnagyok: Jambrik Bertalan, Lehoczky Károly, Rózsa János, Lovas Mihály, Molnár Gábor, Gábor József, Lakó József, Kristóf István, Farkas Lajos, Somogyi József, Györffy Gyula, Diamant Rezső, Grób Ernő, dr. Grassely Károly, Krausz Mihály, Veres Gyula, Báló István, dr. Miskolczi Ferenc, dr. Bagossy Károly, Torbágyi Tibor, Paragi Lajos, Veress Gyula, Friedrich Jakab, Tóth Kálmán, Pászt Rezső, Bódi Antal, Tömösközi Emil, Heinrich Rezső, Würsching Aladár, Kozma Sándor, Illovszky Sándor, Komáromy Sándor, Scherter Gyula, Soltész János, dr. Elmer Mátyás, Reiter Antal, Tóth Vilmos, Váradi Károly, Koltér István, Löwy Gyula, Rózsa István, Schág János, Székely Emil, Rácz Aladár, dr. Homonnay Tivadar, Szarvas Kálmán, Heller Hugó, Pap József, Huhn Péter, Engelsmann Andor, Katona György, Behuczky Zoltán, Szentgyörgyi István, Kordás Pál, Komlósi Andor, Molnár Dezső, Esztergályos Ferenc, Szabó József, Sallay József, Winkler István, Bence Bogdán, Zsoldos Géza, Erdélyi Gyula, Ajtay Gyöző, Szücs Jenő, Halász Kálmán, Zsák Lajos, Zsuffa János, Diskay László, dr. Palócz Sándor, Gyulay Béla, Hoffmann Ferenc, Hatvani Pál, Jegessy Aladár, Rácz József, Fleisig Dezső, Pesti Béla, Singer János, Konyovich Ede, Krachtusz Béla, Hirschfeld Imre, Alács Sándor, Gibicz Lajos, Zenzer Miklós, Schwarcz Rezső, Skolák Ernő, Szolcsányi István, Vass Gyula János, Tóth Gergely, Balog Gábor, Lencse Jenő, Balázs István, Fírász Oszkár, Seelenfreund Albert, Némegy János, Fliegler Miklós, dr. Papp Sándor, Jaksitz Mihály, Hegyi Márton, Balassa József, Reitzer Miklós, Zsoldos Ferenc, Klonkai Károly, Kander István, Doktor Pál, Málusz Egyed, Boda Vilmos, Vass Béla, Krausz Dezső, Kovács Iván Sándor, Rostás Ferencz, Révay Béla, Sándor Antal, Marossi Miklós, Blázsik István, Múth János Ferenc, Pásztor Sándor, Boász István, Boda Antal, Kardos György, Künsztler Károly, Szekeres János, Gábor Ferenc, Pirocska János, Popper Gyula, Imre Gyula, Katkics Béla, Seiler Róbert, Rákos Jenő, Kiss István, Molnár Kálmán, Deák István, Kevitzky Jenő, dr. Vadkerti Jenő, Zágón András, Kerner Pál, Horváth István, nemes-tóti Szabó Károly, Öry Gyula, Kopasz István, Weith Antal, Varga Károly, Szabó Ferenc, Imre József, Kronits Vladimír, Pejov János, dr. Pulitzer Jenő, Kádár Endre, Berger Sándor, Farkas Elemér, Berger Kálmán, Kréter Gyula, Bakó Imre, Schultz Károly, Lamesfeld Péter, dr. Oltványi József, Farkas Antal, Mayer R. Mihály, Winkler József, Hódi János, Iriez Dezső, Bodzássy István, Katona Andor, Gregus István, Tábitz Jenő, Faragó István, Kmetty Gyula, Beretvás Dezső, Delfel Géza, Kiss István, Zombori József, Budai Gyula, dr. Márki Imre, dr. Schäffer Lajos, Somogyi István, Malivanek Lajos, dr. Sukovich Ödön, Vertán Endre, Mayer Márton, dr. Vedres Andor, Patzauer Aladár, dr. Lévy Ferenc, Fenyő Vilmos,

dr. Singer Mór, Róna Ernő, Neurohr József, Salgó Imre, Rubin Imre, dr. Kálmán Oszkár, Weisz Simon, Gömöri Mihály, Tóth Kálmán, dr. Tápai József, Szeles János, Révész István, Faragó Antal, Jedlicska Ernő, Keserű Imre, Faragó Miklós, Várady Károly, Adorján Béla, dr. Wirth Mátvás, Bencze Béla, Sümegi Dezső, Vujkovits Károly, Tóbiás Ernő, Kulcsár Béla, Weisenberger Frigyes, Ungár Béla, Kresch Ferenc, Séhner Ferenc, Fuchs József, Tömörkény László, Róna Béla, Ungár Jenő, Fazekas Lajos, Kreiker Jenő, Kosztich Agenor, Deseő Árpád Frigyes, Gera József, Orr Sándor, Bálint József, Szeder János, Gréczi István, Takáts Ferenc, Rohács István, Péczely Béla Árpád, Meixler Lajos, Jakabffy Dezső, Muraközy János, Kovalik Deák László, Petrovics Dusán, Pesti Béla, László Dezső, Pfitzner Rudolf, Pálfi Gyula, Gárdi István, Szojka Géza, dr. Fehér Mór, Herresbacher Gellért, Négyessy Imre, Böhm József, Ernst János Sándor, Barna Nándor, Szabó Dezső, Ibolya Antal, Czeglédy Nagy József, László András, Szlávik László, Komáromy Lajos, Lung Mihály, Mátéffy István, Mészáros Gyula, Feuer Lajos, Joszt József II., Laping Ferenc, Kocsis Árpád, Szécsener Sándor, Nagy Pál, Szigyártó Albert, Vutsák János, Lauritz Aliklós, Braun Ödön, Biskoroványi Nándor, Walther Gedeon, Várnay Dezső, Benkő András, dr. Boda Antal, Kordás Pál, Dr. Kátay Lajos, Bogyó Géza, Pál Ernő, Rózsa József, König Leó, dr. Rác Aladár, dr. Miskolczy Ferenc, dr. Hauptvogel János, Tóth Endre, Kovács Árpád, Lévy József, Henz János, sikari Kovács Zoltán, Mező Imre, Magyar Károly, Schmidt Károly, Dunauer Hubert, Tóth Géza, Soós Jenő, Fodor János, Lindenmann Péter, Váradi Miksa, Kréter Kálmán, Heinrich Ferenc, Mátéffy Dezső, Wenich Gyula, Bányai Béla, Ponicsán Ádám, Sztukity Vilmos, Szűcs Jenő, Balassa Jenő, beéri Balogh Ferenc, Molnár Mihály Faragó Endre, Schmidt János, bodrogekői János Zoltán, Gunda Antal, Telbisz Rafael, Faragó Sándor, Gilde János, Boskovits István, Tittel Pál Zoltán, Lapu Lajos, Szőke Mihály, Kühn György, Szabó Gyula, dr. Pascu János, Faragó István, Stertz Mátvás, Klucsik Ferenc, Wéber Miklós, Kasza József, Dely Ferenc, Pálffy István, Rapcsányi László, Zimányi János, Straky Henrik, Schwarz Andor, Vicsay Lajos, Nagy Ernő, Csenderits Imre, Márer Sándor, Baron Jenő, Rózsa János, Simoros Szabó Aurél, Meinszky Gyula, Tóth Vilmos, Barta Béla, Martonossy József, Temmer József, Tóth Lajos, Tóth Imre, Kertész Gyula, Herzl Géza, Lovassy István, Cérna Gyula, Mayer Ernő, Duffala András, Pataky István, Kávay Dezső, Kovács Ernő Béla, Bajkay Lajos, Füstí Molnár Lajos, Szabó Géza Vörös Sándor, Gojdar János, Hochmann Lajos, Nagy Sándor, Petsch Henrik, Eisel János, Ferch Károly, Venczel Árpád, Vékes Bertalan, Kolauch Károly, Urbán György, Dezső János, Baitz József, Káldor József, dr. Balogh Marcell, dr. Bartha Dezső, Kohányi Gyula, Márton Benedek, vlandel Árpád, Hoffmann József, Juhász László, Böhm Péter, Hódi Imre, Inczédi Ágoston, Tóth Gyula, Kmettyó Károly, dr. Esperits János, Péter István, Fogassy József, Deák Ferenc, Dobó János, Kotsis Lajos, Kozalik Ernő, Blázsik Lajos, Tóbiás Miksa, Draguj András, Stern Lajos, Csöreg Gyula, Csukonyi László, Turcsányi István, Marté Mihály, Mály Mihály, Kovács József, Szappanos Géza, Kolumbán Gábor, Simon József, Szűcs Andor, Szabi Zoltán, Balogh István, Engel Andor, Dudás Gyula, Tenner István, Gábris László, Huttya Lipót, Szőke Gyula, Herke László, Szmollény János, bégszeki Gotthard Pál, Tóbiás Árpád, Török István, Árva János, Rieger Mihály, Uherezky Ottó, Salamon Lajos, Weiser Győző, Bende László, Sándor György, dr. Szigeti Sándor, Csóti M. Mihály, Hajabács Kálmán, Szécsy György.

Egészségügyi hadnagykok: Miskovits Gyula, Kiss Imre, Bozsó István, Diel Ede, Gyulay Pál, Kikinday László, Bereczk Péter, Topalov György, Brezsný József, Popper Adolf, Böhm Gyula, Szegedy Mihály, Wéber Artúr, Révész István, Jakovlyevics Vladimir, Kincs Péter, mezőcsáth-emődi Tóth Pál László.

Zászlósok: Bernovics Károly, Kremer Ferenc, dr. Rác Ernő, Vasvári Lajos, Krucsán György, Piperszky Vukosin, Szabó Károly, Skultéty Tibor, Kuthy Béla, Szabó Ferenc, Weisberger Sándor, Spitzer Vilmos, főthi Szabó Károly, Soltész János, Szabó Károly, Hatvani Pál, Geist Ödön, Bogyó

Géza, Jámbor Elemér, Kyri János, Balos Tivadar, Reviczky Jenő, Schwemlein Mihály, Szilágyi Endre, Behunsky *Zoltán*, földéaki Návay László, Fodor Péter, Rózsa József, Ferenczi Antal, Grosz Ernő, Kemény Gyula, Weisberger Imre, Bardó Ferenc, Karácsonyi László, Szaghmeister Pál, Horváth Mihály, dr. Bernáth Gyula, Nagy Dezső, Pál János, Skultéti Tibor, Komlósi Andor, König Leó, Sztoi István, Bittó Gyula, Lehel György, Benkő András, Batzoi József, Stancz Gyula, Földváry Sándor, Márton Béla, Kátay Pál János, Cherrier János, Deskö Mihály, Kovalcsik András, Glasz Mihály, Trapp József, Katzics József, Reiser György, Fischer József, Csik János, Mójzes János, Sorok Sándor, Kokpvay Lajos, Wind Ernő, Kérdő István, Nagy Sándor, Hiry János, Grósz Arpád, László Dénes, dr. Balogh Henrik, Horváth Mihály, Kocsis Albert, Gábor József, Hatvani Pál, Rényi Gyula, Stein Sándor, Ajtay Gyula, Tiszó Lajos, Pottyondy Imre, Rónay Sándor, Tóth Aladár, Tóth Kálmán, Berzenyi József, Hegedűs Vilmos, Rozgonyi Mihály, Szücs István, Trincz László, Burghar Lajos, Nagy Dániel, dr. Körössy Sándor, Hódi Géza, Gerber Géza József, dr. Szalay László, Révész István, Cserei Ferenc, Héja Zoltán, Liszka Béla, Fazekas Lajos, Neuwald Aladár, Radványi Géza, Wellisch Imre, Újvári István, Sáfrány István, Kiss Géza, Kardos József, Lipkai Kálmán, Gavallér István, Vella János, Geiszler Gyula, Mikolay István, Zakár Zoltán, Heltai Jenő, Heringer Pál, Kántor Dezső, Baranyai Gusztáv, Károlyi Dezső, Porer Ferencz, Biebel István, Muraközy Géza, Alexander Mihály, Siegel Károly, Topcsiov László, Milich János, Máté Andor, Kräuter Miklós, Pottyondi Károly, Csenka Gábor, Mányov Károly, Gerő Tibor, Löbl György, Jung János, Kulcsár Béla, Schweitzer Iván, Halász János, Enyedi Zsigmond, Csöreg Ferenc, Weisz Dezső, Diskay Ferenc, Baitz Károly, Szücs Károly, Biró András, Baracs Marcell, Szekeres István, Kincs Péter, Fehér Gyula, Gulyás Kálmán, Nagy Gyula, Bálint Gyula, Horváth József, Hubert József, Schwarz Rezső, Zubek Szilveszter, Sajtó Sándor, Tompay Mihály, Vecsery Lajos, Mándoky István, Hubert József, Tasnády György, Vecsery István, dr. Szász Hugó, Grósz Imre, Öry Gyula, Honig László, Bukurov Tivadar, Hevessy István, Nagy Sándor Lajos, Ligeti Jakab, Szécsy Géza, Kovács Jenő, Schatz György, Krisztoforovics Iván, Bartha Ferenc, Gulyás Jenő, Mersan József, Tenner László, Zsida István, Gulyás László, Tóth Pál László, Draskovich Pál, Temesváry László, Révész Sándor, Temesváry Ernő, Kalmár Lajos, Salgó Dezső, Tasnády Győző, Miklós Sándor, Vécsey Sándor, Hirschfeld Tibor, Bartók János, Vájna Gyula, Sándor Emánuel, Barth Károly, Návay Zoltán, Bartha Antal, Palotai József, Eperjessy Imre, Woticzky Béla, Apró Mátyás, Raffai Lajos, Balogh Sz. Sándor, Krémer Mátyás, Brankovits György, Vidor Lajos, Bugyi Ferenc, Erdélyi Sándor, K. Kádár Ernő, Blum Károly, Bugarin Nikodemusz, Raffner Dezső, Barna Péter Pál, Bugyi Károly, Csiszár László, Kiss Gyula, Lúgosán Sándor, Jahoda Ferenc, Inczedy Endre, Damjanics Vazul, Kmetykó Pál, Koch Jakab, Korchmáros János, Pigniczky Ferenc, Pista Zsigmond, Gartsik-Nagy-Sallay János, Nikola Mihály, Mészáros Pál.

Gazdászati tisztek:

Főhadnagyk: dr. Molnár Kálmán, Szél Ferenc, Gebhardt Dezső, Keller Zoltán.

Hadnagyk: Beck József, Belányi Jenő, Belle Ferenc, Horváth Lajos, dr. Biró Sándor, Temmer Ferenc.

Orvosok:

Ezredorvosok: dr. Erdélyi Kálmán, dr. Matejin Simon.

Főorvosok: dr. Hajdú Béla, dr. Messinger Gyula, dr. Epstein Zoltán, dr. Ulrich Gyula, dr. Csiky János, dr. Weisz Sándor.

TARTALOMJEGYZÉK.

A volt szegedi m. kir. 5. honv. gy. ezd. a világháborúban.

I. FEJEZET.

A mozgósítás lefolyása. Fruska-Gorában. Kapisztrán János sírjánál. Útban Galícia ielé. 7

II. FEJEZET.

Menetek Galiciában. Klodzienkó-i ütközet 1914 aug. 30-án. Tápió-Bicske 1849. IV/4. 10

III. FEJEZET.

Kulikow-i ütközet 1914. szeptember 1. Esti pánik. A ho. parság intézkedése. A saját tüzérség által szétrobbantott 5. ezd. mozgókonyhainak megérkezése. Menet a Cerwony-Kamien 344 magaslatra. Parancs szeptember 2-án del. 3^h 15' körül, Lembergbe való menetre. 21

IV. FEJEZET.

A Zolkiew-i útsomónak és az attól délnyugatra eső magaslatoknak fontossága. Szeptember 1-én dut. a 23. honv. gy. ho. jobb oldala veszélyeztetve. Általános helyzet a 3. hadseregnél. A hadsereg főparság szept. 2-án dut. elrendelte Lemberg feladását s a 3. és 2. hadsereg visszavonulását a Wereszyca mögé. A Lemberg előtt álló ho.-kat orosz bekerítés veszélye fenyegette. A 3. hadsereg parnokságnak aug. 31-én a 23. honv. gy. ho. parnokságnak adott visszavonulási parancsa megnyitotta az északkeleti bejáratot Lembergnek. A 23. honv. gy. ho. augusztus 30. 31-e és szeptember 1-i győzelmes harcai késleltették az orosz 5. hadsereg segítségére siető orosz erőket. Járkowác 1848. XII/15. Conrad és Brussilow véleménye a 3. hads. északi szárnyán harcban állott honvéd és magyar népf. Csapatokról. 28

V. FEJEZET.

Visszavonulás Jaworow-nnak, szeptember 2-5-ig. A második lembergi csata hadműveleti terve. Általános helyzet áttekintése. A 3. és 8. orosz hadseregek eltolása északnyugati irányba. A 2. hadsereg visszavonulása. A 4. hadsereg arcváltása és előnyomulása. A 2. lembergi csata hadműveleti tervének megváltoztatása. 38

VI. FEJEZET.

A második lembergi csata. Menet Sklo-ra szeptember 6-án. Intézkedések a szeptember 7-i előnyomuláshoz. A szeptember 7-i erdő-harc lefolyása. 43

VII. FEJEZET.

Szeptember 8-i előnyomulás. Szeptember 9-i tüzérségi harc. A 23. h. gy. ho. előnyomulása a Lelehowka-i szoroson át. Helyzet északon. Szeptember 10-én átkelés a Wereszyca-n. Szeptember 11-én a cs. és kir. 88. Landeschutz dandár kötelékében. Általános helyzet szeptember 11-én. Az erdőharc nehézségei. 47

VIII. FEJEZET.

Conrad és Auffenberg hadműveleti tervei. A Wereszyca vonal kihasználása mint védőgát. Az orosz 3. hadsereg elleni oldaltámadás esélyei. Parancs a visszavonulásra.52

IX. FEJEZET.

Visszavonulás Przemysl-nek 1914. szeptember 12-15-ig. Fejetlenség a vonatnál. A gyalogság fegyelmezett magatartása a visszavonulás alatt.....57

X. FEJEZET.

Przemysl várának felkészültsége és védelmi berendezése..... 59

XI. FEJEZET.

A védő csapatok....., 64

XII. FEJEZET.

Az V. védő kerület védelmi berendezése és a védelem vezetése. Az V. védő kerület védelmi munkáinak és a biztosító szolgálatnak megszervezése. Az ezd.-nek öt századba való beosztása. A rendelkezésre álló csapatok alkalmazása. Munkásszázadok. Hírszerző különítmények. Kitérések. Orosz repülők megjelenése. Raktárak lebontása és vasúti talpfák felszedése. Ruthén népfelkelő alakulatok megbízhatatlansága. Védművek legénységének és a parancsnokoknak leváltása. Kézigránátok készítése..... 66

XIII. FEJEZET.

Kolera-gyanús esetek. Élelmezés. Tűzhelyek készítése. Burgonya elvermelés. Védőkerületi parnok ellenőrző tevékenysége. Orosz hadikövet. Okt. 4-i kitérés. Oroszok 21 cm-es gránátokkal lövik a XI. erődöt, a IV. védőkerület ellen intézett orosz támadás megghiúsulása, az V. v. kerület csapatainak oldaltámadása. Orosz támadás; a védőkerület Hurkó (XIV.) és Borek (XV.) erődök ellen. A 80-as mintájú messzehordó ágyúk és a XIII. páncélmű tüzérsége az V. védőkerületből oldaltűz alá veszi az orosz gyalogságot. Kitérés. A 3. hadsereg felmenti a várat. A főtartaléknak kitérése az V. v. kerületen át. 75

XIV. FEJEZET.

Események okt. 13-tól nov. 5-ig a második ostromzár kezdetéig. Sebesültek száma. A vár készletek igénybevétele. Németh Kálmán ezredes zászlóaljának beosztása az V. védőkerületbe. 30½ üteg. A XIII. páncélerődöt lövik. Tiszti hiány..... 83

XV. FEJEZET.

Az 5. ezd. a Magierán. A 35. galíciai népfelkelő zlj. legénységének átszökése az ellenséghez. A ruthének visszatérése. Kuzmanek várparnok tudtul adja a vár újbóli körülzárását. A 7. honv. gy. ezd.-nek az V. védőkerületbe történt beosztása hatályon kívül helyeztetik. Szeged város polgármesterének megemlékezése. Kitérések. Élelmi készletek és állattáp-összeírása. Harácsolási rendelet. Előörs szolgálat megváltoztatása.....87

XVI. FEJEZET.

Orosz repülők bombavetése. Lembergi rendőrőkapitány körözése. Kitérések. Szökések szaporodása. Lóhús fogyasztás kezdete.....97

XVII. FEJEZET.

December 15-18-i kitérés. Paportenka bevétele december 16-án. Branyiszko 1849. febr. 7. A volt m. kir. szegedi 5. honv. gy.-ezred emléknapja 1914. dec. 16..... 99

	XVIII. FEJEZET.	
Az 1914 dec. 15-18-iki kitörés 4. napján végrehajtott fegyvertények.....		112
	XIX. FEJEZET.	
December 19-én intézkedés az ezd. elhelyezésére. Na-Gorachi előtérállás és annak elfoglalása az oroszok által. Intézkedés az ellentámadásra. Harcesemények december 20-án. 8/I. és 8/III. zlj-k és egy árkászszázad beosztása, kézigranátok kiutalása.		124
	XX. FEJEZET.	
A beérkezett erősítések elosztása. Az orosz állások rohammal való bevétele december 21-én. A Na-Gorach keleti részét a honvédsapat elfoglalja. December 21-én orosz ellentámadás a jobbszárny ellen. Az orosz oldalozó tűzérség hatásos működése. Nagy veszteségek A saját jobbszárny válságos helyzete. Az V. védőkerületi parság átvétele. December 22-i utolsó roham. Visszavonulás. Veszteségek.....		133
	XXI. FEJEZET.	
Megjegyzések az ellentámadásra.....		144
	XXII. FEJEZET.	
A december 27-től 28-i kitörés.....		151
	XXIII. FEJEZET.	
A várvédelem támadólagos szellemben való vezetése 1914. december végéig.....		153
	XXIV. FEJEZET.	
A hadsereg főparancsnokság elrendeli a kitörések beszüntetését. Az 5. honv. gyalog ezd. a VIII. védőkerületben 1914. december 29-től 1915. január 2-ig.....		159
	XXV. FEJEZET.	
Tartalékos tisztek és zászlósok teljesítménye a várban.....		160
	XXVI. FEJEZET.	
Przemysl városában a főtartalék kötelékében.....		163
	XXVII. FEJEZET.	
Az ezred a IV. védőkerületben.....		164
	XXVIII. FEJEZET.	
A nemzeti szellem magvetői a lövészárokbán.....		169
	XXIX. FEJEZET.	
Végkitörés.....		170
	XXX. FEJEZET.	
Előkészületek a robbantások végrehajtására. Az utolsó ágyúlövés.....		176
	XXXI. FEJEZET.	
A vég.		178
	Mellékletek:	
1. sz. Megemlékezés az ezred múltjáról és Damjanich Jánosról.....		180
2. sz. Névjegyzék a volt m. kir. szegedi 5. honvd. gy.-ezred állományába tartozott tényleges, tartalékos és népfelkelő tisztek és tisztjelöltekről, mely az 1918. évi Névkönyv alapján készült, azt kiegészítve.....		185